Class *Book*

University of Chicago Library

BERLIN COLLECTION

GIVEN BY

MARTIN A. RYERSON

H. H. KOHLSAAT BYRON L. SMITH

CHAS. L. HUTCHINSON C. R. CRANE

H. A. RUST CYRUS H. MCCORMICK

A. A. SPRAGUE C. J. SINGER

VOORLEZINGEN

OVER DE

VERSCHEIDENHEID EN OVEREENSTEMMING

DER VIER EVANGELIEN.

BS3560
.A4D8C8
V.1

Berlin Collection

VOORLEZINGEN

OVER DE

VERSCHEIDENHEID EN DE OVEREENSTEMMING

DER VIER EVANGELIEN,

OF

PROEVE

VAN DE MIDDELEN, WELKE DE BIJBEL OOK DEN NIET WETENSCHAPPELIJKEN ONDERZOEKER AANBIEDT TEGEN DE AANVALLEN VAN HET ONGELOOF, BEPAALDELIJK TEGEN HET *LEBEN JESU* VAN Dr. D. F. STRAUSS,

DOOR

Mr. ISAAC DA COSTA.

EERSTEN DEELS EERSTE STUK.

TE LEIDEN,
BIJ S. EN J. LUCHTMANS,
1840.

1454447

AAN

Mr. H. J. KOENEN.

Ik verlangde den naam eens vriends, eens broeders, om den mijnen te verzellen bij de uitgaaf van eenen arbeid die mij, boven velen, dierbaar en belangrijk was. Mag ik den Uwen daartoe kiezen? Het is mij bijna eene gewoonte geworden, onderwerpen van Chriſtendom en Bijbelwaarheid in gemeenſchap met U te behandelen. Het was mij eene behoefte, de gelegenheid te vinden, om U een eenvoudig maar openlijk blijk te geven van den prijs, dien mijne vriendſchap op de Uwe ſtelt, en hoe bijzonder zij zich aan U verplicht weet, ook in opzicht tot het Werk,

waarvan een eerſteling hiernevens het licht ziet.

Wij hebben, ja, betrekking tot elkander; en Gij hebt ook eene betrekking tot deze Voorlezingen.

Onze perſoonlijke betrekking dagteekent nu reeds van jaren, en deze jaren, door de veelheid en aart der gebeurtenisſen, der ondervindingen, die zij medebrachten, in het gevoel dikwerf als verdubbeld. De eerſte grond van onze naauwe vriendſchap werd gelegd eenigermate buiten U. Gij waart nog een jeugdige Zoon des huizes bij eene Moeder, die ik hier eers- en hartelijkheidshalve noem, toen deze waardige Vriendin van het oude volk des Heeren zich aangetrokken gevoelde tot twee telgen uit dien ſtam, op een voor hun leven allergewichtigst oogenblik. — Het was bij de geboorte van den eerſteling hunner echt, en zijne beſprenging met den Chriſtelijken Doop. — De vriendſchap der Moeder breidde zich weldra verder uit in Haar huis. Ook wij werden vrienden, eerst in gemeenſchappelijke zucht voor Oude Letteren, Vaderlandſche Dichtkunst, hiſtoriſche Waarheid, en Recht; ſtraks in éénheid van over-

tuiging aangaande Waarheid en Leven in dat Chriſtendom, waarin Gij van kindsbeen aan onderwezen en opgekweekt werdt. Eerlang bleef ik U niet dan in leeftijd vooruit. Eenſtemmig en vertrouwlijk wandelden wij van toen af te zamen. Wij werden ook medearbeiders. De opwekking uit eenen ons onvergetelijken mond, om eenige Stemmen, *in het openbaar en gezamenlijk, over gewichtige aangelegenheden te doen hooren, werd ſchier op één zelfde tijdſtip, en op gelijke wijze door ons beantwoord. Liefelijk was van wederzijde deze, in vele zwakheid maar niet zonder zegen, tot hiertoe voortgezette arbeid. Liefelijk, ook in dien weg, de vasthechting van onzen broederlijken vriendſchapsband. Liefelijk, de ondervinding dier zoete gemeenſchap, waarbij al ſprekende, en denkende, en ſchrijvende, en gevoelende met elkander over dierbare waarheid, men eindelijk niet meer weet, aan wien van beide het oorſpronklijk inzicht, of de bevredigende uitkomst mag toebehoord hebben, en het:* tusſchen vrienden is alles gemeen, *zich in hooger zin bewaarheidt*

op het vereenigd zoeken van licht en leiding aan de voeten van Hem, die zich in het geringe als in het groote, een Hoorder der gebeden *betoont, en die gezegd heeft:* waar twee of drie zamenſtemmen in mijnen Naam over eenige zaak die zij zouden mogen begeeren, het zal hun geworden.

Die gemeenſchap, die betrekking, bepaalde zich tuſſchen ons niet bij het uitgeven onzer Stemmen *en* Beſchouwingen. *Op wederom andere, min dadelijke, maar niet min broederlijke wijze, mag ik U als deelgenoot beſchouwen aan de opmerkingen en uitkomſten, die ik over* de verſcheidenheid en de overeenſtemming der Evangeliën, *en de kracht daaruit af te leiden tegen de aanvallen van het Ongeloof en het ſtelſel van Dr.* STRAUSS, *na mondelinge voordracht, hier eenigermate meer uitgewerkt, door de drukpers ter overweging aanbied. Indien toch mededeelingen, zamenſprekingen, belangſtelling, (of liever behartiging,) opwekkingen, het zij door beaming, het zij, niet het minst, door tegenwerpingen of bedenkingen, onder* medewerking *mogen gerangſchikt worden,*

dan zonder twijfel, groet ik U hier met het beste recht ook in dit opzicht als medearbeider.

Dan, hoedanig de juiste benaming ook zijn moge, altijd dezelfde is mij de behoefte om Uwen naam aan deze Bladen te verbinden, waarin, even als in onze Stemmen, *de hoofdſtrekking is, om op den vasten grond der hiſtoriſche waarachtigheid van het Christendom, in de zekerheid niet ſlechts der feiten, maar ook der waarheden in die feiten begrepen en levende, bevestigd te worden, en, moge het zijn, te bevestigen.*

Laat U dan deze toeëigening welgevallen, ten blijke, dat wij ook ten aanzien van hare bedoeling en beteekenis, met elkander gevoelen. Niemand, die onze betrekking kent, en de aart van dit werk in aanmerking neemt, zal daarin eene ſoort van ſtatige Opdracht *zien. Gij evenwel zult er eene Opdracht in ontwaren, — eene opdracht, op nieuw, aan Uwe gebeden, dat de waarheid, welke wij ons onderwinden bij wege van onderzoek en verdediging te belijden, waarheid moge bevonden worden in onze harten, in de harten van*

Lezers, in de harten van velen, in welke wij belang ſtellen; — waarheid in het leven, in den dood, en op dien grooten dag; — dat is, waarheid en leven door en voor CHRISTUS.

Wees broederlijk gegroet in HEM.

AMSTERDAM,
den 10den Augustus
1840.

DA COSTA.

EERSTE VOORLEZING.

Inleiding.

Welk is, mijne Heeren! het doel dezer bijeenkomſten? Wat ſtelden wij ons voor, de ſpreker aan deze plaats bij de aankondiging, gij, mijne Toehoorders! met het bijwonen dezer lezingen, beſtemd tot een wichtige bezigheid voor geest en gemoed? Het onderzoek van de kracht der wapenen, die eenvoudige Bijbelkennis en Bijbelbeſchouwing ook aan den niet wetenſchappelijken lezer oplevert, tot verzekering tegen de beſtrijdingen des ongeloofs, tegen de invloeden, niet het minst, van het beruchte *Leven van Jeſus* door Dr. Strauss?

Het *Leben Jeſu* van Strauss? Het kan niet anders of de enkele klank reeds van dien titel, van dien naam, wettigt de vordering eener nadere *verklaring*, in de allereerſte plaats, van ons oogmerk en voornemen: *gerustſtelling* voorts omtrent het gevaar, dat bij de kennismaking, ja bemoeijing met het alom befaamde, werk, althans voor ſommigen, te vreezen ſtaat; *verantwoording* eindelijk omtrent de roeping en bevoegdheid des genen, die zich opgewekt gevoelde, om U, dit jaar, in den aangekondigden vorm, zijne denkbeelden over

zoo hooggewichtig en teder een onderwerp voor te dragen. Niets moet, niets kan ons meer welkom zijn dan dergelijk eene vordering, dan elke zwarigheid van dien aart, die wij mogen verwachten dat bij menigeen reeds opgekomen en opgewekt zal zijn, en die wij in allen gevalle eerder begrijpen te moeten voorkomen, dan eenigermate ontwijken.

Wij opperen dus volvaardig zelve de vraag, in het nederig vertrouwen van die te mogen, van die te kunnen te gemoet gaan zonder fchroom: Is het niet hoogst gewaagd, hoogst onvoorzichtig misfchien, in dergelijke onderzoekingen te treden over een gefchrift als dat van Strauss? Is het niet hoogst gevaarlijk, door tegenfpreken, door openbaar tegenfpreken, door tegenfpreken in mondelinge voordrachten buiten den wetenfchappelijken leerftoel, zich in zulk een ftrijdperk te begeven, aan zulk eenen naam te herinneren, misfchien wel bij dezen of genen het verlangen op te wekken naar kennismaking met het veel gerucht makend boek? ligt zelfs, door het onvoldoende der wederlegging gewicht te geven aan het geen buitendien, bij fommigen althands van ons, geene werking zoude gehad hebben, geene opmerking zoude hebben getrokken?

Van een geheel andere zijde, en uit een tegenovergefteld ftandpunt, hoor ik mij door dezen of genen verftandigen kenner van de Strausfische ftrijdvraag in het gemoet voeren: men doet dezen dweeper van het wijsgeerig ongeloof onzer eeuw te veel eer, met de zaak zoo zeer ernftig tegen hem op te nemen. Strauss is een beftrijder van de waarheid des Chriftendoms, zoo als er van den beginne der Chrifteneeu-

wen zoo vele geweest zijn, en wederlegd werden, en weder vergeten zijn. Hij is een ongeloovige drogredenaar, als zoo vele anderen, die hem voorgegaan zijn; hij zal, als deze, welras zijn voorbijgegaan. Men verzware zich de beduidenis eener zoo gewone verschijning in de Christenwereld niet, door meer dan gewone acht op hem te slaan. Men late Strauss en zijne Kritiek der Evangelische Geschiedenissen rusten; men late zijne wederlegging, voor zoo veel des nood is, aan de Godgeleerden van beroep over, en trachte zich alleen, buiten kennisneming van dergelijke heillooze schriften, te versterken in het eenvoudig geloof aan de waarheid der Heilige Schrift!

M. H., ik heb deze bedenkingen voorzien. Ik heb die moeten voorzien. Derzelver oplossing is hier mijne eerste plicht, en behoefte. Gemakkelijkst en volledigst kan, zoo ik meen, daaraan worden voldaan, door de beantwoording van twee vragen, eigenlijk, de opheldering van twee punten, welke voor het grootste deel de stof onzer Inleidende Voorspraak in deze onze eerste bijeenkomst uitmaken moeten: hoedanig is de aart, en werking of invloed van het boek van Dr. Strauss, en van welke zijden bedreigt het, al of niet, het geloof der ongeleerden aan de historische waarheid van Evangelie en Openbaring? Hoedanig is het plan ingericht van onze bestrijding, of, zegge ik liever, van onze verdediging, tegen over dezen voorvechter van het meer verfijnde ongeloof der negentiende eeuw?

Het werk van Strauss! Wij zullen in het vervolg dezer Lezingen met den gecheelen aanleg van hetzelve,

met de ſtoffom van het geheel, met het perſoonlijke van den Schrijver zelven, ons nader bezig hebben te houden. Thands, voor het doel dezer voorbereidende beſchouwing, zal een meer algemeen overzicht genoegzaam zijn, om ons bekend te maken met het terrein, waarop wij ſtaan, met den aart van den ſtrijd, dien wij ondernamen. Ja, hoe korter, des te duidelijker misſchien, zullen wij mogen zijn in de eerſte opvoering van den befaamden Tegenſtander in dit ons ſtrijdperk.

Strauss, M. H., is, in de eerſte plaats, ongetwijfeld niets meer, niets anders, in het wezen der zaak, en naar eigene ondubbelzinnige verklaring, dan een ongeloovige aan de waarheid, de geſchiedkundige waarheid van den Bijbel in het geheel, van de Evangelifche verhalen in hun bijzonder. — Een beſtrijder derhalve van het Chriſtendom? een loochenaar van deszelfs Goddelijk gezag en Goddelijke waarde? — Dit niet zoo volſtrekt, naar de opvatting van den man zelven, en de beteekenis, die hij aan deze woorden of denkbeelden hecht. De geſchiedenisſen van Jesus geboorte, leven, ſterven en opſtanding zijn hem, eenige weinige grondtrekken, buiten het gebied vooral van het wonderdadige of bovennatuurlijke, uitgenomen, geene waarheid, als *feiten* beſchouwd. Als begrip (idee) behoudt het Chriſtendom zijne hooge waarde, zijne diepe beteekenis, tot zoo lang hetzelve door geene hoogere en betere Godsdienst of volmaakt of vervangen zal zijn geworden! Zien wij den loop en zamenhang dezer denkbeelden bij den befaamden Leeraar in eenige nadere ontwikkeling.

Onmiddelijke Openbaring der Godheid is, volgens hem, evenzeer uit haren aart onbeſtaanbaar, als geſchiedkundig onwaar. Alle werking van het Goddelijke en mitsdien alle openbaring van God, is noodwendig middelijk, bij wege van ontwikkeling, bij wege van innerlijke bezieling van wereld en menschdom met een hooger levensbeginfel, dat zich nimmer buiten de wetten der ons bekende natuur beweegt. Het ſtaat aldus van voren reeds vast, dat geene hiſtoriſche Openbaring, geene onmiddelijke en perſoonlijke betrekking van God tot menſchen mogelijk, dat is, wijsgeerig denkbaar is. Bij dit bloot ontkennende evenwel blijft hij niet ſtaan, en kon hij wel niet, het zij als Godgeleerde van ſtudie, het zij als Hegeliaansch Wijsgeer, blijven ſtaan. Hij begeeft zich dus ook op het hiſtorisch grondgebied der groote vraag over de waarheid van het Chriſtendom, gelijk het daar in het Evangelie voor ons ligt. Hij onderzoekt, of verbeeldt zich althands te onderzoeken, wat de geſchiedkundige toetſing der gewijde Schriften daaromtrent als ſlotſom oplevert. Maar ook dit onderzoek, bepaaldelijk van het groote middelpunt der gantſche Openbaring: *het leven van Jeſus*, bevestigt hem in de eenmaal aangenomene grondleer. Al wat bovennatuurlijk is in de geſchiedenisſen, bij de vier Evangeliſten te boek geſteld, mag voor geen wezenlijk gebeurde zaak gehouden worden. Het niet hiſtoriſche van alle zulke verhalen blijkt hem ook uit de menschkundige onbeſtaanbaarheden, uit de onoplosbare tegenſtrijdigheden, welke zij allerwege bevatten. Evenwel zijn die Schriften uit geen opzettelijk bedrog

afkomstig. De opstellers waren oprechte, eenvoudige, vroome menschen; te gelijk is de leer, of het groote denkbeeld, dat uit hunne schriften geboren wordt, hoog en innig wijsgeerig, ja in veel hooger zin dan zij zelve het konden inzien of bedoelen, in eenen zin die eerst onze eeuw recht kan vatten, waardeeren, en verwezenlijken, waarachtig. Doch van waar dan nu bij de Schrijvers der Evangeliën deze leer? Van waar dat wonderdadige, dat met de begrippen der zuivere (dat is hier Strausische) rede onbestaanbare in de Evangelische Geschiedenis? Het is inzonderheid, of liever alleen, tot oplossing van deze tweede vraag, dat het *Leben Jesu* van Strauss geschreven werd. Tot deze oplossing nu neemt hij dat dus gezegde *mythische* stelsel te baat, hetwelk in de Godgeleerde wereld lang vóór hem op enkele gedeelten der Heilige Schrift aangewend, door hem met de hem eigene ijzeren consequentie verder wordt doorgezet en doorgedreven, in de toepassing op den inhoud der Evangeliën nagenoeg in hun geheel.

Wij moeten, M. H., dit mythische stelsel wel zorgvuldig, immers tot op zekere hoogte, onderscheiden van de zoogenaamde *natuurlijke verklaringswijze*, waarmede het Rationalismus een tijd lang in Duitschland in de weer was, doch dat op dit oogenblik ook daar zoo geheel op den achtergrond geraakt. Ook dit stelsel intusschen was uitgegaan van den afkeer van wonderen; van de zucht om geheel het Evangelie te besluiten binnen de perken der gewone natuurverschijnselen, en de begrippen, zoo men zich verbeelde, eener zuivere en verlichte rede. Doch men wilde daarbij evenwel het Christendom als Godsdienst,

als verhevene zedeleer niet flechts, maar ook als wezenlijke gefchiedenis, als waarachtig gebeurd feit, behouden. Van daar dan die door STRAUSS zelven zoo zeer geminachte en beftredene *natuurlijke uitleggingswijze*, waardoor aan den eenvoudigen zin der woorden in de Evangelifche verhalen het allerongerijmdfte geweld werd aangedaan, ten einde alles wat bovennatuurlijk en onmiddelijk van God is, daarvan, met meerdere of mindere behendigheid, uit te ligten. Dus, b. v., werd de verheerlijking van JESUS op den berg, onder de pen dier hoogwijze Schriftverklaarders, het uitwerkfel van een' fchoonen manefchijn; de genezingen van melaatfchen, van blinden, van bezetenen, als gebeurde zaken behouden, doch te gelijk verklaard door een of andere gelukkige gedachte, of kunstgreep, of geneeskundige bekwaamheid des Heilands; de dood aan het kruis werd een fchijndood, opdat dan ook de opftanding uit de dooden zich eenvoudig kon oplosfen in de ontwaking uit eene bezwijming, in het koele graf; en wat al meer verdraaijingen van Schrift en gezond verftand, in die richting zijn uitgedacht geworden, waarvan men naauwlijks weet, of men zich over het belachelijke meer verwonderen, of over het gruwelijke en waarheid fchendende ergeren zal.

Geheel anders het ftelfel van STRAUSS, offchoon alles behalve buiten verband van afkomst en betrekking tot den zoo even befchreven onzin. Het Straussfisch mythifche ftelfel ftelt zich in zekeren zin even vijandig in tegen de allengs verouderde rationalistifche wonderverklaring, als tegen de eenvoudig-historifche, of geloovig-Bijbelfche opvatting. De verhalen der

Evangelieſchrijvers neemt hij, wat den door hun zelve bedoelden zin betreft, onverdeeld en onvoorwaardelijk aan, zoo als zij dáár zijn liggende. Zij, in hunne eenvoudigheid, hebben niets anders willen geven, geene andere denkbeelden willen opwekken, dan die de klare en onmiskenbare zin der woorden medebrengt; de wonderen, het bovennatuurlijke, de onmiddelijke werkingen van God en van den Chriſtus vooral niet uitgeſloten. Maar *wij* hebben thands te onderzoeken, wat in deze verhalen voor ons aannemelijk zijn kan of mag; *wij* hebben thands in die verhalen op grond eener zuivere oordeelkunde de geſchiedenis te ſchiften van de *mythe*, en in de *mythe* te onderſcheiden het eeuwig blijvende denkbeeld, van den vergankelijken, menſchelijk uitgedachten of althans blootmenſchelijk ontſtanen hiſtoriſchen vorm. *Mythen* nu zijn bij den beruchten beſtrijder, niet anders dan « denkbeelden der oorſpronklijke Chriſten-gemeente, « ingekleed in den vorm van geſchiedenisſen, in de « *zonder opzet verdichtende* overlevering dier eerſte « Chriſtenen ontſtaan."

Geſchiedenis is het derhalve (dit wil Strauss nog wel erkennen) dat er een Jesus *van Nazareth* werkelijk geweest is, dat Hij in het Joodſche land geleefd, geleerd, discipelen gemaakt, verhevene waarheden verkondigd, daden van helpende en genezende goeddadigheid verricht heeft; ſtraks door de Joodsche meeſters gehaat, vervolgd, eindelijk met behulp der Romeinſche Overheid ter dood gebracht, gekruifigd is. Maar al het geen verder in die geſchiedenis, van wonderheden, van onmiddelijke werking en tusſchenkomst der Godheid, van opwekkin-

gen of opſtandlng uit den dood en wat des meer zij, is ingevlochten, dat behoort tot de *mythe;* dat is opſiering der eenvoudige geſchiedenis in de verbeelding, in de dichting der eerſte Chriſtenen, uit de moeder-godsdienst (het Jodendom), uit eene door ingenomenheid te weeg gebrachte toepasſing van de oude Joodſche ſchriften, en derzelver Rabbijnſche uitleggingen, in één woord, uit geheel de Joodſche Godgeleerdheid van dien tijd. Zie daar, volgens den ſchrijver van het *Leben Jeſu*, de grenzen aangewezen tusſchen geſchiedenis en *mythe*, tusſchen de gebeurde wezenlijkheid, die ten grond ligt, en de vroome en eerlijke en leerrijke verdichting, die als van zelve zich op dat fundament vestte!

Wat al ongerijmdheden, wat al zedelijke, hiſtoriſche, menschkundige onmogelijkheden, ja (gelijk het gaat) *tegennatuurlijke*, in de plaats van *bovennatuurlijke*, wonderheden zulk een ſtelſel ſtilzwijgend ten grond legt, laat zich reeds bij de bloote vermelding beſeffen. Gij glimlacht beurteling, en ſiddert, M. H., van den lasterlijken onzin, dien het denkbeeld oplevert, dat binnen den korten tijd tusſchen 's Heilands kruisdood en de te boekſtelling der Evangeliën, zich in den boezem der gemeenten eene *legende* zal hebben gevormd, die door middel van het getuigenis van vier verſchillende ſchrijvers geheel het leven, den dood, het graf, en het voortbeſtaan van Jesus *den Nazarener* van op het grondgebied der meest dagelijkſche verſchijnſelen, op dat eener geheel bovenmenſchelijke en bovennatuurlijke Openbaring van God zal vermocht hebben over te brengen. Doch ongerijmder nog is

de ſlotſom. Hij wil ons alleen de geſchiedenis ontnemen; de leer, vooral de groote denkbeelden des Chriſtendoms, wil hij niet ſlechts behouden hebben, maar in het bijzonder is de menschwording Gods bij hem juist het hoogſte ideaal van Godsdienst te gelijk en menſchelijke volmaakbaarheid, waarnaar te ſtreven de roeping vooral van onzen leeftijd is. Alleenlijk, die menschwording der Godheid mag zich niet bepalen bij den éénigen Perſoon van den Chriſtus. Zij is de beſtemming, in zekeren zin het doel, van geheel het menſchelijk geſlacht. Derwaarts dan ſnelt en moet zich al verder ontwikkelen die machtige eeuw, van welke Strauss ook hier ſlechts de ſtem en vertegenwoordiger is. Al levende en ſtrevende, al redeneerende, al fabriceerende, al muſiceerende, al ſtoomende en droomende, zal eindelijk (dit althans ſchijnt de *hoop* van het ſtelſel te zijn) de menschwording Gods in geheel het menschdom verwezenlijkt zijn. Elk mensch heeft het zich als zijne hooge beſtemming voor te ſtellen, niet blootelijk een Chriſten, maar een Chriſtus te worden.

Ongerijmdheden der ongerijmdheden! Maar zullen wij daarom het gantſche verſchijnſel onverſchillig laten liggen, of alleen door het ten eenenmale (wij leeken althands!) te *ignoreeren*, onſchadelijk maken voor ons zelve, en alleen de verdiende verachting doen wedervaren? Tegen zulk eene gevolgtrekking gelden, dunkt ons, meer dan ééne overwegende bedenking.

Indien de ongerijmdheid van den aanval eene rede kon zijn, om, op het gebied van Godsdienst en waarheid, dien als niet geſchied te beſchouwen, welke be-

ſtrijding der Chriſtelijke waarheid zoude men dan immer de eer eener afweerende bekamping mogen ſchenken? Want inderdaad, wél beſchouwd, is er eigenlijk geene ſoort van tegenwerping tot verzwakking van het geloof aan de geopenbaarde waarheid en aan de geſchiedkundige zekerheid der Chriſtelijke Godsdienst bekend, die niet, van nabij beſchouwd en onderzocht, en bij het heldere zonlicht van Gods geſchreven Woord gehouden, tot ongerijmdheid vervalt. Maar dat onderzoek, die vergelijking, die proefneming moet dan ook plaats hebben. In het midden eener gevestigde Chriſten-gemeente (die van Corinthe) achtte het zelfs een Paulus niet beneden zich, de ontkentenis van een leven na dit leven, de beſtrijding van de opſtanding uit de dooden (die eerſte grondwaarheid van de hoop des Chriſtelijken heilgeloofs!) opzettelijk en als van den grond op, te wederleggen. Zij het dan zoo, gelijk het ook werkelijk in de meeſte opzichten is, dat het ſtelſel van Strauss alleen door het buitenſporige zijner ongerijmdheid geruchtmakend is, moet dan juist *dit* niet door eenige nadere kennisneming openbaar worden? Zekerlijk bedoelen wij hiermede niet, een eenig onzer hoorders in onmiddelijke aanraking te brengen met het verderfelijke, veelzins gevaarlijke boek. Wij beweeren alleen, dat van deszelfs aart, inhoud, ſtrekking, door een iegelijk onzer naar den aart zijner bijzondere gelegenheid, naar de mate zijner bijzondere belangſtelling eenige kennis kan en wel mag genomen worden. Het ſpookſel, van welks verſchijning zulk een ſchrik, zulk een gerucht althands is uitgegaan, kan men juist door hetzelve te

naderen, door hetzelve onder de oogen te zien, het best voor zoodanig leeren kennen.

Doch daar is meer! Het boek van Strauss, hoe ongerijmd ook ten aanzien van alles dat het opbouwt (men neme b. v. zijn denkbeeld over de wording der Evangelifche hiftorie uit mythen, zijne leer van Gods menschwording toegepast op het menfchelijk geflacht), wij zeggen: dat boek, even als zoo vele anderen, die uit den boezem eener ongeloovige wijsbegeerte, wetenfchap, of onwetendheid voortkomen, bevat toch ook vrij wat redeneeringen en tegenwerpingen, die eenen fchijn hebben, en die door Strauss niet zoo zeer in zijn eigen naam, als wel in den naam van eenen Eeuwgeest, voor welken wij van alle zijden toegankelijk en trefbaar zijn, worden aangevoerd. Zal men het gevaar van dergelijke aanvallen door een vreesachtig zwijgen over een reeds zoo wereldkundig verfchijnfel, als het werk van Strauss is, ontgaan? Zal men, zoo doende, den indruk ontgaan van het gerucht reeds alleen? den invloed verijdelen, dien (onafhankelijk van het lezen en onmiddelijk kennen van het boek) reeds de dampkring, waarin het gebroeid en gekweekt werd, te weeg brengt. Want inderdaad het kan niet genoeg herinnerd worden, die veel befprokene Strauss is niet bloot een fchrijver, die zijne eigene gevoelens door den druk openbaar maakt. Hij is (en van daar juist de opgang, die hem te beurt viel) de perfoneele uitdrukking, evenzeer als de penvoerder en vertegenwoordiger eener machtige richting in onze eeuw. Want ten allen tijde belichaamt zich elke beduidende geestes-richting ten

laafte op beflisfende wijze in een enkel perfoon: dus, de eeuw der ligtzinnige godsdienstverguizing in een fpottenden Voltaire; dus, de fterkte en het despotismus der omwenteling in Napoleon; dus zal eenmaal al wat tegen-chriftelijk is in deze van God afgekeerde wereld zich, naar het woord der prophecy, belichamen en persoonlijk vereenigen in den grooten Tegen-christ. Doch wij hebben hier alleen met Strauss en zijn *Leben Jefu* te doen. Wie, die én dat boek én de richting van zijnen tijd kent, zal het willen ontkennen, dat beide met elkander in een verband ftaan, hetwelk ook aan het anders onbeduidendfte gefchrift in ftaat zoude zijn, eene beteekenis van aanbelang voor een iegelijk onzer te geven?

Neen dan! evenzeer als wij allen, (een iegelijk altijd naar gelang en mate van zijne plaats en roeping in de menfchelijke of Goddelijke maatschappij) kennis nemen van de dingen, die het lot der Volken, de vrede der Staten, het behoud des Vaderlands, de algemeene welvaart, betreffen of bedreigen; niet minder ftelle men er belang in te weten wat er toch zij van dien zoo veel opfpraak makenden aanval op de dierbaarfte vastigheden van ons Chriftendom. Heeft iemand alreeds, van wege het boek van Strauss, of alleenlijk van wege deszelfs uitgegaan gerucht, bekommeringen opgevat omtrent de gronden van zijn geloof? Men ftelle hem, naar licht en vermogen, door toelichting, niet door verfmoring der zaak, gerust! Is iemand omtrent de geheele zaak van den Strausfischen ftrijd onbekommerd, het zij door onverfchilligheid, het zij

door eene denkbeeldige vastheid? Men gebruike juist de gelegenheid van dezen nieuwen aanval op het hoogste belang onzes levens en onzer zielen, om zoodanig eenen uit den gevaarvollen sluimer, zij het ook niet zonder eenige schudding, te wekken. Verheugt zich eindelijk het ongeloof hier of daar in het geheim over de gevaarlijke wond, zoo hij meent, aan de geloofwaardigheid van het historisch Christendom toegebracht? Men stelle zich, eenigermate voor het minst, in staat, die booze en ijdele vreugd te beschamen, althans zelve, op proefhoudende gronden, daartegen bestand en gerust te verblijven. En was dan ook inderdaad niet juist dit van den beginne het kenbare doel der Goddelijke Voorzienigheid, de raad van dien God die ook het kwade in Zijne heilige macht heeft, en tot Zijne eigene einden toelaat, loslaat, en bestiert, dat Hij telkens tegen het Christendom, tegen zijne waarheid, tegen zijne waarheden, tegen zijne gronden en vastigheden, dwaling, tegenspraak, verguizing, redeneringen, schijnredenen zelfs, haren loop laat hebben, op dat de waarheid juist door de opneming en bekamping dier inwerpselen des te krachtiger, des te luisterrijker uitkome!

Buiten alle twijfel! de bestrijders van de Goddelijkheid, van de waarheid des Christendoms en zijner gewijde oorkonden, zijn van den aanvang af niet zeldzaam, ook niet onbeduidend geweest. Zij zijn wat vroeger, wat later, beschaamd geworden, in verachting gekomen, eindelijk voor een groot deel vergeten. Een Celsus, een Porphyrius, een Julianus, in de eerste eeuwen des Christendoms, een Voltaire en geheel de menigte der Bijbelvijanden van dezen jongsten tijd,

leveren de bewijzen op, beide van de woede en van de onmacht der bitterſte aanvallen op die geopenbaarde Waarheid, aan welke onze zaligheid hangt. Maar men vergete daarbij niet, dat zij, dat alle foortgelijke beſtrijders (wufte ſpotters, of geleerde drogredenaars!) tegengeſproken, wederlegd, en dus wel zeer ſtellig in aanmerking genomen zijn, en dat het juist op deze wijze en langs dezen weg is, dat hunne lasterſchriften door het doen geboren worden van de wichtigſte onderzoekingen, van de grondigſte tegenſchriften, tot eer der eeuwige waarheid, tot heerlijkheid van den God der waarheid zelven, hebben moeten medewerken! Of is dit zelfde niet ook reeds in de weinige jaren, die ſedert de verſchijning van het boek van Strauss vervlogen zijn, het geval geweest met deze treurigste vertegenwoordiging des ongeloofs van onze eeuw? Is niet in datzelfde Duitschland, alwaar eene ſteeds aangeſterkte Neologie eindelijk het monſterſtelſel van Strauss baarde, de geboorte van dat boek de aanleiding geweest tot de verſchijning van een heir van ſchriften, wel niet allen (wie zoude het verwachten?) van gelijke voortreffelijkheid of kracht, maar allen voor de Strausſische wangeboorte even verpletterend, als voor de onomſtotelijke waarheid der Evangeliſche geſchiedenisſen verheerlijkend? Wetenſchappelijk en met grondige geleerdheid, eenvoudig en door de kracht van een levendig geloof, ernſtig en door de aanwending van het echte gezond verſtand, ſchertſend zelfs en met het bijtende wapen der meest verdiende beſpotting, is Strauss in Duitschland voor al wie niet door hem gaarne wilde overtuigd zijn, meer dan overvloedig wederlegd. Integendeel,

heeft in de hand der Goddelijke Voorzienigheid zijn geſchrift, zijne wijze van doen, de opgang zelve dien hij maakte, moeten ſtrekken om menig geeſtelijk wapen krachtiger te doen opvatten, menig fluimerend geloof te doen opwaken. Als de ſtad der Zwingli's en der Lavater's zich op de voor God en menſchen onverantwoordelijkſte wijze door eene even onchriſtelijke als revolutionnaire partij met den *ſchoonen vreemdeling* op haren Godgeleerden leerſtoel bedreigd zag, ſtond ſtad- en landvolk als één man tegen het ſchendige voornemen op. Doch men liet het bij geen mannelijken wederſtand in het burgerlijke; men nam ook geeſtelijker wapenen ter hand; men ſchroomde niet het boek zelve op te nemen, hetzelve gemeenſchappelijk, in den nood van dat oogenblik, te lezen, en met een moedig, ſchoon eenvoudig, geloof, zonder ſchrik voor de hooge wetenſchappelijkheid waarin het omhuld is, hetzelve te plaatſen naast dat Woord des Levens en der waarheid, hetwelk zijn getuigenis heeft in zich zelve, in de conſcientiën der menſchen, en in het binnenſte en verborgenſte van elke ziel, waarin ſlechts eenige behoefte aan God en Godsdienst en hoogere waarheid leeft.

Het is intusschen hier wel alles behalve onze bedoeling (de gelegenheid der zaken brengt hier niets dergelijks mede!) U op dergelijke wijze, als het ware, in het vuur te leiden tegen den beruchten Drijver. Wij willen hier alleenlijk van zijne verſchijning, van den aart, van den indruk, van de beteekenis zijns veel beſprokenen boeks een gepast gebruik trachten te maken, door U en ons zelven veel meer te bepalen bij die vastigheden, waarop én zijn aanval, én

die van alle foort van ongeloof noodwendig fchipbreuk lijden moet. Wij maken U alleen opmerkzaam op het bestaan van een gevreesden Roover, die aan het hoofd zijner bende de ftreken onveilig maakt, en onze kostbaarfte bezittingen, ja huizen en fterkten, ftoutmoedig bedreigt; doch wij roepen U niet om hem te gemoet te trekken, om hem in zijne fchuilhoeken op te fporen, om hem aldaar te overvallen, aan te grijpen, te vatten, gevankelijk weg te voeren; neen! maar om eenvoudig te onderzoeken, hoedanig, bij den gedreigden aanval, ook wij onze vastigheden zullen weten te verdedigen. Wij willen, bij de verfchijning, bij het gerucht van den vijand, ons des te meer gemeenzaam maken, met de fterkte, met de middelen van verdediging, ja met de wezenlijke onneembaarheid der plaats, op welke de macht der Strausfische drogredeneeringen met een zoo ftoute en onbefchaamde vertooning is aangerukt.

Het is dan geheel en al naar dit begrip der zaak, M. H., dat ons plan van Voorlezingen tegen het Strausfifche ftelfel, of liever tegen de Strausfifche richting, door middel der bevestiging van ons geloof aan de innerlijke hiſtorifche waarachtigheid onzer heilige Evangeliën is aangelegd. Eene korte herinnering en toelichting van de uitdrukkingen, bij deszelfs aankondiging gebezigd, zal hiertoe volftaan kunnen.

Wij ftelden ons dan voor, te fpreken over *de middelen, die de Bijbel ook aan niet wetenfchappelijke onderzoekers aanbiedt tegen de aanvallen van het ongeloof, en bepaaldelijk tegen het beruchte boek* Dr. D. F. Strauss.

Gij merkt het, in de eerſte plaats, op, M. H! het doel dezer zamenkomſten is verzekering tegen reeds gedane, tegen nog te vreezen aanvallen. Het is geene beſtrijding, geene wederlegging van eenig op zich zelf ſtaand ongeloovig geſchrift, hetzij van STRAUSS, hetzij van eenig ander; het is verzekering, verſterking, vastmaking in de waarheid, in de kracht der waarheid des Bijbels, welke wij belijden, zoo als die voor ons als leeken, als aandachtige Bijbellezers, te vinden zijn, niet in eenige diep geleerde onderzoekingen, maar in de eenvoudige doch belangſtellende kennis, beoefening, doorzoeking van en in dat Woord van God. Het is uit den zamenhang der deelen, het is uit de harmony van het geheel, het is uit die oneindige menigte van *naïve*, ongezochte, tot hart en gezond verſtand ſprekende voorſtellingen en uitdrukkingen van dat Woord; het is uit den ſchat van alle die op één middelpunt uitkomende bijzonderheden, die voor geen andere oplosſing vatbaar zijn, dan deze hoogst eenvoudige: dat het *waarheid*, *gebeurde waarheid* is; het is, zeggen we, uit dit getuigenis hetwelk God van de hoogſte waarheid en wezenlijkheid in Zijn Woord gelegd heeft, dat wij de ons voorgeſtelde verzekering ontleenen. Om het proefhoudende van dien weg te doen blijken, zal ons dan de groote vertegenwoordiger van het hedendaagsch wijsgeerig en Godgeleerd ongeloof, het boek van STRAUSS, zijne dienst bewijzen. Wij ſtellen ons voor, de uitkomſten die ons de ondernomene Bijbelbeſchouwing zal opleveren, voornamelijk met *zijne* meest geduchte redeneeringen in vergelijking te brengen; doch voornamelijk is ons het gedeelte des Bijbels, waaruit wij

de ſtraks omſchrevene zekerheid zullen mogen ontleenen, door den aanval van Strauss als aangewezen. Het is tegen de vier Evangeliën, dat allereerst, en in zekeren zin éénig, die aanval gericht werd. Eene aanwijzing van de hiſtoriſche en harmoniſche waarheid der Evangeliën, zoo van een iegelijk derzelve afzonderlijk, als van het viertal te zamengenomen, zal van zelve de eenvoudigſte en afdoendſte wederlegging zijn van het werk, met welks Schrijver, oorſprong, aanleg, beteekenis, en ſtrekking eene volgende lezing ons, in eene eerſte plaats, nader bekend maken moet.

Wij blijven bij dat alles, M. H., gelijk hier ſteeds op den voorgrond door ons geſteld werd, buiten het eigenlijk wetenſchappelijk grondgebied. Wij ſpreken, wij onderzoeken, niet als voorgangers, maar als leeken; zegge ik liever, als Chriſtelijke, als Protestantsch Chriſtelijke Bijbellezers. Op dat gebied is er inderdaad voor meer dan ééne soort van onderzoeking een ruime werkkring, zonder dat de een den anderen behoeft te belemmeren, of zelfs bijna te raken. Blijve het de zaak der Godgeleerde wetenſchap, den wijsgeerigen (vaak in den grond zoo weinig wijsgeerigen) Aanvaller met alle die onderſcheidene wapenen, welke Uitleg- en Oordeelkunde, welke Hiſtorie- en Oudheidkennis, en wat al verder tot het geheel der Theologiſche ſtudiën behoort, ſtuk bij ſtuk te wederleggen, voet voor voet te keer te gaan, en van die zijde op de vlucht, in de engte te drijven! Zij het voorts op den predikſtoel de roeping van Leeraar en Herder, om, ſprekende tot ons hart en tot ons geweten, te *overtuigen van zonde*, *van oordeel*, *van gerechtigheid*, en alzoo boven alles wat wetenſchap, wijs-

heid of vernuft vermag, de waarheid des Goddelijken Evangelies, de waarheid, gelijk zij hiſtorisch zoowel als zaligmakend in Jesus Christus is, te bewijzen voor de diepſte overtuiging van onze ziel! Ook dan nog blijft er voor de enkele leden der Chriſtelijke kerkgemeenſchap, iets overig te doen, tot eigene, tot onderlinge, tot gemeenſchappelijke oefening van het verſtand in de dingen onzer Chriſtelijke belijdenis; verſterking, niet het minst, van het geloof, verdediging tegen ſtoute of listig belegde aanranding. Ook dan nog is er met dat Boek alleen in de hand, dat door de vrienden van *Bijbellezing*, *Bijbelverſpreiding* en *Bijbelvereeniging* aangeprezen en verbreid wordt, een werk te doen van opbouwing, van ontdekking, van verzekering, tegen over de zich opvolgende of afwisſelende pogingen en ſpookverſchrikkingen des Ongeloofs. Zie daar, M. H., als wij reeds uitvoeriger verklaarden, de werkzaamheid voorgeſteld aan onzen geest te dezer plaats. Zie daar U de bevoegdheid dier plaats, en de roeping des ſprekers, uit die zeer eenvoudige algemeene, d. i. ons allen gemeene vrijheid en verplichting, (een iegelijk altijd naar licht, gelegenheid, en aanleiding,) verantwoord.

Doch mag ik bij deze algemeen-Chriſtelijke, eenvoudig-Protestantſche roeping, volgens welke een iegelijk oprecht belijder van Jesus Christus voor zich zelven en anderen, de Schrift lezen *mag* en doorvorſchen *moet*, nog een anderen aandrang voegen uit mij perſoonlijke betrekking en zucht? Zoo zij het mij geoorloofd hier een uitroep over te brengen van den man, eerst vervolger, daarna belijder en getuige tot den bloede, van den naam en waarheid van Jesus

Christus, onzen Heer! Hetzij mij vergund (en ach! dat het met eenige gelijkvormigheid aan zijn voorbeeld van krachtig geloof, van brandende liefde en ijver mogt zijn!) het woord van Paulus hier toe te paſen: *want ik ben ook een Israëliet!* (1).

M. H., als Israëliet, gebracht aan de voeten van dien aan het kruis Verhoogden, die *het Licht der volken en de heerlijkheid van Zijn volk, van Israël is* (2), mag ik, als zoodanig, eene bijzondere verpligting doen gelden, om in alle betrekkingen des levens, om bij alle gelegenheden, die daartoe worden geopend, van Hem te ſpreken, van Zijne waarheid te getuigen. Maar tegen Strauss de wapenen van verdediging en wederlegging opvattende, ligt in dat woord: *Israëliet!* tevens, met opzicht tot de hiſtoriſche door hem aangetaste waarheid des Chriſtendoms, een kern van onomſtotelijke bewijskracht, een middelpunt van klaarblijkelijkheid, een zee van licht. Mijne Heeren! elk Israëliet, het zij tot Chriſtus bekeerd, of Hem nog wederſpannig, beſchouwd in den zegen zijner vaderen, of in de ellende van zijn ongeloof en ballingſchap, is, om zoo te zeggen, eene bladzijde van een Boek des levenden Gods, ter verſtomming van het Ongeloof geſchreven niet met *letteren* die gelezen worden, maar met *feiten*, die overal openbaar zijn, en ook zonder ſtemgeluid luide ſpreken.

Hebben wij het, Toehoorders! wel altijd levendig voor den geest, wat ſchatten van getuigenis het Jood-

(1) Rom. XI: 1.
(2) Luc. II: 32. Jes. XLIX: 6.

ſche volk, over de aarde verſpreid als ballingen uit een verloren, maar nog altijd te rug verwacht en werkelijk weder toegezegd Vaderland, aan ons Chriſtelijk geloof voor oogen houdt. *Het Joodſche volk*, zeggen wij, niet alleen (ſchoon ook dit reeds alleen, hoe groot, hoe treffend en ontzettend van bewijskracht!) als bewaarders van die Schriften, die van den door hun verwachten en verworpen Zaligmaker en Gezalfde getuigen — maar ook, (en voor ons doel aan deze plaats voornamelijk) het Joodſche volk, blootelijk en louter, als *beſtaande!* Zie daar eene ſterkte op de rots, waartegen geen geſchut, door Strausſen, zoo min als door Voltaire's, Gibbon's, of Spinoſa's gericht, immer iets vermogen zal. Van ontelbare zijden kan dat Israël, en zijne onvergelijkbare eigenaartigheid, het bewijs der waarheid én des Ouden Testaments, én des Evangelies ons opleveren. Wij vergenoegen ons, ten ſlotte dezer voorbereidende toeſpraak, met eene enkele. Wij noodigen U, M. H., om in uwe gedachten, of in het eerſte het beste boek, dat over de Bijbelſche en latere geſchiedenis van dat volk geſchreven mag zijn, de twee groote afdeelingen van deszelfs lotbeſtemming met elkander te vergelijken. Vier duizend jaren ongeveer vervulden zich, ſedert den aanvang der geſchiedenis van dat volk in Abraham, in en door wien het in eene onbetwistbare lijn zijne afkomst opvoert tot de eerſte beginſelen van wereld en menschdom. Van dezen waren zij, gedurende twintig eeuwen, het volk, dat éénig den éénigen God als Schepper van hemel en aarde kende, als zijnen Verbonds-God uitriep en diende. Tweeduizend andere jaren ongeveer zijn zij het volk, dat, altijd

nog een volk onder alle volkeren, te gelijk verſtrooid en onderſcheiden, en dragende hun geſlachtsmerk ingedrukt in hunne lichamen en als afgedrukt op hun gelaat, geheel de tegenovergeſtelde plaats bekleedt in de wereld: *ten ſtaart geſteld en niet meer ten hoofd;* erkend als de afſtammelingen van ABRAHAM, ISAÄC en JACOB, maar verworpen als verzakers van de belofte aan die Vaderen geſchied en vervuld; belijders ſteeds van den éénigen God, en toch als ongeloovigen, als verlaters van dien God, te recht beklaagd door den geloovige, rechtvaardig van Gods wege bezocht door de hand van hunne verachters. De tegenſtelling is indrukmakend: twintig eeuwen aan gene zijde, twintig eeuwen aan deze zijde van Bethlehem en Golgotha! Hier, de rij der ABRAHAMS, vader der volken over geheel het Oosten, en in geheel de Chriſtenheid, zoowel als bij zijn geſlacht naar den vleeſche, hoog vereerd; der MOSESSEN, wiens gelijke geen volk ooit voortbracht (zelfs de ongeloovigen rechters zijnde); der JOSEPHS, der JOSUA'S, der DAVIDS, der SALOMO'S, der ELIA'S, der JESAIA'S, der DANIËLS, en alle die Propheten, Zangers, Priesters, en Vorsten, die als lichten ſchijnen midden onder de zonden van hun volk; eindelijk aan het eind der tijden van hunne heerlijkheid, een JOHANNES DEN DOOPER, een PAULUS, en alle die Apoſtelen, getuigen en verkondigers van JESUS CHRISTUS, die zelve, *zoo veel het vleesch aangaat, uit Israël is, Hij, die God is, boven allen te prijzen in der eeuwigheid, Amen!* — Maar van dat oogenblik aan, ontzettende verandering! De kroon wordt *omgekeerd, omgekeerd, omgekeerd*, het goud veranderd in lood, de uitverkorenen Gods in zwervende

Paria's onder alle hemelſtreken, en onder alle volkeren der aard. Die Jesus, welken Strauss voor een wijzen Rabbi in Israël, maar God uit den hemel, krachtiglijk door de Opſtanding uit de dooden, voor Zijnen Eeniggeboren Zoon verklaarde; die Jesus, van de Zijnen niet aangenomen, om dat Hij kwam, naar de Schriften, in nederigheid, voor dat Hij weder komt in Zijne heerlijkheid; die Jesus sprak tot Israëls hoofdſtad één woord: *Jeruſalem, Jeruſalem, gij, die de Propheten doodt, en ſteenigt die tot U gezonden zijn! Hoe dikwerf heb ik uwe kinderen willen bijeenvergaderen, gelijkerwijs een hen hare kiekens onder de vleugelen vergadert; en gij hebt niet gewild! Ziet, uw huis wordt ulieden woest gelaten!* (1) en elders: *Daar zal groote nood zijn in het land, en toorn over dit volk. En zij zullen vallen door de ſcherpte des zwaards, en gevankelijk weggevoerd worden onder alle volke: en Jeruſalem zal van de Heidenen vertreden worden, tot dat de tijden der Heidenen vervuld zullen zijn.* Het is de ſleutel der eeuwen die van toen aan gevolgd zijn. Weldra, en de kreet werd gehoord: *Weg met dezen! Neemt Hem, kruist Hem! Wij hebben geenen Koning, dan den Keizer! Zijn bloed kome over ons en onze kinderen!* En nog geen veertig jaren vervulden zich. Daar voeren de Adelaren der Romeinen het vonnis uit. Jeruſalem wordt onder omſtandigheden, in de geſchiedenis voorbeeldeloos, belegerd, wanhopig verdedigd, ten laatſte beſtormd;

(1) Luc. XIII: 34, 35.

Zijn tempel, naar den mensch toevallig, verbrand; Zijne inwoners te koop gefteld, en, (naar een woord van Moses hun Propheet, vijftien honderd jaren vroeger uitgefproken) zij vinden zelfs geenen kooper (1). Israëls verftrooijing over de aarde wordt van nu aan in alle hare verfchrikkelijkheid volvoerd. M. H., wie uwer kent van de merken dier verbanning niet ten minfte een gedeelte? Wien is die gefchiedenis, gefchiedenis van fchier enkel ellende, gefchiedenis van bijna ééne plaag en wonde, gefchiedenis van haat, van vervolging, van, hetgeen nog zwaarder drukt dan beide — van *verachting*, al te dikwerf *verachtelijkheid*, niet bekend? Wat land is er in Afië, Afrika, Europa, America, dat er geen getuige van was, dat er geen deel aan had? Ziet, in de middeneeuwen, de Joden in Frankrijk, in Engeland, gemest met de fchatten, met het zweet der volken, om die ftraks ten behoeve van tyrannifche Vorsten met hun bloed weder uit te braken, of, in wreede ballingfchap verftoten, wanhopig achter te laten. Ziet hen in Duitschland, de eerfte prooi der woede van kruisvaarders trekkende naar het land van *hunne* vaderen, naar het graf van *hun'* Mesfias, naar de plaatfen aan *hun* in het Goddelijk genadewoord beloofd! Ziet hen in dat zelfde Duitschland, tot bijna in onze dagen, onder éénen tol gefteld met de onreine dieren, van wier vleesch zij zich onthouden naar hunne Wet! Doch waar zouden wij eindigen, wilden wij de achttien honderd jaren, die over Israëls hoofd gevaren zijn, ook flechts met een vluch-

(1) Deut. XXVIII: 68.

tigen blik overzien? Gij hebt hunne lotgevallen voor oogen, M. H., in ieder geſchiedboek, dat Gij opſlaat, op de ſtraten van alle wereldſteden, ja in de toneelſpelen der Shakeſpeare's, in de Romans der Walter Scott's en Spindler's, in de zangſpelen der Hallevy's!

Eén gewest in dit werelddeel ſcheen voor Judaas afgezonderde ſtammen een gunſtiger en zachter toevluchtsoord te zijn. In dat vermaarde half Europeesch, half Oostersch Schiereiland (het Spaanſche!); aldaar waren vijftien eeuwen achtereenvolgend hunne geſlachten talrijk, bloeijend, in eer. Aldaar vloeiden niet bloot de ſtroomen van goud en zilver naar hun toe, en van hun uit; maar letterkunde en wetenſchap, beſchaving, ſtaatswijsheid waren aldaar, het zij onder Saraceenſche, het zij onder Chriſtelijke ſcepters, in hooge mate hun deel. Daar bloeiden hunne Synagogen en Academiën; daar bearbeidden zij de ſchoone voorouderlijke taal, en beoefenden zij hunne Wet- en Rechtsgeleerdheid. Zelfs hun dichterlijke geest herleefde daar. De harpe Zions, van de wilgen afgeligt, klonk weder welluidend op Hebreeuwſchen, of Arabiſchen, of Castiliaanſchen toon. Zelfs de ridderſpeer werd aldaar door Judaas telgen met glans gevoerd. Krachtige belijders, edele verkondigers van een gekruisten Chriſtus telden dáár wederom hunne afkomst uit den alouden ſtam; terwijl in dat land onzer roemrijkſte ballingſchap ſommige onzer geſlachten het den Dichter konden nazeggen:

» Wij zijn van Koningsbloed, en Koningen van 't onze."

Maar neen! Israël, als volk, moest nergens op aarde

heerlijkheid of rust behouden, zoo lang het niet als volk te voet valt voor Hem, die de *Rustaanbrenger* der volken is, voor Hem, dien zij doorftaken, en die voor hen bad; hun Messias, hun Koning, hun miskenden, doch van zijne zijde eeuwig en onveranderlijk getrouwen Koning en Heer. Ook op de heerlijke dreven van Spanje bedreigden van eeuw tot eeuw volksbewegingen en fchuddingen het al te welvarend Israël. Eindelijk is, ten flotte van lange eeuwen, het uur der verdrukking, het uur der uitdrijving dáár. Met het kruisbeeld in de hand verfchijnt Torquemada voor de veroveraars van Grenada; en eischt de voltooijing der nieuwe Inquifitie, de verbanning van al wat ongedoopt in de koninkrijken van Ferdinand en Ifabella zoude willen verblijven. Achtmaal honderd duizend Joodfche zielen worden eerst uit Spanje, ftraks uit het naburig Portugal verjaagd, en over half de aarde verftrooid. Daar was, federt de dagen van Jerufalems verwoesting eene dergelijke verftoring van Israëls vrede niet gezien. En toch! ook deze verftoring was geene vernieling. Nieuwe fchuilplaatfen, (Nederland, die herbergzaamfte van allen!) worden toebereid en geopend. Doch ook buitendien, en over geheel de aarde, blijft het volk onder alle volken voor eene toekomst, die het nog van zich afwijst, beftaan. Het volk blijft beftaan, en de hoofdftad van zijn aloud vaderland bleef beftaan. Jerufalem werd benaauwd, veroverd, verwoest, maar hare gedachtenis, hare plaats, haar naam en hare muren zijn fteeds dáár. Ja, de gruwel der verwoesting

werd geplant op haren grond (1); de foldaten van Titus vertraden haar; het krijgsvolk van Hadrianus trok den ploeg over haar; de Conftantijnen hergaven haar den naam wel, niet het leven; de heirlegers van Chosroës overftroomden haar; de paarden der Mufelmannen doorreden haar; de kruisvaarders uit Europa beftormden haar; de Sultans van Egypte heroverden haar; de Osmanfche Turken vermeesterden haar; de troepen van Ibrahim Bassa, in onze dagen, bezetten haar. — *Jerufalem zal van alle de volken vertreden worden, tot dat de tijden der volken zullen zijn vervuld.* Zij ftaat dáár, eenzaam, weduwlijk, verdrukt, ellendig, — maar heerlijk in de herinnering, heerlijk insgelijks in de hoop én van Joden én van Christenen, — maar verfchrikkelijk, alleenlijk door haar beftaan, voor U, o heir van fpotters en ongeloovigen, die met uwe Volneij's en Voltaire's reeds uwe zon aan het ondergaan ziet! — voor U niet minder onoplosbaar en als onneembaar, o gij heir van fchijngeloovige Pantheïsten of Rationalisten, die onder de banier van uwen Strauss, de gefchiedenisfen des Bijbels voor legenden, voor *kunftig verdichte fabelen* (2) verklaart! Of zijn vierduizend jaren van eene aanéengefchakelde gefchiedenis, voorgevallen niet in eenen hoek der wereld, maar bij het volle licht dier Zon, die alle de deelen dezer aarde befchijnt — zijn twintig eeuwen van heerlijkheid *vóór* de komst van Jesus Christus, twintig eeuwen van verval en ellende *na* Zijne

(1) Matth. XXIV: 15.

(2) *Σεσοφισμένοι μῦθοι.* 2 Pet. I: 16.

verwerping U almede verklaarbaar door « eene mythe ontftaan in de zonder opzet verdichtende overlevering der eerfte Chriftelijke gemeente?"

M. H., als ik deze dingen bedenk, dan bewegen zich de gedachten in mijne ziel op zeer wonderlijke wijze. In dezen mijnen ftilleren leeftijd, evenzeer als in de dagen van mijne meer dichterlijke jeugd, gevoelt mijn hart fteeds zijne afkomst uit ABRAHAM, uit JUDA; gedenkt het fteeds met welgevallen aan den glans, die in het ridderlijk Schiereiland, midden in de eeuwen onzer ballingfchap, ons deel was. Maar, M. H., als ik de dingen, die wij heden avond U voor oogen hadden te ftellen, overpeins; dan is geene heerlijkheid van grootheid, roem of afkomst op deze aarde, in vergelijking te brengen met de dierbaarheid van den *fmaad*, die op den naam van Israël federt alle deze eeuwen nog immer onuitgewischt kleeft. De fcheldnaam wordt welluidend, de verguizing liefelijk, de uitfluiting zalig, waar die gedachte bij eenen zoon van Israël levendig wordt: in dien fmaad van mijn volk, in die verguizing van mijn geflacht, in die uitfluiting van mijn bloed, heeft God een der fprekendfte bewijzen gelegd van de waarheid Zijner Openbaring, een der machtigfte getuigenisfen, dat hier niets van menfchen, dat hier alles van Hem afkomftig, van Hem befloten, van Hem ten uitvoer gebracht is.

Wij werden dan alzoo, als van zelve, door deze plichtige verantwoording, tot eene allereerfte bewijsvoering tegen STRAUSS, tegen elken beftrijder van het hiftorisch-Goddelijke des Chriftendoms, geleid. Ieder Israëliet, dien Gij in uw dagelijksch leven ontmoet, die U, denkende of lezende, voor den geest komt, is U

zulk een bewijs, zulk een krachtig wapen tegen het van buiten dreigende, of van binnen woelende Ongeloof. Aanfchouw zijne natie, denk aan de woorden van uwen Bijbel over haar, en vraag het dan uw hart, uw verftand, uw geweten, — of verdichting, of verfiering van wat aart ook, bij het beftaan van zulk een gedenkteeken mogelijk of denkbaar zij!

Wij dan, vergelden wij Israël deze dienst, door van onze zijde, hem levende bewijzen te zijn van die waarheid, die in geloof, hoop, en liefde, zich openbaart; — liefde, hoop, geloof in en door Hem, die de groote Inhoud van alle de Schriften, de Verlosfer van zondaren, de Verlosfer der Heidenen en van Zijn volk Israël is.

M. H., ik heb mijne Vooraffpraak ten einde gebracht. Ik heb den aanleg en de richting onzer ondernomene Befchouwingen voor Uwe aandacht nedergelegd.

TWEEDE VOORLEZING.

NADERE KENNISMAKING MET DR. STRAUSS, EN ZIJN *LEBEN JESU*.

M. H. De inleidende Vooraffpraak dezer Lezingen heeft ons nu genoegzaam, zoo ik vertrouw, met het ſtandpunt gemeenzaam gemaakt, van waar wij onze opmerkingen en beſchouwingen over het aangekondigde onderwerp U wenſchen mede te deelen. Thands is ongetwijfeld eene meer bepaalde en gebijzonderde kennisneming van den Inhoud des beruchten werks, en van de gevoelens zijns Autheurs het voorwerp uwer verwachting aan deze plaats. Dit zal voornamelijk de taak van dezen avond zijn.

Het kan niemand onzer onbelangrijk zijn, het is voor het doel dezer onderzoekingen ſchier onmisbaar, dat wij ons ook van den persoon des veel genoemden Schrijvers eenig voldoend en kenmerkend denkbeeld maken. Van zelve ſpreekt het, dat wij hier wel niet voornemens zijn, ons in eene levensſchets van Dr.

Strauss te begeven, of de beschouwing en beoordeeling van hetgeen de algemeene berichten in bladen en geschriften van den dag daaromtrent aangeven, tot een hoofdonderwerp van deze Lezing te doen strekken. Wij zullen weldra veelmeer den Schrijver uit zijn werk, dan, omgekeerd, het werk uit den aart en vorming van zijnen Schrijver, leeren kennen. Eenige grondtrekken evenwel, tot kenschetsing van dezen, zullen ons ook tot waardeering en verklaring van het verschijnsel des Boeks, geen onbelangrijke dienst bewijzen. Doch wij mogen en moeten daarbij de meeste kortheid in acht nemen. Wij behoeven voor wezenlijker en gewichtiger ontwikkelingen onzen tijd.

David Friedrich Strauss, een Wurtemberger van geboorte, heeft zijne studien, voor de Godgeleerdheid, gemaakt te Tübingen. Aldaar is hij ook als Privaat-Docent, (of Onderwijzer van jonge lieden naar aanleiding en in ondergeschiktheid van de Academische oefeningen,) geruimen tijd werkzaam geweest.

In die dagen was Strauss, gelijk sommigen zeggen, én rechtzinnig van gevoelens naar het leerbegrip zijner kerk, én in de richting van zijn gemoed en Godsdienstigheid hetgeen men in Duitschland een *Piëtist* noemt; eene benaming intusschen, waarvan de ware beteekenis aldaar even moeilijk te bepalen is, als de gelijkfoortige van *Methodist*, *Mommier*, *fijn*, en wat des meer is, in andere landen. Dergelijke bijnamen toch kunnen, overal, evenzeer door eene foort van dweepend-mystieke richting, als door den zuiveren, mannelijken schoon altijd tederen geloofsweg van een echt Christendom worden verworven. In wat zin Strauss onder de Piëtisten van zijn allezins be-

langrijk Vaderland een tijd lang heeft kunnen geteld worden, ondernemen wij hier niet angftig te bepalen. Alleenlijk is het reeds uit zijne latere ontwikkeling genoegzaam af te leiden, en het blijkt nog veel klaarder uit zijne eigene opgaven, dat zijne richting al vroeg zich heeft uitgeftrekt naar dat foort van Chriftendom in nevelen en wolken, waarachter *foms* betere dingen, maar ook al te vaak gevaarlijke, bedriegelijke, dweepachtige, ja ongeloovige denkbeelden zich plegen te verhullen. Wat dan de Piëtisten, in den goeden en zaligen zin van het meestal zoo onvriendelijk bedoelde woord, aangaat; tot dezen moge STRAUSS behoord hebben, ongeveer gelijk Julianus, eertijds de Afvallige bijgenaamd, een dienaar der Chriftelijke kerk, en een belijder der Chriftelijke Godsdienst is geweest: hij mag van hen uitgegaan zijn; zeker is hij nimmer uit hen geweest. (1).

De aart intusfchen van het Piëtismus dat den jeugdigen STRAUSS wordt toegefchreven, laat zich genoegzaam opmaken uit deze bijzonderheid, onder anderen, die hij van zich zelven heeft opgeteekend: dat hij, eenen tijd lang de ijverige aanhanger van den vermaarden Wijsgeer Schelling, te gelijk van Jacobi's gevoels- en geloofsphilofophie, eindelijk mede een niet minder driftig bewonderaar van Jacob Böhme (den bekenden mystifchen en alchimistifchen grondlegger, in de 17de eeuw, van de zoogenaamde *vuur-* of *licht-Theologie*) is geweest. Tot dien tijd toe, (dus bericht

(1) Joh. II: 19.

het de Schrijver van het *Leben Jeſu* van zich zelven) had hij, bezield door een kinderlijken geloofszin, het gevolg van zijne vroegſte opleiding, aan den Bijbel, als aan het Woord van God, geloofd; maar van toen af formeerde zich in zijn gemoed een even *ſupranaturaliſtiſch* vertrouwen in de uitſpraken van den Theoſophiſchen ſchoenmaker, als men dit immer ten aanzien van Apoſtelen en Propheten heeft kunnen bezitten. Het kwam hem voor, dat de wetenſchap van Böhme in nog dieper verborgenheden deed afdalen en met een nog duidelijker kenmerk van *onmiddelijke openbaring* bekleed was, dan de Bijbel zelve.

Deze bijzonderheid, door Strauss van zich zelven beleden, is van beteekenis, M. H. Gij zult daarin reeds bemerkt hebben dien aanleg tot overdrijving, tot ſtelfelzucht, tot dweeperij, welke men gemeenlijk aan het bijgeloof, te vaak zelfs aan het oprecht en levendig Chriſtengeloof te last legt, zonder te bedenken, dat zij dikwerf een der onderſcheidende kenmerken, juist van beduidende mannen des Ongeloofs was. Gij bemerkt hier reeds die neiging, om het kenmerk van Goddelijke openbaring liever in menſchen van diepzinnige maar duistere wetenſchap of wijsgeerte, dan in het friſſche en zuivere woord van Apoſtelen en Propheten te vinden. Gij bemerkt daarin ten klaarſte dien ongezonden trek naar *theoſophie*, dat is, beſpiegelende en duister philoſopheerende Godskennis, die met echte Godsdienst wel eens in oprechte gemoederen zamengaan *kan*, in den grond evenwel en in hare wezenlijke ontwikkeling, de doodelijke vijandin van waarachtige Godsdienst, zoowel als van zuivere God-

geleerdheid is. — Doch vooral ligt in die ingenomenheid van Strauss met de fchriften van Böhme een fleutel voor zijne latere *mythifche* opvatting der Evangeliegefchiedenisfen. Immers ook tot deze afdwaling heeft hij het eerst kunnen geleid worden door die bekende overdrevene en ten eenenmale verbasterde *allegorifche* uitlegging der gewijde verhalen, waardoor Böhme zich gewend had eenen bloot innerlijken, mystifchen, wijsgeerigen, verborgenen zin te hechten aan de helderfte voorftellingen van Gods gefchreven Woord. Dus werden, onder de bewerking van deze Godgeleerdheid, niet flechts *hemel* en *hel*, maar ook plaatfen en fteden op deze aarde, als Jerufalem, Bethlehem, Babel, bloote innerlijke toeftanden, geene wezenlijke verblijfplaatfen; ja fchier alle feiten en gebeurtenisfen verloren hunne beteekenis als zoodanig, om eenig en alleen, bij wege van parabel of zinnebeeld, de omkleeding te zijn van louter onftoffelijke, dat is, natuur- of bovennatuurkundige geheimzinnige begrippen. Van daar tot de volftrekte ontkentenis der gefchiedenis, en hare algeheele opoffering aan het *Idee* of *Begrip*, is, in den grond, flechts eene fchrede. De tegen-hiftorifche, de voor alle gevoel van hiftorifche waarheid volftrekt geflotene aanleg van Strauss vindt, reeds in de aangeduide geestverwantfchap met Böhme, een veel verklarenden fleutel.

Doch wij zullen hem niet flechts *theofophisch*, maar ook *magnetisch* zien dweepen op den weg naar zijn berucht fyfteem. Zijne aandacht werd, gedurende deze zelfde ftudiejaren, zeer bijzonder bepaald bij de verfchijnfelen van den flaapwandel. De over dit

onderwerp in het werk geſtelde onderzoekingen *brachten*, (wederom volgens zijne eigene beſchrijving,) *eene rozenkleurige klaarheid in de gevoelige en voor indrukken vatbare ziel des jongelings te weeg.*

In die dagen leefde, op eenigen afſtand van Tübingen, eene *helziende*, gemagnetiſeerde of in magnetiſche toeſtanden verkeerende vrouw, die voor eene foort van prophetesſe werd aangezien. Een bezoek met eenige vrienden aan deze vrouw gebracht, wordt door hem onder de ſchoonſte dagen ook van zijn leven geplaatst. Een zijner reisgezellen, door de koude bevangen, was met behulp van magnetiſche bewerkingen gezond en friſch uit eene lange bezwijming ontwaakt. Uit den mond der waarzeggerin vernamen zij ſtraks eene menigte merkwaardigheden over Verleden, Tegenwoordig, en Toekomend. De jonge vrienden waren verrukt. Straks maakt Strauss nog met eene andere *ſomnambule* kennis, de welbekende Zienderes, die te Weinsberg bij Doctor Kerner in magnetiſche verrukkingen verkeerde, en zich in gemeenſchap gevoelde met afgeſtorvenen van hel en hemel. Deze te zien, te hooren, is nu zijne hoogſte behoefte. Zijne verrukking bij het verkrijgen van dien wensch, is onuitſprekelijk. Zijn vertrouwen op de wezenlijkheid van het verſchijnſel is onbepaald. De Zienderes prijst dat *geloof*, en voorſpelt zelfs, dat hetzelve nooit in ongeloovigheid zoude kunnen ontaarten. De dagen, bij die gelegenheid te Weinsberg doorgebracht, noemt hij ſchoon, dichterlijk, rijk. Wonderen waren destijds voor hem geene zaken in de verte, maar nabij en levend voor oogen. Zijne ingenomenheid ook

met deze Zienderes noemt hij zelf een dweepend gevoel.

Strauss was ook hoorder van Schleiermacher, aanhanger en bewonderaar van Hegel, den bekenden Berlijnfchen Hoogleeraar in de Wijsbegeerte, in de rei der groote ftelfelftichters van onze eeuw de opvolger van Schelling, (fchoon deze reeds vroegtijdig een beter pad vond,) gelijk Schelling van Fichte, en Fichte van Kant. Wij zullen ons hier in de bij uitftek duiftere, door fommigen voor werkelijk onverftaanbaar verklaarde leer van Hegel niet verdiepen. Genoeg zij het daarvan gezegd te hebben, dat zijn ftelfel, hoe ook in nevelen of fchitterpraal van hooge kunstwoorden, in diepe redeneeringen, of zelfs genievolle uitfpraken gehuld, in den grond wel op niets anders uitkomt, dan op het aloude Pantheïsmus (het ftelfel, dat de wereld met God vereenzelvigt, de Godheid in het *Alles* ziet, in wereld en menschheid een vorm van openbaring, een zichtbaar worden, een zich ontwikkelen der Godheid!); dit alles, in het nieuwe en wonderkleurige hulfel onzer eeuw.

Het is dan na eene dusdanige vorming door bedorven *mysticismus*, *magnetifche* invloeden, en *Pantheïstifche* wijsbegeerte, dat Strauss met de Duitfche Godgeleerdheid der jongfte vijftig jaren, dat ftelfel heeft begonnen uit te broeden, hetwelk zijn veel ontdekkend Boek *das Leben Jefu* in alle deszelfs volheid bevat.

Weinig evenwel heldert ons de gefchiedenis van den man op, zoo wij haar niet in verband kennen met de gefchiedenis der gevoelens en meeningen in het

Chriſtelijk genaamd Europa, in verband met den gang van het menſchelijk verſtand op het gebied van Godsdienst, Godgeleerdheid, Wijsbegeerte, en zelfs van Letterkunde, gedurende een aanmerkelijke reeks van jaren. Strauss toch is in een eerſte plaats een zoon van zijne eeuw. Zijn werk is het afdrukſel van eene machtige richting onzes tijds, die op meer dan één wijze, en door meer dan eenerlei ſtem en invloed, haar beſtaan evenzeer uitbreidt als bewijst.

Doch voor dat wij in eenige bijzonderheden deze overeenſtemming in oorſprong en richting tusſchen het boek van Strauss en den geest van onzen tijd, nader toelichten, is eene voorloopige opmerking, met betrekking tot den aart en beſtemming der Chriſtelijke waarheid en der Chriſtelijke Kerk, hier, zoo wij achten, zeer noodig. Men verwondere er zich toch niet over, maar leere het verſchijnſel veeleer kennen als de telkens zich vernieuwende ſtotſom der geſchiedenis van de wegen Gods met Zijne Openbaring, Zijn Woord, en Zijne kerk: van den beginne is beſtrijding, verdrukking, ſchudding, aanvechting, van binnen en van buiten, beurteling ja ſoms gelijktijdig, het deel der eenig ware Godsdienst op aarde geweest. Rust is een uitzicht in de toekomst, geenszins eene beſtemming hier alreede bereikbaar voor de Gemeente van God, voor de belijdenis der Waarheid, haar toebetrouwd. Een vermaard Chriſten wijsgeer drukte het uit met een kort maar krachtig woord: « het is een ſchip, door de ſtormen gefold." Ja, het is het ſcheepje op de golven der zee van Galilea, waarin Christus zich bevindt, en dat Hij, ſlapende, door wate-

ren en winden aanloopen, tot vergaans toe beſtoken laat, maar dan ook weder op ééns, met een woord van Almacht, aan de woede der elementen ontrukt (1). Zoodanig is het tweederlei lot der Gemeente, die Hem toebehoort. Geplaatst op een rots, en boven alle woeling verheven; drijvende en van hooge wateren bedreigd, maar nimmer gezonken.

Wij weten het dan, en het mag ons, als Chriſtenen, niet bevreemden; het is de weg, de raad van God, het karaktermerk van het Evangelie des kruiſes: ook aan de *waarheid* des Woords, aan de *hiſtoriſche waarheid* der Openbaring valt allerlei beſtrijding te beurt. Dit zag men van de eerste eeuwen der Chriſtenheid aan. Maar hetgeen de eeuw, die wij beleven, of liever, het tijdvak dat met de groote bewegingen in Godsdienst en Staat in de laatſte helft der achttiende eeuw een aanvang nam; het geen, zeggen wij, onzen tijd ten aanzien der beſtrijding van het Chriſtendom ook als geſchiedenis onderſcheidt, is de *conſequentie*, de zamenhang, de zamentrekking der onderſcheidene richtingen, waaruit de aanval pleegt te geſchieden, tot één middelpunt, tot één brandpunt als het ware, waarin geheel de aart, geheel de kracht van den Tijdgeest zich kenbaar maakt.

Herdenken wij de lotgevallen der Chriſtelijke Godsdienst en Godgeleerdheid gedurende die achttiende eeuw, in wier dompigen dampkring de zaden, die in de onze al meer en meer tot rijpheid kwamen, ge-

(1) Matth. VIII: 23—27.

koefterd werden; wat vinden wij? Openbaring van ongeloof zoo binnen als buiten het grondgebied der Chriftelijke belijdenisfen. Doch dat ongeloof, zeer onderfcheiden van beginfel, van werking, van invloed, vooral in twee hoofdafdeelingen gefplitst: of de naakte en onbewimpelde ontkentenis van de waarheid des Chriftendoms, of de omhulling dier het zij geheele het zij gedeeltelijke ontkenning in zekere vormen: Bijbelfche, Godgeleerde, wetenfchappelijke, zelfs gemoedelijke. Van de eerfte foort was de aangreep, reeds in een vroeger tijdvak, voornamelijk in Engeland door de Taylors, Tindals, anderen, tegen alle geopenbaarde Godsdienst ondernomen. Deze aanvallen waren ruw, maar openbaar. Zij lieten geen uitwendigen vorm, zij lieten evenmin eenig zoogenaamd *begrip* of *idée* van Chriftelijke leer of gefchiedenis beftaan; maar rukten met hunne grove redeneeringen zonder omwegen beide op de geloofwaardigheid en op de eerbiedwaardigheid der Chriftelijke Godsdienst aan. In Duitschland, alwaar over het geheel het ongeloof een zoo gantsch anderen vorm aannam, vindt men evenwel mede hier en daar dezen oud-Engelfchen, ruwen, *radicalen* aanval, b. v. in de befaamde Wolfenbuttelfche Fragmenten (van Reimarus) te rug. Derzelver doel was, ruw en grof, te bewijzen dat het Evangelie een louter (politiek) bedrog, dat deszelfs ftichters opzettelijke bedriegers waren geweest. In Frankrijk, midden in den boezem van het Catholicismus en van het Jefuitismus, openbaarde zich het ongeloof in foortgelijken vorm bij die menigte van wijsgeeren, vrijdenkers, fpotters, bij wie hetzelve

dan ook meest en onmiddelijk eene praktikale richting nam; en met ondermijning van zedelijkheid, eerbaarheid, ja al wat heilig of onfchendbaar onder menfchen geacht wordt, met de ftrekking tevens tot gewelddadige omverwerping van Kerken en Staten, van den beginne gepaard ging. Wij hebben hier ftechts aan mannen als de Encyclopediften, als Voltaire, Diderot, Parny, Chamfort, onder de velen, te herinneren, wier invloed thands bij de hoogere en befchaafdfte klasfen der maatfchappij meer en meer aan het dalen, zijne allerverderfelijkfte werking vooral bij de mindere klasfen van dat land op eene ontzettende wijze van alle kant openbaart.

Geheel anders was de werking van het ongeloof, en de aanranding van het levend hiftorifche Chriftendom ingericht in Duitschland, in het Protestantfche, het wetenfchappelijke, het afgetrokken wijsgeerige, het diepzinnig redeneerende, vaak tevens zoo hoog opgewondene Duitschland. Aldaar begon omftreeks de helft der vorige eeuw eene beduidende omkeering op het gebied der Godgeleerdheid, en van daar in geheel het beftaan der Protestantfche kerken, zich te ontwikkelen, waarvan de gevolgen in eene menigte zeer uit één gaande richtingen tot op den dag van heden hunnen loop hebben. De oud-Lutherfche Godgeleerdheid, vroeger geheel verdiept in den kamp tegen alle andere Kerkbelijdenis buiten de onveranderde Augsburgfche, mitsgaders de verweering van alle derzelver vestingen en torens, later, met geene minder hevigheid veelal, in de betreurenswaardige beftrijding der zoo geestelijke als gemoedelijke richting, welke

bij de Speners, Franckens en Bengels met de rechtzinnige leer onafscheidelijk verbonden ging; die Lutherſche Godgeleerdheid begunſtigde door hare koudheid en geesteloosheid, door de terugwerking zelve, welke uit den aart der zaak eene levenloos gewordene rechtzinnigheid achtervolgt, de geboorte van dat dusgenaamde Rationalismus, hetwelk op den bodem niets minder voerde dan het beginſel des volſtrekten ongeloofs aan het wezenlijke, bovenmenſchelijke Chriſtendom; doch hier geenzins in den weg van grove ontkenning, maar in dien van wegredeneering van zaken, met behoud van woorden en vormen.

Om intusſchen den aart der Rationaliſtiſche of Redematige Godgeleerdheid zuiver te vatten, is het noodig haar wel te onderſcheiden van de middelen waardoor zij gewerkt heeft, de werktuigen, waarvan zij zich bediend heeft. Deze werktuigen, die middelen, waren niet altijd in zich zelve voor Godsdienst en Schriftkennis gevaarlijk of ſchadelijk. Integendeel moet juist de wording en werking der nieuwe Godgeleerdheid, onder het beſtier eener alles leidende en tot verheerlijking Zijner waarheid beſtemmende Gods-hand, ten ſlotte medewerken tot zuivering, ontwikkeling, bevordering van echte Schrift- en Waarheidkennis in meer dan eenerlei opzicht. Dus werken ook in de wereld der Natuur ſtormen, onweders, ziekten, menigmaal ten goede. Doch het Rationalismus, in zich zelve beſchouwd, was dan ook niets minder dan eene dood dreigende krankte, dan een verwoesting aanbrengend onweder. Hij tastte het lichaam van Kerk, Godgeleerdheid, geopenbaarde Waarheid, in derzelver

edelſte deelen, in derzelver belangrijkſte werktuigen aan. Hij misbruikte het beginſel eener zuivere toepasſing van *Taal-*, *Geſchied- en Oudheidkennis* op de verklaring der Schrift, om overal aan den levendigen, kernvollen, hemelſchen zin, den meest matten, laauwen, onbeteekenenden, die maar uit te vinden was, te hechten. Hij misbruikte de *Oordeelkunde* (dien zoo belangrijken, en, wèl begrepen, zoo geestelijken tak der Bijbelſche wetenſchap), om zich tot rechter op te werpen over het geen door de gewijde Schrijvers al of niet heeft *kunnen* of *mogen* of *moeten* gezegd zijn, niet uit *hun* beginſel, maar uit het beginſel van den geest der bij uitſtek verlichte eeuw. Hij misbruikte *de Wijsbegeerte*, zoo als die in de laatſte jaren zich almede als een foort van bewerktuigd geheel vertoont, waarin de eene ſchool als het ware volmaakt en tot ſterker gevolgtrekking opvoert, het geen de vroegere heeft begonnen te ſtellen of te begrijpen; die Wijsbegeerte, die, langs de lijn van Kant en van Fichte, zich eerst in Hegel recht op de hoogte en in de richting van onze eeuw heeft geplaatst. Het is dan ook deze niet het minst, die het groote kwaad in de begrippen over Chriſtendom en Waarheid begunſtigde: de verwijdering namelijk van dat groote levensbeginſel der geopenbaarde Godsdienst, dat het *gebeurde zaken*, dat het *feiten* zijn, die haar wezen uitmaken; om daarentegen de gronden van Godskennis, van Godsaanbidding, van zedelijkheid, zoo wel als van alle wetenſchap, te zoeken in den mensch zelven, of in de hem omringende natuur.

Om dan nu dat *hiſtoriſche*, hetwelk het wezen

des Chriſtendoms uitmaakt, immers zoo veel het bovennatuurlijke van deszelfs inhoud aangaat, weg te redeneeren, beproefde het Rationalismus een tweederlei pad. Het eene beſtaat in die manier van uitleggen (de *natuurlijke* zeer onnatuurlijk genaamd), waardoor, met behoud, zoo zij drijven of zich diets maken, van den letterlijken zin, elke bovenmenſchelijke verſchijning in de Schrift wordt geëffend tot de meest dagelijkſche en plat natuurlijke, die zich laat denken. Zoo zagen wij, onder deze kunstbewerking, de opſtanding zelve van Christus verſmolten tot eene bloote ontwaking uit ſchijndood of bezwijming. Een tweeden weg leverde dat ander beginſel van Schriftverklaring op, volgens hetwelk de zin en meening van een te boek geſteld verhaal wel, op zich zelve beſchouwd, bovennatuurlijk (en dus, bij deze Godgeleerdheid, onwaarachtig) blijft, doch zich tevens van eene andere zijde voldoende laat ophelderen, zoodra men dat verhaal opvat als de bloot menſchelijke opſiering of omkleeding eener oorſpronklijk geheel natuurlijke en alles behalve wonderdadige gebeurtenis. Deze laatſte manier, als wij reeds zagen, is de *mythiſche*, door Strauss gevolgd, en tot in de uiterſte conſequentiën ontwikkeld.

Doch daar is nog een ander en vrij wat algemeener werkend element, dan verbasterde Godgeleerdheid en verdraaide Schriftverklaring, hetwelk aan de wording van het Strausſiſche ſtelſel een aanmerkelijk, een overmachtig deel had. Het is de verderfelijke ſtrekking, die, in deze jongſte tijden, bepaaldelijk (ſchoon alles behalve uitſluitend) in Duitschland, het hoog gepre-

zene dus genaamd *Godsdienſtig gevoel* heeft aangenomen, door, met met ter zijde ſtelling van de geſchiedenis, van de waarheden, van de leer, vooral ook van het kruis en dierbaar zoenbloed onzes Heeren, zich te voeden met louter natuur-, kunst- en zelfbeſchouwing, en op die wijze het aanzijn te geven aan eene eerdienst van het *Schoone* (ja ook, zoo het heeten moet, *Ware* en *Goede*) in de plaats der dienst in geest en in waarheid, van den levenden, den perſoonlijken, den driemaal heiligen God. Een der machtigſte geesten, die de wereld misſchien immer voortbracht, Goethe, de als Schrijver, als Denker, vaak als mensch zoo groote, in eigen oogen of gevoel helaas! te groote Goethe, bracht niet weinig toe tot verbreiding en aankweking van deze richting onder land- en tijdgenooten. *Algoderij*, niet in den groven, maar in dien fijnen en veel gevaarlijker zin des woords, waarin zij vooral Spinoſa ten grondlegger heeft, was ook in den grond de Godsdienst van Goethe, Spinoſa's bewonderaar en de overbrenger zijner grondgedachten in de taal en vormen onzer eeuw. Hij zelve heeft zich als zoodanig duidelijk genoeg én elders op velerlei wijze, én in de vermaarde belijdenis van zijnen *Faust* te kennen gegeven. Wie, die hem van dien kant leerde kennen, erkent in Strauss niet den invloed en voorgang van Goethe, niet enkel in de behandeling der door dien meester zoo meesterlijk herkneede taal, maar ook in den geest en grondſlag van geheel het Strausſiſche Chriſtendom? Hij zelf in een zijner jongſte geſchriften (a° 1839) heeft zijne Godsdienst, heeft de richting van Goethe, heeft de Al- en

Zelfvergoding der eeuw, in deze ontzettende flotfom zijner denkbeelden en redeneeringen uitgedrukt: « De eenige Eerdienst — men moge het bejammeren of prijzen, loochenen kan men het niet — de eenige eerdienst welke den befchaafden mensch van onze eeuw uit het Godsdienstverval der vroegere is overgebleven, is de eerdienst van het Genie".

Zie daar dan nu met zijne eigene woorden het gronddenkbeeld uitgedrukt, dat de kwekeling van Böhme, van Schleiermacher, van Goethe, van Hegel, door zijne voortzetting van de Godgeleerdheid der laatfte vijftig jaren, in zijn *Leben Jefu*, heeft uitgewerkt. Zijn ftelfel, waarvan ons de hoofdtrekken reeds voorgefteld werden, is eigenlijk de laatfte onverholen en onbefchaamde gevolgtrekking uit die aanéénfchakeling van rationalistifche, wijsgeerige, esthetifche richtingen, die in deze jongfte tijden in het gebied der hoogere wetenfchappen, in zoo vele jeugdige gemoederen, in de heiligdommen zelve der Kerk van Christus, hunne tenten hebben geplant. De groote kracht, de groote verdienfte van Strauss is eenvoudig deze: één zamenhangend geheel te hebben gevormd uit bouwftoffen, aangebracht federt meer dan eene halve eeuw. Kan het bevreemden, dat velen die zich wijs achten in onzen veelzins bewogenen tijd, hem in dat gebouw als een foort van Priester eener hoogere, eener nimmer dus gekende eerdienst, vereeren en verheffen? Doch was het ook niet te verwachten, dat in het boek even als in het ftelfel van Strauss, alle deze elementen van Godgeleerd Rationalismus, Panthëistifche Wijsbegeerte, fentimenteele natuur-, mensch- en fchoon-

heidsaanbidding, zich ſtellig en onderſcheiden zouden laten te rug vinden? En het is ook aldus.

Doch wij moeten thands meer bepaaldelijk ſpreken van de wijze, waarop hij zich heeft gekweten bij de bewerking; en wel, allereerst, van de ſchikking en hoofdinhoud van zijn boek.

Zoo gevaarlijk, zoo vergiftig die inhoud is, zoo eenvoudig en gemakkelijk is zoowel ſchikking als voordracht in hetzelve. De uitvoerige, meestal klaar en bevattelijk geſchrevene *Inleiding*, bevat een overzicht der onderſcheidene ſtandpunten, van welke in onderſcheidene tijden de opvatting der gewijde geſchiedenisſen is uitgegaan: de *allegoriſche* Schriftuitlegging bij Joden als Philo, bij Chriſtenen als Origenes; de ſtelſels van Deisten en Naturalisten, bij name dat der Wolfenbuttelſche Fragmenten, over het ontſtaan der Gewijde Verhalen; de zoogenaamde natuurlijke verklaring van den Heidelbergſchen Paulus, van Eichhorn en anderen; de zedelijke, van Kant; eindelijk het ontſtaan der mythiſche opvatting, eerst allengskens aangewend op het Oude Testament, daarna op nog ſlechts enkele deelen van het Nieuwe. Daarop volgt dan de uitbreiding dier opvatting op de Evangeliegeſchiedenis in haar geheel, zoo als die door den Schrijver zelven begrepen wordt; en deze dan aanvankelijk toegelicht, verdedigd, en, door de opgave van eenige kenteekenen van het volgens hem onmogelijk-hiſtoriſche, en dus noodwendig-mythiſche in die verhalen, aangedrongen.

Dan volgt het lichaam zelf des Werks, hetwelk in drie Afdeelingen de Evangeliſche getuigenisſen aangaan-

de *Jesus geboorte en kindschheid*, *Zijn openbaar leven*, *Zyn lijden*, *dood*, *opstanding en hemelvaart* beoordeelt, de eerste en derde dezer afdeelingen naar de orde des tijds, de tweede voor het meest onder eenige algemeene opschriften, over Jesus als Messias, over Zijne redenen, over Zijne wonderen, enz. enz. Hier dan wordt uit het beginsel eener hoog en daverend aangekondigde *vrijheid van alle vooringenomenheid*, (dat is in de taal van Strauss, de onvoorwaardelijke verwerping van alle onmiddelijke werking der Godheid binnen den kring van menschheid of natuur,) het ongeloofbare en onbestaanbare dier gewijde verhalen, als wezenlijke geschiedenis opgevat, betoogd; eindelijk, bij elk dier verhalen, door toepasfing van het stelsel, met ter zijde stelling en wederlegging van ieder ander, de wording van den *mythus* of *legende* opgespoord, waarbij dan, als reeds gezegd is, niet veel meer historischs, dan het bestaan, het leerampt, de voortreffelijkheid, en vervolging ter kruisdood toe, van eenen Jesus van Nazareth, de algemeene schipbreuk ontkomen.

In eene *Slotverhandeling* (deze, wat inhoud en voordracht betreft, in vrij wat ingewikkelder vorm) stelt hij ons het nieuwe Christendom voor, dat ons ter vergoeding van het weggenomen historische en bovenmenschelijke wordt aangeboden. Wij laten hem liefst zelven, en met zijne eigene woorden, het monsterdenkbeeld ontvouwen!

« Door de uitkomsten van ons in het werk gestelt onderzoek is dan nu, zoo het schijnt, het grootste en gewichtigste deel van het geen de Christen van

zijnen Jesus gelooft, te niet gedaan, alle bemoediging, welke hij uit dat geloof ontleent, weggenomen, alle troost geroofd. De oneindige fchat van Waarheid en Leven, uit welke zich de menschheid achttien eeuwen lang onderhield, fchijnt hiermede verwoest, het verhevenfte in het ftof geworpen, aan God Zijne genade, aan den mensch zijne waarde ontnomen, de band tusfchen hemel en aarde verbroken. Met affchuw wendt zich de Godvrucht van zoo ftout een aanflag af; en van uit de oneindige zelfbewustheid van haar geloof, uit zij deze machtfpreuk: « Een vermetele kritiek moge beproeven wat zij wil, evenwel blijft alles wat van Christus de Schrift verklaart en de Kerk gelooft, eeuwig waarachtig, en ook geen jota daarvan mag losgelaten worden". Ziedaar den aanhef van het beruchte flotbetoog! een ware Cajaphas-verklaring, maar uit welke dan deze gevolgtrekking wordt afgeleid: « Zoo is het dan nu de zaak onzer kritiek (oordeelkundige fchifting), het kritisch afgebrokene dogmatisch weder te herftellen"! dat is, in de plaats der afgebrokene gefchiedkundige waarheid, een *leerftelfel* op te bouwen, waardoor het fchijnbaar *gemis*, volgens den ongeloovigen dweeper, vergoed, ja rijkelijk vergoed zal wezen.

Na, tot dat einde, het ontoereikende of onbeftaanbare van alle andere leerftelfels, beginnende van het rechtzinnige en eindigende met die der nieuwfte Godgeleerdheid, te hebben betoogd, gaat hij eindelijk over tot de mededeeling van zijne eigene vinding. Het Chriftendom blijft, wel niet meer als gefchiedenis, maar als begrip, als hoogst wijsgeerig denkbeeld, behouden;

men pasfe flechts op de menschheid, als *geflacht* of *geheel* opgevat, datgene toe, wat tot hiertoe geloofd is van den enkelen en eenigen perfoon van Jesus Christus! Of, met zijne eigene woorden: « In eenen enkeling (*individu*), dat is den Godmensch, gedacht, fpreken zich de eigenfchappen en werkzaamheden, die de kerkleer aan den Christus toefchrijft, tegen: in het begrip van het geflacht (*Gattung*, de gezamenlijke menschheid) ftemmen zij te zamen. De menschheid is die vereeniging der twee naturen, zij is de mensch geworden God; het tot eindigheid afdalende oneindige, en tevens de eindige geest die aan zijne oneindigheid gedenkt; zij is die fpruit van de zichtbare moeder en van den onzichtbaren vader; van den geest en van de natuur; zij is de wonderdoende, voor zoo ver bij den voortgang der gefchiedenis van de menschheid de geest zich fteeds volkomener van de Natuur, zoo in als buiten den mensch, meester maakt, en die Natuur in betrekking tot hem, tot het lijdelijk orgaan zijner werkzaamheid wordt; zij is de zondelooze, in zoo ver de gang harer ontwikkeling onberispelijk is, en de verontreiniging altijd flechts den enkeling aankleeft, maar in het geflacht en deszelfs gefchiedenis wordt opgeheven; zij is die ftervende, opftaande, en ten hemel varende, in zoo ver uit de aflegging van hare natuurlijke beperktheid, uit de wegneming van hare eindigheid als perfoonlijk-, nationaal-, wereldburgerlijk- beftaande Geest, hare eenheid met den oneindigen Hemelgeest voortfpruit. Door het geloof aan *dezen* Christus (altijd de menschheid opgevat als boven), wordt de mensch rechtvaardig voor God!!"

Deze flotsom, waarvan, bij al het ingewikkelde en onklare der voorstelling, de zin en strekking maar al te duidelijk is, heeft hij, later, met minderen omhaal van kunsttermen, vaak zelfs niet zonder het sieraad eener fraaije en wèl vloeiende taal en voordracht, nader vastgehouden en aangedrongen. In een dier geschriften, tot verdediging of ontwikkeling van zijn *Leben Jesu* uitgegeven, trekt hij zelve het aldaar, ten besluite, over den *persoon* van Jesus Christus uitgesprokene, op eene wijze te zamen, die ons tevens een belangrijk inzicht opent in de krankheid der eeuw, waarvan Strauss te gelijk een kind en een teeken is. Men twijfelt bijna, of het ernst of spot is, en toch het is de vrucht en de geest van geheel zijn stelsel, wat hij uitdrukt, als hij zegt: « Een nieuw Heidendom, of ook wel, een nieuw Catholicismus is over het Protestantsche Duitschland verrezen! Men heeft aan éène menschwording Gods niet genoeg, en wil, naar Indische wijze, eene reeks van zich herhalende Avatar's (*menschwordingen*); men wil den alleen staanden Jesus weder met eene krans van heiligen omgeven; alleenlijk dat dezen niet louter kerkelijke heiligen zijn, maar gelijk in de huiskapel van Alexander Severus, waarin bij de standbeelden van Christus en Abraham ook die van eenen Orpheus zich bevond! Zoo strekt zich de richting onzer eeuw dan daar henen, de Openbaring van God in alle die genieën te vereeren, welke op de menschheid bezielend en scheppend hebben ingewerkt." En dan: « Geene vrees derhalve, dat Christus voor ons verloren zoude kunnen gaan, als wij veel van hetgeen men tot hiertoe Christendom noemde, genoodzaakt zijn prijs te geven. *Hij* blijft ons en

allen zoo veel te zekerder, naarmate wij leeringen en meeningen minder angſtig zullen vasthouden, die den denkenden mensch een aanſtoot tot afval van CHRISTUS kunnen worden. En blijft ons dan nu de CHRISTUS, zoo blijft Hij ons als het hoogſte, wat wij, in betrekking tot Godsdienst, vermogen te kennen en te denken; als de Gene dus, zonder wiens tegenwoordigheid in het gemoed geene volmaakte Godsvereering kan beſtaan. Zoo blijft ons dan ook in Hem, wel het wezenlijke des Chriſtendoms."

Lasterlijke onzin dat alles, M. H.! en toch in eenen tijd als den onzen, waarin met de dierbaarſte en heiligſte woorden ook door eene min uitgekretene Godgeleerdheid, dan die van STRAUSS, zoo God- en waarheid tergend geſpeeld wordt, niet zonder zijn dreigend gevaar. Doch tegen dit gevaar ſtaat dan ook als de krachtigſte en zekerſte toevlucht over: *de hiſtoriſche zekerheid.* Deze dan, als wij reeds herhaaldelijk aankondigden, zal het lichaam uitmaken onzer Tegen-Strausſiſche Lezingen, waarbij èn het *nietige* van de aanranding, wat hare gronden betreft, èn het *gevaarlijke* derzelve, wat hare ſchijnredenen en gemeenſchap met de ſtrekking van geheel onze eeuw betreft, èn eindelijk het *voordeel*, dat uit dien aanval voor eene des te inniger kennis van de hooge harmoniſche en Goddelijke Waarheid der Gewijde Schriften kan getrokken worden, als van zelve in het licht moeten treden.

Wij ſtrekken ons tot dit drievoudig doeleinde uit, ons alleenlijk, om het woord des Apoſtels te gebruiken, tot U wendende *als tot verſtandigen;* met het

woord van God alleen voor oogen en in de hand; laat ik vooral hier mogen bijvoegen, met het oog op Hem, van wien alleen èn het licht èn de kracht is.

Doch wij keeren nog eenige oogenblikken, ten flotte der beſchouwing beſtemd voor dezen avond, tot de karaktermerken van het Boek van STRAUSS, en, in zoo verre ook, van die des perſoons van den Schrijver te rug. Van de wijze, waarop dat beruchte *Leben Jeſu* geſchreven is, van de zedelijke zoo wel als verſtandelijke geaartheid van zijnen Autheur, van het licht, dat het Boek ons doet opgaan voor de kennis van het menſchelijk hart, voor de ſchatting van blootmenſchelijke wetenſchap, bloot-natuurlijke begaafdheid, zullen ons, uit velen, de volgende punten het juiste denkbeeld aan de hand geven.

Wat dan allereerst, (voor zoo ver de vraag daaromtrent niet ten eenenmale vreemd is aan deze Beſchouwingen) de geleerdheid en wetenſchappelijke waarde van het Boek en zijnen Schrijver aangaat; het lijdt geen twijfel, of geleerdheid, in den zin van bekendheid met den omvang van het vak, waartoe zijn onderwerp behoort, onderzoek van het geen daaromtrent het gebied van Godgeleerdheid, Wijsbegeerte, en Letterkunde opleverde in de laatſte vijftig jaren, heeft hier wel geenszins ontbroken: En toch! ook op het gebied der *wetenſchap* werd te recht, niet lang na de meerdere bekendwording van het Boek in ons Vaderland, geoordeeld: « dat er die wetenſchappelijke *ernst* niet in gevonden wordt, die er zelfs een Neander in zijn Advies over hetzelve in erkend heeft; of men moet *wetenſchap* en *geleerdheid* verwarren, en

velerlei aanhalingen uit boeken niet onderfcheiden van het naauwgezet, ernftig, wetenfchappelijk nadenken over de zaak die men behandelt."

In zijn ftelfel, voorts, is zeker de *confequentie* wel een der merkwaardigfte eigenfchappen. Doch welke, en waarmede? Ongetwijfeld die, welke geboren wordt uit het regelmatig voorttrekken eener lijn, van overlang aanwezig op het gebied der nieuwe Theologie. *Confequentie* met zich zelven mist men bij hem, vaak op zijne gewichtigfte punten. Dan eens, b. v. verfieren de Evangeliefchrijvers, of de Gemeente wier tolken of ftemmen zij zijn, *zonder opzet;* dan eens weder is het *opzet* daarin niet te miskennen. Dan eens wordt de *natuurlijke* uitleggingswijze der rationalisten wederlegd en verworpen; dan eens weder, als bij de verhalen der Opftanding, neemt hij op nieuw tot de oude kunstgrepen (vifioenen uit eene opgewondene verbeelding opgerezen, en wat des meer is!) de toevlucht. Dan eens fchijnt het, als of met het ftelfel van Strauss de Chriftelijke leer- en predikftoel kan worden betreden zonder krenking van het geweten; dan eens weder fchijnt het tegendeel uit zijne befpiegelingen te volgen. Het denkbeeld zijner goede trouw lijdt hierdoor, zelfs in een betrekkelijken zin, niet weinig.

Helderheid in de voordracht kan men, ten meeste, hem niet ontzeggen; doch het is eene helderheid als van een ijskoude winternacht bij maanlicht. — Het is eene helderheid, den volgeling waardig van dien Hegel, wiens Godheid *het Denken* is, terwijl de God des Bijbels *Liefde* is. — IJs is het, (zoo wel het

ſtelſel, als het boek en als zijn ſtijl!) ijs, doorſchijnend, ſcherpſnijdend, hard, zoo dat er een tooverpaleis van kan worden gebouwd — doch dat dan ook onder de ſtralen van de Zon der Waarheid verſmelten, en te niete gaan moet. — Alles, beide in de denkbeelden en in de voorſtellingen van het *Leben Jeſu*, herinnert aan die planeet, welke de Dichter ergens, bij Heidensch feestgebaar, laat aanroepen als de *Nachtfakkel*,

Wier koude ſtralen de aard het gif der akonieten,
Bezwangerd van de dood, in nachtſchade uit doen ſchieten,
En 't worgend Geestendom met aaklig nachtgerucht
Op vleêrmuisvlederen doen reien door de lucht.

Van zijne redeneering is zoo wel ſcherpzinnigheid, als bedaardheid, zeggen wij liever koudbloedigheid, in hooge mate het kenmerk. Doch die ſcherpzinnigheid, zonder eigenlijke diepzinnigheid; — die kalmte, het uitwerkſel eener dweepende vooringenomenheid met het eenmaal opgevat gevoelen, waartegen elke bewijsvoering niet dan van hare zwakke zijde, door hem in aanmerking genomen wordt. Niemand wellicht heeft meer dan Strauss de gave bezeten, om in de redenen zijner tegenpartij de verborgenſte leemten, de kleinſte reetjes op te merken, en daarvan een ſcherp en verblindend gebruik te maken. Niemand te gelijk was immer meer blind voor de reten, en leemten, en grove ongerijmdheden van eigene redeneering.

Van daar die glimlach van *ironie*, die telkens op zijne lippen ſchijnt te zweven, niet alleen bij de wederlegging zijner tegenſprekers, maar ook vaak bij de behandeling van zijn onderwerp in het geheel. Met alle de achting, die hij voorgeeft aan de Grondleggers der Evangelie-verhalen, zoo wel als aan de Chriſtelijke Godsdienst zelve toe te dragen, ontdekt zich de innige vijandſchap meermalen in de oneerbiedigſte, ſchoon ook altijd in ſchijn gematigde bewoordingen. De uitdrukkingen: *ſprookje*, *fabeltje*, *anecdote*, zijn hem gemeenzaam, in het ſpreken over de gebeurtenisſen, die hij tot bloote *mythen* tracht om te zetten. « Men bedwingt (zegt iemand in eene zeer gematigde Recenſie van het werk) zijne verontwaardiging niet, als men hem hoort ſchertſen, dat Jesus zijne leerlingen uitzendt, om een ezelsveulen te halen, *op hetwelk niemand ooit gezeten heeft*." Van voegzaamheid heeft Dr. Strauss al even weinig beſef als van heiligheid. Doch evenmin heeft hij, in den grond, gevoel voor waarheid; althands voor het eenvoudige, voor het naïve, voor (zoo ik het dus mag noemen) het *gulle* eener waarheid, en harer getrouwe wedergeving, heeft hij geen oor, geen oog, geen hart.

Van het zedelijke ſtandpunt, waarop de Schrijver van het *Leben Jeſu* zich geplaatst heeft, zij een enkele trek hier ten kenmerk. — De onbeſtaanbaarheid van de betrekking tusſchen Johannes den Dooper en den Christus moet worden bewezen. Zie hier wat hem daartoe dat heerlijke woord: *Hij moet wasſen*,

maar ik moet minder worden (1) aan de hand geeft. « De ſchildering moge ſchoon zijn (dus wil het de groote *Kritiek*-ſchrijver); waar kan zij niet zijn." En waarom niet? « Het zoude wel het eenige voorbeeld in de wereldgeſchiedenis wezen, dat een beroemd man, den genen die na hem komt, om hem te verdonkeren en overtollig te maken, de teugels van dat gedeelte der geſchiedenis, hetwelk hij tot dus ver beheerscht had, zoo goedsſchiks had overgegeven!" Men ziet het, *ootmoed* is juist niet de blinkende zijde van het nieuwe Strausſiſche Chriſtendom. Wij zullen later, in de werkelijkheid van juist deze eigenſchap bij de Schrijvers der Evangelien, een der krachtigſte wapenen tegen alle verdenking van dichting of verſiering erkennen.

Doch genoeg, wellicht meer dan genoeg, om eenig denkbeeld te hebben zoo wel van de zedelijke als verſtandelijke, geeſtelijke als Godgeleerde geaartheid van het Boek, en den perſoon van deszelfs Schrijver. Ja genoeg, in allen gevalle, in dat ſlijk van menſchelijken hoogmoed te gelijk en nietigheid gewroet! Komt, M. H.! eer wij ditmaal afſtappende van ons onderwerp, van elkander affcheid nemen, verfriſchen wij ons nog met een teug uit het helder levenswater van dat zoo fel, zoo listig, en toch zoo vergeefsch beſtreden Woord des Evangelies. Om ons als met éénen blik het kenmerk van onomſtotelijke waarheid tegen over een ijdel goochelſpel te doen doorſchou-

(1) Joh. III. 30.

wen; ſlaan wij hier op nieuw alleenlijk onzen Bijbel op! hooren wij het getuigenis der Apostelen in zijnen eenvoud en gezag! het is het getuigenis eener Openbaring van God, voorgedragen met heldere beſtemdheid, vastgehouden onder alle verdrukkingen en tot der dood toe, niet als een ſtelſel, eene leer, een gevoelen, — maar als een *feit*.

« Hand. IV: 10. « « Het zij u allen kenlijk en het gantſche volk van Israël, dat door den naam van Jesus Christus den Nazarener, dien gij gekruisd hebt, welken God van de dooden heeft opgewekt, door Hem deze man hier voor U gezond ſtaat. Deze is de ſteen, die van U, de bouwlieden, veracht is, welke tot een hoofd des hoeks geworden is. De zaligheid is in geenen anderen: want er is ook onder den hemel geen andere naam die onder de menſchen gegeven is, door welken wij moeten zalig worden."" De Hoogepriester nu en de Raad, ziende de vrijmoedigheid van Petrus en Johannes, en vernemende dat zij ongeleerde en eenvoudige menſchen waren, verwonderden zich, en kenden hen, dat zij met Jesus geweest waren. En ziende den mensch bij hen ſtaan, die genezen was, hadden zij niets daartegen te zeggen. — En als zij hen geroepen hadden, zeiden zij hun aan, dat zij gantſchelijk niet zouden ſpreken of leeren in den naam van Jesus. Maar Petrus en Johannes antwoordende, zeiden tot hen: Oordeelt gij, of het recht is voor God, Ulieden meer te hooren dan God? WANT WIJ KUNNEN NIET NALATEN TE SPREKEN, HETGEEN WIJ GEZIEN EN GEHOORD HEBBEN."

En ruim een halve eeuw later, dezelfde Johannes

in hoogen ouderdom, in den aanhef van zijnen Brief: « Het gene van den beginne was, het geen wij gehoord hebben, het geen wij gezien hebben met onze oogen, het geen wij aanfchouwd hebben, en onze handen getast hebben, van het Woord des Levens; (want het Leven is geopenbaard, en WIJ HEBBEN HET GEZIEN, EN WIJ GETUIGEN, en verkondigen Ulieden dat eeuwige Leven, hetwelk bij den Vader was, en ons is geopenbaard!), HET GEEN WIJ GEZIEN EN GEHOORD HEBBEN, DAT VERKONDIGEN WIJ U."

DERDE VOORLEZING.

Dr. D. F. Strauss en de Apostel Paulus.

Wij hebben, M. H., in onze laatst vorige zamenkomst, met het *Leben Jesu* en zijnen befaamden Schrijver van wat naderbij kennis gemaakt. Gij hebt U reeds met mij verwonderd over het verregaand zwakke, dikwerf onbeteekenende, meermalen onzinnige, dat den hoofdinhoud van het zoo geruchtmakend ſtelſel kenmerkt. Wij hebben te gelijk de oorzaak kunnen bemerken waardoor aan een Werk, zoo buitenſporig, beide in zijne onderſtellingen en in zijne uitkomſten, een Werk, zoo ſtrijdig met de eiſchen van het eenvoudigst gezond verſtand, desniettemin de eer van zoo veelſoortige tegenſpraak (om niet te zeggen, van opgang en invloed) in de wetenſchappelijke, in de beſchaafde wereld heeft kunnen te beurt vallen. De kracht van het Strausſiſche Boek bevonden wij grootelijks te beſtaan in zijne naauwe verwantſchap, of liever éénheid, met eene hoofdrichting van den Tijd-

geest op Godgeleerd, op wijsgeerig, op esthetisch, en zelfs op Godsdienstig gebied. Dáárin, en in het op één punt zamendringen van alles wat zich tegen de volstrekt-historische waarheid der vier Evangeliën, bij een niet diep genoeg doorgezet onderzoek schijnt te laten inbrengen, bestaat het gevaarlijke des Boeks in onzen tijd. Doch met dat *gevaarlijke* laat zich ook wederom het *voordeel* in verband brengen, dat zoo wel uit de aanwijzing, als uit de wederlegging der Strausische denkbeelden, tot eene des te dieper en inniger opvatting der zaken kan geboren worden. Wij kondigden daarom de behandeling van ons gewichtig onderwerp reeds aan, als zich over deze drie punten voornamelijk moetende bewegen: de *bestrijding* die ontzenuwd, de *nietigheid* die ten toon gesteld, de *bevestiging* voor het geloof, die uit beide ontwikkeld moet worden. Onze voorgenomene Beschouwing van de waarheid en waarheidsharmonij der vier Evangeliën is ingericht tot het *eerstgemelde* dezer oogmerken. Tot het *tweede* behooren enkele proeven, die wij, (nog steeds bij wege van Inleiding tot ons hoofdonderwerp, en om in het vervolg ons minder rechtstreeks met Strauss en zijn Boek te mogen bezig houden,) U wenschen voor te houden van de wijze, waarop Strauss met Heilige Schrift en gezond verstand pleegt om te gaan. Het *derde* ligt in de beide eersten opgesloten.

Deze stonde zij dan nu voor eene nieuwe proeve van die eerste en kenmerkendste hoedanigheid van het Strausische Boek afgezonderd: deszelfs werkelijke oppervlakkigheid, en voor het gezond verstand

evenzeer als voor het eenvoudig geloof volſtrekte onbeſtaanbaarheid. Wij hebben, het is waar, hiervan genoegzame blijken reeds voor oogen gehad, toen wij hem, b. v., aan de Schrijvers der Evangeliën ten ſlotte een zamenſtel zagen ontleenen, waarbij zijne Hegelſche Wijsbegeerte zich met alle gerustheid, immers welwillendheid, kan nederleggen, ja, waarin onze negentiende eeuw hare eigene lievelingsdenkbeelden in de ſchoonſte harmonij te rug vindt (1). Doch het zal ook nog niet overbodig zijn, de ongelooflijke onbedachtzaamheid (of met wat anderen naam zal men het beſtempelen?) te doen uitkomen van eenen Schrijver, bij wien de Bijbelſche Christus een mythiſche voorſtelling, maar de Apostel Paulus een zuiver hiſtorisch persoon is; de vier Evangeliën het legendeäartig gewrocht eener zonder opzet verdichtende Chriſten-gemeente zijn, de Brieven van Paulus, daarentegen, zoo als zij dáár liggen, van dezen Apostel afkomstig, en immers, voor zeer verre het grootſte gedeelte, onwederſproken echt zijn! Wij vinden hierin aanleiding om, gelijk wij vroeger aan de Strausſiſche vonden geheel eene natie (Israël) als getuige overſtelden, thans met hetzelfde doel een enkel man tegen hem en zijne geestverwanten op te roepen; en dezen man — den Apostel Paulus, zoo hoog door hemzelven geſchat.

Het is bijna ongeloofelijk, M. H., en toch! het is zoo: Strauss, (wij herhalen het) die de vier Evange-

(1) Bladz. 49, 50. hierboven.

liën aan de vroome dichtende verbeelding van een hoop ongenoemde en onbeſtemde Chriſtusvereerders toeſchrijft, erkent in PAULUS een zuiver hiſtoriſchen perſoon; de meeste en gewichtigſte Brieven, die zijnen naam aan het hoofd dragen, als werkelijk door hem geſchreven; terwijl zijn leeftijd zoo wel als Apostelſchap bij hem ongemoeid blijft. Merkt hij dan niet, de ſcherpzinnige Criticus! dat de Brieven van PAULUS een Chriſtendom leeren, bevatten, onderſtellen, dat niet minder dan dat der vier Evangeliën op de aanneming, erkentenis, en getuigenis ſteunt van gebeurde *wonderen?* Ziet hij het voorbij, dat de CHRISTUS der Brieven van Paulus niet minder dan de CHRISTUS der vier Evangeliën *een man is, van God gezalfd met den Heiligen Geest, goed doende met wonderen en teekenen;* een Zoon uit Davids geſlacht naar de menſchelijke afkomst, Zone Gods en God van eeuwigheid? Neen! hij merkt het niet, om dat zijne oogen gefloten zijn door vooroordeel en ſtelſelzucht. Hij ziet het niet, omdat geen mensch misſchien immer voor hiſtorisch gevoel, ja! voor de zuivere of eenvoudige opvatting eener zaak onvatbaarder was, dan deze zelfde, door overmaat van ſcherpzinnigheid, voor den indruk der waarheid eindelijk geheel verſtompt geworden, STRAUSS.

Ware het anders, hij zoude in plaats van een tweeden en derden druk van zijn *Leben Jeſu*, in plaats van ſtrijdſchriften of vredebladen, in plaats van letterkundige en romantiſche artikels in Tijdſchriften, niets eerder, niets dringender te doen gehad hebben, dan op dat *Leben Jeſu* een *Leben Pauli* te laten vol-

gen, waarin al wat in dat leven, in die prediking van den voornaamſten der Apostelen, den CHRISTUS der vier Evangeliën onderſtelt en op nieuw als hiſtorisch waarachtig voor oogen brengt, op gelijke wijze *mythisch* te verklaren, dat is, weg te redeneeren.

Maar het leven en de ſchriften van PAULUS *mythisch* op te vatten; de ongerijmdheid van het denkbeeld mag zelfs een' STRAUSS afgeſchrikt hebben! En toch! niets minder dan dit ware noodig, om rede te geven van die reeks van wonderen en teekenen, in welke (hierop vooral vestige men de opmerking!) te midden der meest eenvoudige, openbare en praktiſche levenswerkzaamheden, de geſchiedenis en ambtsbediening van den bekeerden SAULUS zich beweegt. Overal vinden wij hier, met gelijken eenvoud van zin, met gelijke helderheid van ſtijl, — de hoogſte waarheden, de hoogſte wonderen, — de meest dagelijkſche aangelegenheden en bemoeijingen, — vermeld of voor oogen gebracht; — en den PAULUS, die wonderen doet en zich op de opſtanding van CHRISTUS beroept, te ſchiften van den PAULUS, die als prediker en tentemaker de wereld doorreist, en met allerlei menſchen en allerlei dingen telken oogenblik in aanraking komt, is even onmogelijk in het Boek der *Handelingen der Apostelen*, en in zijne eigene Zendbrieven.

Men ſla, naar dat de bladzijde, om dus te ſpreken, openvalt, de verzameling dier Zendbrieven op! Wat vinden wij? PAULUS, allerwege melding makende van juist dat gene, wat in het Chriſtendom van STRAUSS in geene *hiſtorie* denkbaar is: *wonderen*.

Wonderen meldt hij, wonderen onderſtelt hij als algemeen erkend, als door hem, door zijne mede-Apostelen, in het midden der Gemeenten tot welke hij ſchrijft, ja door geloovigen en belijders uit het midden zelve dier Gemeenten, verricht. *Wonderen* zijn door de Galatiërs, aan welke hij ten tweedenmale *de gerechtigheid des geloofs* tegen over die der werken verkondigt, uit kracht dier prediking en den daarop ontfangenen Geest, gezien, ondervonden, gedaan. Hij beroept zich op hun medeweten, hun geheugen, hunne zelfbewustheid: *Hebt gij* (zegt hij) *den Geest ontfangen uit de werken der Wet, of uit de prediking des geloofs? — Die u den Geest verleent, en* KRACHTEN (teekenen, wonderkrachten, verg. 1 Cor. XII) ONDER U WERKT, *doet Hij dat uit de werken der wet, of uit de prediking des geloofs?* Gal. III, 2, 5. Tot de Corinthiërs, op gelijke wijze, ſchrijft hij van wonderen en teekenen, in hunne Gemeente met zulk eenen overvloed (en dat door geene Apostelen ſlechts, maar door allerlei van den H. Geest begiftigde Chriſtenen) gewerkt, dat de Apostel, overeenkomſtig geheel het oogmerk dier Brieven, eerder tegen het *roemen* in die gaven waarſchuwt, dan dat hij zoude behoeven derzelver wezenlijkheid te handhaven, of dit eenigzins *noodig* zoude gehad hebben, om gezag te geven aan zijne prediking. Hooren wij, op wat toon en wijze hij van de krachten en bovennatuurlijke gaven des Geestes, gelijk die bij de Gemeente van Corinthe bekend en dagelijksch waren, ſpreekt (1 Cor. XII, XIII, XIV): *God heeft er ſommigen in de Gemeente geſteld, ten eerſten Aposte-*

len, ten tweede Propheten, ten derde Leeraars, daar na KRACHTEN, *daar na* GAVEN DER GEZONDMAKING, *behulpfels, regeeringen, menigerlei talen: IJvert naar de beste gaven; doch ik wijs u eenen weg die nog uitnemender is* (dan alle deze wondergaven, aan wier beftaan en wezenlijkheid in hun eigen midden bij de Corinthiërs geen twijfel was of wezen kon; ik wijs u op het uitnemendfte van alles), *geloof, hoop, liefde. Jaagt de liefde na en ijvert* (dan, of alzoo) *om de geestelijke gaven, en,* (onder dezen wederom) *meest dat gij moogt propheteeren.* Is PAULUS voor STRAUSS een hiftorisch perfoon, zijn leven, zijne Brieven hiftorisch, wezenlijk, echt; hoe kunnen dan bovennatuurlijke teekenen en wonderen, als in die Brieven en dat op zulk eene wijze en in zulk eenen zamenhang, vermeld en als algemeen erkende, onderfteld worden, vruchten van den *mythus* zijn? Hoe kan het iets anders, dan eenvoudige, letterlijk-hiftorisch op te vatten waarheid zijn, wat de Apostel, zoo zeer in het voorbijgaan, en met een geheel ander oogmerk dan het handhaven dier overal erkende teekenen, in den Brief aan de Romeinen (XV, 18, 19), midden onder de mededeeling zijner reisplannen en hartebeden fchrijft? *Ik zoude niet durven zeggen iets, dat Chriftus niet door mij gewrocht heeft, tot gehoorzaamheid der Heidenen, met woord en werk:* DOOR KRACHT VAN TEEKENEN EN WONDEREN, *door de kracht van Gods Geest, zoo dat ik, van Jeruzalem af, en rondom, tot Illyricum toe,* (de bediening van) *het Evangelie van Chriftus vervuld heb.*

Maar bovenal dat Wonder aller wonderen, dat machtig Middelpunt van geheel de intreding der hoogfte bovennatuurlijke Goddelijke macht op het gebied van de zichtbare Schepping, en van de wetten der Natuur, die haar regeeren: de opftanding van Jesus Christus uit den aan het kruis geleden dood! is dat Hoofd- en Grondwonder niet bij Paulus, als bij alle de Schrijvers des Nieuwen Testaments, het fundament van geheel het zamenftel zijner prediking, het onderwerp van zijn machtig en onbedriegelijk getuigenis in alle derzelver deelen en in alle derzelver richtingen? Dat Jesus Christus uit de dooden is opgeftaan, dat verkondigt de Apostel allerwege niet als een leerbegrip, maar als een *feit;* een *feit*, dat Hij niet alleen voor zich zelven voor waar houdt, maar waarvan hij getuigt, als van eene zaak, die hem geopenbaard is, die hij voor oogen gehad heeft, waarvan hij de zelfde bewustheid heeft, als hij heeft van zijne roeping, van zijne werkzaamheid als Apostel van Christus, van zijn eigen leven, beftaan, en perfoonlijkheid. Van de opftanding van Jesus Christus fpreekt hij, gaat hij uit, allerwege, zonder ophouden, in allerlei zamenhang met allerlei onderwerpen. De opftanding van Jesus Christus als gebeurde zaak, waarachtige gefchiedenis, waarvan hij zelve medegetuige is; ziedaar den vasten grond van geheel zijn Apostolaat! bij de Romeinen (I. 1—3): *Paulus, een geroepen Apostel, afgezonderd tot het Evangelie van God aangaande Zijnen Zoon, die geworden is uit het zaad van David naar het vleesch, die bewezen is in kracht de Zoon van God, naar den Geest der heiligma-*

king, uit de opſtanding der dooden. Bij de Galaten (I. 1.): *Paulus, een Apostel niet van menſchen, noch door een mensch, maar door* JESUS CHRISTUS *en God den Vader, die Hem uit de dooden opgewekt heeft.* De opſtanding van CHRISTUS is bij PAULUS het levensbeginſel van geheel het Chriſtelijk *geloof* (Eph. I. 17—20): *De God van onzen Heere* JESUS CHRISTUS, *de Vader der heerlijkheid geve U den Geest der wijsheid en der openbaring, verlichte oogen des verſtands, op dat gij moogt weten, welke zij de hoop van Zijne roeping, en welke de rijkdom zij der heerlijkheid van Zijne erfenis in de heiligen, en welke de uitnemende grootheid Zijner kracht zij aan ons die gelooven, naar de werking der ſterkte Zijner macht, welke Hij gewrocht heeft in* CHRISTUS *als Hij hem uit de dooden heeft opgewekt.* De opſtanding van JESUS CHRISTUS is bij PAULUS de wortel van geheel het *geloofsleven* der Chriſtenen, (Rom. VI. 4): *Wij zijn met* CHRISTUS *begraven door den doop, in den dood, opdat, gelijkerwijs* CHRISTUS *uit de dooden opgewekt is tot de heerlijkheid des Vaders, alzoo ook wij in nieuwigheid des levens wandelen zouden.* Met de opſtanding van JESUS CHRISTUS uit de dooden ſtaat of valt geheel het Evangelie, het Apoſtelſchap, de eerlijkheid van PAULUS; (1 Cor. XV. 14, 15): *Indien* CHRISTUS *niet opgewekt is, zoo is dan onze prediking ijdel, en ijdel is ook uw geloof. En wij worden bevonden valſche getuigen van God: want wij hebben dan van God getuigd,* DAT HIJ CHRISTUS HEEFT OPGEWEKT, dien Hij *niet*

heeft opgewekt. Diezelfde opſtanding ligt elders, geheel in het voorbijgaan, en bij het behandelen van een geheel ander onderwerp, in het allereenvoudigst getuigenis en in de allerinnigſte zelfbewustheid van den Apostel (1 Cor. IX. 1), op deze wijze: *Ben ik niet een Apostel? Ben ik niet vrij? HEB IK NIET JESUS CHRISTUS, ONZEN HEER, GEZIEN?*

Door welke *mythiſche* bewerking zal dan nu STRAUSS immer vermogen vast te houden, dat PAULUS een hiſtorisch beſtaan had, dat de Brieven, die wij op zijnen naam bezitten, echt zijn; maar dat, evenwel, *wonderen* in geenen tijd, ook niet in den Apostoliſchen, geloofwaardig zijn, en dat de opſtanding van JESUS CHRISTUS, *welken PAULUS gezien heeft*, en van welke hij tot der dood toe getuigde, geene hiſtorie, maar *legende* is? Het is de moeite waardig te leeren kennen, op welke wijze de groote Criticus én bij PAULUS én bij de overige getuigen der Opwekking uit de dooden van hunnen Heer en Meester, deze hunne verkondiging en overtuiging *mythisch* uitlegt en, zoo hij meent, zielkundig verklaart.

Aan dezen arbeid wijdt hij het vierde Hoofddeel zijner Derde Afdeeling. Aldaar zoekt hij eerst, naar zijne gewone manier, de ongenoegzaamheid van het hiſtorisch bewijs, uit de (ſchijnbare) tegenſtrijdigheid en onvereenigbaarheid der Berichten aan te tonen: in allen gevalle, en zoo men wil ten overvloede, toch altijd de onmogelijkheid der zaak (onafhankelijk van het hiſtorisch onderzoek, en dus *van voren* reeds) onderſtellende en op de ſchaal leggende. Vervolgens put hij zich uit in allerlei giſſingen, om tuſſchen het

rechtzinnige ſtandpunt, dat hij haat, en het rationalistiſche, dat hij veracht, een *juist midden* te bereiken. Te vergeefs! het is hier alles weifeling en dobbering. Eindelijk evenwel roept hij het εὕρηκα (*gevonden!*) uit. Daartoe baande Paulus zelve hem den weg! Men hoore op welke wijze.

Even te voren heeft hij het met zoo vele woorden erkend: « Schoon dan ook geen der Evangeliën onmiddelijk van een discipel van Jesus afkomſtig is, zoo is het evenwel uit de Brieven van Paulus en de Handelingen der Apostelen gewis, dat de Apostelen zelve de overtuiging gehad hebben, dat zij den opgewekten Jesus hebben gezien." Doch hoe nu? waarom mogen dan die vereenigde getuigenisſen voor het hiſtorisch-wezenlijke der zaak niet gelden? Zie hier het antwoord der Strausſiſche Logica: « de Berichten der Evangeliën omtrent de opſtanding zijn wel omſtandig en beſtemd, maar zij ſpreken elkander tegen: het Bericht van Paulus is met zich zelve wel in geene tegenſpraak, maar het is niet omſtandig, het is onbeſtemd. — Derhalve!" — De redeneering is voorwaar voorbeeldig! de algemeenheid van het getuigenis van Paulus wordt opgeteld bij het zich tegenſprekende in de verhalen der Evangeliën: — het beſtemde bij de Evangelisten, en het zich zelve gelijk blijvende bij Paulus, wordt buiten de rekening gehouden! En dus verkrijgt men de uitkomst, die men wil! — Om niet te zeggen, dat én het voorgewende gebrek aan beſtemdheid bij Paulus, én de zoo zeer aangedrongene zwarigheden in de verhalen der Evangelisten, óf louter willekeurige, óf zeer ſchoon oplosbare, óf

in elk geval niets tegen de hoofdzaak afdoende inwerpfels zijn. Het bewijs hiervan behoort niet tot ons beftek op dit oogenblik en in dezen zamenhang. Wij willen thands liever den mythifchen Verklaarder volgen in zijne ondernomene *oplosfing* der Apostolifche overtuigingen en getuigenisfen, aangaande de opftanding des Meesters.

Het punt, van waar hij tot dat einde uitgaat (1), is de uitfpraak van Paulus zelven in den Eerften Brief aan de Corinthiërs. Aldaar toch (XV. 4—8) ftelt deze Apostel de hem te beurt gevallene verfchijning op ééne lijn, met die aan de discipelen en Apostelen vóór hem. « Zij zijn dus alle van denzelfden aart. Maar nu is het, naar de vorderingen der Godgeleerdheid in de laatfte jaren, niet meer mogelijk, de verfchijning op den weg van Damascus bij de bekeering van Paulus (2), als eene werkelijke, wezenlijke, van buiten af gefchiede verfchijning van den opgeftanen Jesus op te vatten. Hier heeft men derhalve aan eene bloot innerlijke omzetting in de gezindheid van Paulus te denken; en deze omzetting, (veroorzaakt door den indruk van het leven en het getuigenis der discipelen, bij name door het leven en den marteldood van Stephanus) zal zeer natuurlijk in de Oosterfche ziel van Paulus de geftalte eener wezenlijke perfoonlijke verfchijning van Christus hebben aangenomen!" Zie daar ons derhalve (in de eerfte plaats) op het oude

(1) *Leben Jefu*, 2ter Bd. S. 687.
(2) Hand. der Apost. IX. XXII. XXVI.

rationalistische terrein geheel terug gebracht: de zoogenaamde *natuurlijke* verklaringswijze! En voorts is de slotsom deze: « Op dezelfde wijze zal ook op Jesus eerste en onmiddelijke discipelen de indruk zijner machtige Persoonlijkheid gewerkt hebben, en de inwendige zielswerking en verrukking het denkbeeld eener *objective* (wezenlijke, en buiten de verbeelding der discipelen plaats hebbende) Openbaring van een opgestanen Christus hebben voortgebracht."

Het is wederom ongerijmdheid op ongerijmdheid, onbestchaamdheid vermenigvuldigd met onbestchaamdheid. De verschijning aan Paulus was louter innerlijk, of denkbeeldig; dat hebben Eichhorn en Ammon bewezen, Neander toegegeven! — Die aan de vrouwen en discipelen was, blijkens den Brief aan de Corinthiërs, van gelijken aart met het gezicht van Paulus! — derhalve ook deze, alleen het werk eener opgewekte en met den Meester altijd werkzame verbeelding! — Geene geschiedenis hier derhalve, maar *visioenen!* geene feiten, maar denkbeelden! — En bij dat alles voorts de Bijbel ter zijde gelegd, en alleen met eene of andere buiten den zamenhang gesleurde plaats de zaak bepraat! Zie daar op een punt, waarvan het *alles* der Openbaring afhangt, het oordeel, de *logica*, de naauwgezetheid van Strauss.

Doch neen! hij zal zich zelven eene tegenwerping maken! « Het geval van Paulus is toch niet wel toepasselijk op dat der eerste discipelen. Paulus kon onder den indruk van de leer, het leven der Christenen, die hij vervolgde, van de prediking en den marteldood van Stephanus, door hem bijgewoond (en toegejuichd!), tot eene zoodanige werkzaamheid der ver-

beelding, als hier onderfteld wordt, geraakt zijn. Maar niets van dit alles beftond er voor de eerfte discipelen, die eene opftanding van hunnen Heer geloofd hebben. Van waar dan bij dezen het eerfte denkbeeld der zaak? van waar bij hen die overtuiging, dat de Heere opgeftaan was uit de dooden, terwijl zij Hem betreurden en beweenden?" Geene zwarigheid! het vernuft van Strauss, de kracht der *mythifche* verklaringskunst is met geene tegenwerping, hoe ftevig en beflisfend ook, verlegen! — Het was de terugwerking der overgroote fmart wegens Jesus kruisdood, die de behoefte aan een denkbeeld als dat van voortduring des levens, ja van wederopftanding des lichaams van den beweenden Meester te weeg bracht. De gang der zaak was dan als volgt: eerst vonden de treurende discipelen bij hunnen volkspropheet Jesaia eenige *dichterlijke* plaatfen, waarin mannen Gods als vervolgden en geplaagden voorkomen (Jes. LIII b. v.); die plaatfen paste men, onder het weenen en klagen, op den Mesfias, op den gekruisten Jesus toe; allengs werd lijden en dood niet langer zwarigheid tegen, maar veelmeer verzegeling van het Mesfiasfchap des Beminden. Van daar tot de overtuiging, dat die dood zich in een nieuw leven had opgelost, was (altijd volgens de *logica* van Strauss) flechts eene fchrede. En nu, hunne fubjective overtuiging, onder de hevige aandoening dier dagen, omzettende in objectief gebeurde waarheid, was hun dat alles, het een met het ander, geworden tot de gewaarwording eener werkelijke verfchijning van den Verrezenen, als of die zelve uit de Schriften hun aantoonde, *hoe de Chriftus moest lij-*

den, en alzoo in zijne heerlijkheid ingaan (1). De overmaat van droefheid had zich zelve, met behulp der Schriften (bij de Joden, de rijke bron van alle hunne overtuigingen!) tot vertroosting omgewerkt. (Het is als of men zeide: honger was tot brood geworden!) En de Opftanding van Jesus Christus uit de dooden werd door de zonder opzet verdichtende Gemeente in den rang van Gefchiedenis opgenomen! — Zie daar, hoe men op Strausfisch-mythifche wijze, Evangelie, Gefchiedenis, taal, gezond verftand, ja alle dingen, laat zeggen en worden het geen men wil.

Wij zullen ons wel in geene wederlegging van dergelijke dolheden hebben te begeven, M. H.! De bloote vermelding, is hier wederlegging; en wij hebben geene andere tegen geheel het monfterftelfel, dan de lezing van den eenvoudigen Bijbeltext van noode. Niet te zeer evenwel op den dweependen onzin nedergezien, wij zonen van de eeuw des voortgangs, der verlichting, des gezonden verftands! Zoo onzinnig het ftelfel is, zoo waarlijk is het toch ook een kind dier zelfde wijsheid onzer eeuw; zoo waarlijk ligt het, met alle zijne onbeftaanbaarheden en ontheiligingen, reeds befloten in elke Godgeleerdheid, die op Chriftelijk grondgebied, objectieve waarheid in fubjectieve opvatting, prophecy-vervullingen van God in accommodatiën van den mensch, *feiten* eindelijk in *begrippen* verandert. Menigeen ftreelt het

(1) Luc. XXIV. 27, 44.

welpje met welgevallen, dat, volwasfen, een van allen veraffchuwd gedierte wordt. Menigeen fchrikt te rug van den Strausfifchen *mythus*, en van de Strausfifche Schrifttoepasfing, die de grondlegging daarvan toejuicht en bevordert, zoo lang het nog niet, in volle *conſequentie*, het *Alles* van Godsdienst en Openbaring fchijnt te gelden. — En mocht men dan nu voor het minst terug komen, niet van de gevolgen alleen, maar van het beginfel! Mocht men inzien, waar *Godsdienſtig gevoel* de plaats naast *Chriſtelijk geloof* inneemt, hoe onverfchilligheid voor, minachting van Gefchiedenis en alle ftellige waarheid het natuurlijk gevolg is. Indien het mij alleen om de aandoening te doen is, indien mijn eigen Godsdienftig gevoel mij tot Godsdienst en Godskennis opleiden mag, wat verfchilt het, of daartoe waarheid of verdichting, hiftorie of mythe, inbeelding en droombeeld of bevinding en getuigenis medewerkt? — Geheel anders ons Chriftendom. *Waarheid*, gebeurde waarheid, beftaande waarheid, geopenbaarde waarheid is daar alleen de vaste grond.

Die waarheid, zoo als zij te gelijk de meest dagelijkfche natuur, en de hoogst verhevene tusfchenkomst van Goddelijke daden, woorden, en werken ten voorwerp heeft, die wilden wij thands nog, met daarlating verder van de Strausfifche droombeelden, U doen opmerken in eenige bijzonderheden der Bijbelverhalen omtrent Paulus. Wij wilden U, door een doorluchtig voorbeeld bij die zeer eenvoudige maar fterkfprekende eigenaartigheid van het Apostolisch getuigenis bepalen; dat, namelijk, al het God-

delijke, bovennatuurlijke, daarin derwijze met het menfchelijke, natuurlijke, en dagelijkfche zamenhangt en in één loopt, dat de zekerheid van het ééne van die van het andere niet losgemaakt worden kan. Dus, om iets te noemen, vinden wij met denzelfden eenvoud, in denzelfden ftijl, en als in éénen adem door een Apostel vermeld, dat Jesus de duizenden met vijf brooden en twee visfchen fpijsde, en dat *aan de plaats*, waar het wonder plaats had, *veel gras was*, zoo dat de menfchen aldaar ordelijk als aan gedekte tafels, konden nederliggen (1). De hoogere wereld van wonderen en teekenen en gemeenfchap met den hemel, is den Apostelen en getuigen van God en Christus even gemeenzaam als die dagelijkfche, waarin zij als menfchen en leden der zamenleving zich natuurlijk bewegen. Even wezenlijk is bij hen de voorftelling van beiden. Zij fpreken de waarheid uit van beiden. Niet het minst, laat zich in de gefchiedenis, in de Brieven van Paulus, dit zoo heerlijk als eenvoudig kenmerk van ongekunftelde mededeeling, van onvermengde waarheid aanwijzen. Enkele proeven mogen én ons denkbeeld, én deszelfs gegrondheid nader doen uitkomen.

Wij flaan het verhaal op van Saulus bekeering (Hand. IX.). De vervolger ijlt naar Damascus. Zijne hart- en zinsverandering is het gevolg eener onmiddelijke openbaring van Jesus uit den hemel. Eene ftem wordt gehoord: *Saul, Saul, waarom vervolgt*

(1) Joh. VI. 10, 11.

gij mij! Hij valt ter aarde, ontfangt een kort bevel, ftaat met fchellen over de oogen weder op, wordt naar Damascus geleid, en blijft drie dagen in dien toeftand. Zie daar de hoogere tusfchenkomst, het Goddelijke, het onmiddelijke. Maar ziet thands, in den volmaakften zamenhang hiermede, het middelijke van dezen weg, het fobere, het eenvoudige van de verdere toedracht; ftraks weder het geheel menfchelijke en dagelijkfche. — De bekeerde Pharifeër wordt ter nadere opleiding op een eenvoudigen discipel van den CHRISTUS te Damascus gewezen; aan dezen wordt van het geen aan den vervolger gebeurd is, kennis gegeven in een gezicht: en in dit gezicht — wordt het groote Godswerk uitgedrukt in dat enkel woord: *Ziet, hij* (Saulus van Tarfen!) *bidt;* en (o eenvoudigheid der waarheid! o nederbuiging der Goddelijke liefde!) door den Heer uit den hemel wordt aan den discipel op de aarde het adres des nieuw bekeerden opgegeven: *Sta op, en ga* IN DE STRAAT GENAAMD DE RECHTE, *en vraag* IN HET HUIS VAN JUDA NA EENEN MET NAME SAULUS VAN TARSEN! Zijn zulke trekken, is zoodanig een zamenhang, op het gebied van verdichting, van verfiering, van *mythe* mogelijk? Uiteenzetting van dergelijke waarheidsblijken is onnoodig. *Als tot verftandigen fpreken zij.*

PAULUS begint te Damascus JESUS CHRISTUS te belijden en te prediken. De vervolging vangt aan. — Gij verwacht bij die vervolgingen iets zeer bijzonders ten behoeve van den man, tot wiens bekeering de Heere zelve uit Zijnen hemel zich vertoonde en fprak. — Het tegendeel heeft plaats. — De vervolgde PAULUS

wordt genoodzaakt Damascus te verlaten; en, de ſtad door krijgsvolk omſingeld zijnde, wordt hij afgelaten door de discipelen langs een muur, bij den nacht, in een mand!

Later verkondigt hij met SILAS en TIMOTHEUS het Evangelie te Philippi (1). Het is wederom prediking uit de Schriften, gevolgd van bekeeringen, ſtraks van vijandſchap. Nu volgt een teeken. Uit eene waarzeggende maagd wordt de booze geest uitgeworpen in den naam van JESUS. Gekrenkte winzucht brengt de Apostelen, hiervan ten gevolge, in handen der militaire Overheid; zij worden gegeesſeld, in de gevangenis geworpen, in den ſtok gebonden. PAULUS, de machtige Apostel, beroept zich enkel op zijn Roomsch burgerrecht — en dat te vergeefs. Te middernacht zingt hij met zijn medegevangen eenen lofzang. Wederom een teeken, een onmiddelijke tusſchenkomst van hooger hand. De deuren der gevangenis ſpringen open, de ketenen der gevangenen vallen af, de Stokbewaarder wordt wanhopig, door PAULUS tot bedaardheid vermaand, door den Heere bekeerd. Straks keert alles tot de orde des gewonen levens weder. De Stokbewaarder verblijdt zich in God van wege zijne behoudenis, richt den Apoſtelen den maaltijd aan in zijn huis, wascht en zalft hun de voeten. Des anderen daags loopt alles met denzelfden eenvoud af. De Overheid moet verſchooning vragen wegens de ſchending van het burgerrecht in

(1) Hand. der Apost. XVI.

de perſonen van SILAS en PAULUS. De Gemeente van CHRISTUS is te Philippi, de eerſteling van Europa, geſticht in het huis der purperverkoopſter, en in het gevangenhuis. En de Apostelen vervolgen vreedzaam hunnen weg.

Te Corinthe leert en predikt PAULUS onder Joden en Grieken (1). — Goddelijke tusſchenkomst! De Heere verſchijnt hem in een nachtgezicht, en zegt tot hem: *Wees niet bevreesd, maar ſpreek en zwijg niet. Want ik ben met U, en ik heb veel volks in deze ſtad.* — En wat nu? Een jaar en zes maanden lang blijft PAULUS in die wereldberoemde ſtad, *leerende het woord van God, bewijzende dat* JESUS *is de* CHRISTUS, *de Zoon van God.* Eindelijk trekken hem de Joden voor den rechterſtoel des Stadhouders. Die Stadhouder is een man overbekend uit de ongewijde Schrijvers: Gallio, de vrolijk levende broeder van den ſtrengen Seneca. — *Niemand zal de hand aan* PAULUS *leggen!* — door tusſchenkomende wonderen of iets dergelijks? — O neen! de onverſchillige Stadhouder trekt zich de zaak, als in zijne oogen een bloot *verſchil over een woord en namen*, niet aan. De Apostel, zonder een woord te hebben geſproken, wordt buiten vervolging geſteld; de zaak der Chriſtenen, dus op de meest eenvoudige wijze afgeloopen, blijft onbenadeeld. Eene Gemeente is ook aldaar gevestigd, eerlang wijd en zijd beroemd. En PAULUS blijft nog een geruimen tijd in de ſtad, en

(1) Hand. der Apost. XVIII.

trekt, naar het woord zijns Heeren, zonder eenig letfel te hebben ontfangen, verder voort.

Hij predikt te Ephefe (1). Aldaar worden meerdere en machtige teekenen bij de prediking vermeld. De Heilige Geest daalt neder, waar Paulus de handen oplegt; booze geesten worden uitgeworpen, zweet- en gordeldoeken van des Apostels lichaam op de kranken gelegd, en zij genezen. Eindelijk raken bijgeloof en baatzucht in het fpel. Een zeker zilverfmit, die zilveren Dianatempeltjes maakte, verwekt een hevig oproer in de ftad tegen de Chriftenen. Paulus komt in dreigend gevaar. — Gij verwacht misfchien eene buitengewone tusfchenkomst van Boven, ten minfte eene flachting onder de Chriftenen, marteldooden, verwondingen? — Niets van dat alles. De Overften der provintie, (Heidenen,) verhinderen, uit vriendfchap, dat Paulus zich naar de plaats begeve. De Stadsfchrijver, insgelijks een Heiden, fpreekt de zaamgefchoolde menigte met eenige verftandige woorden aan. Het volk, zelf niet wetende wat het wilde, gaat ftillekens uit een. Het oproer is geeindigd, en Paulus verlaat de ftad, en trekt in vrede naar Macedonië.

Na vele jaren van onafgebroken reizen en prediken, raakt eindelijk Paulus te Jerufalem gevangen (2). Hij wordt getrokken voor den Overfte der bezetting van de ftad, voor het volk, voor den Stadhouder, voor eenen tweeden, voor Koning Agrip-

(1) Hand. der Apost. XIX.
(2) Hand. der Apost. XXI. en volg.

pa! Geene teekenen! geene tusschenkomsten van boven. Alles gaat eenvoudig, geleidelijk, midden onder de doodsgevaren en bewaringen van Gods wege, voort. Het is thands eenvoudige verantwoording, — beroep op het geweten, — verhaal van het gebeurde, — in de eerste plaats van de verschijning op den weg naar Damascus, van zijne eigene bekeering en roeping. Het is enkel eenvoud, naïve eenvoud, zoo als onvermengde waarheid alleen kan hebben en kan behouden, in alle die verhalen. Ieder spreekt uit zijn standpunt en karakter, zoo als alleen de wezenlijkheid eener gebeurde zaak die beide wedergeven en uitdrukken kan. De Heidensche Stadhouder stelt Agrippa en Berenice den strijd tusschen Paulus en de Joden als eene vraag voor: *van zekeren* Jesus, *die gestorven was*, *welken* Paulus *zeide te leven* (1). Op de verantwoording des Apostels uit geschiedenis en prophecy roept de Joodsche Koning uit: *Gij beweegt mij bijna een Christen te worden* (2); en (een wereld van waarheid, liefde, en anti-mythische bewijskracht ligt in zulk een woord alleen) Paulus antwoordt: *Ik wenschte wel van God dat én bijna én geheellijk, niet alleen gij, maar ook allen die mij heden hooren, zoodanige werden, gelijk ook ik ben, uitgenomen deze banden* (3).

Hij wordt gevangen ingescheept naar Rome, met

(1) Hand. der Apost. XXV. 19.
(2) Ald. XXVI. 28.
(3) Ald. vs. 29.

eigene, met vreemde medegevangenen (1). Op dezen tocht nieuwe kenteekenen van het ingrijpen van zijn hemelsch Apostelschap in de meest dagelijkfche en praktifche bemoeijingen des levens! Alles is hier wederom gemeenfchap met God, openbaring, teekenen en wonderen; — en te gelijk eenvoudige natuur: de wereld, de zamenleving, de menfchen, de beweging der dingen, zoo als wij zelve die dagelijks voor oogen hebben. — Allereerst waarfchuwt hij, op grond niet zoo zeer van eene buitengewone openbaring, als wel van eigene ondervinding als reiziger te land en ter zee, tegen het voortzetten van de vaart bij de intrede van het herfstfaifoen. Men geeft dien raad geen gehoor. Weldra fteekt de woedende ftormwind op uit het Noord-Oosten. Het vaartuig raakt met al zijne manfchap in het dreigendfte gevaar. De fchipbreuk is onvermijdelijk. Maar een Engel in den nacht kondigt Paulus zijn levensbehoud aan, en dat van alle zijne fcheepgenooten; alleen het fchip met de lading zal verloren gaan. — Verwacht ge tot vervulling dezer toezegging misfchien een wonder? iets buitengewoons voor het minst? iets gelijkfoortigs, hoe dan ook, aan het ftillen der winden en der wateren op de zee van Galiléa? Het is dezelfde Heer, die ook hier de redding fchenkt; — maar, in de wijze waarop, thands niets bovennatuurlijks! De ftorm blijft aanhouden, het fchip wordt her- en derwaart gedreven tot op den veertienden nacht. Eene uitkomst ver-

(1) Hand. der Apost. XXVII en XXVIII.

toont zich; men nadert land. De middelen, die voorhanden zijn, moeten aangewend worden. Daarvan hangt de uitflag, onfeilbaar in zich zelven, in de vervulling af. Paulus arbeidt mede, verijdelt een boozen aanflag van het fcheepsvolk, fpreekt moed in, zorgt voor verfterking der uitgeputte manfchap door fpijs, breekt brood en dankt zijnen God in het openbaar, geeft zelve het voorbeeld en — vast nu niet, maar — eet in het geloof! Het fchip gaat, naar de voorzegging, met de gantfche lading verloren, maar van de fchepelingen wordt niet één gemist. Nu landt men aan op Malta. De ruwe inwoners onthalen evenwel de fchipbreukelingen, allereerst op een liefelijk en verkwikkend vuur tegen den kouden regen. Paulus, altijd werkzaam, raapt zelve rijzeren op, bij dat werk. — Dáár komt een flang door de hette voor den dag, en klemt zijne hand. Hij fchudt ze af, zonder letfel (1), in het vuur; en wijst de eer af, die de Barbaren hem op dat gezicht willen bewijzen. Nu herbergt hem de voornaamfte inwoner of Overheid van het eiland; aldaar geneest hij den vader zijns gastheers van een zware krankheid, door oplegging der handen en gebed. Na drie maanden wordt hij, altijd als gevangen man, op de *Castor en Pollux* ingefcheept, en landt voorfpoedig in Italië. Hij nadert het lang begeerde Rome; de broeders, van zijne aankomst verwittigd, gaan hem tot op de hoogte van de *Appiusmarkt* en de *Drie Tabernen* te ge-

(1) Marc. XVI. 18*a*.

moet. PAULUS ſchept adem. Te Rome vergunt men hem eene woning op zich zelven, en vrijen toegang. Zelve blijft hij gevangen, naar Romeinſche wijze, geketend aan den ſoldaat, die hem bewaakt. Zijn eerſte daad aldaar is het ontbieden van de voornaamſten der Joden. Hij predikt ook hier CHRISTUS eerst aan hen, daarna aan de Heidenen, onverhinderd, onvermoeid, twee jaren lang. Uit zijne banden ſchrijft hij Brieven aan Gemeenten in Afië en Europa. Hij lijdt, en is verblijd in zijnen Heer (1).

Een laatſte trek! Eenige jaren later, na een korten tijd ontſlagen geweest te zijn, vinden wij PAULUS op nieuw te Rome — gevangen, — ſteeds onder de regeering van Keizer Nero. Zijne ſtonde is nabij. Hij ſchrijft zijn laatſten Zendbrief. — Het is zijn Apostolisch testament, zijn zwanenzang, zijn triumfkreet. Het is enkel Godsvrucht, het is enkel hemel, het is enkel CHRISTUS, het is krachtig geloof, innige liefde, blijde hoop, wat in dezen *Tweeden Brief aan* TIMOTHEUS ademt. Het is de belijdenis van Waarheid en Overwinning in het gezicht der eeuwigheid: *Ik heb den goeden ſtrijd geſtreden, ik heb den loop geëindigd, ik heb het geloof behouden. Voorts, is mij weggelegd de kroon der regtvaardigheid, welke mij de Heere, de regtvaardige Rechter, in dien dag geven zal, en niet alleen aan mij, maar ook aan allen, die Zijne verſchijning hebben lief gehad* (2). En nu onmiddelijk daarop, in denzelfden toon van kalmte,

(1) Phil. I, II. 17, 18. enz.
(2) 2 Tim. IV. 7, 8.

eenvoud, vastheid, ja, als in éénen adem voort, — beſchikkingen over zaken, berichten over perſonen, aanbevelingen van tijdelijken, van huishoudelijken aart! *Benaarſtig U haastelijk tot mij te komen — — — en breng mijn* REISMANTEL *mede, dien ik bij Carpus te Troas heb gelaten, en de boeken, inzonderheid de perkamenten* (1). Zie daar waarheid, M. H., zie daar geſchiedenis, zie daar Godsdienst in het leven, zie daar de zekerheid der dingen, in welke wij onderwezen zijn, niet bewezen door redeneeringen, maar zich zelve bewijzende door eigene klaarblijkelijkheid. Of zou de dweeper, verdichter of bedrogene, ooit naast eene krachtige belijdenis der verzekerdheid voor eene dáár zijnde eeuwigheid, ook aan bijzonderheden uit het dagelijksch leven gedacht hebben? Zou de *mythus*, de verheerlijkende, de idealiſeerende, de vergeestelijkende *mythus*, vlak naast *de kroon der gerechtigheid* den *reismantel bij Carpus* ingevoerd of geduld hebben? — In zoodanige trekken openbaart zich geheel ons Chriſtendom, in zijn hiſtoriſchen, volſtrekt- en onvermengd-hiſtoriſchen aart en wezen! Een éénige van zulke plaatſen werpt geheele deelen, vol Strausſiſche wijsheid, in het ſtof. Een éénige van dergelijke zamenvoegingen van het hoogst hemelſche, en eenvoudigst dagelijkſche, opent een inzicht in geheel die verborgenheid onzer heerlijke Godsdienst: God onder menſchen; de Waarheid uit den hemel, op aarde

(1) Ald. 9—13.

en in het leven; — *God geopenbaard in het vleesch.*

Doch het is niet alleen deze en gene trek uit PAULUS leven, deze en gene plaats uit zijne Brieven, die tegen alle mythifche opvatting van het Chriftendom, van den CHRISTUS getuigt. Zijn gantfche perfoon, zoo als hij daar uit het Boek der *Handelingen*, en uit zijne eigene Zendbrieven, als afgefchilderd, neen! als levend voor ons ftaat, is eene wederlegging van alle rationalistisch, zoo wel als Strausfisch Chriftendom. — Is de geheele Bijbelfche PAULUS hiftorisch, zoo is ook geheel de Bijbelfche CHRISTUS hiftorisch. Wij wilden deze zeer eenvoudige ftelling hier nog, niet met redeneeringen betoogen, maar door een vluchtig overzicht van het geen de Schrift ons van PAULUS leerde kennen, als van zelve doen uitkomen.

Een afftammeling uit Benjamin, geboren te Tarfen uit een met Romes burgerrecht begiftigd geflacht, opgevoed als Pharifeesch Hebreër, aan de voeten van Gamaliël te Jerufalem, — onberispelijk naar de Wet der gerechtigheid die buiten het geloof is, — brandende van ijver voor de vaderlijke Godsdienst en overlevering, — treedt op als een der fchranderfte en hevigfte beftrijders van de leer en verkondiging van JESUS CHRISTUS, en van de geloovigen in dien Naam, hem een ergernis, een affchuw, een laster! Hij redetwist met de voornaamfte discipelen. Hij vervolgt hen te Jerufalem, briefchende van eenen ijver tot den dood. Hij hoort STEPHANUS getuigen, — hij ziet hem fterven met den glans des hemels op het gelaat, en

biddende voor zijne moordenaren, — ja, ook voor Saul, die de kleederen der genen die hem fteenigen, toejuichende bewaart. — Hij blijft dezelfde. Hij gaat voort in de gevangenis te fleepen, te vervolgen, jacht te maken op al wat den naam van Jesus belijdt. — Hij vraagt brieven van voorfchrijving van den Hoogepriester, om de gehate fecte op te zoeken en uit te roeien tot op vreemd grondgebied. Hij ijlt naar Damascus met dat doel. — Op den weg, reeds nabij de ftad, valt hij ter aarde. Een hemelsch licht omfcheen hem. Een ftem kwam tot hem, de ftem van Jesus van Nazareth: *Saul, Saul! waarom vervolgt gij mij?* — Hij is omgezet. Hij is bekeerd tot God en Zijne waarheid, tot Jehova en Zijnen Christus. — *Heere! wat wilt Gij dat ik doe?* — Hij wordt met lichamelijke blindheid geflagen voor een tijd, — maar tevens aangefteld ten Apostel, ten getuige van den Heere, den Gekruisten, en veel zal hij lijden voor Zijnen naam. De fchellen vallen van zijne oogen, als hij van een geringen discipel te Damascus den doop des waters ontfangt, en den Heiligen Geest, van zijnen Heer. Nu verkondigt hij onmiddelijk Christus in de Synagogen. Hij wordt te Damascus vervolgd, uitgedreven; — in de eenzaamheid voor ruimer werkkring toebereid; — door Barnabas in aanraking gebracht met de hem, (den Dienaar van God geroepen als zij,) nog mistrouwende Apostelen. Van Jerufalem naar Tarfen, van daar naar Antiochië, van Antiochië met Barnabas naar Jerufalem, (*ten dienfte der armen* allereerst,) gereisd, ftraks door den Heiligen Geest met denzelfden medgezel uitgezonden, gezalfd met kracht

tot wonderen en teekenen en allerlei gave, bezoekt hij een belangrijk deel van Afië, predikt hij overal Jesus als den Christus, den Zone Gods, eerst den Joden, daarna den Heidenen. Hij predikt Christus en dien gekruifigd: gerechtigheid, behoudenis alleen door het geloof in Zijn perfoon, niet door de plechtigheden, de werken, de volbrenging der Wet. Een tweede Apostolifche Zendelingsreis, met Silas en Timotheus, leidt naar ons Europa, — naar de nederigen in Philippi en Thesfalonica in Macedonië, — naar het wereldberoemde Athene, en het fchitterend Corinthe in Achaje; — van daar te rug in Afië naar het prachtige Ephefe (alle deze fteden, middelpunten der oud Heidenfche befchaving over geheel de wereld, die toen was); — van daar op nieuw naar Macedonië en Achaje; — van daar, altijd in de dienst van het Evangelie en *van de armen*, wederom te Jerufalem. Aldaar, gevangenneming, verantwoording, langdurige banden; — eindelijk opzending naar Rome, federt jaren het voorwerp zijner Apostolifche verlangens, uitzichten, ontwerpen, gebeden; — gevangenfchap aldaar en prediking gedurende twee jaren, flaking uit die banden; — terugkeer te Rome, en daar, ten laatfte, voleinding van de loopbaan, — marteldood, — ingang in de ruste.

Hoedanig is zijne werkzaamheid en de vrucht daarvan, in dien levenvollen kring van jaren, vervuld tusfchen zijne bekeering uit den dood des ongeloofs, en zijnen ingang in die zaligheid, die uit genade is? — Hij predikt! — in de Synagogen, op de markten, voor de rechtbanken, voor Stadhouders en

Koningen, — in het openbaar en in de huizen, — overal, ten allen tijd. Hij plant en bevochtigt Gemeente op Gemeente over geheel de Griekſche en Romeinſche wereld, uit Joden, uit Heidenen van allen volke. Hij ſchrijft *Brieven* aan die Gemeenten, aan zulken mede, wier aangezicht hij zelve nog niet zag: *Brieven*, in welke de Kerk van alle eeuwen het overvolledig zamenſtel bezit van alle de verborgenheden, de waarheden, de ſchatten van Gods heerlijkheid en der geloovigen zaligheid in CHRISTUS!

Wat doet hij, M. H.? Hij bidt. — Hij bidt zonder ophouden. — Hij bidt voor de Gemeenten, voor de broeders, voor zich zelven, voor de Heidenen, voor de Joden, voor welke (zijne broeders naar het vleesch!) hij gaarne het ergst wil ondergaan, mochten zij ſlechts gelooven in den Genen dien zij doorſtoken hebben, dien hij zelf heeft gelasterd, maar nu aanbidt en leeft. — Hij bidt, — en, onder banden, pijnen, nood, en dood, — hij dankt.

Wat doet hij, M. H.? In den nacht maakt hij tenten van vellen, om daarvan met zijne medearbeiders in het Evangelie, te beſtaan. Hij dient de armen, hij legt zich zelven met alles wat hij *heeft* en *is*, aan het Evangelie van dien Heer te koste, die Hem gekocht heeft met Zijn bloed.

Hoe is hij onder dat alles geſteld? Wat gevoelt hij, wat ondervindt hij, wat overkomt hem dag aan dag, terwijl hij dus arbeidt met geest en lichaam, met hart en leven? — O! dat Hij zelve ſpreke! In de Brieven aan de Corinthiërs, aldaar, door valſche beſchuldigers, door ingedrongen Apostelen als genoodzaakt,

verantwoordt hij zijn leven, aldaar maakt hij zijn in- en uitwendig beftaan aan de Gemeenten bekend: *Ik acht dat God ons, die de laatfte Apostelen zijn, ten toon heeft geftéld als tot der dood verwezen. Want wij zijn een fchouwfpel geworden, der wereld, en den Engelen, en den menfchen. — Tot op deze tegenwoordige ure lijden wij honger en lijden wij dorst, en zijn naakt, en worden met vuisten geflagen, en hebben geene vaste woonplaats; en arbeiden, werkende met onze eigene handen. Wij worden gefcholden, en wij zegenen; wij worden vervolgd en wij verdragen; wij worden gelasterd, en wij bidden; wij zijn geworden als uitvaagfels der wereld, aller affchrapfel tot nu toe. Ik fchrijve deze dingen niet om U te befchamen, maar als mijne lieve kinderen vermane ik U* (1). En voorts: *Dewijl vele roemen naar den vleesche, zoo zal ik ook eens roemen. — Zijn zij Hebreën? Ik ook. Zijn zij Israëlieten? Ik ook. Zijn zij het zaad Abrahams? Ik ook. Zijn zij dienaars van Christus? (ik fpreek als een onwijze!) ik ben boven hen; in arbeid overvloediger, in flagen uitnemender, in gevangenisfen overvloediger, in doodsgevaar menigmaal. — Van de Joden heb ik de veertig flagen min één, vijfmaal ontfangen. Driemaal ben ik met roeden gegeesfeld geweest, eens ben ik gefteenigd, driemaal heb ik fchipbreuk geleden, een gantfchen nacht en dag heb ik in de*

(1) 1 Cor. IV. 8—14.

diepte overgebracht. In het reizen menigmaal, in gevaren van rivieren, in gevaren van moordenaars, in gevaren van mijn geſlacht, in gevaren van de Heidenen, in gevaren in de ſtad, in gevaren in de woestijn, in gevaren in de zee, in gevaren van de valſche broeders: In arbeid en moeite, in waken menigmaal, in honger en dorst, in vasten menigmaal, in koude en naaktheid. Zonder de dingen die van buiten zijn, overvalt mij dagelijks de zorg van alle de gemeenten. — Doch *te roemen is mij waarlijk niet oorbaar.* — *Zoo ik roemen wil, ik zal niet onwijs zijn, want ik zal de waarheid zeggen.* — *Maar ik zal veel liever roemen in mijne zwakheden, op dat de kracht van Christus in mij wone. Daarom heb ik een welgevallen in zwakheden, in ſmaadheden, in nooden, in vervolgingen, in benaauwdheden om Christus wille. Want als ik zwak ben, dan ben ik machtig* (1).

M. H.! wie is die man, zoo krachtig in woorden en daden, in gevaren en vernederingen, in banden en lijden, in leven en ſterven? Een Alexander in heldenmoed, een Cefar in grootheid van ziel, maar met ſlechts één uitzicht voor oogen, hoe aan de banier die hij voert, aan den Heer, dien hij verkondt, alles met de geeſtelijke wapens zal onderworpen worden? Een machtige ijveraar voor de beste, de heerlijkſte, de eenig ware dienst van den eenig waren God? een dienstknecht en Propheet van den God des hemels, wiens

(1) 2 Cor. XI. 11—13. XII. 1—10.

majeſteit en heerlijkheid verkondigd wordt door heel de ſchepping dag en nacht? Ja! dat alles! maar meer dan dat alles, en anders dan menſchelijke overleggingen zich dat alles voorſtellen, of uit zich zelve voorſtellen kunnen. Dat alles is PAULUS, maar als de dienstknecht — van een Gekruisten, als de verkondiger eener heerlijkheid, die niet beërfd wordt dan in den weg van ſmaad en kruis; — als de prediker eener gerechtigheid alleen door het geloof, zaligheid alleen uit genade; — ja, als een die, bij den rijkſten overvloed van vruchten des geloofs, der liefde, der hoop; zich te gelijk niet anders kent, niet anders kan of wil kennen, dan — als *den voornaamſten der zondaren*, aan wien barmhartigheid gefchied is, en die niet dan door ontfermingen ſtaat (1).

Zie daar PAULUS, M. H.! Een ongeloovig Wijsgeer heeft eenmaal moeten erkennen, dat het verdichten van een perſoon en leven als dat van JESUS *van Nazareth* grooter wonder zoude zijn, dan alle wonderen te zamen genomen, die van Hem te boek gefteld zijn. Wij behoeven zoo hoog niet eens te gaan. Van den dienstknecht reeds alleen laat het zich met geene minder overtuigende waarheid zeggen: PAULUS te verdichten, of te verſieren, PAULUS, zoo hij geen verdicht maar hiſtorisch perſoon is, te verklaren, zonder de volſtrekſte hiſtorifche waarheid der Evangeliën, zonder de onmiddelijke openbaring en tusfchenkomsten Gods, zonder de eeuwige Godheid zoo wel als het

(1) 1 Tim. I. 12—16. 1 Cor. XV. 9, 10. II. 20. VI. 17, 18.

Messiasschap van Jesus Christus den Nazarener, zoude grooter wonderheden onderstellen dan alle de Evangeliën, alle de Bijbelboeken, en alles wat Schepping en Openbaring te zamen genomen, oplevert.

Met andere woorden, en als ter eenvoudige slotsom: Bestaan er Brieven, als die ons met den naam van Paulus aan het hoofd bewaard werden; dan bestond er ook zulk een Paulus, als die Brieven, als de berichten der Apostolische Handelingen ons voor oogen stellen. Maar *zulk een* Paulus is niet verklaarbaar, niet bestaanbaar, niet denkbaar, zonder de volle waarheid van den Christus, zoo als én zijne Schriften, én de Evangeliën Hem ons leeren. Paulus bewijst alzoo den Christus (niet der mythische versiering, maar) des Bijbels en der Waarheid, zoo als elke planeet, die door onze Zon verlicht wordt, dat Middelpunt van licht, warmte en bezieling bewijst, door het licht reeds alleen, dat zij van hetzelve ontfangt en terug geeft.

VIERDE VOORLEZING.

JESUS CHRISTUS.

Wij herinneren U, M. H., in een zeer beknopt overzicht de flotfom van het verhandelde in ons vorig bijéén zijn. De Apostel PAULUS ftond ons daarin voor oogen, als door zijne Brieven, zijne bekeering, geheel zijn leven en perfoonlijkheid, een fprekend getuigenis, een levend Bewijs van het niet mythifche maar hiftorifche, niet natuurlijk verklaarbare, maar zuiver en onmiddelijk-Goddelijke des Chriftendoms, zoo als ons dat in de Schriften overgeleverd is.

Wij zagen, in zijne Brieven, door eene even eenvoudige als beftemde, allezins onoverlegde en als toevallige vermelding, de wezenlijkheid van Goddelijke wonderen, verricht door CHRISTUS, verricht door hem zelven en zijne medegeloovigen, verricht ten aanfchouwen van wereld en Gemeenten, onwederfprekelijk uitkomen. — Wij zagen hem, even op dezelfde onoverlegde wijze, zoo wel als in den toon der

meest plechtige verklaring, getuigen van de opſtanding zijnes Heeren Jesus Christus uit de dooden. — Wij lieten U de waarde beoordeelen der vindingen, waarmede Strauss de bewijskracht van zoo machtig een getuigenis zoekt te ontgaan. — Wij ſtelden U vervolgens uit de *Brieven* van den Apostel, uit de verhalen der *Handelingen*, den man zelven voor, in zijn leven en wandel, in zijne prediking, gevangenſchap, en ſterven, in dat veelzijdig ingrijpen van geheel zijne loopbaan en werkzaamheid in de meest dagelijkſche bemoeijingen en verſchijnſelen des gemeenen levens; waartusſchen dan voorts de teekenen en wonderen, door hem verricht, de bovennatuurlijke openbaringen hem te beurt gevallen hun echt hiſtorisch karakter des te ſchitterender doen blijken. — Wij gevoelden ons, bij dat alles, zoo ontegenzeggelijk en klaarblijkelijk op hiſtorisch terrein, dat zelfs een Strauss van die zijde den aanval niet gewaagd heeft. — Wij werden aldus geleid tot die zeer eenvoudige maar noodzakelijke gevolgtrekking, dat, zoo Paulus en zijne Brieven hiſtorisch zijn, ook de Christus der Evangeliën hiſtorisch waarachtig moet zijn; dat Paulus waarlijk en onwederſprekelijk zoodanig één zijnde, als wij hem uit de beide meer vermelde ſchriften kennen, die Christus, welken hij verkondigt, op welken hij hoopt, die zijne kracht, zijne *wijsheid*, *gerechtigheid*, *heiligmaking*, *verlosſing* (1), die zijn *leven* (2) is, dan ook de zoo-

(1) 1 Cor. I. 30.

(2) Phil. I. 21.

danige was en is, hoedanigen én PAULUS én alle de Evangeliën en Evangelifche fchriften Hem ons voorftellen.

Doch blijven wij bij den dienstknecht niet ftaan, ook niet om in hem het Bewijs van de waarheid des Chriftendoms, de hiftorifche waarachtigheid van den CHRISTUS der Evangeliën te zien! Wij moeten thands hooger den blik verheffen: van den dienstknecht tot den Meester, — van den geroepenen Apostel en getuige tot Hem, die zelve de *Getrouwe Getuige* bij uitnemendheid gezegd (1), van Zich zelven op meer dan ééne wijze, en in meer dan éénen zin getuigt (2), — van hem, die gezegd heeft: *gelooft in Hem*, tot den Genen die zeggen kon: *gelooft in* MIJ! Wij wenfchen op dezen avond (God het ons gevende) M. H.! den Perfoon van onzen Heere JESUS CHRISTUS te befchouwen, zoo als Hij, niet flechts de eenige naam, de eenige weg, de eenige Rotsfteen van zaligheid voor het geloof is, maar gelijk Hij ook door dat gene, hetwelk van Hem te boek gefteld is, door het geen die Schriften Hem zeggen, Hem toonen te zijn, het volmaakte levendig en eeuwig Bewijs is van de waarheid des Chriftendoms, van het onmogelijke eener mythifche verfiering of inmenging; ja, het *inbegrip* van alle klaarblijkelijkheid ten aanzien der zuiver *hiftorifche* waarheid. Met andere woorden, wij willen zien, hoe het denkbeeld, dat de Schriften van den CHRISTUS geven, de hiftorifche wezenlijkheid van dat

(1) Openb. I. 5.
(2) Joh. VIII. 18.

denkbeeld medebrengt, en noodwendig onderſtelt. — En inderdaad! gelijk het in onze dagen de beſtemming der betere Godgeleerdheid ſchijnt, zich gantsch en al op te losſen in de kennis van den CHRISTUS (Theologie wordt meer en meer Chriſtologie); zoo is het zeer bijzonder in het vak van Apologetiek (*Verdediging der waarheid van het Chriſtendom*), dat het middelpunt van alles wederom gezocht zal moeten worden in den *Perſoon*. De CHRISTUS bewijst het Chriſtendom. Die Perſoon, dat karakter, dat leven, die verſchijning, kan geene verdichting zijn. Zijne voorſtelling, door de pen der onderſcheidene getuigen en beſchrijvers, geen mythe!

Hoedanig is dan nu die voorſtelling? hoedanig verſchijnt ons in de Schriften des Evangelies JESUS CHRISTUS in Zijn perſoon en wezen, in Zijne geboorte, leven, doen, leeren, lijden, ſterven, en wat op dat ſterven gevolgd is? Wij zullen hier zaken herinneren, die bekend zijn, algemeen bekend zijn; maar juist dat algemeen bekende, eenigzins in het rechte licht geplaatst, eenigzins in zamenhang beſchouwd, moet ons het onvergelijkbare, het onverdichtbare, het Goddelijk-hiſtoriſche, aan hart, verſtand, en innige zelfbewustheid doen gevoelen. — Beproeven wij ook van dien kant de ontzenuwing van het Strausſiſche wanſtelfel, — van ieder ander ongeloof.

Te Bethlehem in Judéa, daar duizend jaren vroeger DAVID geboren werd en opgevoed, bevond zich, nu voor achttien eeuwen, een paar menſchen, uit nederigen ſtand in de maatſchappij, uit eene ſtad en provintie

van weinig achting in Israël: Nazareth in Galiléa. Het is Joseph, een (volgens de toen nog in wezen behouden geſlachtregisters) wettige nazaat van David; het is de hoog zwangere Maria, zijne Echtgenoote, van dezelfde afkomst, en van dezelfde ſtad. Zij bevinden zich te Bethlehem ten gevolge van een gebod van Keizer Augustus, dat al wat onder Roomsch gebied of ſchatplichtigheid ſtond, moest beſchreven worden; elk Israëliet alzoo mede, een iegelijk volgens zijn eigen geſlacht, en in de ſtad zijner Vaderen. Voor deze menſchen is geene plaats in de herberg. Maar in een ſchaapſtal, aan eenige herders van den omtrek behoorende, vinden zij herbergzaamheid voor den nacht. Een hemelsch teeken wordt in het open veld door deze zelfde herders, daar zij over hunne kudde wacht houden, gezien. Engelen heffen een lofzang aan, na dat een hunner aan de herders geboodſchapt heeft, dat in de ſtad van David hun geboren is een Zaligmaker, Christus de Heere, en dat zij Hem, een kindeke gewonden in doeken, zullen vinden liggende in de kribbe. En het was alzoo. In dien ſchaapſtal was geboren een kind, aangekondigd aan zijne moeder als de Zone Davids, die over het huis Jacobs in eeuwigheid zoude heerſchen; ontfangen zijnde, zonder toedoen eens mans, uit den Heiligen Geest, aangekondigd, met openbaring van dezelfde verborgenheid, aan haren echtgenoot Joseph, als de Emmanuel, *God met ons*, den beloofde aan het huis van David door den mond van den Propheet, en genoemd, eer Hij nog als mensch geboren werd, met den naam van Jesus, dat is, *Za-*

tigmaker. Naauwelijks ontfangen onder het hart der Maagd uit ABRAHAM, JUDA, en DAVID, zoo wordt dat Kindeke met vreugdegejuich begroet door eene vrouw, insgelijks op buitengewone, fchoon minder wonderdadige wijze, zwanger van een tot groote dingen beftemden fpruit. Het is ELISABETH, de echtgenoote van ZACHARIAS den Overpriester, aan welken een Engel de geboorte van eenen zoon, een JOHANNES, heeft aangekondigd. De vrouwen ontmoeten elkander. Het kind onder ELISABETHS hart springt op van vreugde door den Heiligen Geest. Kort daarop wordt hij, de beftemde Voorlooper, te Hebron geboren. Zes maanden later aanfchouwden de Herders in den ftal te Bethlehem den Spruit, van wien aan MARIA en JOSEPH, aan ZACHARIAS en ELISABETH zoo hooge dingen reeds werden gemeld. Met zoodanige teekenen doet de CHRISTUS Zijne intrede in deze wereld. Straks wordt Hij, naar Joodfche wijze, als manlijke fpruit, op den achtften dag befneden, later als eerstgeboren zoon in den tempel te Jerufalem voorgefteld. Aldaar neemt een oud man, derwaart beftierd, volgens eene belofte, door den Heiligen Geest, het kind JESUS in zijne armen, en begroet Hem, als *de zaligheid uit God, het licht der Heidenen, de heerlijkheid van Zijn volk Israël.* Straks te rug gevoerd naar Bethlehem door Zijne ouders, ontfangt dat zelfde Kind de hulde van eenige Wijzen, wien in het Oosten een lang verwacht hemelteeken de geboorte van den *Koning der Joden* heeft gemeld. Nu begint al dadelijk vervolging. HERODES, door de Wijzen kennis dezer dingen ontfangen heb-

bende, zoekt den jonggeboren Zoon uit DAVID te dooden. Zijne ouders nemen, op Goddelijk bevel, met Hem de vlucht naar Egypte, maar keeren weldra, HERODES geſtorven zijnde, te rug in Judéa, van dáár te Nazareth, alwaar JESUS, als de zoon des timmermans opwast en opgevoed wordt, en voorts niets anders van Hem gemeld wordt, dan dat Hij *geſterkt werd in den geest en vervuld met wijsheid, en dat de genade Gods over Hem was.* Van die wijsheid, van die genade, geeft Hij, als twaalfjarig kind, doch zonder eenig wonder, of bovennatuurlijke tusſchenkomst, blijk. Met Zijne ouders (altijd naar Israëlitiſche gewoonte) opgegaan zijnde naar Jerusalem voor het Paaschfeest, vindt men Hem, ten ſlotte, in den tempel, in het midden der Leeraren, hen hoorende, en hen vragende; — en alle die Hem hooren, verwonderen zich over Zijn verſtand, en over Zijne antwoorden.

Sedert, verloopen achttien jaren. Alles blijft te Nazareth ſtil. Van teekenen of verſchijningen geene verdere melding, tot dat op Zijn dertigſte jaar JESUS optreedt als Propheet en Leeraar in Israël. Die optreding wordt voorafgegaan door eene merkwaardige, altijd evenwel van geenerlei wonder vergezelde vertooning. JOHANNES, de zoon van ZACHARIAS en ELISABETH, predikt aan de oevers van den Jordaan, in roeping, taal, en zelfs in kleeding en voorkomen aan de oude Propheten in Juda en Israël gelijk. Wat predikt hij? bekeering, gerechtigheid, vergeving. Hoe verzegelt hij deze zijne prediking? Hij overtuigt de conſcientiën: de ſcharen verzamelen zich om Hem. Aan de hoven der Vorſten, zoo

wel als aan de ſcharen der Phariſeën, zegt Hij de waarheid, onbewimpelde waarheid, het Oordeel, maar ook het naderend Koninkrijk van God. — Hij doopt! Op welk gezag? Op dat van God, wiens woord tot hem geſchiedde, en in wiens dienst hij in de woestijn verkeert met den hairen mantel tot dekſel en den wilden honig tot voedſel. Hij doopt tot vergeving der zonden, maar tegelijk wijst hij op den Genen, die na hem komt, op Eenen, wiens ſchoeiſel hij niet waardig is te ontbinden. Onder de menigte der ſcharen, die in den Jordaan gedoopt worden, naderde ook een man uit Nazareth in Galiléa. Jesus, de Christus, laat zich doopen. — Van nu aan op nieuw wonderen en teekenen. Hij bidt, — de hemel opent zich, — de Heilige Geest daalt neder en blijft op Hem. Eene ſtem uit den hemel wordt gehoord: *Deze is mijn Zoon, mijn Geliefde, in welken Ik mijn welbehagen heb.* De tijd is gekomen, de dagen van Jesus werken nemen een aanvang. Eene reeks van wonderheden begeleidt de uitoefening van het voorbeeldeloos, onvergelijkbaar, veelvoudig ampt. Hoedanig zijn die *wonderheden?* — Doch allereerst hoedanig is de *leer*, hoedanig is het *leven* van den uit den Hemel aldus Gezalfden, die dezelve verricht?

Zijn leven! want dat leven is zelf, in de volmaaktheid van het voorbeeld, in de waarheid der beoefening, het hoogst en wezenlijkst *inbegrip* der leer. Dat leven is een leven van zelfverloochening, van gehoorzaamheid; van gehoorzaamheid aan God, Zijnen Vader; van eerbiediging der Wet door dien God aan Israël gegeven;

van onderwerping aan alle in Israël en in de wereld, van God geftelde Machten. Dat leven is tevens een leven der hoogfte vrijheid van alle menfchelijke banden, vooroordeelen, inzettingen. Het is een leven van de hoogfte macht, kracht, en vrijheid om te bevelen en aan te dringen wat goed is; om te beftraffen (zonder aanzien of uitzondering van eenig mensch wie hij zij) wat kwaad is. — Dat leven is een leven van liefde. Hij kwam in de wereld (want vóór dat de wereld werd, WAS Hij!) uit liefde. Hij maakt zich een dienaar van de Wet van MOSES, om van allen jok en van allen vloek uit de Wet te bevrijden. Hij gaat het land door, goed doende, de kranken genezende, de armen verzorgende, de zondaars aannemende, de zwakken fterkende, van dood, van booze geesten, van ftraf en zonde verlosfende. Hij zegent de kinderen. Hij vergadert om zich heen hulpeloozen, weduwen, armen van geest, vreesachtigen, onwetenden, geringen, verachten, verworpenen in de wereld, uitgeftotenen uit de Synagoge. — Dat leven is een leven van nederigheid. Hij is van eeuwigheid *de Zoon van God*, en Hij (Hij alleen) noemt zich *den Zoon des menschen*. Hij is de Erfgenaam en Zoon van DAVID, en niemand fpreekt dit tegen; maar Hij zelve laat zich, zelfs nog na Zijne opftanding, *JESUS van Nazareth* heeten. Hij heet *de Vorst des levens*, en Hij laat zich ter dood brengen; *de Heer der heerlijkheid*, en Hij wordt gekruisd. — Het is een leven van lankmoedigheid. Hij verklaart aan de fcharen in het openbaar, aan de Pharifeën in Tempel en Synagogen en aan hun eigenen disch, hunne on-

gerechtigheden, en het oordeel van God. Maar als zij Hem fchelden, fcheldt Hij niet weder. Als zij Hem in het aangezicht flaan, wordt Hij niet toornig. Als zij hem kruifigen, bidt Hij: *Vader! vergeef het hun, zij weten niet wat zij doen.* — Het is een leven van arbeid. *Mijn Vader werkt altijd, en ik werk ook.* Dat werk van Goddelijk-menfchelijk leeren en goed doen begint met den vroegen morgen, en eindigt met den laten avond; daar is, zelfs voor Zijne discipelen, vaak geen oogenblik om brood te eten. Hij reist, Hij gaat de fteden door van het nederig Galiléa; Hij vertoeft in deszelfs fteden, vlekken en heiden; Hij vertoont zich te Jerufalem, alleenlijk op de hooge feesten. Hij gaat te voet; Hij vermoeit zich onder de hitte der middagzon, om (b. v. aan de bron in Samarië) een verloren fchaap af te wachten en te behouden. In geenerlei wettifche afzondering leeft Hij. Hij gaat ter maaltijd, waar Hij genoodigd wordt, — om daar te leeren, te vergeven, te beftraffen. Hij gaat ook aan den bruiloftsdisch, om dáár rijkdom van weldadigheid, Goddelijke mild- en heerlijkheid te openbaren, — niet te Jerufalem evenwel, aan de hoven of in de paleizen, maar — in het kleine Cana van Galiléa. Hij heeft niet, waar Hij het hoofd zal nederleggen, Hij laat zich onderhouden door de liefde van eenige discipelinnen; maar Hij heeft toch eene beurs voor de armen! Met den arbeid van het onvergelijkbaarst Leeraars- en Propheten-ampt gaat gepaard *het gebed.* Hij wordt aangebeden, — en Hij bidt. Hij bidt, in den vroegen morgen, of terwijl het nog nacht is, ja, gantfche nachten door,

het zij dat gewichtige werken op handen zijn, of dat de discipelen, eenige oogenblikken door Hem alleen gelaten, in nood zijn. Hij bidt, — Hij dankt het zij dat Hij *het brood vermenigvuldigt den eter*, of dat Hij de dooden oproept uit het graf. Hij bidt, ſtaande, zittende, knielende, met het hoofd ter aarde gebogen — als in Gethſemané, daar Hem het bloedzweet uitgeperst wordt. Hij bidt voor Petrus, eer Hij dezen voorzegt dat hij vallen zal, maar weder opgericht worden. Hij bad, met vasten veertig dagen en veertig nachten, in de woestijn, omgeven van de wilde dieren, als Hij bij de intrede van Zijn werk tegen den Booze kampte, en hem afweerde met dat woord alleen: *Daar ſtaat geſchreven.* Doch niet alleen in *vasten*, evenzeer als Hij mede *eet* en mede *drinkt*, vervult Hij den arbeid Zijner liefde, den wil van Zijnen Vader. Hij is geen Nazireër, gelijk de Dooper nog moest zijn, overeenkomſtig zijne roeping, en de bedeelingen der tijden van God. Hij is in hooger zin *afgezonderd* (1), afgezonderd *van de zondaars*, terwijl Hij in hun midden verkeert, en Zijne haters van Hem zeggen: *Hij is een vraat en wijnzuiper.* Hij eet, en ſtelt het Nachtmaal, het Paſcha des Nieuwen Testaments, in. Hij *eet*, ook na Zijne opſtanding, en bewijst zich de waarlijk Verrezene met vleesch en been, — geen ſpookſel of geest.

Doch die Opſtanding werd voorafgegaan, dat Nachtmaal werd gevolgd van het hoogſte des lijdens. Het

(1) Hebr. VII. 26.

leven van Jesus was een leven van *lijden*, van ſmert en perſing tot der dood toe, tot den bloede, tot het kruis. In dat lijden, in dien dood, aan dat kruis is Hij ſteeds dezelfde, ja immer kenlijker de *Heilige en Rechtvaardige*, — *het Lam*. Hij wordt verraden van eenen discipel. Hij waarſchuwt hem, ontfangt hem, vermaant hem tot op het oogenblik zelve der levering. — Hij wordt verlaten van allen. Hij geeft zich over, zoo *zij* ſlechts vrijkomen — bij menſchen, — bij God! (1) — Hij wordt verloochend van Petrus. — Hij had voor hem gebeden, en hem de drie verloocheningen voorzegd, — nu ziet Hij hem aan, zelf onder banden en mishandelingen, en het hart van den bijna verſtokten eedzweerder breekt. — Hij ſtaat voor Annas, voor Cajaphas, gebonden. Hij *liet* zich binden. — Hij antwoordt, waar verantwoording vereischt wordt. *Slaat* een dienstknecht van den Hoogepriester *Hem op de wang*, *Hij biedt*, in waardigen en heiligen zin, *de andere*. Op valſche beſchuldigingen bij het Sanhedrin zwijgt Hij. Hij belijdt op de vraag: *wie zijt Gij?* Hij zwijgt, als Herodes in dartele nieuwsgierigheid een woord of een wonder verlangt. Hij antwoordt, als Pilatus de vraag tot Hem richt: *Zijt gij een Koning?* Hij zwijgt onder de geesſeling der ſpottende ſoldaten, — onder de vloekkreet der Joden, — *de Zijnen tot wie Hij kwam!* Hij vermaant de dochteren van Jeruſalem, die Hem beklagen, en propheteert Jeruſalems val, op dat zij zich bekeeren. Hij blijft dezelfde, Hij heeft lief, Hij

(1) Joh. XVIII. 8, 9. XVII. 12.

lijdt, Hij arbeidt, gehoorzaam, vrijwillig, — tot den einde. Hij vergeeft de zonden aan eenen moordenaar naast Hem op het kruis, en opent hem het Paradijs. Hij zorgt voor Zijne moeder, en ziet op JOHANNES. Hij roept onder een verduisterden hemel, en eenen toeſtand van ondoorgrondelijke verlating: MIJN *God!* MIJN *God!* Hij vervult den laatſten titel en jota van den voorzegden arbeid Zijner ziel: *Mij dorst!* Hij drinkt den edik. *Het is volbracht.* Hij geeft den geest in de handen Zijns Vaders, buigt zelve het hoofd, en Zijn leven afleggende, roept ook dit uit met een machtige ſtem.

Na drie dagen opgeſtaan uit het graf, is Hij, wederom, ſteeds dezelfde. Hij verſchijnt het eerst aan eene vrouw, die weenende Hem zoekt. Hij oefent het geloof, voor dat Hij zich vertoont aan het gezicht. Hij gedenkt aan PETRUS, die Hem verloochende, *bij name*, en verſchijnt ook aan hem onder de eerſten. Hij legt Zijnen discipelen de Schriften uit. Hij vertoont zich aan hen veelvuldige malen, en op veelvuldige wijze, veertig dagen lang. Zoo bereidt Hij hen tot Zijnen heengang. Hij vaart op ten hemel, hen zegenende. Hij is gezeten aan de rechterhand Gods, en Hij ſtort den Geest over hen uit. Hij is met hen in alle hunne werkzaamheden, verdrukkingen, en tot in den dood. Hij is met alle die gelooven, tot aan de voleinding der eeuwe. Hij laat aan Zijne Gemeente dat woord: *Ziet, ik kom.*

De leer. De ſtofſom, de ziel, het leven in dat *leven* van JESUS, wat was het? Liefde. Zoo is ook

Zijne leer! Liefde. In dat woord is alles, ook hier, begrepen. Dat is *de Wet*, die Hij komt verklaren, ontwikkelen, vervullen. Dat zijn *de Propheten*, aan welke Hij getuigenis geeft, dat zij getuigenis geven van *Hem*. Maar die *liefdeleer* wordt op allerlei wijze, onder allerlei vormen, allereerst en allermeest *praktisch* voorgefteld. Altijd, voorts, *tot de meeste heerlijkheid van God Zijnen Vader*. Hij gaat uit van het gebod Zijns Vaders, van het woord van God: de Schrift. Hij ftelt die leer voor *met gezag*, als de Gezondene des Vaders, als de Zoon van God, te gelijk in volkomen Oosterfche, nationale, Israëlitifche eigenaartigheid, als een ware Rabbi (Rabboni!) in Israël, en te gelijk als de Leeraar en Heiland voor alle volkeren, voor alle tijden. *Met den hoogften eenvoud*. Hij leert door *parabelen*; gelijkenisfen uit de natuur, uit het leven, uit de gefchiedenis, uit elke aanleiding, die zich opdoet. Hij leert in de Synagogen te Capernaüm, te Nazareth, naar Joodfche wijze na het lezen der Schrift; in den Tempel, wandelende in den voorhof van Salomo; of ftaande tegen over de offerkist; of zittende op den Olijfberg tegen over het Tempelgebouw; of omgeven van de duizenden op de bergen in Galiléa; of bijna zelf verdrongen van de fcharen, het zij in de nederige woning, het zij op het ftrand en in de visfchersfchuit van Petrus en Andreas; of opgaande met de twaalve door de bezaaide velden, terwijl zij, honger hebbende, de airen plukken en eten; — in het huis en aan den disch van den vijandigen Phariseër; — aan den bevrienden tafel van Simon den Melaatfchen; — aan het

laatſte Paaschmaal; — op den weg naar Golgotha; — op den weg naar Emmaüs; — op den weg naar Damascus. *Met de hoogſte wijsheid.* Hij leert vragende en uitlokkende; Hij overtuigt door aanroering der conſcientie; op booze ſtrikvragen is het antwoord eene wedervraag: *de doop van* JOHANNES *was die uit de menſchen, of uit God? — Wiens beeld en opſchrift draagt de penning?* — Ontdekking, beſchaming van het geen aan geloof en liefde in den weg ſtaat: van hoogmoed, eigen gerechtigheid, zelfheid van allen aart. Hij vernedert den Pharifeër, Hij wijst op den tollenaar, op de weenende zondares, op den dankbaren of op den barmhartigen Samaritaan, op de kleine kinderen. *In de hoogſte volheid, en van de grondwaarheid aan*, leert Hij Zijne leer. *Wat uit vleesch is, is vleesch! — Gijlieden moet wedergeboren worden. — Die in* MIJ *gelooft,* HEEFT *het eeuwige leven. — De Zone Gods moet verhoogd worden, en een iegelijk die op Hem, gelijk Israël op de ſlang van* MOSES *opgericht, ziet, gaat niet verloren. — Die niet gelooft, is alreeds veroordeeld, de toorn Gods blijft op Hem. — Gaat heen, en onderwijst alle volken, hen doopende in den naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes, en leert hen onderhouden alles wat Ik u geboden heb.* — Voorts, *met omvatting van de toekomst tot op de jongſte tijden, en Zijne eigene wederkomst.* Het Evangelie verkondigd aan alle volkeren, — Jerusalem verwoest, — de tijden der Heidenen bepaald, en de herſtelling van Israël beloofd, — de laatſte verdrukkingen, — het teeken van

den Zoon des menſchen aan den hemel, — de opſtanding der rechtvaardigen en der onrechtvaardigen, — het oordeel, — de eeuwige vreugde en het eeuwige vuur.

En nu! *De wonderen.* Met het leven en de leer ſtaan ook deze in het naauwſte verband. Het karakter van Jesus wonderen is wederom dezelfde *wijsheid*, dezelfde *volheid*, dezelfde *liefde*. Geen wonder *om* het wonderbare, geene vertooning, geen ophef. Alles, en altijd, in verband met barmhartigheid, met helpende en reddende goedheid, openbaring van Gods heerlijkheid, aanduiding der gelijkaartigheid tusſchen de Almacht in de ſchepping, en de Almacht in de verlosſing, in de herſchepping. Bovendien, verheerlijking van het prophetische Woord; de wonderen zijn voorzegd: opening der oogen van blinden, vrijlating der gebondenen, ontbinding van de banden zelfs des doods, genezing van krankten en van zonde; — het was alles bij Israëls Propheten gepropheteerd. — De wonderen van Christus noemt Hij zelf Zijne *goede werken* (1). Geen Wonder, zonder eenvoudigheid in de aanleiding, zonder onmiddelijke en werkdadige nuttigheid, zonder innerlijke leering, zonder blijvende beteekenis. Het zijn wonderen, die tranen droogen, die werkzaamheid herſtellen, die geloof leeren, die verborgenheden aanduiden. In de woestijn, daar Hij door den Booze verzocht wordt, verricht Hij geene teekenen, maar op de bruiloft te Cana (want de eêlſte vrucht des wijnſtoks was aan den

(1) Joh. X. 32. καλὰ ἔργα.

gezegenden bruiloftsdisch geene weelde) verandert Hij water in wijn. Aan het kruis, waar Hij de offerhande volbrengt, gebiedt Hij geene wonderen, maar nog in den hof geneest Hij met de aanraking Zijner hand, de wond door den discipel in zijne onbedachtzaamheid, aan den dienstknecht des Hoogepriesters geslagen. Hij maakt dooden levendig; — het is een eeniggeboren dochtertje wedergegeven aan hare ouders, een eeniggeboren zoon aan zijne weduwlijke moeder; — het is een LAZARUS, dien Hij lief heeft, en in wiens opwekking Hij een wenk legt van Zijne eigene opstanding, die op handen is. — In alle de wonderen van JESUS heerscht bij de volheid, ook eene soberheid. Nergens wegwerping. Vijf duizend mannen met hunne vrouwen en kinderen worden door JESUS in Zijne ontferming over hen, gespijzigd en verzadigd met vijf brooden en twee vischkens; en daar schiet nog over. Maar met die overgeschotene brokskens gebiedt Hij de twaalf manden der discipelen te vullen; *op dat niets verloren ga.* — Men vergelijke met deze soberheid, de weelde der *legende*-wonderen, te beginnen van de Apocryphe Evangeliën, en te eindigen met die der Roomsche Kerk.

Doch de wonderen van JESUS staan bovenal in het naauwst verband met Zijn *Persoon* zelven, aangekondigd door de Propheten als de *Wonderlijke* (1). JESUS zelve is de groote Wonderverschijning in Israël, in de wereld. Hem verkondigen, Hem omgeven wonde-

(1) Jes. IX. 5.

ren van allerlei aart, gelijk de ſtralen der Zon, de Zon. Om Hem henen, aan Hem zelven geſchieden dan ook wonderen, waarin God de Vader Zijnen Zoon, waarin de Zoon zich zelven verheerlijkt. Bij de geboorte: een hemelſche lichtverſchijning en Engelen uit den hemel, terwijl in de ſtal het geborene Kindeke zonder heerlijkheid in doeken gewonden ligt. Bij den Doop in den Jordaan: Jesus gedoopt en biddende, de hemelen geſcheurd, de Heilige Geest nedergedaald, de ſtem van 's Vaders Godheid gehoord. Op den berg: Jesus met de drie discipelen alleen en biddende, en — Zijn gelaat en geſtalte op eens verheerlijkt, Elia en Moses aan Zijne zijden, eene ſtem uit den hemel: *Hoort Hem.* Op Golgotha: Jesus lichaam aan het kruis doornageld, bloedend, doorſtoken, uitgebloed; — en ten derden dage: dat lichaam opgewekt uit de dooden. Hij, die de dooden opwekte, ſtaat thands zelve uit de dooden op, — als de Eerſteling der opſtanding, — de Opſtanding zelve (1).

Onvergelijkbaarheid! ziedaar dan wederom ten ſlotte de onwederſtaanbare indruk van alles wat de vier Evangeliën van Jesus Christus, van Zijn leven, van Zijne leer, van Zijne wonderen getuigen, in de volheid des levens ons vóórhouden.

Onvergelijkbaar is Zijn *leven.* Waar zouden wij eindigen, zoo wij in de bijzonderheden wilden treden? Het onvergelijkbare, en toch altijd menſchlijke (maar God-menschlijke!) ligt in ieder daad, in ieder

(1) Joh. XI. 25.

woord, in ieder trek, in ieder wenk. Twee punten ſlechts uit dat leven: het werd begonnen onder de lofzangen der Engelen en de aanbidding der menſchen; het wordt geëindigd aan een kruis, maar — onder het ſchudden der aarde, de ſplijting der rotſen, de opening der graven, de verduistering der zon aan den hemel, het ſcheuren des voorhangſels in den tempel, — de verbreking der harten van Heidenen en vijanden. — *Waarlijk! deze mensch was Gods Zoon.*

Onvergelijkbaar is de *leer.* Niet dat zij, die leer van liefde, een nieuw gebod was. Liefde was het gebod ook door Moses: *Gij zult den Heere uwen God liefhebben met geheel uw hart, — en den naaste als u zelven.* Een *oud* gebod, en toch ook een *nieuw* gebod (1); *nieuw*, niet ſlechts met betrekking tot de Heidenen (wier zuiverſte liefde toch nog ſteeds eene *Venus*, zij het dan ook de *Urania*, was); maar *nieuw*, (door uitbreiding, ontwikkeling, hoogſte verwezenlijking) zelfs in betrekking tot het Moſaïſche. Het is hier liefde niet ſlechts tot den *broeder*, maar tot *allen;* niet ſlechts tot den zwervenden *vreemdeling*, maar tot ieder Heiden, ieder tollenaar, ieder zondaar, ieder *vijand.* Het is liefde met overgave van eigen goed, perſoon, voorrecht en leven. Het is liefde, in haar wezen openbaar gemaakt door die ééne Godsdaad: de overgave des Zoons voor zondaren. Maar in die liefdeleer is ook de wijze, waarop zij wordt voorgedragen, de

(1) 1 Joh. II. 8, 9.

weg op welken hare beoefening gevonden wordt, één: *Geloof alleenlijk!* En voorts, (hoe wonderlijk!) die leer, zoo overtuigend van waarheid en klaarheid, blijft toch ergernis, duisternis, dwaasheid voor den mensch, ook voor den wijsten, ook voor den edelsten, zoo als hij van nature is. Om de leer van den volmaakten Leeraar te kunnen verstaan, belooft Hij nog een anderen Trooster, een ander *Zichzelve*, den Heiligen Geest (1).

Doch onder de bijzonderheden van Jesus leven, dragen bepaaldelijk ook de wonderen en teekenen dat karakter van *onvergelijkbaarheid*. Wij merkten het reeds op: in de wonderen van den Christus is de beweegrede altijd liefde, waarheid, wijsheid. Dit kenmerk evenwel hebben zij met alle wonderen der Godsgezanten in het Woord, elk in hunne mate, gemeen. Doch ook aldus, welk een onderscheid! welk een afstand! Ook Moses, ook Elia en Elisa verwekten indrukmakende wonderen, zoo wel ten oordeel als ter redding. Jesus wonderen zijn *enkel* weldadigheden, uitgenomen aan eenige onreine dieren (2), of aan den vijgeboom die geene vruchten geeft (3), tot een zinnebeeld en toonbeeld, dat Hij *eenmaal* ook ten oordeel verschijnen zal.

Maar ook in de aart en wijze der wonderverrichting, welk verschil! Elisa voedt honderd mannen met twintig gerstenbrooden, Jesus vijf duizend met

(1) Joh. XIV. 26. XV. 26. XVI. 13, 14.
(2) Matth. VIII. 30—32.
(3) Matth. XXI. 19.

vijf. Doch het blijft bij geene meerderheid van cijfers. Beduidender nog is geheel de toedracht. ELISA ſpreekt: *zoo zegt de* HEERE: *men zal eten en overhouden* (1). Maar JESUS dankt, en breekt en vermenigvuldigt zelve het brood. En als Hij het wonder volbracht heeft, dan wordt de beduiding eerst recht heerlijk: *Ik ben het brood des levens. Die* MIJ EET, *zal leven* (2).

Ook MOSES beheerschte de elementen, ook ELIA wekte dooden op, ook ELISA genas melaatſchen. Maar wie is als JESUS, die tot den melaatſchen zegt: *Ik* WIL, *word gereinigd*, en tot den blinde: *Word ziende;* tot den doove: *Ephatha (wordt geopend)!* tot de booze geesten: *Gaat uit;* en tot de zee en de winden: *Zwijgt, en zijt ſtil?* De dienstknechten, als zij geſtorvenen opwekken, om aan den dood zijn prooi te ontrukken, worſtelen: zij knielen neder, zij werpen zich op het lichaam der ontſlapenen (3). Maar JESUS ſpreekt als Heer en Gebieder: *Gij dochtertje, gij jongeling, ſta op*, en tot den reeds begravenen en riekenden LAZARUS: *Kom uit!*

En al dat *onvergelijkbare* hervindt zich wederom, als in zijn wezen en middelpunt, in den Perſoon zelven. Met al wat vroeger in de lijn der uitverkiezing groot was, heeft die Perſoon *gelijkenis*, en toch geene *vergelijkbaarheid.* — *Meer dan* SALOMO,

---

(1) 2 Kon. IV. 43.

(2) Joh. VI.

(3) 1 Kon. XVII. 19–23. 2 Kon. IV. 33—35. Hand. der Apost. IX. 40. XX. 9, 10.

meer dan allen, *is hier!* Wie bad ooit tot God, met dat woord: *Ik wil* (1)? Wie kon ooit van Zijne eigene woorden zeggen: *Zij zullen nimmermeer vergaan* (2)? Wie kon zich zelven te kennen geven als eene Goddelijke *Kracht*, zoo als die buiten het Goddelijk Wezen zelve ondenkbaar is: *Ik ben de Waarheid, het Leven, de Opstanding?* — Of, wie is Hij die zeggen kon: *Ik en de Vader zijn één!* gelijkelijk tot God en tot menschen dat woord der innigste gelijkheid kon uitspreken: Wij (3)? — Wie is Hij, die, opgestaan uit de dooden, en gezien met de lidteekenen der kruisiging in Zijn lichaam, zich van een discipel laat begroeten als *zijn Heer en zijn God?* Wie is Hij, die van zich zelven in éénen adem kan getuigen het geen alleen *des menschen* kan zijn, en het geen alleen *Godes is:* Ik ben de eerste en de laatste, en die leve, en ik ben dood geweest, en ziet! ik ben levendig in alle eeuwigheid (4).

Is het *mogelijk*, wij zeggen, is het *denkbaar*, dat menschen zulk een mensch, als *Jesus Christus naar de Schriften* is, hebben bedacht? Zondige menschen, Éénen die van geen zonde overtuigd kon worden, die geene zonde gekend heeft? Feilbare en verdichtende menschen, Dien die nog elk oogenblik door dat Woord menschen ontdekt aan zich zelve,

(1) Joh. XVII. 24.
(2) Matth. XXIV. 35.
(3) Joh. XVII. 11, 21, 22. XI. 11.
(4) Openb. I. 17, 18. Jes. XLIV. 6.

en de Waarachtige bevonden wordt door elk die in Hem en aan dat Woord gelooft? — Visschers en Tollenaars, of (wil het Strauss zoo) eene gemengde Gemeente van Joden en Heidenen van allerlei stand en vorming, zullen een' gekruisigden Nazarener met de heerlijkheid van den Messias der Propheten omhangen hebben? als Verlosser en God zich gedicht hebben? aan alle de getuigenissen, aan alle de gedenkteekenen der meest bekende en wezenlijke geschiedenis dier tijden deze hunne dichting vastgemaakt hebben? Door eene dweepende verbeelding, door vooroordeelen en willekeurige toepassingen, dat is, door misleiding en zelfmisleiding het voorbeeldelooze Beeld van Waarheid, Reinheid, Heiligheid, Heerlijkheid, Liefde, — het *Beeld des onzienlijken Gods*, — al dichtende hebben daargesteld?

Arme menschelijke wijsheid! Jesus Christus, zoo als de Bijbel Hem ons voorstelt, de vrucht der zonder opzet verdichtende Gemeente, die Hij, als bloote Leeraar, zonder wonderen, zonder Goddelijke persoonlijkheid, zonder Openbaring van Boven, heeft gevormd!! — Wat zouden wij tegen zulk een droombeeld overstellen, M. H.? Niets, dan den Christus des Bijbels zelven. Geene redeneering, maar bloote verwijzing dáárheen, bloote herinnering dááraan. — Zie daar onze voorstelling van dezen avond. Wij wezen U op de Zon, zoo als zij aan den hemel schijnt, zoo als zij licht en warmte, dagen en saisoenen, vruchtbaarheid en heerlijkheid, leven én beweging, en een middelpunt aan heel onze planetenwereld geeft! — en hebben nu alleenlijk te vragen,

of die Zon zich verklaren laat als een papieren knipfel van argeloos fpelende kinderen; — of wel — als een vonk uit den dagelijkfchen vuurhaard, maar aangeblazen door menfchelijke adems tot een vlammend hemellichaam, dat hemel en aarde beheerscht en bezielt!

VIJFDE VOORLEZING.

Mythe en Type.

» Om den Godmensch Jesus Christus te verdichten, ware geen minder dan een Godmensch in ſtaat geweest." Ziedaar eene bekentenis, aan beſtrijders van alle geopenbaarde waarheid, bij het lezen der Evangeliën wel eens, huns ondanks, ontvallen! — Leidde tot foortgelijk een ſlotſom ook niet die beſchouwing van den Heiligen en Onvergelijkelijken, welke wij in onze laatstvorige zamenkomst tegen over den Strausſiſchen *Mythus* plaatsten? Niet door vele en diepzinnige redeneeringen, maar eenvoudig met den Christus, zoo als Hij in het leven *geſchilderd* voor ons ſtaat in de Heilige Schrift, wendden wij ons, om het dus uit te drukken, tot *het geweten van een iegelijks gezond verſtand.* En wij vroegen het, en wij vragen het nogmaals: Konden, bij eenige zedelijke, of menſchelijke mogelijkheid, *menſchen* zulk eenen Christus hebben uitgedacht, of (wil het Strauss liever *dus*), den hiſtoriſchen Jesus tot zulk

eenen hebben ontwikkeld, uitgewerkt, verfierd? — Zal de tollenaar MATTHÉUS, zal de visfcher JOHANNES, elk voor zich zelven, of beiden te zamen, of in gemeenfchap met PETRUS en MARCUS, met LUCAS en PAULUS, zulk *een beeld van den onzienlijken God* hebben daargefteld? — Of zullen dit wellicht geheele fcharen van Joodfche en Heidenfche aanhangers van den gekruisten Joden-Koning beter hebben vermocht? Zal zich in het midden van dezen, en als van zelve, zulk een CHRISTUS in de allengs aangegroeide Overlevering hebben gevormd?

Wat anders dan onzinnigheid van willekeur, blijft er van alle zulke verbeeldingen over, waar de CHRISTUS der Schriften ons levendig voor oogen ftaat; hoe veel te meer, waar Die leeft in het hart en in de ziel? Of welke andere ftofom is beftaanbaar, dan die zeer eenvoudige, en zalige, en heerlijke: de Perfoon van den CHRISTUS, zoo als Hem de Bijbelfche oirkonden ons voorftellen, is niet anders *denkbaar*, dan rein-, volftrekt-, waarachtig-historisch?

Na te gaan evenwel, op welke wijze dan toch Dr. STRAUSS zich de mythifche wording van dat Voorwerp onzer diepfte bewondering en aanbidding voorftelt, zal (ten ftotte dezer Voorbereidende befchouwingen) wel niet onnut, noch, zoo ik hoop, U onwelkom zijn. En dat wèl niet zoo zeer, om dat wij daardoor op nieuw, en van eene andere zijde, het Strausfifche ftelfel in zijne naaktheid zullen leeren kennen; maar veel meer, om nog een geheel ander voordeel met zijne (toch niet in *alles* ongerijmde, vaak in tegendeel zoo zeer fcherpzinnige) opmerkin-

gen en inzichten te doen. Wij willen heden avond, M. H.! U Strauss doen kennen, als eenen afdoenden getuige, als eenen (buiten zijne bedoeling) recht krachtigen handhaver van eene federt lang in Kerk en Godgeleerdheid miskende of vergeten Waarheid in betrekking tot het zamenstel der Openbaring van Oud en Nieuw Testament. Daartoe moeten wij nogmaals tot de grondlegging van het Strausfifche ijsgebouw voor eenige oogenblikken te rug keeren.

Volgens Strauss dan, heeft die eerfte verdichtende Christen-Gemeente, in haren argeloozen ijver, aan den Perfoon van Jesus *van Nazareth*, befchouwd als den door Israël verwachten Mesfias, alles in ruime mildheid geëigend, wat zij, het zij bij Israël, het zij, foms zelfs, bij de Heidenen glorierijks of heerlijks in de menschheid, voor oogen had. Behalve het geen haar tot dat einde de nationale prophecijen, de overleveringen, in het geheel de Joodfche begrippen omtrent den verwachten Mesfias opleverden, vormde zij zich een beeld van Hem, ontleend niet het minst van trekken uit het leven der oude geloofshelden en mannen Gods uit de gewijde Gefchiedenis. Was er in het leven van eenig Aartsvader, Propheet, Koning, of Priester, iets grootelijks merkwaardigs, verheerlijkends, vooral wonderdadigs opgeteekend, dat moest, naar het begrip dier dichtende Christenen, in veel hooger mate aan Jesus gezien zijn; dat pasten zij in hunne werkzame en van Hem geheel vervulde verbeelding op Zijnen Perfoon, op Zijne omgevingen toe. En zoo werd, als van zelve, de gefchiedenis van Jesus onder die bewerking eene doorgaande affpiege-

ling van al wat groot en wonderbaar en heerlijk gevonden wordt in de jaarboeken Israëls. Had, volgens deze oirkonden, de kindschheid b. v. van Moses iets bijzonder onderfcheidends gehad; dat zelfde moest, verhoogd en verfterkt, vooral ook in de kindschheid van Jesus voorgevallen zijn. Had Elia dooden opgewekt, Elisa brood vermenigvuldigd, Moses over wateren en elementen zijnen ftaf opgeheven; hadden Moses en Elia veertig dagen in de eenzaamheid vastende verkeerd, dat zelfde moest te rug gevonden worden in het leven van Jesus. Al dat wonderdadige, al dat heerlijke en verheerlijkende, dat de *wezenlijke* gefchiedenis van den Meester niet opleverde of opleveren kon; dat verbond nu (altijd zonder opzet?) de vroome Gemeente aan de overlevering Zijner daden van liefde en barmhartigheid. En dus ontftond (altijd in allen eenvoud en eerlijkheid!) in de Gemeenten, dat volledige zamenftel van Jesus bovenmenfchelijke teekenen en betooningen, dat wij thands in de vier Evangeliën bezitten!

Tot eene proeve van de toepasfing dezer Strausfifche denkbeelden, moge zijne verklaring ftrekken van het vroegfte onzer Evangelieverhalen: de aankondiging en geboorte van Johannes den Dooper. — Wij volgen den draad der redeneeringen, en, waar het noodig of opheldernd fchijnt, de eigene woorden des Schrijvers (1).

« De boven aangetoonde noodwendigheid, de wel

---

(1) *Leben Jefu*, 1ter Bd. S. 137—155.

bewezene mogelijkheid, die er beſtaat, om de hiſtoriſche geloofwaardigheid van het voor ons liggende Bericht (1) te betwijfelen, heeft vele Godgeleerden aanleiding gegeven, om dit geheele Verhaal van de geboorte des Doopers voor eene verdichting te verklaren, geſproten uit het gewicht van den perſoon, als Voorlooper van Jesus, in de ſchatting der Chriſtenen; mitsgaders uit de herinnering aan eenige geſchiedenisſen des Ouden Testaments, waarin de geboorte van Ismael, Isaac en Samuel, en bij name van Simson, op gelijke wijze wordt aangekondigd."

Dit denkbeeld is dan ook in het wezen der zaak dat van Strauss. Alleenlijk voldoen hem deze Godgeleerden niet *geheel*, in zoo verre namelijk zij nog eenige, en dat vrij aanmerkelijke bijzonderheden, als hiſtoriſche waarheid laten beſtaan; als daar zijn: de langen tijd onvruchtbare echt van Zacharias en Elisabeth; het ſtom worden van den eerstgenoemden, (ſchoon dan ook uitgelegd als bloot natuurlijk gevolg eener beroerte), eindelijk de geboorte zelve des Doopers uit eene alreeds bejaarde vrouw, en de herſtelling van Zacharias ſpraakvermogen ten gevolge der vreugde over die geboorte. Dat alles nog als hiſtorisch te blijven aannemen, behoort, volgens Strauss, al te zeer tot het hiſtorisch-natuurlijke grondgebied der Rationalisten. — En zoo wordt dan deze wijze van verklaren door hem als een bloote halve-maatregel al dadelijk te rug gezet. Het is een zuiverder en con-

(1) Luc. I. 5—25, 57—80.

fequenter mythifche oplosfing, die hij verlangt. Daartoe leidden reeds de opvattingen, onder anderen, van Schleiermacher, die, zonder alle gefchiedkundig inmengfel *volftrekt* te ontkennen, evenwel de geheele afdeeling bij Lucas, zoo als zij dáár ligt, voor eene fchoone en veredelde Joodfche verdichting houdt, ten believe, voornamelijk, en ter uitlokking der discipelen van Johannes gefchreven. Dit denkbeeld dan nu verder uitgewerkt, is de Strausfifche verklaring. Volgens deze worden alle de elementen van het verhaal in de gefchiedenis van het Oude Testament te rug gevonden. De late geboorte van Johannes ligt reeds in dat modèl van alle in hunner ouderen ouderdom geboren telgen: Isaac. In Zacharias en Elisabeth zijn de gelijkenisfen van Abraham en Sara wel niet te miskennen, beide paren hoog gevorderd in hunne jaren. Uit de gefchiedenis van Abraham is ook ontleend de vraag naar een teeken (1). — Van het ongeloof van Sara heeft evenwel (hij erkent het) de overlevering geene partij getrokken voor Elisabeth. — De Engel, die aan Zacharias verfchijnt, is weder uit een ander Oud Testamentisch verhaal van eenen in den ouderdom voortgebrachten Zoon genomen, te weten Simson (2). Dat de Engel *aldaar* de moeder, *hier* den vader van den beloofden fpruit toefpreekt, is eene kleine verfcheidenheid die uit den onderfcheidenen ftand der beide vaders natuurlijk voortvlocit:

---

(1) Gen. XV. 8. Luc. V. 18.
(2) Richteren XIII.

de verfchijning toch aan eenen Overpriester in den Tempel had iets eigenaartigs. Het bevel omtrent de levenswijze van de beide kinderen (*wijn noch ſterken drank zouden zij drinken*) is kenlijk gelijkfoortig en verwant (1); evenzeer de toezegging van den Heiligen Geest over beiden, en van beider machtige werkzaamheid onder hun volk, zoo wel als, eindelijk, zelfs de uitdrukkelijke melding van beider voorfpoedigen wasdom (2). Wil men nog hieraan toevoegen de gefchiedenis van eenen derden laat geborenen Zoon, zoo zoude de geſlachtlijst van eenen SAMUEL rede kunnen geven van de Priesterlijke afkomst, aan den Dooper toegefchreven (3). In allen gevalle is er gelijkheid tusfchen het opdragen van SAMUEL door zijne moeder, en van JOHANNES door zijnen vader aan de dienst van God (4). — Als een eenigzins vreemde trek in het verhaal, zoude men het ſtom worden van ZACHARIAS kunnen befchouwen. Maar ook deze zwarigheid lost zich op in gelijkfoortige Oud Testamentifche voorbeelden van hemelfche verfchijningen, die eene tijdelijke kastijding aanbrengen, waartoe hij zich dan op de gefchiedenis van PAULUS (!) beroept (5); maar vooral en bepaaldelijk op die van DANIËLS verſtomming na de toefpraak van

(1) Richteren XIII. 5. Luc. I. 15.
(2) Richt. XIII. 5, 24. Luc. I. 16, 17, 80.
(3) 1 Sam. I. 1. verg. met 2 Chron. VI. 27.
(4) 1 Sam. II. 1 en volg. Luc. I. 60—80.
(5) Hand. der Apost. IX. 8.

den Engel (1). — En nu de flotfom: « Zoo ftaan wij hier dan *geheel* op mythisch-dichterlijken bodem, en hetgeen wij nog als zekere hiftorifche gebeurtenis kunnen behouden, is dit eenige: JOHANNES DE DOOPER heeft door zijne latere werkzaamheid en betrekking daardoor tot JESUS, een zoo vermogenden indruk gemaakt, dat zich de Chriftelijke Legende hierdoor gedrongen vond tot eene dusdanige *verheerlijking* der geboorte van den Voorlooper in verband met die van JESUS zelven."

Op gelijke wijze wordt (men vergunne nog deze weinige voorbeelden!) het veertigdaagfche vasten des Zaligmakers in de woestijn, als een *mythe* verklaard, afkomstig (gelijk wij reeds zagen) uit de voorbeelden van MOSES en ELIA (2), den eenen op Sinaï, den anderen in de woestijn, beide in afzondering van de wereld en van hun volk; terwijl bovendien het getal van *veertig*, èn uit deze zelfde gefchiedenisfen èn uit het *veertig*jarig verblijf van Israël in de woestijn afkomstig blijkt. Ja, zelfs de honger, waarmede de Verlosfer ten laatfte te kampen had, wil STRAUSS in verband gebracht hebben met den honger, waarmede Israël in de dagen zijner omzwerving verzocht werd. « Want gelijk geheel de Mofaïfche bedeeling, zoo fchijnen in het bijzonder de harde proefwegen van het door MOSES geleide volk, als *voorbeelden* te zijn befchouwd geworden, van die welke den aanhan-

(1) Dan. X. 15.

(2) Exod. XXXIV, XXXVIII. Deuter. IX. 9. 1 Kon. XIX. 8.

gers van den Mesfias, en vooral den Mesfias zelven, ftonden te wachten, terwijl Deze hier als Tegenbeeld (*Antitypus*) des Israëlitifchen volks voorkomt, voor zoo verre Hij die zelfde verzoekingen, aan welke dat volk onderworpen was geworden, triumfeerend doorftaan zoude" (1).

Even als *hier* de honger, zoo is *elders* de fpijziging van gantfche fcharen met eenige weinige brooden, insgelijks, volgens STRAUSS, afkomftig van Israëls gefchiedenis op den tocht naar Canaän. « De vierde Evangelist (zoo noemt hij liefst den Apostel JOHANNES) heeft, door zijne aan de fcharen in den mond gelegde vermelding van het *manna*, *het brood uit den hemel*, *hetwelk* MOSES *den vaderen in de woestijn te eten gaf* (2), aan een der beroemdfte trekken der oude Israëlitifche gefchiedenis herinnerd, welke allezins uitnemend gefchikt was om de verwachting van een *na-* of *tegenbeeld* daarvan in de tijden van den Mesfias op te wekken. Wij weten dan ook werkelijk uit de Schriften der Rabbijnen, dat onder de bijzonderheden, die van den eerften Verlosfer (MOSES) op den tweeden (den Mesfias) werden overgedragen, het geven van *hemelsch brood* een voorname plaats bekleedt (3).

Befluiten wij met een voorbeeld van mythifche overbrenging uit dezelfde bron (de gefchiedenis van

---

(1) *Leben Jefu*, 2ter Bd. S. 483, 484.

(2) Joh. V. 31.

(3) *Leben Jefu*, 2ter Bd. S. 230, 231.

Moses en Israël): de toepasfing van het Strausfische beginfel op Jesus Goddelijke verheerlijking op den berg (1). — Ook deze, eerst als hiftorisch-onmogelijk weggeredeneerd, en ftraks de zoogenaamde natuurlijke verklaring der Rationalisten verworpen hebbende, verklaart hij voor eene kenlijke nabeelding eener aan Moses te beurt gevallene onderfcheiding: te weten, de glans van zijn aangezicht op Sinaï. Na in het algemeen aangemerkt te hebben, hoe bij den Oosterling, bijzonder bij den Hebreër, alles wat fchoon en majestueus is, door het denkbeeld van *Licht* wordt uitgedrukt; — hoe b. v. een glans als der Zon, blinkende aangezichten, kleederen, of wat des meer is, doorgaans in het Oude Testament aan Engelen en vroomen worden toegefchreven, ja, zelfs, in de latere Joodfche *legende*, aan uitftekende Rabbijnen; — zoo brengt hij eindelijk de gelijkenis meer bepaaldelijk te huis op het blinken des aangezichts van den Sinaïtifchen Middelaar (2). Dit toch was de beroemdfte van alle gelijkfoortige vermeldingen. Iets dergelijks mochten en moesten de Joden dan ook wel bij den Mesfias verwachten. « Tegenwerpingen, daaruit ontleend, gelijk zonder twijfel de eerfte Chriftenen die van de Joden deels zullen gehoord, deels zich zelve gemaakt hebben, *konden niet anders* dan in de alleroudfte Gemeente eene ftrekking te weeg brengen, om elken trek van het

(1) Matth. XVII. 1. Marc. IX. 2. Luc. IX. 28.
(2) Exod. XXXIV. 29, 35.

leven van Moses in dat van Jesus na te teekenen; daarenboven die nog veel heerlijker te doen uitkomen, door b. v. in dit geval, in plaats van Moses *glinsterend aangezicht onder een sluijer of dekſel verborgen*, aan Jesus veel meer eenen ſchitterglans, die zelfs zijn gewaad doorlichtte, (offchoon dan ook flechts voor eenige oogenblikken) toe te ſchrijven." — Doch men hoore hoe fijn en ſcherp hij de punten van overeenkomst, onmiddelijk daarop, uit één zet. « Moses ontfing den lichtglans op den berg Sinaï; ook van Jesus heerlijkheid is de ſchouwplaats een berg. Moses had bij eene vroegere gelegenheid (1), (welke met die latere, bij welke zijn aangezicht glinsterend werd, ligtelijk heeft kunnen vermengd worden), nog drie zijner vertrouwdſten (Aäron, Nadab en Abihu), nevens de zeventig Oudſten medegenomen, om met hem deel te hebben aan de aanſchouwing van Jehova; zoo neemt ook Jesus zijne drie vertrouwdſten met zich op den berg, om, zoo veel zij zouden vermogen, getuigen van het verheven gezicht te zijn. Zelfs was bij die gelegenheid het naaste oogmerk, volgens Lucas (2), te *bidden;* geheel gelijk Moses met de genen die hem verzellen, bevolen wordt op den berg te klimmen, ten einde van verre *te aanbidden.* Voorts, gelijk toen Moses met Josua den Sinaï befteeg, *de heerlijkheid des Heeren als eene wolk den berg bedekte* (3), en de *Heere*

(1) Exod. XXIV. 9 en volg.
(2) Hoofdſt. V. 28.
(3) Exod. XXIV. 15, 16.

van uit die wolk Moses tot zich riep, tot dat deze eindelijk in het midden der wolk tot Hem binnenging, zoo hebben wij ook hier, in ons verhaal, een *lichtwolk* (*νεφέλη φωτεινη*) welke Jesus en de hemelsche verschijningen overschaduwt, — eene stem uit die wolk, — en, bij Lucas, een ingaan van de Drie (Jesus met Moses en Elia) in de wolk. — Door dergelijk eene verheerlijking werd dan eerst recht Jesus aan zijn voorbeeld Moses gelijk gemaakt" (1).

Hoe onmachtig deze geheele voorstelling zij tot wegredeneering der historische wezenlijkheid van onze Evangelische verhalen, is van meer dan éene zijde en op meer dan éénen grond genoegzaam aangetoond. Men vraagt, hoe, in de onderstelling van Strauss, eene zulke naauwkeurige nabeelding der Oud-Testamentische geschiedenissen, buiten eenig opzet der dichtende Gemeente denkbaar zou zijn? Hoe, in het geval van meer opzettelijke versiering naar de Israëlitische *voorbeelden*, dergelijke fijn gesponnen en allezins berekende bewerking door menschenvernuft, overeen te brengen zij met den eenvoud, die het groote kenmerk dezer Schriften is? Men vindt ook in de punten van overeenkomst, gelijk zij door Strauss zijn aangegeven, veel gedwongen en gewrongen naar het eenmaal opgevat denkbeeld. Men ziet niet in, dat, waar ook de overeenkomsten onbetwistbaar zijn, gebeurtenissen die met elkander eene hoe ook sprekende gelijkenis hebben, daarom nood-

(1) Matth. XVII. 5. Luc. IX. 34.

wendig de eene van de andere nagebootst, en aldus verdicht en onwaarachtig moeten zijn. Men heeft gezegd: Om dat, b. v. de September-revolutie in België ſprekende gelijkheid heeft met de Julij-revolutie in Frankrijk, zijn zij daarom minder alle beide hiſtoriſche feiten?

Dit alles, op zich zelve genomen, zeer waar en klaar en juist, tegen de ongerijmde vindingen en gevolgtrekkingen van Strauss en zijne gelijken! — maar ligt er evenwel niet nog iets meer, nog iets dieper ter opmerking in dezen ſtrijd?

Men moet, zij het dan in meerdere of mindere mate, of hoe men het ook trachte te verklaren, de overeenkomſten, die aangevoerd worden, toch altijd erkennen te *beſtaan!* Te zeggen, dat de gelijkenis geene *verdichting* behoeft te onderſtellen, is ongetwijfeld waar; maar lost verder niets op, ten aanzien van het *verband.* De Julij- en September-revolutiën (om bij het aangegeven voorbeeld te blijven) zijn zekerlijk twee, elk op zich zelve, gelijkelijk wezenlijke feiten. Maar van de gelijkenis, die zij met elkander hebben, kan ook rede gegeven worden. Zij ſtonden met elkander, als oorzaak en uitwerking, als begin en voortgang, in de naauwſte betrekking. Zij zijn niet naar elkander verdicht, maar wel uit elkander voortgeſproten. En van daar de gelijkenis. Geene verdichting, derhalve, maar ook geen toeval!

En paſſen wij dit nu toe op de onmiskenbare en menigvuldige trekken van gelijkenis en overeenkomst, die tuſſchen de Oud-Testamentiſche *voorbeelden* (gaarne behouden wij dat woord!) en de geſchiede-

nisfen van het Evangelie zoo overtuigend in het oog loopen, zal dan deze gelijkenis voor een werk van *toeval*, zoo zij het niet van *verdichting* kan zijn, moeten gehouden worden? — M. H.! indien ergens, dan is wel in deze ſtof, het woord van *toeval* een klank zonder wezen of zin. Even goed zoude men aan het toeval de meest regelmatige wetten of werkingen der Natuur mogen toeſchrijven, dan deze zoo ſprekende en doorgaande harmonijen tusſchen het Oude en Nieuwe Testament! — Het is dus hier, óf de mensch, óf hooger dan de mensch, aan wien de overeenſtemming te wijten is. Maar de mensch! — wij zagen het reeds, — hoe ware deze in ſtaat geweest de meest onderſcheidene perſonen en verſchijnſels des Ouden Testaments met zoodanig eene verwonderlijke conſequentie en zinrijkheid in onderling verband te brengen, dat die allen op volmaakte wijs zich hervinden en zamenſmelten in den Perſoon, de Geſchiedenis, de Gemeente, en de voornaamſte omgevingen van Jesus *den Nazarener*. Hier is de vinger eener hooger hand. Hier is het plan, de wijsheid, het hoogst verheven en aanbiddelijk opzet van God! En zie daar ons dan nu als van zelve, door die zeer nieuwerwetſche *mythiſche* ſchriftverklaring, te rug gevoerd tot de ſedert lang miskende en bijna vergetene *typiſche* Godgeleerdheid der Ouden, op welke wij hierboven reeds met eenige wenken wezen.

Deze *typiſche* of *voorbeeldende* Godgeleerdheid rustte, en rust ſteeds, op het zeer eenvoudig maar even vruchtbaar beginſel, dat die God, welke in het werk Zijner Schepping, in de onderſcheidene rijken en

deelen der zichtbare natuur, telkens het eene voorwerp in het andere, de eene verordening in de andere, het eene rijk in het andere, zich laat afbeelden, affpiegelen, erkennen en te rug vinden, zoo dat daardoor zelve alles des te inniger vaak ook voor het verftand omvatbaar of verklaarbaar wordt; — dat, zeggen wij, diezelfde God ook in het groote ontwerp Zijner openbaring, op gelijkfoortige wijze het Oude Testament in het Nieuwe, den eenen tijdkring in den anderen, de eene bedeeling in de andere, heeft voorafgefchaduwd, te voren aangeduid, Goddelijk-kunftig ingeweven, ingeprent, ingeplant. Van daar dan dat *voorbeeldende* (*typifche*) of *voorfchaduwende*, dat in de lotgevallen van Oud-Israël met betrekking tot die van de latere Chriftenkerk uit alle volken en geflachten gevonden wordt (1). Van daar die reeks van mannen, van daden, van waardigheden, van plechtigheden, van verrichtingen, van inzettingen, van gebeurtenisfen, in het Oude Testament, die (evenzeer als de in woorden uitgedrukte *prophecy*) de groote waarheden des aanftaanden Nieuwen Verbonds, en bovenal den grooten Leeraar, Middelaar en Aanbrenger van dat Nieuwe Verbond: Jesus Christus, op velerlei wijze en in velerlei betrekkingen, van den beginne der Heilbelofte aan, voorftelden, en als voor oogen hielden. Het Oude Verbond zag met alle zijne prophecyen, inzettingen, gewijde en buitengemeene Perfonen, geheel en al, op die Belofte, ja:

(1) 1 Cor. X. 1—11.

op JESUS CHRISTUS, Zijne komst, Zijn werk, Zijn lijden, Zijnen dood, Zijne heerlijkheid, Zijn koninkrijk. En dit is wat een even innig als fcherpzinnig Kerkvader uitdrukte met dat bekende woord: *Het Nieuwe Testament fchuilt in het Oude, het Oude onthult zich in het Nieuwe* (1). En dit zelfde geven door velerlei wenken en uitfpraken ook de Apoftolifche Schriften te kennen (2).

Daar is, daar is van den beginne der wereld aan, eene dusdanige aanduiding van den beloofden Zaligmaker geweest, van zeer treffenden, zinrijken, regelmatigen en toch altijd ongedwongenen aart. — Daar is eene alles behalve toevallige *overeenkomst* en te gelijk *tegenftelling* tusfchen ADAM, den eerften mensch, in wien allen geftorven zijn, en den menfche CHRISTUS JESUS, in wien allen, die Hem toebehooren, zullen leven; — tusfchen ABEL, wiens bloed om wraak riep, en JESUS CHRISTUS, wiens bloed de betere dingen van verzoening en vergeving fpreekt; — tusfchen HENOCH en ELIA, die uit het midden eener onwaardige wereld ten hemel werden opgenomen, en JESUS CHRISTUS, die, alles volbracht hebbende, uit de wereld naar Zijnen eigenen hemel wederkeert; — tusfchen ISAAC op het hout op Moria, en JESUS CHRISTUS aan het kruishout op Golgotha; — tusfchen MELCHISEDEK, Koning en Hoogepriester, die ABRAHAM

(1) AUGUSTINUS: *Novum Testamentum latet in Veteri, Vetus patet in Novo.*

(2) Rom. V. 14. Gal. IV. 22 en volg. Coloss. II. 17. Heb. VII. VIII. 5. X. 1. XII. 24 enz.

zegende, en JESUS CHRISTUS, Koning-Hoogepriester voor alle eeuwigheid; — tusschen JOSEPH, den veelgeliefden zijns vaders, gehaat en verkocht van zijne broederen, en daardoor zelve verheven tot een Vorst en Volksbehouder in Egypte (1), en JESUS CHRISTUS, gehaat en overgegeven door Zijn volk aan de Heidenen, op dat Hij beiden Joden en Heidenen het eeuwige leven verwierve; — tusschen MOSES, den Middelaar dier Wet, die veroordeelt en voorafbeeldt, en JESUS CHRISTUS, den Verlosser, *door wien geworden is de genade en de waarheid* (2); — tusschen AÄRON, den Hoogepriester der Levitifche bedeeling, die eenmaal des jaars *inging* in het Heilige der heiligen, om verzoening te doen *met bloed*, en JESUS CHRISTUS, die éénmaal voor altoos ingegaan is in den Hemel der hemelen, verzoening te weeg gebracht hebbende door *Zijn eigen bloed;* — tusschen DAVID, geboren te Bethlehem, en na lange en bange vervolgingen van God gefteld ten Koning en Herder over Israël Zijn volk, en JESUS CHRISTUS, *den Zone* DAVIDS, *den Zone* ABRAHAMS, geboren te Bethlehem, en beloofd als *Koning over het huis van* JACOB *in eeuwigheid* (3); — tusschen SALOMO, Vredevorst in Israël op aarde, en JESUS CHRISTUS, dien *Meerder dan* SALOMO, wiens naam ook in de prophecyen is *Raad*, *Sterke God*, *VREDEVORST* (4); — tusschen ELIA, ELISA, JESAIA, DANIËL, met alle de Propheten en Leeraars en mannen Gods in Israël van ouds, en JESUS

(1) Gen. I. 20.
(2) Joh. I. 17.
(3) Luc. I. 32, 33.
(4) Jef. IX. 5.

Christus, den Propheet en Leeraar en *knecht Gods* zonder gelijke, en wien én Moses in zijne fchriften, én God uit den hemel getuigt: Hoort Hem (1)! Van Hem getuigen op gelijkfoortige wijze zelfs de onbezielde voorwerpen in Israëls heiligdom, van Hem alle die beteekenisvolle plechtigheden en bedieningen in het Oude Testament: die offerhanden, waardoor werd aangeduid, dat in de volheid der tijden één volmaakt offer voor de zonde ftond gebracht te worden, die alle vroegere te gelijk vervullen, verklaren, en te niet maken moest; alle die lammeren en Paaschlammeren, alle die ftieren en bokken, die op fchuld, op bloedftorting, op verzoening wijzen, maar op zich zelve toch wel geen ding uitwerken konden. De Tabernakel in het midden van Israëls kamp in de woestijn, (of de Tempel op den berg te Jerufalem), en de Ark van God, in het allerbinnenfte van dat heiligdom geplaatst; de altaren ten brand- en reukoffer, de kandelaren, de toonbrooden, de waschvaten; — *alles* getuigde, *alles* gaf een denkbeeld, droeg een afbeeldfel van de groote verborgenheid, dat God in het midden van menfchen eenmaal zichtbaar en lichamelijk zoude wonen; dat *alles* zag op den Christus, Zijne menschwording, Zijn offer, Zijne volmaaktheid, Zijne voorfpraak, de voeding der ziel door het geloof in Hem, de afwasfching der zonden, de verlichting van hart en verftand door en uit Hem. Wie is Hij, op wien alzoo alles, dat in de lijn der

(1) Deut. XVIII. 19. Matth. XVII. 5.

Goddelijke Openbaringen aan het menschdom zich door de eeuwen heen opvolgt, een zoo veelfoortige betrekking heeft? die door zoo vele en telkens zoo onderfcheidene Perfonen en Voorwerpen werd afgebeeld, zonder dat Hij evenwel met een enkelen van genen, anders dan op verren, verren afftand kan worden vergeleken; terwijl de volheid, die in Hem is, evenmin door dien rijkdom van voorfchaduwende voorbeelden wordt uitgeput, als zij het later werd door alles wat Apostelen en Evangelisten van Hem en Zijne in het vleesch vervulde verfchijning te boek ftelden? Ja! wie is Deze? Het ideale maakfel der dichtende Overlevering eener bonte menigte van feilbare menfchen? — of de gekomene *Belofte*, de gezondene Middelaar, de Christus en eeniggeboren Zoon van den levendigen God?

En nu tot het mythisch ftelfel van Strauss nog een oogenblik te rug keerende, waarom zouden wij immer die treffende gelijkenisfen, waarop *hij* zich beroepen durft, te gelijk met dat ftelfel zelve verwerpen? Neen! de Christen, de hiftorisch- zoowel als geestelijk-geloovige Christen erkenne het van harte, met vreugde, met aanbidding: die gelijkenisfen zijn wezenlijk, maar juist hare wezenlijkheid doet het ongerijmde der mythifche gevolgtrekking des te krachtiger uitkomen. — Geen *mythe* b. v. kan redelijkerwijze rede geven van die Oud-Testamentifche rij van allerlei uit bejaarde ouders, op hun gebed en op de belofte Gods, gefprotene Zonen, die in Johannes *den Dooper* (den laatften en grootften der oude Propheten) volcindend, eindelijk, fchoon op gantsch

voorbeeldelooze en wondervolle wijze, zich als hervindt en hernieuwt in de geboorte van Jesus zelven, — uit de Maagd, — zonder toedoen des mans, — door den Heiligen Geest. Geen *mythe* kan rede geven van dat fijne onderfcheid, dat, bij de vergelijking, niet min treffend, in gewichtige bijzonderheden, in het oog loopt, als de gelijkenis zelve van het geheel; gelijk wanneer b. v. in het Oude Testament, (Strauss zelven zijn deze trekken niet ontgaan, hoe zeer dan ook onopgelost bij hem gebleven,) de man, Abraham, tegen over de vrouw, Sara, als geloovig tegen zwakgeloovig, overftaat, terwijl daarentegen, bij de intrede des Nieuwen Testaments, Elisabeth, de zwakkere vrouw, op hare beurt Zacharias, den man, in *zijne* ongeloovigheid befchaamt. Geen *mythe* kan het oplosfen, waarom (ook dit zagen wij door Strauss niet onopgemerkt, maar als eene bloote poging ter overtreffing verklaard!) over Moses aangezicht alleenlijk een glans van buiten af, maar van Jesus eene heerlijkheid van binnen uit, die aangezicht, lichaam, en kleederen doortrekt, op den berg gezien is. Geen *mythe* kan het oplosfen, waarom de overeenkomst zich moest uitftrekken tot in de bijzonderheden vaak van cijfers, van oogenfchijnlijk naauwlijks op te merken kleinigheden. — De leer der *typen* daarentegen, verklaart eenvoudig en doorloopend de overeenkomften, door dat Goddelijke gronddenkbeeld, volgens hetwelk geheel de Tijd vóór 's Heilands verfchijning in het vleesch, in fchaduwomtrekken de groote Heilgeheimenis, bij eene naderende en allengs opgaande zon, te voren moest aankondigen. Kan het

bevreemden, dat zoodanige omtrekken, ſcherp, zuiver, en als door de zon zelve te weeg gebracht, tot in bijzonderheden hier en daar en kleine puntjes, de toekomst op het naauwkeurigst afſchaduwden? Kan het bevreemden, dat, waar het denkbeeld Gods eens eene overeenſtemming verordend had, alles daarvan het kenmerk heeft gedragen: getallen, zoo wel als gebeurtenisſen, namen zoo wel als zaken, de kleine dingen zoo wel als de groote? In alle dezen, zoo wel als in de prophecyen, heeft God de verborgenheid des Heils, de eigenſchappen en daden des Zoons afgebeeld, ter volle erkenning, wanneer de tijd zoude dáár zijn, van hetgeen Hij op die wijze te gelijk getoond en te gelijk omhuld had!

Zoo leidt ons dan, door hare eigene naſporingen, de mythiſche Bijbelverklaring, gezuiverd van haren logenachtigen zuurdeesſem met betrekking tot het recht der Geſchiedenis, en bepaald bij de juistheid harer opmerkingen ten aanzien der aangeduide overeenkomſten, als van zelve tot eene rechte waardeering dier zoo vaak en roekeloos miskende *typenleer*. — De gang der denkbeelden, die tot deze uitkomst leidden, is niet moeilijk na te gaan. De overeenſtemmingen, door Strauss, door zoo velen vóór hem, opgemerkt en aangewezen, beſtaan! Zij kunnen, veelfoortig rijk en van alle kanten harmonisch als zij zijn, het gewrocht van geen toeval wezen, maar ſlechts van een beredeneerd opzet, of wel van een in hooger ſpheer beraamd Beſtek. Zoo blijft ons dan alleen deze keuze over: *mythe* of *type!* — eene dichterlijke vinding van met hunnen Meester ingenomene

volgelingen; of een plan van God tot aankondiging en verheerlijking van Zijnen Zoon! — eene fpeling des vernufts of der verbeelding van zich zelve begoochelende menfchen; of een zamenhangende, volledige, en zich tot in de kleinigheden gelijk blijvende gedachte dier *Opperfte Wijsheid*, die van den beginne in Natuur, Gefchiedenis, en Openbaring, *met de kinderen der menfchen* hare hoog verheven *fpelingen* had.

INHOUD.

EERSTE VOORLEZING. Inleiding. . . . bl. 1.

TWEEDE VOORLEZING. Nadere kennismaking met Dr. STRAUSS en zijn *Leben Jesu*. bl. 31.

DERDE VOORLEZING. Dr. D. F. STRAUSS en de Apostel PAULUS. . . . . bl. 60.

VIERDE VOORLEZING. JESUS CHRISTUS. bl. 94.

VIJFDE VOORLEZING. Mythe en Type. bl. 118.

VOORLEZINGEN

OVER DE

VERSCHEIDENHEID EN DE OVEREENSTEMMING

DER VIER EVANGELIEN,

OF

PROEVE

VAN DE MIDDELEN, WELKE DE BIJBEL OOK DEN NIET WETENSCHAPPELIJKEN ONDERZOEKER AANBIEDT TEGEN DE AANVALLEN VAN HET ONGELOOF, BEPAALDELIJK TEGEN HET *LEBEN JESU* VAN Dr. D. F. STRAUSS,

DOOR

Mr. ISAAC DA COSTA.

EERSTEN DEELS TWEEDE STUK.

TE LEIDEN,
BIJ S. EN J. LUCHTMANS.

1840.

ZESDE VOORLEZING.

De vier Evangelien.

Wij zijn genaderd, M. H., tot het eigenlijke hoofddoel dezer zamenkomften: eene proeve der genoegzaamheid van de middelen, die de Bijbel alleen, en onafhanklijk van de Godgeleerde wetenfchappen, den onderzoeker tegen het ongeloof verleent. Wij gaan U zoodanig eene Proeve aanbieden in de opzettelijke befchouwing van de vier fchriften des Nieuwen Testaments, waarin ons overgeleverd zijn de geboorte, het leven, het werk, het lijden, de dood en de opftanding van Jesus Christus, den Heer.

Deze proeve fcheen voor het oogmerk meest gefchikt en eigenaartig, om dat juist de vier Evangeliën dat middelpunt der Bijbelfche Gefchiedenis uitmaken, waartegen de aanval van Strauss hoofdzakelijk gericht is, en noodwendig heeft moeten zijn. Doch ook dáárom, dewijl in dezelve, elk afzonderlijk, en in verband en bij vergelijking met elkander, het volmaaktfte voorbeeld vervat is van een veelzijdig,

een van alle zijden onwederſprekelijk getuigenis van historiſche, Goddelijk historiſche waarheid.

Wij hebben dan nu voortaan met het Boek van Strauss minder onmiddelijk te doen. Een denkbeeld werd gegeven, in het afgeloopen vóórgedeelte dezer Lezingen, van den aart, de wijze, de gehalte der Strausſiſche beſtrijding. Tegen over zijne ſchijngronden en kasteelen in de wolken, volſtonden, zoo wij vertrouwen, de getuigenisſen, afgeleid uit het wezen der geſchiedenis, de natuur zelve van menſchen en zaken, de innigſte zekerheidsgronden, die gezond verſtand, geweten, ja eigene zelfbewustheid ons aan de hand geven. Zoo moge de beruchte aanvaller ons nu nog alleenlijk dienst doen bij eene nadere beſtemming van het ſtandpunt, waarvan onze Evangelie-beſchouwing hier uitgaat!

Tot dat einde herinneren wij nog ſlechts met een woord de driederlei hoedanigheid, die wij aan het Strausſiſche werk moesten toekennen. *Nietig* noemden wij het ten aanzien der wezenlijke gronden; *gevaarlijk* uit hoofde van het zamenſtemmende der geheele richting met die van den geest onzes tijds, uit hoofde mede van het dikwerf verblindende in de wijze van redeneeren, tegenwerpen, en wederleggen; *nuttig* eindelijk, door de aanleiding, die het geeft tot dieper naſporing, waardoor voor de kennis van Bijbel, Evangelie, Waarheid, den Christus zelven, ſteeds inniger en hooger en heerlijker uitkomſten geboren moeten worden.

Wel mogen wij Strauss zeer bepaaldelijk de twee laatſte eigenſchappen toeſchrijven, daar waar hij tegen

de historifche geloofwaardigheid der Evangeliën met eene bijna onafzienbare reeks van zwarigheden optreedt, afgeleid uit de, volgens hem, onoplosbare tegenftrijdigheden, zoo in elk Evangelie met zich zelve, als van het een met het ander, aanwijsbaar. Zelfs de minst beduidende afwijkingen, kleine verfcheidenheden in het bijkomftige, waarop met geene billijkheid eenig gewicht fcheen te kunnen gelegd worden, leveren aan Strauss dikwerf een dreigend wapen op, als hij die met de hem eigene fcherpte en behendigheid, op één geftapeld en ontwikkeld voordraagt, en vooral de zwakheid ontbloot van vele oplosfingen, waarmede vroegere en latere harmonyfchrijvers, bij gebrek aan een vast en zuiver beginfel, zich maar al te zeer hebben beholpen. Wij zijn hieromtrent al dadelijk eenige nadere verklaring fchuldig.

Het is voor een iegelijk, die de vier Evangeliën flechts met eenige opmerkzaamheid gelezen en vergeleken heeft, openbaar, dat derzelver inhoud zich kenmerkt van den eenen kant, door de meest treffende gelijkheid, van den anderen tevens, door het onmiskenbaarfte verfchil. Niet alleen behoort tot dit laatfte dat zeer in het oog loopende van ftijl en voordracht; maar ook, (bij de gemeenfchappelijke vermelding van vele gebeurtenisfen, redenen, bijzonderheden zelfs,) het geenszins minder blijkbaar onderfcheid, dat zij opleveren ten aanzien van meerdere en mindere uitvoerigheid. Gewichtige feiten, omftandigheden, uitfpraken, aanhalingen, vinden wij meermalen bij den éénen Evangelist *al*, bij den anderen geheel *niet* herdacht. Bij den éénen voorts anders dan bij den an-

deren, in eene geheel andere tijdsorde, in een geheel anderen zamenhang, ja zelfs, in de bijzonderheden van het feit zelve, zijn zij, foms tot tegenfprekens toe, van elkander uit één loopend. Van dien aart, (een voorbeeld onder de zeer talrijke!) is de melding van *twee* blinden (elders van *twee* bezetenen), volgens den eersten Evangelist, waar de twee volgenden flechts van *éénen*, en dat op zeer beftemde wijze gewagen (1); van dien aart, de plaatfing van hetzelfde *Gebed des Heeren*, bij Matthéus in den zamenhang der Bergrede, bij Lucas, in een gantsch ander verband (2); van dien aart, de verfchijning van den verrezenen Heiland, bij Matthéus aan de vrouwen, bij Marcus en Johannes aan flechts ééne uit dat gezelfchap (3); en — waar zouden wij eindigen?

Ten allen tijde, en zeer eigenaartig, heeft eene zoo groote overeenkomst in de hoofdzaak, gepaard met zoo groote verfcheidenheid in het bijkomftige, bij het onbevooroordeeld verftand, bij de wetenfchappelijke Apologetiek zelve, voor een gewichtig bewijs van de echtheid dier boeken, de waarheid der getuigenisfen, gegolden. Men heeft zeer juist in dezer voege geredeneerd: die afwijkingen bewijzen dat de Schrijvers met elkander geene affpraak gemaakt, elkander niet nagefchreven hebben; — de overeenkomften bewijzen zoo veel te ftelliger de waarheid der feiten, waar

(1) Matth. XX. 30. Marc. X. 46. Luc. XVIII. 35.
(2) Matth. VI. 9 en volg. Luc. XI. 1 en volg.
(3) Matth. XXVIII. 9. Marc. XVI. 9. Joh. XX. 1—17.

het op aan komt, bij die op den voorgrond geſtelde onderlinge onafhanklijkheid, bij de kracht van een vierdubbel getuigenis afgelegd door mannen van een zoo uiteenloopende wijze van ſchrijven en beſchouwen en zijn. »Het is (zegt een vermaarde verdediger der geloofwaardigheid van het Nieuwe Testament) het is doorgaans een kenmerk van het menſchelijk getuigenis, dat het de hoofdwaarheid doet uitkomen, maar met eenige verſcheidenheid in de omſtandigheden. Dit leert ons de dagelijkſche ondervinding voor gerechtshoven. Zelden verneemt men de bijzonderheden van eenige gebeurtenis uit den mond van meer dan éénen getuige, zonder enkele ſchijnbare of zelfs wezenlijke ſtrijdigheden. Het is juist integendeel eene letterlijke en al te ſtipte gelijkheid in de onderſcheidene getuigenisſen, die het vermoeden van bedrog of overleg doet opvatten."

Met dat al kan het niet genoeg zijn voor het, hoe ook nederig en geloovig, onderzoekend verſtand; vooral niet genoeg tot daarſtelling van een zamenhangend *geheel*, ſlechts de zekerheid der *hoofdzaak* aldus, uit het midden der ſchijnſtrijdigheden, te redden, of, wil men het liever, te doen uitkomen. Men mocht, men moest toch ook onderzoeken, van waar, bij zoo onwederſprekelijke éénheid en echtheid der getuigenisſen ten aanzien van het wezenlijke, die zoo zeer verre zich uitſtrekkende verſcheidenheid in de bijzonderheden ontſtaan is? hoe zij zich verklaren, en of zij zich ook oplosſen laat, zoo dat men ten ſlotte tot eenige zekerheid ook ten aanzien

dier bijkomftigheden of omftandigheden, zoude mogen geraken?

Uit deze vraag, uit deze poging werden de zoogezegde *Harmonyen* geboren, en deze van tweederlei aart: de *uitlegkundige*, die zich bemoeit met het overeenbrengen van de verfchillende of afwijkende verhalen eener zelfde gebeurtenis bij twee of meerdere Evangeliefchrijvers; de *hiſtoriſche*, die uit de vier Evangeliën een meer of min geregeld zich opvolgend *geheel*, een meer of min naar orde aanéengefchakeld *verhaal* zoekt te vormen. Het is, om redenen die van zelve zullen blijken, vooral en fchier uitfluitend met de eerfte foort van harmonybetrachting, dat wij aan deze plaats te doen hebben.

Doch hoe is men dan nu te werk gegaan in het overeenbrengen der Evangelisten met elkander, dáár waar zij onderling in meer of min gewichtige bijzonderheden zich fchijnen tegen te fpreken? — Voor het meest, is men, (zelfs fcherpziende en innig Christelijke uitleggers niet uitgezonderd!) daarbij uitgegaan van verkeerde gronden. Men is uitgegaan van een beginfel, hetwelk wij niet aarzelen een beginfel van *verlegenheid* te noemen, in zoo ver hetzelve niet zoo zeer gericht is, om der volle waarheid haar recht te geven en haren loop te laten, als wel om alle zwarigheid tegen de geloofwaardigheid der Evangeliën zoo veel doenlijk weg te redeneeren, en de tegenwerping, uit de ftrijdigheid of het verfchil der verhalen afgeleid, dan eens door eene foort van machtfpreuk, dan eens door willekeurige onderftellingen, meermalen door vernuftige, maar niet uit den aart zelven

der zaak voortvloeiende vindingen, ter zijde te ſtellen of te ſmoren, meer dan op te losſen en te verklaren. Van dien aart b. v. is, onzes inziens, alle overeenbrenging, welke bewerkt wordt door eene vermenigvuldiging van gelijke of gelijkſoortige gebeurtenisſen, daar waar dezelfde gebeurtenis bij twee of meerdere Evangelieſchrijvers op eenigzins verſchillende wijze, en met onderſcheidene bijomſtandigheden is te boek gefteld. Op gelijke wijze, en uit even hetzelfde zwak beginſel, heeft men al te vaak uitdrukkingen in den mond van eenen ſpreker, (vooral van den Heiland,) bij wege van opéénſtapeling of aanéénſchakeling verbonden, die zeer eenvoudig bij den éénen Evangelist de lezing van den anderen ſlechts verklaren of ontwikkelen. Men heeft ook wel, om rede te geven van een verſchil in tijdsorde, tusſchen Matthéus b. v. en Lucas, aan eerstgemelden, als *Apostel*, een zekeren voorrang in geloofwaardigheid boven den blooten Apostoliſchen *discipel* gaan toeſchrijven! Waar voorts zoodanige pogingen tot overeenbrenging al te zeer hare ongenoegzaamheid bloot leggen, daar neemt men zijne uiterſte toevlucht tot eene, zoo men meent, onſchadelijke toegeeflijkheid. Men behoeft (zoo heet het dan) de overeenſtemming niet zoo volledig! Het onderſcheid in de verhalen betreft ſlechts eene kleinigheid, eene nevenbijzonderheid waar het minder op aankomt! Zij de eene of andere Evangelist daarin minder naauwkeurig geweest, hebbe hij zich daarin wellicht vergist, of zelfs gedwaald! wat nood? de hoofdzaak blijft onaangetast. Men kent wel (dus verdedigde nog onlangs een verſtandig tegenſchrijver van het *Leben Jeſu* de hiſtoriſche ge-

loofwaardigheid der Evangelisten) bij de voornaamfte en meest gewaardeerde Schrijvers der ongewijde Gefchiedenis onoplosbare zwarigheden, opgaven, die met elkander niet overeen te brengen zijn; wie twijfelt daarom aan de wezenlijkheid der hoofdzaken, aan de trouw en het gezag dier Schrijvers? Dus beftaat er tusfchen het verhaal van Hannibals overtocht der Alpen bij Livius en dat bij Polybius, een verfchil, dat tot niet minder dan acht onderfcheidene gisfingen heeft geleid omtrent het juiste fpoor, door den grooten Veldheer bij deze wijdberoemde gelegenheid betreden. De latere gefchiedenis levert ons geen mindere voorbeelden van gelijke geaartheid op. Onder de regeering van Karel II in Engeland werd de Markgraaf van Argyle ter dood gebracht, volgens een tijdgenoot van gezag, Lord Clarendon, aan de galg; volgens Burnet en andere historiefchrijvers, door de bijl. — Wie zal daarom twijfelen aan de wezenlijkheid van Hannibals overtocht, of van Argyles fchavotdood? Wie zal daarom Livius of Polybius, Clarendon of Burnet gezag en geloofwaardigheid ontzeggen?

En inderdaad! dergelijke oplosfingen hebben binnen een zekeren kring, en vooral op den man af (*ad hominem*, zoo als men zegt) hare onloochenbare kracht. Zij zouden zelfs voldoen, zoo het hier alleen en blootelijk op de waarheid der gebeurtenisfen in het groot, en buiten verband met de *onfeilbare* zekerheid der berichten, aankwam. Zij bewijzen genoegzaam, dat het Evangelie geene *mindere* mate van historifche geloofwaardigheid bezit, dan de geloofwaardigfte, fchoon dan ook wel niet onfeilbare berichten der ongewijde

Geſchiedenis. Ja, als meermalen reeds opgemerkt werd, de ſtrijdigheid of onnaauwkeurigheid in bijzonderheden, bevestigt des te meer de zekerheid van het getuigenis omtrent de hoofdzaak. Afgeſprokene getuigenisſen ſtemmen naauwkeuriger overeen; onafgeſprokene mogen tot op zekere hoogte uit één loopen. En, (voegt er nu menig geloovige uit hooger ſtandpunt bij) laat het zijn, dat bij zoo veel licht in het historisch-waarachtige der Schrift, hier en daar ook nog iets duisters, onoplosbaars, onbegrijpelijks zelfs, overblijft voor het verſtand! het moet daarmede dan gaan, gelijk het met de leer, met de verborgenheden der Openbaring erkend wordt te zijn: de volkomene oplosſing ligt in het geloof, dat niet behoeft te begrijpen en alles over een te brengen, om te kunnen berusten en om genoeg te hebben aan het geen klaar en ſtellig in alle gevallen blijkt.

Daar is in dat alles, bij eenen grond van waarheid, dien niemand minder dan wij kan wenſchen te verzwakken, toch ook een zeker gebrek in de toepaſſing, dat, niet genoegzaam verholpen, ons een ruimer, vollediger, en, durve ik het zeggen? nog waardiger en dieper inzicht in de gewijde Oorkonden en den aart van haar historisch gezag zoude doen misſen. Genoeg tóch moge het zijn, tot wederlegging van het grove, zelfs van het Strausſiſche ongeloof, de geloofwaardigheid der gewijde verhalen een gelijken rang met die der meest betrouwde ongewijde Geſchiedenis verzekerd te hebben; de majeſteit der van God gegevene Openbaring, de hooge afkomst der Heilige Schriften, de ingeving dier Schriften door den Heiligen

Geest vordert meer! Om niet te zeggen, dat de fchijnftrijdigheden der Evangeliën zich niet bepalen bij enkele hier en daar verfpreide kleinigheden, maar dat zij door hare talrijkheid reeds alleen, den beftrijders der Waarheid een niet zoo licht ontwringbaar wapen zouden in handen ftellen, indien niet tevens hare zich overal gelijk blijvende natuur tot in de meest onderfcheidene gevallen, ook hier wederom aan regelmaat, aan opzet, aan een hooger plan, noodwendig denken deed.

Het eenvoudig geloof moge dan nu gaarne berusten, waar zoo vele zekerheid aanwezig is, ook in het geen voor wetenfchappelijk of verftandelijk onderzoek nog niet oplosbaar fcheen, — wie zal dien eerbied, dat vertrouwen durven wraken? Maar wie zal, van den anderen kant, ook durven beweeren, dat met dit eenvoudig geloof niet zeer wel over een te brengen zij het vinden, het zoeken zelfs, eener oplosfing, die ook aan het geestelijk gezind verftand, op deszelfs wettig grondgebied, zijnen eisch geeft? Dus, b. v. moge men bij de bekende zwarigheid der plaats bij Lucas in het bericht der Opfchrijving (Hoofdft. II. 1—3) het onvoldoende der tot hiertoe uitgedachte oplosfingen berustend erkennen. Wie zal het wraken, wanneer eenmaal nog door een of ander gelukkiger inzicht, ook deze knoop, als zoo vele anderen in de Schrift, mocht worden losgemaakt? Of men moge er geloovig in berusten, dat de geflachtregisters van Jesus bij Matthéus en Lucas zoo merkelijk verfchillen en fchijnen te ftrijden! Wien zal eene oplosfing niet welkom wezen, die wellicht uit de

eenvoudige opmerking zal af te leiden zijn, dat bij Lucas ſteeds de moeder des Heeren, Maria, bij Matthéus ſteeds Joseph, de Zoon van David, op den voorgrond ſtaat in de verhalen van 's Heilands geboorte en kindschheid, en de genealogie dus bij genen de lijn van David tot op de *Maagd*, bij dezen tot op haren *Man*, 's Heilands pleegvader, te huis brengt.

En wat aangaat nu kleinere verſchillen in de bijzonderheden, die aan de waarheid, in het groot beſchouwd, die aan hetgeen men de *hoofdzaak* noemt, niet ſchaden kunnen! Waar blijft, als wij reeds aanduidden, het denkbeeld van hoogere, van onfeilbare leiding in het te boek ſtellen der onvergelijkbaarſte feiten, indien wij werkelijk, zij het dan ook in kleinigheden, telkens op onnaauwkeurigheid, op vergiſſing, op verwarring van plaats en tijdsorde, in onze Gewijde Verhalen moesten ſtuiten? En wat toch zijn kleinigheden in eene ſtof als deze? Eene geringe verwisſeling van omſtandigheden, van tijdsorde, van uitdrukking kan in beteekenis, in leering, ſoms allergewichtigst zijn. Wat dan nu, indien verſchillen van dien aart tuſschen de Evangelisten zich eens lieten oplosſen in eenen nog meerderen rijkdom van leeringen, in eene rijkere verſcheidenheid van ſtandpunten, waaruit ééne zelfde, wezenlijke, en aan allen even goed bekende gebeurtenis heeft kunnen beſchouwd worden?

Nemen wij ten voorbeeld een dier verſchillen, in zich zelve vrij onaanzienlijk, doch waarbij toch altijd de vraag mag opkomen, hoe zich dan toch wer-

kelijk de zaak hebbe toegedragen! In het verhaal van den ſtorm op de Galileefche zee, door het woord van Jesus geſtild, vinden wij de orde der omſtandigheden op volgende wijze bij Matthéus eenigzins anders dan bij Marcus en Lucas vermeld (1): volgens den eerſten, beſtraft de Heiland eerst de discipelen van wege hun ongeloof, daarna de winden en de zee, op dat zij zwijgen; volgens de beide volgenden, omgekeerd. — Bij wien nu is hier de naauwkeurigſte opgave aanwezig? — Een weinig nadenken zal wel voor die der twee latere Evangelisten beſliſſen. Behalve dat hun vereenigd getuigenis eigenaartigst het vroegere en alleen ſtaande van Matthéus opweegt, of liever aanvult en nader volmaakt; zoo ſpreekt de aart zelve der zaak hier luid genoeg. Zal de liefdevolle Heiland eerst beſtraft, en dan gered hebben, gelijk Matthéus ſchijnt te leeren? of zal Hij niet veelmeer, gelijk zoo duidelijk in de verhalen zijner mede-Evangelisten ligt, eerst gered hebben, en daarna de kleingeloovigheid verweten? — Doch is dan nu Matthéus onnaauwkeurig, als hij eene omgekeerde orde volgt? In geenen deele! het is bij hem noch vergisſing, noch verſchrijving, die hem van de werkelijke tijdsorde deed afwijken. Maar die tijdsorde in acht te nemen lag niet in zijn plan. Hij was ooggetuige; hij was zelf een der genen, tot wie het roerende verwijt gericht werd. De indruk hiervan is het geen de orde des verhaals bij hem beſtemt. De

(1) Matth. VIII. 26. Marc. IV. 39, 40. Luc. VIII. 24, 25.

herinnering van der Apostelen, van zijne eigene ongeloovigheid! ziedaar het geen hij allereerst op het hart heeft in zijn verhaal van het gebeurde te ontboezemen. Bij hem gaat dus de verdiende beſtraffing vooraf; de redding nam ſlechts eene tweede plaats in zijn geheugen in. — De ſchijnbare ſtrijdigheid is derhalve als verſmolten. Alle drie de Evangelisten ſchrijven waarheid, waarheid tot in de bijzonderheden; maar het oogmerk, de roeping, het gevoel des éénen bracht eene andere orde mede, dan het plan der beide volgenden; en wij hebben hier alzoo ten ſlotte volſtrekt dezelfde omſtandigheid, alleenlijk uit een tweederlei ſtandpunt voorgeſteld, bij alle drie de ſchrijvers getuigd.

Doch wij komen tot voorbeelden en toepaſſingen natuurlijk later in den loop dezer Beſchouwingen. Dit voorloopige moest alleenlijk ſtrekken, om ons voor te bereiden, om ons op te leiden tot een vast beginſel, een alles oplosſenden ſleutel voor de harmony niet ſlechts der Evangeliën onderling, maar ook voor het rechte begrip, althands de rechte waardeering van elk der vier Evangeliën in zijn bijzonder.

Wij zoeken zulk een beginſel in de kennis van het onderſcheiden oogmerk, den eigenaartigen aanleg, het geheele karakter, om het dus te noemen, van de Evangeliën, elk op zich zelve beſchouwd. Van dat oogmerk, dien aanleg, dat karakter, zoeken wij dan wederom den grond en de beſtemmende rede in het individueele van een iegelijk der Schrijvers. Het is uit de eigenaartigheid, het is uit de bijzondere en viervoudig verſchillende gave, roeping, betrekking, be-

ſchouwing, oogmerk en beſtek der Evangeliefchrijvers, dat zich de verſcheidenheid van hunne getuigenisſen, en uit die verſcheidenheid wederom hunne wezenlijke éénheid en volmaakte overeenſtemming moet laten verklaren. Dat de ééne Evangelist voorbijgaat, wat de andere zorgvuldig opteekent; dat de ééne uitvoerig beſchrijft, wat een ander ſlechts in het voorbijgaan aanſtipt; dat de ééne den zamenhang der gebeurtenisſen anders aangeeft dan de andere; dat de ééne de woorden der ſprekers in rijken overvloed, een ander in beknopte uitſpraken wedergeeft; van dat alles, en wat daartoe verder kan betrokken worden, ligt de rede in geen toeval, in geen willekeur, in geene vergisſing, maar in den perſoon des Schrijvers, in den aart van zijn getuigenis. Dat getuigenis moet derhalve door middel van zuivere en aanhoudende opmerking in zijn aart en aanleg beſtudeerd worden; die perſoonlijkheid in hare onderſcheidene grondtrekken recht gekend worden. En dan zal uit de rechte kennis van elk Evangelie afzonderlijk, de kracht, de beteekenis, de harmony van geheel het viertal gezamenlijk, zich gemaklijk ontwikkelen. De zekerheid der *overeenſtemming* ligt niet in de ontkenning, ontveinzing of verwaarlozing der *verſcheidenheid;* maar integendeel juist *de verſcheidenheid*, behoorlijk gebleken en verklaard, leidt tot de zuiverſte *overeenbrenging*. Men trachte dus den eenen Evangelist naar den anderen niet te dwingen, niet te plooijen! Men late elk hunner geheel uitſpreken! En, leent men dan een aandachtig en eenigzins geoefend oor, zoo zal men de overeenſtem-

ming gewaar worden: eene overeenſtemming als van vier muzyk-inſtrumenten, die elk zijne eigene partij, elk de hem onder zijnen eigenen *ſleutel* voorgeſtelde noten uitbrengen; en uit wier te zamen klinken, afwisſeling, verſcheidenheid, verſchil, ja ſchijnbaren ſtrijd ſoms, juist de heerlijkſte harmony wordt geboren.

Onze overéénbrenging der Evangeliën zal dus het reſultaat eener hoogst eenvoudige bewerking zijn. Wij hebben hun viertal te beſchouwen als vier ſtemmen in een muzikaal akkoord; als vier afteekeningen van een zelfde Voorbeeld, doch van uit vier verſchillende ſtandpunten; vier bewerpen van een zelfde gebouw, doch van vier verſchillende zijden gezien. De *verſcheidenheid* te bepalen, is dus hier het eerſte vereischte, de eerſte voorwaarde van mogelijkheid om tot het denkbeeld van een overeenſtemmend *geheel* te geraken.

Onze eerſte werkzaamheid met het viertal der Evangeliën is derhalve noodwendig het onderzoek der verhouding van elk hunner tot den Schrijver, waarvan het den naam voert. Reeds deze werkzaamheid, geheel op zich zelve, dat is, zonder toepaſſing nog op het vraagſtuk eener algemeene harmony, kan uitkomſten opleveren, voor allen twijfel aan de echtheid dier Schriften, voor allen twijfel aan hunne Goddelijkheid beſchamend. Indien toch de toetſing van elk Evangelie in zijn bijzonder aan de innerlijkſte gronden, ons Matthéus, den Apostel, waarlijk als den Schrijver van het Eerſte, Marcus, den vriend en medgezel van Petrus, van het Tweede, Lucas, den boe-

zemvriend en reisgenoot van Paulus, van het Derde; Johannes, den geliefden discipel des Heeren, van het Vierde, onmiskenbaar doet blijken; dan is niet alleen de bodem ingeslagen aan het mythische stelsel, dat de wording der Evangeliën uit eene reeds vervalschte overlevering der vroegste Christen-gemeente afleidt, maar dan hebben wij werkelijk van de historische waarheid des Evangelies een viervoudig getuigenis in ons bezit, dat zijne echtheid en volkomene geloofwaardigheid door zich zelve blijft bewijzen, al ontzonk ons, indien het mogelijk ware, al wat de Kerk van Christus daaromtrent van de vroegste overlevering aan, ontfing. — Wie toch zal nog willen denken aan onechtheid, aan misleiding, aan verbeelding, aan toeval, aan vermenging van waarheid met dwaling, aan wat het ook zijn moge, buiten de zuiverste en zekerste waarheid zelve, daar waar elke bijzonderheid, elke trek van het Geschrift, het welk wij toetsen, in het onmiskenbaarst verband staat met het karakter van zijnen Schrijver; daar, waar alles wat zoodanig een Schrijver, als door hem zelven gezien, gehoord en ondervonden, voorstelt, uit den geest van geheel zijn werk, uit stijl en voordracht zelve reeds, zich bewijst waarheid en leven in zijn eigen binnenste te zijn geweest? Of, wie zal betwijfelen, dat Jesus Christus werkelijk door Zijne genade en de mededeeling van Zijnen Geest, harten vernieuwd heeft, hardnekkigen en hoogmoedigen in nederigen en zachtmoedigen herschapen, weifelenden en zinkenden in rotsmannen, ongeloovigen en zwakgeloovigen in krachtige belijders en getuigen, Heidenen in aan-

bidders en verkondigers van een gekruisten Joden-Koning, Joden in verkondigers van de genade aan Heidenen geschied; daar waar alleen reeds de wijze, waarop Zijne historieschrijvers van zich zelve, van hunne medebroeders, van andere medemenschen melding doen, de kenmerken dier hartsverandering zoo duidelijk en aanwijsbaar draagt?

Zoo hebben wij dan ook dit nooit genoeg te waardeeren voorrecht aan den Strausschen kampstrijd te danken, dat wij in denzelven als genoodzaakt worden, ons op het grondgebied van het *inwendig bewijs* voor de waarheid des Christendoms al meer en meer te bewegen. Krachtig, ongetwijfeld! is het bewijs voor de echtheid der Schriften, (ook der Evangelien,) hetwelk in de onafgebroken reeks van getuigenissen aangaande derzelver bestaan en gezag van de vroegste tijden af, bestaat. Doch hoe veel krachtiger nog, hoe onvergelijkbaar vruchtbaarder en zalvender is uit zijnen aart niet dat andere, dat uit de beschouwing der Schriften zelve afgeleide en *innerlijke* bewijs, waarbij èn de echtheid èn de Goddelijkheid, in geheel het zamenstel, in geheel de voordracht, in geheel den stijl (hier, zoo ergens, het uitdrukfel van den gantschen mensch!), zich overal als proeven en tasten laat.

En zoo blijft dan de vraag omtrent de historische geloofwaardigheid des Christendoms, omtrent de echtheid en Goddelijken oorsprong der Schriften, omtrent de zamenstelling en zamenstemming der Evangeliën, ons niet meer bloot eene vraag voor het verstand, maar ook eene werkzaamheid voor en met het hart;

hare oplosſing niet alleen verſterking voor onze redelijke overtuiging, maar ook voedſel voor het levende geloof.

Wij gaan over tot de voorgeſtelde Schriftbeſchouwing uit het thands, zoo wij hopen, genoegzaam toegelicht ſtandpunt: eerst die der *verſcheidenheid*, dan die der *overeenſtemming* van de vier Evangeliën; beginnende, naar de overgeleverde orde, met dat, hetwelk den naam van MATTHÉUS ten allezins aannemelijk opſchrift draagt.

ZEVENDE EN ACHTSTE VOORLEZING.

MATTHÉUS.

Geheel eenſtemmig van de vroegſte tijden af werd het eerſte onzer Evangeliën, overeenkomſtig deszelfs aangehecht opſchrift, aan den Apostel toegeſchreven, wiens roeping van uit het tolhuis bij alle drie de zoogenaamde *Synoptici* (1) opgeteekend ſtaat (2). STRAUSS, als wij zagen, erkent dien oorſprong niet. Bij hem mag, uit den aart van zijn ſtelſel, geen enkel der Evangeliën het werk van een Apostel, van een ooggetuige zijn. Doch ook na en behalve hem ontbreekt het, bij den tegenwoordigen ſtand der Godgeleerdheid (in Duitschland bepaaldelijk), aan geene tegenſpraak van het eeuwenoud gevoelen ook op dit punt. Terwijl daarover op wetenſchappelijk grondgebied een hevige ſtrijd gevoerd wordt, en zelfs een dap-

(1) Dus noemt men de drie eerſte Evangelisten, in tegenoverstelling van het meer op zich zelf ſtaand Evangelie van JOHANNES.

(2) Matth. IX. 9, 10. Marc. II. 14, 15. Luc. V. 27—29.

per Beſtrijder van Strauss zich ontzien heeft, de echtheid van het Evangelie van Matthéus onvoorwaardelijk aan te nemen, zoo lang deze twist tuſſchen de Geleerden niet gantsch uitgemaakt is; zij het *ons* geoorloofd te vragen, of ook de niet-wetenſchappelijke leek genoodzaakt is, tot zoo lang zonder gevoelen daaromtrent te blijven; dan of hem zijn Bijbel, reeds dadelijk hier, genoegzame gronden tot vestiging eener wettige overtuiging aangeeft.

Wij houden het daarvoor, dat alle de Evangeliën, dat ook het Evangelie van Matthéus inwendige kenmerken bezit, waaraan deszelfs Schrijver te erkennen is, en die onder het bereik van den waarheid verlangenden Onderzoeker, zonder de kennis zelfs der grondtaal, liggen. Die kenmerken, eenmaal wèl begrepen, zijn van een des te overtuigender kracht, daar zij bij geene mogelijkheid aan eenige invoeging, aan eenig opzet kunnen toegeſchreven worden, maar integendeel zich niet laten verklaren dan door de echtheid des Boeks, en (waar hier vooral op gedrukt mag worden) den innigen Christenzin des Schrijvers.

Wij bezitten zulk een kenmerk der echtheid van het Evangelie van Matthéus, dat is, zulk een bewijs dat het eerſte onzer Evangeliën werkelijk door dien Apostel zelven geſchreven is — allereerst in de opgave van de namen der Twaalve, zoo als wij de lijst derzelve vinden opgemaakt in dat *eerſte* Evangelie, en met een ſchijnbaar gering onderſcheid, in het *tweede*, in het *derde*, en eindelijk in het Boek van de *Handelingen der Apostelen*. Zie hier dat viertal, ter vergelijking naast elkander geplaatst:

Matth. X. 2,3,4.	Marc. III. 14—19.	Luc. VI. 13,14.	Hand. der Apost. I. 13.
De namen nu der twaalf Apostelen zijn deze: *de eerste* Simon, gezegd Petrus, en Andréas, zijn broeder; Jacobus, de zoon van Zebedéus, en Johannes, zijn broeder; Philippus en Bartholoméus, Thomas en *Matthéus de Tollenaar*, Jacobus Alphei, en Lebbéus, toegenaamd Thaddéus, Simon Cananites, en Judas Iscarioth, die Hem ook verraden heeft.	En Hij ftelde er twaalf: — En aan Simon gaf Hij den(toe)naam: Petrus, en Jacobus, den zoon van Zebedéus, en Johannes, den broeder van Jacobus — en Andréas, en Philippus, en Bartholoméus, en *Matthéus* en Thomas, en Jacobus, Alphéus zoon, en Thaddéus, en Simon Cananites en Judas Iscarioth, enz.	En Hij verkoos er twaalf: Simon, welken Hij ook Petrus noemde, en Andréas zijnen broeder, Jacobus en Johannes, Philippus en Bartholoméus, *Matthéus*, en Thomas, en Jacobus, Alphéus zoon, en Thaddéus, en Simon Cananites, en Judas Iscarioth enz.	Petrus en Jacobus, en Johannes, en Andréas, Philippus en Thomas, Bartholoméus en *Matthéus*, Jacobus, Alphéus zoon en Simon Zelotes, en Judas Jacobi.

Men heeft het met een opflag van het oog licht reeds opgemerkt: de naam van Matthéus wordt op alle deze lijsten gevonden, maar alleen in het eerfte (dat is, zijn eigen) Evangelie wordt bij dien naam de vernederende titel van: *tollenaar* gevoegd. Bij geen der anderen kon dit opkomen; — maar welk verdichter zoude op het denkbeeld geraakt zijn, om op *zulk eene wijze* Apostolisch gezag aan een Evangelie te verzekeren? Welke partij, (gefteld dat er eene kan geweest zijn, die belang had bij het toefchrijven van het eerfte Evangelie juist aan *dezen* Apostel!) zoude daartoe zich vergenoegd hebben, met aan den naam

van MATTHÉUS de herinnering van zijn vroeger, zoo weinig geëerd beroep vast te hechten? of liever nog: welk ander Schrijver, dan een waar discipel en navolger van JESUS CHRISTUS *den Nazarener*, zoude door eene bijvoeging van dien aart zijnen naam onder de dienaars van het Koninkrijk Gods onderscheiden hebben? Maar juist daarin dan wilde hooger Wijsheid dat, onafhanklijk van alle uiterlijk getuigenis, het schoonste *innerlijk* bewijs van echtheid en waarheid te vinden zoude zijn.

Op nog eene andere wijze, even innig, even nederig, even weinig bij oppervlakkige lezing in het oog vallende, heeft de Schrijver van het eerste Evangelie zich daarin erkenbaar gemaakt; — en wèl, in het verhaal zijner roeping zelve tot discipel en volger van den Heer. Men vergelijke wederom dit zijn verhaal met het daarmede overeenkomstige van MARCUS en LUCAS:

Matth. IX. 9, 10. En JESUS van daar voortgaande zag een *mensch* in het tolhuis zitten, genaamd MATTHÉUS, en zeide tot hem: volg mij! en hij opstaande volgde Hem. En het geschiedde, als hij in *het* huis (ἐν τῇ οἰκίᾳ) aanzat, ziet, vele tollenaars en zondaars kwamen en zaten mede aan met JESUS en Zijne discipelen.

Marc. II. 14, 15. En voorbijgaande zag Hij LEVI DEN ZOON VAN ALPHÉUS zitten in het tolhuis, en zeide tot hem: volg mij. En opstaande volgde hij Hem. En het geschiedde, als Hij aanzat in *desselfs* huis, dat ook vele tollenaren en zondaren aanzaten.

Luc. V. 27—29. En na dezen ging Hij uit, en zag eenen tollenaar, met name LEVI, zitten in het tolhuis, en zeide tot hem: volg mij! en hij *alles verlatende*, stond op en volgde Hem. En LEVI *richtte Hem een grooten maaltijd aan in zijn huis*, en daar was een groote schare van tollenaren en anderen, die met Hem aanzaten.

Van zich zelven ſprekende, noemt de eerſte Evangelist den geroepenen tollenaar: *een mensch* (ἄνθρωπον, in dergelijken zin nergens eene uitdrukking van eere!) *een mensch*, *met name* Matthéus. De tweede en derde Evangelist doen hem kennen bij zijnen eigenen Joodſchen naam; een hunner daarenboven, eershalve, met bijvoeging van zijns vaders naam: *de zoon van* Alphéus. Dat hij, om Jesus te volgen, *alles verliet*, is eene bijzonderheid, die wij wederom niet bij hem zelven, maar bij een anderen Evangelist (bij Lucas) aangeteekend vinden. Men heeft intusſchen getwijfeld aan de eenzelvigheid des perſoons, door de namen van Levi en Matthéus aangeduid, om dat namelijk in het eerſte Evangelie niet uitdrukkelijk gezegd wordt, dat de aangerichte maaltijd *in het huis van* Matthéus *plaats had* (1). Maar juist deze verzwijging, in het Evangelie van Matthéus, van den aangerichten maaltijd, en vooral van den eigenaar van het huis, die denzelven aanrichtte, is een ſprekend kenmerk, dat het hier zijn eigen perſoon gold, welken, waar ergens van iets loſwaardigs of vereerends de rede is, zoo min mogelijk op den voorgrond te plaatſen, het eenige opzet van deze Schrijvers is. Het is derhalve Lucas wederom, die de geſchiedenis der roeping van zijnen Voorganger aanvult; en de eenzelvigheid van Levi en Matthéus blijft uit de eenvoudigſte vergelijking der drie Evangelisten even zeker,

(1) Onze Statenoverzetting heeft dien naam wel, bij wege van uitlegging, daar ter plaats ingevoegd (Matth. IX. 10), doch hij is in het oorſpronklijk niet uitgedrukt.

als die b. v. van SIMON JONA's *zoon* en PETRUS.

Zoo ſtaat het dan uit kleine, maar juist daardoor te onbedrieglijker bijzonderheden vast: het eerſte onzer Evangeliën heeft ten Schrijver een Apostel, een door JESUS uit het midden zijner bediening geroepenen Tollenaar. Dat karakter van *bekeerden tollenaar*, *geroepenen Apostel*, vinden wij door geheel zijn Evangelie terug. Doch, eer wij dit verder doen uitkomen, ſtaan wij nog een oogenblik ſtil bij eene zeer eenvoudige opmerking, uit de reeds verkregene uitkomst voortvloeiend. Dat een der Evangeliën, en wel het eerſte der Vier, door een Apostel geſchreven zij geworden, lag eenigzins in den aart der zaak, en was, als zoodanig, een denkbeeld dat bij den verdichter, het zij van zulk een Evangelie, het zij van deszelfs opſchrift, kon opkomen. Doch (wij durven vragen!) wat verdichter, of liever, wie onzer zoude, van voren, eenen MATTHÉUS, den zevenden of achtſten in rang op de lijst der Twaalve, met deze vereerende werkzaamheid hebben gaan belasten? Kwam, naar menſchelijke beredeneering, niet veel meer een PETRUS, een THOMAS, een JACOBUS of PHILIPPUS daartoe in aanmerking? — Goddelijke Wijsheid koos juist den tollenaar, die anders op de lijst naauwlijks eenige aandacht zoude getrokken hebben; en — die zijn vroeger leven had doorgebracht in het boeken van tol en belasting, die moest nu, alles voor de dienst van zijnen Heiland verlaten hebbende, verwaardigd worden met de eerſte opteekening Zijner groote daden van ontferming en bevrijding.

Wij zeiden, dat het Evangelie van MATTHÉUS telkens den bekeerden tollenaar, den geroepen Apostel verraadt. In geheel zijn geschrift heerscht één doorgaande toon van ootmoed, nederigen eenvoud, verwondering over de genade aan *tollenaars en zondaars* geschied. De geest van geheel zijn Evangelie ligt uitgedrukt in dat woord des Doopers tot JESUS, hetwelk nergens dan bij MATTHÉUS werd opgeteekend: *Komt Gij tot mij?* (III. 14). Gelijk bij LUCAS (als wij later zullen zien) de grondtoon is: des Heeren *barmhartigheid*, zoo is het Zijne nederige *zachtmoedigheid* bij MATTHÉUS, bij wien ook alleen wederom deze uitroep des Heilands bewaard bleef: *Leert van Mij dat Ik zachtmoedig ben en nederig van hart* (XI. 19).

En dezen grondtrek van JESUS menschheid doet ons eerste Evangelie al dadelijk uitkomen in de geslachtlijst, die hetzelve opent (I. 1—16). Aldaar worden niet bloot de *vaders* des Heeren, naar Zijne menschelijke afkomst, opgeteld, maar ook enkele der vrouwen opgenoemd, — en deze? — juist dezulke, over welke, naar de wereld, een smaad lag, het zij door afkomst, als RUTH en RACHAB, het zij door ergerlijke voorvallen, als THAMAR, en *de gene die* URIAS *vrouw is geweest.* — Straks (II. 23) drukt hij dezelfde hoofdtrek van JESUS openbaring in de menschheid, door de volgende, bij hem alleen te vinden aanhaling uit: *Hij zal Nazarener* (een verachte *Nazarener*) *heeten.* Maar zoo schaamt dan ook de discipel zich den smaad, zijn eigen' naam en vroeger levenswijze of beroep aanklevend, niet. Bij niemand zoo zeer als bij MATTHÉUS

wordt de *tollenaar* in een weinig vereerend licht geplaatst. De zamenvoeging: *tollenaren en zondaren* vinden wij meermalen in deze Schriften, maar die van *tollenaren en hoeren* lezen wij bij MATTHÉUS alleen (XXI. 31, 32).

Doch bij den diepſten ootmoed, ja zelfverwerping, vinden wij daarom toch nergens bij onzen eerſten Evangelist zijn *Apostolisch* karakter verloochend. Ook dit evenwel niet, als met eenigen praal op den voorgrond geplaatst, maar door de waarheid en zelfbewustheid der zaak als van zelve uitkomende. Het geen bij uitnemendheid de roeping en het voorrecht der Apostelen was, vinden wij bij MATTHÉUS, het zij meer omſtandig, het zij uitſluitend hier en daar, geboekt. De voorſchriften, aan de Apostelen bij hunne eerſte uitzending gegeven, zijn bij niemand zoo uitvoerig aangeteekend; zelfs met dat bijzondere, dat de last aan de *zeventig* discipelen, die LUCAS (X. 1—10) geheel afzonderlijk heeft, bij MATTHÉUS begrepen is onder die der *Twaalve*. — Bij hem alléén is het karakteristieke woord der Apostolifche roeping (ja, van geheel de verlosſingsleer) aangeteekend: *Gij hebt het* OM NIET *ontvangen, geeft het* OM NIET (X. 8*b*). Bij hem, de belofte van het Koninkrijk aan de twaalve, die LUCAS bij eene andere gelegenheid (XXII. 28—30) veel korter en als in het voorbijgaan heeft, in de rijkſte volheid van uitdrukking (XIX. 28): JESUS *zeide: Voorwaar, ik zeg u, die mij gevolgd zijt, dat in de wedergeboorte, wanneer de Zoon des menſchen zal gezeten zijn op den troon Zijner heer-*

lijkheid, gij ook zult zitten op twaalf troonen, oordeelende de twaalf geſlachten van Israël. Bij hem alleen, de plechtige inzetting van het Apostolisch onderwijs en den Apostolifchen doop, na 's Heeren opſtanding: *Gaat heen, onderwijst alle de volken, en doopt hen in den naam des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes, hen leerende onderhouden alles wat ik u geboden heb.* (XXVIII. 20).

Maar ook dat Apostolisch karakter van het eerſte der Evangeliën gaat altijd gepaard met de aan hetzelve eigene nederigheid. Juist in *dit* Evangelie, en in geen ander (vooral niet in dat van MARCUS, onder het oog van PETRUS geſchreven), wordt aan den betrekkelijken voorrang van PETRUS onder de twaalve, hulde gedaan. Op de boven aangehaalde lijst der Apostelen wordt alleen bij MATTHÉUS (X. 2) SIMON PETRUS *de eerſte* gezegd. Bij MATTHÉUS alleen werd dat woord, aan PETRUS gericht, opgeteekend: *Zalig zijt gij*, SIMON BAR JONA! *want vleesch en bloed heeft u dat niet geopenbaard, maar mijn Vader, die in de hemelen is. En ik zeg u ook: dat gij zijt* PETRUS, *en op deze Petra zal ik mijne Gemeente bouwen, en de poorten der hel zullen tegen haar niet vermogen* (XVI. 17, 18); terwijl intusſchen de gave der ſleutelen die onmiddelijk hierop volgt aan PETRUS (vs. 19), een weinig later bij denzelfden Evangelist, in het wezen der zaak, herhaald wordt aan *allen* (XVIII. 18). — Het wandelen van PETRUS op de baren (eene daad van geloof, hoe zeer ook ſtraks van zwakgeloovigheid gevolgd!) is, even als de wondervondst van den ſtater door denzelfden Apostel, nergens dan

juist bij zijnen mede-Apostel vermeld. (Matth. XIV. 28—31. XVII. 24—27).

Met het Apostolische van dit Evangelie staat in naauw verband deszelfs Israëlitisch karakter. Matthéus is bij uitstek een Apostel tot Israël, een Evangelist uit Israël; zijn standpunt uitsluitend het Israëlitische, Oudtestamentische, vooral prophetische. Als zoodanig kondigt zich al dadelijk zijn Evangelie aan bij den aanhef: *Het boek des geslachts* (men vergelijke reeds deze uitdrukking met den stijl des Ouden Testaments, b. v. 1 Mos. V. 1) *het boek des geslachts van* Jesus Christus, *den zoon van* David, *den Zoon van* Abraham (I. 1); terwijl de onmiddelijk volgende geslachtlijst, de afkomst des Heeren niet, gelijk bij Lucas (III. 38), tot Adam, maar (eigenaartig) alleen tot Abraham opvoert. Op deze en dergelijke wijze verbindt overal het Evangelie van Matthéus het Nieuwe Testament met het Oude; maakt den overgang uit tusschen de Schriften der beide bedeelingen, of liever, ontwikkelt zich en komt, als het ware, gantsch en al te voorschijn uit de Israëlitische Godspraken. De vervulling der prophecijën, het bewijs dat Jesus *van Nazareth* de beloofde Christus, Israëls groote Propheet en Koning is: zie daar het hoofddoel van dezen eersten der Nieuwtestamentische herauten des grooten Konings. Bij hem vooral onder de Evangelisten, (hoezeer zij *allen* uitgaan van het beginsel der groote prophecijvervulling in Jesus Christus), is de aanhalingsvorm gemeenzaam: *Op dat vervuld worde het woord van den Propheet!* en: *Toen is vervuld*

geworden hetgeen geſchreven is bij de Propheten, enz. (1). Het uitdrukkelijk beroep op de prophecijen geſchiedt bij MARCUS en LUCAS eerder met enkele weinige uitſpraken (2); bij MATTHÉUS is dat beroep hoofdzaak; bij JOHANNES vinden wij dat zelfde beroep wederom overvloediger, maar door een bijzonder kenmerk (waarvan later!) zeer eigenaartig van de wijze die MATTHÉUS volgt, onderſcheiden. Bij dezen eerſten Evangelist wordt de prediking van JESUS CHRISTUS als gecementeerd in een aantal prophecijen, die de latere Evangelisten, na een zoo ſtellig en krachtig getuigenis niet behoefden te herhalen; als: van den EMMANUEL, *Zoon der maagd*, uit JESAIA (3); die van *het groote licht over Galilea der volkeren*, uit denzelfden Propheet (4); die der geboorte van den *grooten Leidsman over Israël uit Bethlehem*, van MICHA (5); die van den *uitverkoren knecht des* HEEREN, wederom uit JESAIA (6); die van de overlevering des Rechtvaardigen voor dertig zilverlingen, uit JEREMIA (7), en vele anderen.

Het blijft intusſchen hier bij geene uitdrukkelijke en opzettelijke aanhaling. Geheel het Evangelie van

---

(1) Matth. I. 22. II. 5, 15, 17, 23. XIII. 35. XXI. 4. XXVII. 9. enz.

(2) Marc. I. 2. XIV. 49. Luc. IV. 21. XXIV. 27.

(3) I. 22, 23. Jes. VII. 14.

(4) IV. 14—16. Jes. VIII. 23. IX. 1.

(5) II. 5, 6. Mich. V. 1.

(6) XII. 17—20. Jes. XLII. 1.

(7) XXVII. 9, 10. Zach. XI. 12.

MATTHÉUS is vol van toefpeling op plaatfen en woorden des Ouden Testaments, waarin de CHRISTUS òf voorzegd, òf voorafgefchaduwd, òf, in dieper zin en bedoeling, te voren aangeduid werd. Dergelijke toefpelingen voegt hij (of liever, zij voegen zich als van zelve) in zijne voorftelling van 's Heeren werken, woorden, gelijkenisfen, het zij bij wege van uitbreiding, of van ontwikkeling, of van verklaring. Want het behoort tot het hoog gezag der gewijde Schrijvers, dat zij niet altijd de letterlijke woorden van den Meester wedergeven, maar die, met hunne zuivere opvatting en uitlegging daarvan als vereenzelvigen, zoo dat men hier dikwerf niet onderfcheiden *kan*, en ook niet te onderfcheiden *behoeft*. Hier toch geldt het woord des Heilands: *Wie u hoort, die hoort Mij!* en als Apostelen en Evangelisten Zijne woorden vaak met hunne invoegingen en uitbreidingen vermengen, zoo vergete men nimmer, dat zij dit doen in en door Zijnen Geest. Hunne uitbreidingen zijn de authentieke verklaringen van den Heere zelven. Hun woord is het Zijne, door den eenen hunner van deze, door den anderen wederom van eene andere zijde opgevat, en wedergegeven. Bij MATTHÉUS en JOHANNES vooral vindt deze hoogst geestelijke vereenzelviging plaats. Tot een voorbeeld van dergelijke kenbare, maar niet min wettige invoeging van woorden, die beftemd zijn om eene uitfpraak van den Meester nader toe te lichten, en vooral in verband te brengen met de Schriften van oud-Israël, zij ons hier de gelijkenis van den Koning, die zijnen zoon de bruiloft bereid had! In die gelijkenis luidt de noodiging bij LUCAS (XIV. 17) eenvoudig dus:

Komt, want alle dingen zijn nu gereed; bij MATTHÉUS (XXII. 4) luidt zij wijdloopiger op deze wijze: *Ziet, ik heb mijn middagmaal bereid; mijne osſen en de gemeste beesten zijn geſlacht, en alle dingen zijn gereed. Komt tot de bruiloft.* — En van waar nu die meerdere uitbreiding bij MATTHÉUS? — Wie kan, bij vergelijking met het Boek der Spreuken (IX. 1—3) eene herinnering aan-, eene toeſpeling op de uitnooding der *Opperſte Wijsheid*, daar ter plaatſe, miskennen? *De Opperſte Wijsheid*, dus luidt het woord bij SALOMO, *heeft haar huis gebouwd; zij heeft haar zeven pilaren gehouwen. Zij heeft haar ſlachtvee geſlacht, zij heeft haren wijn gemengd, ook heeft zij hare tafel toegericht. Zij heeft hare dienstmaagden uitgezonden; zij noodigt op de tinnen der hoogten der ſtad. Wie is ſlecht? hij keere zich herwaarts. Tot den verſtandeloozen zegt zij: Komt, eet van mijn brood, en drinkt van den wijn, dien ik gemengd heb. Verlaat de ſlechtigheden en leeft, en treedt in den weg des verſtands.* Ligt niet in die voorbijgaande toeſpeling des Apostels op het woord des Spreukdichters, de kracht eener aanhaling? Ligt er, door eene even fijne als diepgaande zamenvoeging, niet de treffende wenk in, om in de *Opperſte Wijsheid* bij SALOMO het beeld te erkennen van Hem, tot wiens tafel, in den hoogſten en volſten zin des woords, het Evangelie der genade de zondaren noodigt?

Men kan de Apostolifche *toeſpeling* op het Oude Testament nog dieper nagaan; men kan haar in verband beſchouwen met geheel het ſtandpunt, dat den

eerſten Schrijver des Nieuwen Testaments eigen is. Geene eigenlijke historiebeſchrijving brengt dat ſtandpunt mede, maar een overzicht van JESUS leven en lijden, ſterven en herleven, als van op de hoogten der aloude prophecij. Aldaar zien wij ten klaarſte den Apostel-Evangelist geplaatst. Van dáár beſchouwd, zijn hem de gebeurtenisſen die hij voorſtelt, louter *belichaamde prophecij*; historie en prophecij ontmoeten zich hier, ſmelten hier te zamen. Van daar, dat is, uit dat doorgaand beſchouwen der geſchiedenis bij het licht der prophecij, die ſchijnbare (maar dan ook waarlijk ſlechts ſchijnbare) onnaauwkeurigheid, die MATTHÉUS onderſcheidt! Daaruit almede laat zich dat *meervoud* verklaren bij hem zoo gemeenzaam, waar anders de ſtelligſte uitſpraken zijner mede-Evangelisten het *enkelvoudig* buiten allen twijfel ſtellen. De oplosſing is niet ver te zoeken: de Propheten hadden in dat *meervoud*, hetwelk de Apostel uitdrukt, geſproken. De door hen voorzegde Heiland zoude aan *blinden* opening der oogen, aan *gevangenen* verlosſing, aan *kreupelen* en *lammen* genezing aanbrengen. En is dit ook niet werkelijk in de vervulling alzoo geſchied? Voorwaar! niet met eene enkele redding van elk dier ellenden heeft zich de macht en goedheid van den CHRISTUS vergenoegd. Maar bij MATTHÉUS is nu dit eigenaartig, dat elke dier daden zijns Heeren, hem de gantſche volheid der prophecij voor oogen brengt; elke blinde, door JESUS genezen, hem die allen, waarop de voorzegging wees, te zamen vertegenwoordigt. En zoo werd uit de menging van prophecij en historie, van voorzeg-

ging en vervulling, een *meervoud* geboren, dat, naar de letter, naar den fchijn, onnaauwkeurig, in den zamenhang met plan en oogmerk van den Evangelist zijne wezenlijke en diepe waarheid heeft.

Intusfchen is ook, buiten onmiddelijke betrekking tot de prophecij, het meervoud bij MATTHÉUS, als wij reeds zagen, altijd geliefd. Wij zullen later hem van *moordenaren*, die den Heere lasterden aan het kruis, zien gewagen, en daarin van MARCUS nagevolgd worden, terwijl uit het nader en omftandig verhaal van LUCAS genoegzaam blijkt, dat flechts *één* der moordenaren gelasterd, de *ander* daarentegen den lasterenden beftraft, en den Heere beleden heeft. Desgelijks zullen wij hem de eerfte verfchijning des verrezenen Heilands zien vermelden als, in het algemeen, aan de *vrouwen* gefchied, terwijl uit de nadere en beftemder berichten van MARCUS en JOHANNES ten zekerfte blijkt, dat aan MARIA MAGDALENA (*ééne* uit het *gezelfchap* der vrouwen) die hoog dierbare verfchijning te beurt viel. Doch wij komen op dit meervoud, bij MATTHÉUS karakteristiek, bijna telkens te rug. Het ontftaat bij hem uit meer dan ééne, met geheel den aanleg zijns Evangelies zamenhangende befchouwing.

Thands eischt wederom een andere eigenaartigheid in hetzelve onze aandacht; en wel zulk eene, die in het tederfte verband ftaat met het Israëlitisch, Prophetisch, en Apostolisch karakter van dit eerfte Evangelie. Reeds zagen wij hoe deszelfs hoofddoel is: het bewijs dat in JESUS *van Nazareth*, den Geborene te

Bethlehem, den Gekruiste buiten Jeruzalem, vervuld zijn de prophecijen aangaande den beloofden Mesfias. Dien Mesfias, als den grooten *Propheet*, door Mofes en alle de Propheten van ouds èn voorzegd èn voorafgebeeld; dien Mesfias, als den *Koning*, *over Sion gezalfd*, den Zoon van David, Vorst en Heiland over Israël en over alle volken, van ouds toegezegd en aangekondigd, vinden wij vooral in het Evangelie van Matthéus terug, gelijk bij Marcus in de wezenlijkheid Zijner aangenomene menschheid, bij Lucas in de volheid Zijner zalving met den Heiligen Geest, bij Johannes, in de heerlijkheid Zijner Godheid als de eeniggeboren Zoon, als het ongefchapen Woord van God.

Zien wij Hem bij Matthéus allereerst als *Propheet!* Als zoodanig ftelt Hem de Apostel al dadelijk voor, na den Doop in de Jordaan en de verzoeking in de woestijn, in eene, hier reeds herdachte, aanhaling uit Jesaia, bij gelegenheid van de prediking in Galiléa (Matth. IV. 16). Niet lang daarna (Hoofdst. V—VII) volgt die hoog verheven Bergrede, welke de grondflagen bevat van geheel het Leeraars- en Propheten-ampt des Heilands, en (zoo als later ook van elders blijken zal) door Matthéus niet naar tijdsorde, maar op geheel eigene wijze, en met een geheel bijzonder doel, is opgenomen en op den voorgrond geplaatst. De Bergrede toch, gelijk zij in het eerfte Evangelie ftaat opgeteekend, bevat zeer kenlijk niet alleen hetgeen Jesus op dien berg en bij die gelegenheid geleerd heeft, maar ook het gelijkfoortige uit andere oogenblikken van Zijn openbaar leven, en Goddelijk leerampt. In de Bergrede zeer bepaaldelijk hebben wij den Heere

voor ons als dien *Propheet*, *gelijk* MOSES (1), en toch zoo veel hooger dan MOSES, als *de Zoon meerder is dan de dienstknecht* (2). Ja, in dat onvergelijkelijk zamenftel van heilgeboden, dat ons de Bergrede aanbiedt, hebben wij *de wet van* CHRISTUS in hare heerlijkheid uitgedrukt, zoo als zij met die van MOSES te gelijk overeenftemt, en te gelijk daartegen overftaat; *overeenftemt*, in dat albevattend woord van den eeuwigen Godswil: LIEFDE! *tegen overftaat*, in zoo ver *de wet van* MOSES op den berg bezegeld wordt met den ontzettenden vloek tegen elk, die niet blijven zoude *in alles*, wat in dezelve gefchreven was, maar *de wet van* CHRISTUS op den berg in verband ftaat met die liefelijke zaligfprekingen, welke, vooral bij MATTHÉUS (V. 2—11) zoo ruim en treffend, de geboden zelve voorafgaan.

Het is voorts wederom MATTHÉUS, die zelfs den toon en de wijze van JEZUS onderricht en prophetifche amptsbediening, uit het prophetisch woord des Ouden Verbonds toelicht (XII. 16—20): *En Hij gebood hun fcherpelijk dat zij Hem niet openbaar zouden maken: Op dat vervuld werde hetgeen gefproken is door* JESAIA *den Propheet, zeggende: Ziet, mijn knecht, welken ik verkoren heb, mijn beminde, in wien mijne ziel een welbehagen heeft: Ik zal mijnen Geest op Hem leggen, en Hij zal het oordeel den Heidenen verkondigen. Hij zal niet twisten, noch roepen, noch iemand zal Zijne ftem op*

(1) Deut. XVIII. 18. Hand der Apost. III. 22.
(2) Hebr. III. 3.

de ſtraten hooren. Het gekrookte riet zal Hij niet verbreken, en het rookende lemmet zal Hij niet uitblusſchen, tot dat Hij het oordeel zal uitbrengen tot overwinning (1). En, na eenige proeven van Zijn onderwijs door gelijkenisſen (XII. 34, 35): *Alle deze dingen heeft* Jesus *tot de ſcharen geſproken door gelijkenisſen, en zonder gelijkenis ſprak Hij tot hen niet; Op dat vervuld zoude worden wat geſproken is door den Propheet: Ik zal mijnen mond opendoen door gelijkenisſen, ik zal voortbrengen dingen, die verborgen waren van de grondlegging der wereld* (2).

Eindelijk bij Matthéus alleen is dat woord der ſcharen, bij 's Heeren plechtige intrede te Jeruſalem, bewaard gebleven (XXI. 11): *Deze is* Jesus, *de* Propheet *van Nazareth in Galiléa.*

En nu! Jesus Christus als *Koning*. Ook in deze voorſtelling zijns Heeren is Matthéus (wel niet bij uitſluiting, maar toch op uitnemende en bijzondere wijze) overvloedig. Reeds het geſlachtregister wederom, wijst op dat Koningſchap van den beginne. Aldaar voegt hij tweemaal bij den naam van David den titel van *Koning* (I. 6). Straks (I. 20) wordt Joseph, de man van Maria, (ook dit, bij Matthéus alleen) *Zone Davids* door den Engel genoemd. Die benaming, bij uitnemendheid aan Jesus als *Meſſias* toekomende, vinden wij nergens zoo vaak herhaald dan juist in dit eerſte onzer Evangeliën. Dus b. v.

(1) Jes. XLII. 1—4.
(2) Ps. LXXVIII. 2.

bij de laatſte intrede van Jeruſalem wordt, door MATTHÉUS alleen, tot tweemalen toe (XXI. 9 en 16) bij het *Hoſanna* der menigte ook uitdrukkelijk de titel: *Zone Davids* vermeld. Als *Koning* zien wij JESUS al dadelijk uitgeroepen, door die, bij MATTHÉUS wederom alleen voorhanden, aankomst der Wijzen van het Ooſten (II. 2): *Waar is de geboren Koning der Joden?* gelijk later in eene gelijkenis, die bij geenen der andere Evangelisten is overgenomen, de Heere JESUS op den grooten oordeelsdag bepaaldelijk als rechtſprekend *Koning* wordt voorgeſteld (XXV. 31 en volg.): *En wanneer de Zoon des menſchen komen zal in Zijne heerlijkheid, en alle de heilige Engelen met Hem, dan zal Hij zitten op den troon Zijner heerlijkheid. En voor Hem zullen alle de volkeren vergaderd worden, en Hij zal ze van malkanderen ſcheiden, gelijk de herder de ſchapen van de bokken ſcheidt. En Hij zal de ſchapen tot Zijne rechterhand zetten, maar de bokken tot Zijne ſlinkerhand. Als dan zal de* KONING *zeggen tot de genen, die tot Zijne rechterhand zijn: Komt Gij, gezegenden mijns Vaders*, enz. In eene andere gelijkenis, bij MATTHÉUS (XXII. 2), wordt de Vader voorgeſteld als een *Koning*, die zijnen Zoon een bruiloft maakte, terwijl bij LUCAS (XIV. 16) alleen van een *zeker man* geſproken wordt. Elders, het is waar, (in de gelijkenis, namelijk, der talenten,) is het LUCAS, die daarin het denkbeeld van JESUS *Koninkrijk* invoegt (1); maar dit geſchiedt dan ook bij laatſtver-

(1) Luc. XIX. 12. verg. met Matth. XXV. 14.

melden Evangelist opzettelijk, terwijl bij MATTHÉUS het eigenaartige juist ligt in het onopzettelijke en als onwillekeurige, waarmede het *koningſchap* van JESUS telkens bij hem herinnerd wordt. — Zelfs in het verhaal der beſpotting van JESUS koninklijke waardigheid in het rechthuis van Pilatus, is wederom MATTHÉUS uitvoerigst. Melding van den rietſtaf, *in* JESUS *rechterhand geplaatst* als in de plaats van eenen ſcepter, is bij hem alleen gemaakt (1), en bevat tevens eene kennelijke prophetiſche toeſpeling op een woord bij den Psalmist (Ps. II. 9).

Intusſchen, gelijk wij reeds met een woord opmerkten, is het er verre van daan, dat de verkondiging van JESUS als *Koning* de last alleen van MATTHÉUS zoude zijn. Zij is, uit den aart der zaak, en bij de oppervlakkigſte inzage der Evangeliën, noodwendig aan alle vier gemeen. Doch hetgeen aan MATTHÉUS daarin eigen is, vinden wij in de plaatſing van het *Koningſchap* op den voorgrond, in verband met de aloude prophecijën, in verband met de geſchiedenis van het volk van Israël, in verband met het geſlacht en het voorrecht van het huis van David.

Met de koninklijke heerlijkheid van den Heiland ſtaat voorts in dat zelfde Evangelie in verband Zijne *aanbidding*. Van die aanbidding wordt door MATTHÉUS bij uitſtek dikwerf, eene treffende melding gemaakt; en wel op zulk eene wijze en in zulk een zamenhang voor het meest, dat hier aan geene bloo-

(1) Matth. XXVII. 29 verg. met Marc. XV. 19 en Luc. XXIII. 2, 3.

te Vorftelijke hulde kan gedacht worden, maar de kniebuiging voor Jesus, in den geest des Schrijvers, onmiskenbaar zulk een' Koning aanduidt, die tevens Zoon van God, die, naar de uitfpraak beide van den Propheet en van den Apostel, de Emmanuel is, dat is, God met ons, God *geopenbaard in het vleesch.*

Al wat van het Prophetisch en Koninklijk ampt des Zaligmakers, zoo als die bij Matthéus op den voorgrond ftaan, tot hiertoe gezegd is, behoort ongetwijfeld tot het door ons aangegeven *Israëlitisch* karakter van dit Evangelie. Doch ook deze eigenfchap verfta men in den rechten zin. *Israëlitisch* is de voorftelling van Matthéus; niet bloot uit kracht zijner eigene Israëlitifche afkomst, allerminst bij wege van fchikking naar het begrip dier Joden, tot welke meer bijzonder, of liever in de eerfte plaats, zijn Evangelie gericht is; maar om dat èn de afkomst, èn het Koninkrijk, èn geheel het denkbeeld, èn de waarachtige perfoon van den Mesfias, Israëlitisch is en blijft; en het Christendom, van dezen wortel afgerukt, zijnen aart, als Godsdienst voor en van alle eeuwen, als vervulling aller Godsbeloften, ten eenenmale verliest. Het Evangelie van Matthéus drukt in zijne historifche voorftelling op het krachtigst uit, hetgeen Paulus, in de nabijheid der eeuwigheid, toeroept aan zijnen Timotheus, en door hem aan de Gemeente van alle eeuwen: *Houd in gedachtenis dat* Jesus Christus *uit de dooden is opgewekt,* welke is uit den zade Davids *naar mijn Evangelie.* (2 Tim. II. 8).

Dat Israëtiſche intuſchen, bij MATTHÉUS zoo bijzonder krachtig uitkomende, en, om dus te zeggen, zoo recht nationaal gekleurd, heeft niets in zijnen aart, ſchoon dan ook ſoms in ſtijl en vorm, van dat later-, dat Rabbijnsch-Joodſche, waarin het Phariſeïsmus zijnen wortel heeft. Het ſtaat veeleer en veelzins daartegen lijnrecht over. Ten voorbeeld mag de gezindheid jegens Heidenen of niet-Israëlieten ſtrekken, bij het Rabbijnſche Jodendom zoo zeer vijandig, terwijl dat Israël Gods, aan hetwelk van ouds de beloftenisſen waren toebetrouwd, zich in psalmen en prophecijën eeuwen lang verheugde bij het uitzicht der toebrenging aller Heidenen tot den God en Koning van Abrahams volk. Ook in deze betrekking bevat ons Evangelie een heerlijken weerklank op de prophecijen. Reeds de geſlachtlijst bij MATTHÉUS doet, door de korte vermelding van RAGHAB en RUTH onder de moeders des Meſſias, de *roeping der Heidenen* als doorblinken; ſtraks niet min krachtig, in de vervulling van meer dan ééne daartoe betrekkelijke Voorzegging; door het verhaal, nergens elders aanwezig, van de komst en aanbidding der Oostersche Wijzen (H. II); later, door het ſlot dier nadrukvolle aanhaling uit JESAIA, op welke wij hierboven reeds wezen: *In Zijnen naam zullen de Heidenen hopen* (XII. 21). Met eene bijzondere voorliefde doet onze Evangelist, uit dat zelfde ſtandpunt, het geloof van geborene Heidenen uitkomen, als (XV. 21—31) dat der Cananeeſche vrouw, en (VIII. 5—13) dat van den Hoofdman bij de krankte van zijnen huisknecht. In het eerstgemelde dier voorbeelden is hoogst merk-

waardig, hoe de eerſte en bijzonderſte betrekking van den Zaligmaker tot Israël, altijd op den voorgrond blijft ſtaan, bij de tederſte ontferming over deze Heidenſche; in het tweede (dat des Hoofdmans) is opmerkelijk, hoe krachtig de Israëlitiſche Apostel waarſchuwt tegen het vertrouwen op de bloot vleeſchelijke afkomst uit Israël. Hij doet dit, door het overbrengen dáár ter plaats, van eene uitſpraak des Heilands, die, volgens de meer hiſtoriſche orde van Lucas, bij eene andere gelegenheid gehoord werd: *Ik zeg u, dat velen zullen komen van Oosten en Westen, en zullen met* Abraham, *en* Isaac, *en* Jacob *aanzitten in het koninkrijk der hemelen. En de kinderen des koninkrijks* (Israëlieten door geboorte, maar niet in geloof) *zullen uitgeworpen worden in de buitenſte duisternis; aldaar zal weening en knerſing der tanden zijn* (1).

Het Israëlitiſche, Oud-Testamentiſche karakter van ons eerſte Evangelie ſtrekt zich evenwel niet zoo ver uit, dat het ook oorſpronkelijk in de Oud-Testamentiſche taal, gelijk ſommigen meenen, zal moeten geſchreven zijn. De gisſing, dat Matthéus zijn Evangelie voor Israël, dan ook in de oude volkstaal, in het Hebreeuwsch, heeft opgeſteld, en dat hetgeen wij thands in de verzameling van het Nieuwe Testament bezitten, eene overzetting is van dat Hebreeuwſche oorſpronkelijk, heeft hoofdzakelijk het getuigenis van eenige oude

(1) Matth. VIII. 11, 12, in verband met vs. 10 en 13, en vergeleken met Luc. XIII. 28, 29. in het verband aldaar.

Kerkvaders voor zich, en wordt heden ten dage op nieuw door vele Geleerden vastgehouden. Doch gelijk die gisfing, onzes inziens, beflisfende gronden tegen zich heeft, zoo wordt, in het wezen der zaak, de gantfche vraag van minder aanbelang, zoodra men met fommige dier Geleerden aanneemt, dat toch ook de Griekfche vertaling van de hand des Schrijvers zelven afkomftig, en dus eigenlijk niet dan eene tweede uitgave van het Hebreeuwfche oorfpronkelijk zal zijn geweest. Het is thands het oogenblik niet, om deze ftrijdvraag over de taal, waarin Matthéus zijn Evangelie, het zij dan eerst of eenig, gefchreven heeft, met eenige grondigheid te behandelen (1). Genoeg zij het hier, nog omtrent dit punt aangemerkt te hebben, dat alleen reeds de frischheid van ftijl, die ons Evangelie van Matthéus kenmerkt, niet zoude toelaten aan eene bloote, hoe ook keurige vertaling te denken. Verder is het genoegzaam uitgemaakt, dat, bij den leeftijd des Apostels, de Griekfche taal te algemeen bekend was, niet flechts onder de reeds overal verftrooide Joden, maar ook onder die van Galiléa en Judéa zelve, dan dat hij ten gevalle van zijne ftamgenooten, het Hebreeuwsch of Arameesch zoude behoefd hebben, om voor het meerendeel hunner verftaanbaar te zijn. — Wij mogen het veilig daarvoor houden, dat, gelijk alle de overige Schriften des Nieuwen Testaments, zoo ook het Evangelie van Matthéus ten kenmerk heeft het destijds tot wereldtaal geworden Grieksch,

(1) Wij hopen op dit en gelijkfoortige punten te rug te komen in de *Aanteekeningen*, voor het flot van elk Deel beftemd.

even als het Hebreeuwsch, uit den aart der zaak, de taal der boeken van het Oude Verbond moest zijn.

Ons Evangelie intusschen, hoe zeer dan ook in het Grieksch oorspronkelijk geschreven, onderscheidt zich door een nog sterker tint van die Hebreeuwsche of Oud-Testamentische kleur, welke eigenlijk alle de Schriften des Nieuwen Testaments met elkander gemeen hebben. Oostersch, Oud-Testamentisch is hier heel de gelaatsuitdrukking, gelijk bij Marcus Romeinsch, bij Lucas Grieksch, bij Johannes — hemelsch. In de wijze voorts van vermelden, in de aaneenschakeling vooral der verhalen, is bij dat Israëlitisch-Oosterse van den Apostel, tevens iets hoogst eenvoudigs, en schier kinderlijks op te merken. Ten overgang dient hem voor het meest het woordeke: *toen* (τότε), gelijk bij Marcus dat van *terstond* (εὐθέως), bij Lucas: *vervolgens* of *daarna*, bij Johannes: *dan* (οὖν); wij zullen later zien ook bij deze drie, in wat zamenhang met den aanleg van hunne Evangeliën. Dat zelfde kinderlijke of ongekunstelde vertoont zich ook in menige herhaling van woorden en zinnen, die Matthéus, het zij duidelijkheidshalve, of tot hervatting van den draad zijns verhaals, geenszins schroomt. Wij zullen in het vervolg, door deze eenvoudige opmerking, de oplossing aangewezen zien van een gewichtige plaats in de lijdensgeschiedenis, als waarin de woorden van Matthéus (XXVII. 1) ons zullen blijken geene nieuwe bijzonderheid te bevatten, maar blootelijk eene herhaling of *recapitulatie*, (ten behoeve van den zamenhang,) van het reeds vroeger (XXVI. 62—66) beschreven oordeel van het Sanhedrin.

Kerkvaders voor zich, en wordt heden ten dage op nieuw door vele Geleerden vastgehouden. Doch gelijk die gisfing, onzes inziens, beflisfende gronden tegen zich heeft, zoo wordt, in het wezen der zaak, de gantfche vraag van minder aanbelang, zoodra men met fommige dier Geleerden aanneemt, dat toch ook de Griekfche vertaling van de hand des Schrijvers zelven afkomftig, en dus eigenlijk niet dan eene tweede uitgave van het Hebreeuwfche oorfpronkelijk zal zijn geweest. Het is thands het oogenblik niet, om deze ftrijdvraag over de taal, waarin Matthéus zijn Evangelie, het zij dan eerst of eenig, gefchreven heeft, met eenige grondigheid te behandelen (1). Genoeg zij het hier, nog omtrent dit punt aangemerkt te hebben, dat alleen reeds de frischheid van ftijl, die ons Evangelie van Matthéus kenmerkt, niet zoude toelaten aan eene bloote, hoe ook keurige vertaling te denken. Verder is het genoegzaam uitgemaakt, dat, bij den leeftijd des Apostels, de Griekfche taal te algemeen bekend was, niet flechts onder de reeds overal verftrooide Joden, maar ook onder die van Galiléa en Judéa zelve, dan dat hij ten gevalle van zijne ftamgenooten, het Hebreeuwsch of Arameesch zoude behoefd hebben, om voor het meerendeel hunner verftaanbaar te zijn. — Wij mogen het veilig daarvoor houden, dat, gelijk alle de overige Schriften des Nieuwen Testaments, zoo ook het Evangelie van Matthéus ten kenmerk heeft het destijds tot wereldtaal geworden Grieksch,

(1) Wij hopen op dit en gelijkfoortige punten te rug te komen in de *Aanteekeningen*, voor het flot van elk Deel beftemd.

even als het Hebreeuwsch, uit den aart der zaak, de taal der boeken van het Oude Verbond moest zijn.

Ons Evangelie intusschen, hoe zeer dan ook in het Grieksch oorspronkelijk geschreven, onderscheidt zich door een nog sterker tint van die Hebreeuwsche of Oud-Testamentische kleur, welke eigenlijk alle de Schriften des Nieuwen Testaments met elkander gemeen hebben. Oostersch, Oud-Testamentisch is hier heel de gelaatsuitdrukking, gelijk bij MARCUS Romeinsch, bij LUCAS Grieksch, bij JOHANNES — hemelsch. In de wijze voorts van vermelden, in de aaneenschakeling vooral der verhalen, is bij dat Israëlitisch-Oosterse van den Apostel, tevens iets hoogst eenvoudigs, en schier kinderlijks op te merken. Ten overgang dient hem voor het meest het woordeke: *toen* (τότε), gelijk bij MARCUS dat van *terstond* (εὐθέως), bij LUCAS: *vervolgens* of *daarna*, bij JOHANNES: *dan* (οὖν); wij zullen later zien ook bij deze drie, in wat zamenhang met den aanleg van hunne Evangeliën. Dat zelfde kinderlijke of ongekunstelde vertoont zich ook in menige herhaling van woorden en zinnen, die MATTHÉUS, het zij duidelijkheidshalve, of tot hervatting van den draad zijns verhaals, geenszins schroomt. Wij zullen in het vervolg, door deze eenvoudige opmerking, de oplossing aangewezen zien van een gewichtige plaats in de lijdensgeschiedenis, als waarin de woorden van MATTHÉUS (XXVII. 1) ons zullen blijken geene nieuwe bijzonderheid te bevatten, maar blootelijk eene herhaling of *recapitulatie*, (ten behoeve van den zamenhang,) van het reeds vroeger (XXVI. 62—66) beschreven oordeel van het Sanhedrin.

Met dat kinderlijke, ongekunſtelde, Oosterſche, Oud-Testamentiſche ſtaat verder nog in het naauwst verband, iets dichterlijks, ja zangerigs in ſommige voorſtellingen van onzen Evangelist. Bijzonder komt dit uit, onder anderen, in het ſlot van de Bergrede, dat bij Lucas en bij Matthéus, in den zin volſtrekt eenzelvig, in toon en klank op volgende niet onbeduidende wijze verſchilt:

Matth. VII. 24—27. Een iegelijk dan, die deze mijne woorden hoort en dezelve doet, dien zal Ik vergelijken bij een voorzichtig man, die zijn huis op de ſteenrots gebouwd heeft. *En* daar is ſlagregen nedergevallen, *en* de waterſtroomen zijn gekomen, *en* de winden hebben gewaaid, *en* zijn tegen dat huis aangevallen, *en* het is niet gevallen; want het was op de ſteenrots gegrond. En een iegelijk die deze mijne woorden hoort, en dezelve niet doet, die zal bij eenen dwazen man vergeleken worden, die zijn huis op het zand gebouwd heeft. *En* de ſlagregen is nedergevallen, *en* de waterſtroomen zijn gekomen, *en* de winden hebben gewaaid, *en* zijn tegen dat huis aangeſlagen, *en* het is gevallen, *en* zijn val was groot.

Luc. VI. 47—49. Een iegelijk, die tot mij komt en mijne woorden hoort, en dezelve doet, Ik zal u toonen, wien hij gelijk is. Hij is gelijk een mensch die een huis bouwde, en groef, en verdiepte, en leide het fundament op de ſteenrots. Als nu de hooge vloed kwam, zoo ſloeg de waterſtroom tegen dat huis aan, en kon het niet bewegen; want het was op de ſteenrots gegrond. Maar die ze gehoord en niet zal gedaan hebben, is gelijk een mensch, die een huis bouwde op de aarde zonder fundament, tegen hetwelk de waterſtroom aanſloeg, en het viel terſtond, en de val van dat huis was groot.

Nog eene andere eigenaartigheid van Matthéus, met

die van zijnen ſtijl eenigermate verwant, maar die vooral bij de overeenbrenging der Evangeliën van ruime toepaſſing is! Iets rijks, iets overvloedigs, en als uitſtortends kenmerkt overal de voordracht van onzen eerſten Evangelist. Van daar dan, hetgeen men zijne opéénhooping (*accumulatie*) van gelijkſoortige zaken of daden zoude mogen noemen. Juist dat gelijkſoortige beſtemt bij hem de orde der teboekſtelling. Niet dan zeer in het groot, komt bij hem de opvolging der onderſcheidene gebeurtenisſen, zoo als die wezenlijk plaats had, in aanmerking; zijn richtſnoer is het verband tusſchen de zaken in haren aart en beteekenis. Zonder aanzien van den tijd, waarin zij voorvielen, hecht hij vaak woorden en daden van den Heere aan elkander, die in aart en ſoort bij elkander behooren. Dus, als wij reeds te kennen gaven, vereenigt hij in de Bergrede het voorname, ſchoon ook elders en bij andere gelegenheden uitgeſproken, dat tot de leer en liefdegeboden des Heeren behoort (Hoofdst. V. VI. VII); dus, teekent hij in de twee onmiddelijk volgende Hoofddeelen eene reeks van wonderen op, door Jesus op onderſcheidene tijden verricht. En, gelijk hij hier de wonderverhalen als het ware *accumuleert*, zoo laat hij ſtraks (Hoofdſt. XIII) eene reeks van gelijkenisſen volgen. Later voegt hij op nieuw eene trits van gelijkenisſen bij elkander (Hoofdst. XXV), waarvan, door vergelijking met Lucas, het verband bij eerstgemelden wederom in de gelijkaartigheid, niet in de gelijktijdigheid, blijkt te liggen. Alle drie de gelijkenisſen toch, in dat gedeelte van Matthéus Evangelie opgenomen, (die van *de wijze en dwaze maag-*

den, die van *de talenten*, en die van *de ſchapen* en *bokken*,) hebben betrekking op de wederkomst des Heeren, waarvan in het onmiddelijk voorgaand gedeelte (Hoofdst. XXIV) uitvoerig gehandeld was, terwijl uit het Evangelie van Lucas de parabel der talenten veel vroeger blijkt uitgeſproken te zijn, namelijk op de laatſte reize naar Jeruſalem, bij het naderen dier ſtad (Luc. XIX. 11—26).

Wederom eene andere eigenaartigheid van Matthéus, die geen minder belangrijken ſleutel ter verklaring van ſchijnſtrijdigheden oplevert, is deze, waarvan wij insgelijks reeds een wenk gaven: in zijne opteekening van de dingen, die de Christus gedaan en geleerd heeft, is het doorgaans niet zoo zeer de gebeurtenis zelve, als zijn eigen perſoonlijke indruk daarvan, welken hij mededeelt. Van daar wederom in zijn verhaal ſchijnbare onnaauwkeurigheid, wanneer men dat met de zuiver hiſtoriſche manier van Lucas, of de gebijzonderde en aanſchouwlijke beſchrijving van Marcus vergelijkt. Doch Matthéus was ooggetuige. In die bewustheid ſchrijvende, bekommert hij zich niet angſtig over bijkomſtigheden en bijzonderheden. Op de ſlotſom der zaak komt het bij hem aan. De gebeurtenisſen, die hij zag, de woorden, die hij hoorde, dat alles wat hij als discipel, als Apostel des Heeren bijwoonde, geeft hij juist zóó weder, als hij het waarnam, zag, en hoorde, en ondervond, met den indruk, die het op hem maakte, met de leer, die er in beſloten lag, met de gevolgen, die er uit af te leiden waren. En dat alles doet hij niet met een

foort van willekeur, of op louter eigen gezag; maar, bij de volkomenſte werking van zijne individualiteit, tevens altijd onder de leiding, de leering, de indachtigmaking van den Heiligen Geest, aan hem, als aan zijne medearbeiders toegezegd en geſchonken. Van daar zijne vrijheid in de meermalen aangeduide verſchikkingen. Hij weet dat hij waarheid ſchrijft, ook daar, waar hij van het *letterlijke* der gebeurde zaak of des geſprokenen woords op hoog geestelijke wijze afwijkt. Is het dan te bevreemden, dat wij meermalen bij hem in woorden vinden wedergegeven, hetgeen of uit den aart der zaak, of uit de vergelijking met de andere Evangelisten, genoegzaam blijkt niet zoo zeer het *uitgedrukte woord*, als de *binnenſte gedachte*, en de *innerlijkſte bedoeling* van dezen of genen zijner perſonen, ja van den Heiland zelven, te zijn geweest. Voorbeelden mogen hier weder ophelderen. Wij lezen bij de Evangelisten Matthéus en Marcus (1) dat Jesus Zijne discipelen waarſchuwt tegen den *zuurdeesſem* der Phariſeën en Sadduceën. Wat door die uitdrukking bedoeld werd, zien de Apostelen in het eerst niet in. Zij meenen, dat de Meester van brooden om te eten ſprak, en zeggen onder elkander: *het is omdat wij geene brooden medegenomen hebben.* Jesus wijst hen op de tot tweemaal toe vermenigvuldigde ſpijze, om te doen gevoelen, dat hier aan geene lichamelijke ſpijze kon gedacht zijn. Daarop ſpreekt Hij, bij Marcus, alleenlijk dit hoog ernſtige en krachtige woord: *hoe*,

(1) Matth. XVI. 6—12. Marc. VIII. 15—21.

verſtaat gij nu niet? Bij MATTHÉUS is de toeſpraak veel uitgebreider: *Hoe verſtaat gij niet, dat Ik u van geen brood geſproken heb (als ik zeide) dat gij u wachten zoudt van den zuurdeesſem der Phariſeën en Sadduceën?* — Wie onzer gevoelt nu niet dat de lezing bij MATTHÉUS niet zoo zeer de eigene woorden van JESUS wedergeeft, als wel derzelver meening, verklaring, uitbreiding, terwijl de eenvoudige letterlijke opgaaf der uitſpraak kenlijk gevonden wordt bij MARCUS? — Insgelijks, wanneer ten flotte der gelijkenis van den heer des wijngaards en zijne landlieden, JESUS tot de Overpriesters en Schriftgeleerden de ontzettende vraag richt: *wat zal de heer des wijngaards dien landlieden doen?* Zoo laat MATTHÉUS die vraag beantwoorden door de Phariſeën, daar bij MARCUS en LUCAS de Heere zelve het beſluit maakt:

Matth. XXI. 41. *Zij zeiden tot Hem:* hij zal den kwaden eenen kwaden dood aandoen, en zal den wijngaard aan andere landlieden verhuren, die hem de vruchten op zijnen tijd zullen geven.	Marc. XII. 9. Hij zal komen en de landlieden verderven, en den wijngaard aan anderen geven.	Luc. XX. 16. Hij zal komen, en deze landlieden verderven, en zal den wijngaard aan anderen geven. *En als zij dat hoorden, zeiden zij: dat zij verre!*

Wie ziet niet, dat bij den ſchijnſtrijd van MARCUS en vooral van LUCAS met MATTHÉUS, de wezenlijke toedracht der zaak bij de beide eerſten moet gezocht worden, terwijl de lezing van laatstgenoemden, uit hooger ſtandpunt, die overtuiging des gewetens bij de vijanden van JESUS en Zijne waarheid uitdrukt, welke

het vonnis, over hen uit te brengen, onwillekeurig genoodzaakt is te rechtvaardigen. Wij hebben dus hier wederom door de pen van MATTHÉUS zonder eenig nadeel zijner geloofwaardigheid, de binnenfte gedachten van menfchen uitgedrukt in woorden, die, letterlijk-historisch befchouwd, niet wezenlijk gehoord kunnen zijn geweest. — Nog een derde voorbeeld, althands foortgelijk: de bede om de hoogfte plaats in het Koninkrijk der heerlijkheid voor de twee zonen van ZEBEDÉUS! Volgens MATTHÉUS (XX. 20, 21), gefchiedt dat verzoek tot den Heere door hunne moeder: *Toen kwam de moeder der zonen van* ZEBEDÉUS *tot Hem met hare zonen, aanbiddende en begeerende wat van Hem. En Hij zeide tot haar: wat wilt gij?* enz. Maar bij MARCUS is van de moeder zelfs geen gewag gemaakt. — Hoe nu? is hier tegenftrijdigheid? — De zaak is zeer eenvoudig. Het was MATTHÉUS en allen den Apostelen wel bekend, dat JACOBUS en JOHANNES niet uit zich zelve tot deze aanmatiging waren gekomen, maar dat zij op aandrijving hunner moeder zich daartoe verftout hadden. Dit is het dan, wat onze eerfte Evangelist doet uitkomen. Hij legt in den mond der moeder, hetgeen ja! wel door den mond der zonen werd uitgefproken, maar eerst, hun in den mond gegeven was door de onnadenkende liefde der moeder. En alle ftrijdigheid verdwijnt, zoodra wij bij MATTHÉUS de aanduiding der zaak in oorfprong en beginfel, bij MARCUS het eenvoudig verhaal der toedracht hebben onderfcheiden.

Is in dat alles bij onzen Evangelist nu nog een zweem van ontrouw, van willekeur, van onnaauw-

keurigheid? Het is er wel verre van! Als hij uit zijne diepe wetenfchap der zaak, als hij tevens uit hooger ftandpunt en onder hoogere leiding, *gedachten* overzet in *woorden*, de *oorzaken* laat doorblinken en zelfs mengt in de *feiten*; dan is ook *zijn* verhaal waarheid, zuivere, innige waarheid, maar uit een ander, een onderfcheiden ftandpunt. Als hij de zaken voordraagt, zoo als hij die zag, zoo als hij die opvatte, en opvatten mocht, ja moest; dan ftaat hij tot den mede-Evangelist, die ze befchrijft eenvoudig zoo als zij gebeurd zijn, gelijk b. v. de fchilder, die menfchen en voorwerpen van op een hoogen toren gezien, in verkleinde evenredigheden wedergeeft. Is die voorftelling niet evenzeer wezenlijk en onberispelijk, als eene befchrijving zoude zijn van de werkelijke grootte dierzelfde voorwerpen? — Of is er ftrijdigheid tusfchen de fterrekundige uitfpraak, welke de beweging toefchrijft aan onze aarde, en de onbewegelijkheid aan de Zon om welke zij zich beweegt, — en de dagelijkfche, praktifche, uit de zinnelijke waarneming ontleende uitdrukking: *de Zon gaat op*, *de Zon gaat onder?* — Beide voorftellingen zijn waarheid; de eene is het, in de objective werkelijkheid (1), de andere is het naar onze fubjective gewaarwording (2); doch ook die gewaarwording is toch wel geene dwaling, geene onwaarheid, maar evenzeer wezenlijkheid. — Het is hier waarheid derhalve, uit twee onderfcheidene ftandpunten gezien, waarvan het

(1) *Κατὰ τὸ ὄν.*
(2) *Κατὰ τὸ φαινόμενον.*

een het ander aanvult en volmaakt, geenszins vernietigt of tegenspreekt. — En het Woord van God draagt ook in die *vrijheid* zijner Gewijde Schrijvers, welke wij vooral bij Matthéus zien uitkomen, eene sprekende gelijkenis met de Natuur, met Gods schepping, die overal aan de grootste regelmatigheid de treffendste losheid en ongedwongenheid paart, op dat er in alle Zijne werken *orde* en *vastheid* niet alleen zij, maar ook *beweging* en *leven*.

Doch nog eene andere eigenschap kenmerkt het Evangelie van Matthéus, in naauw verband staande met de plaats, die hetzelve inneemt in de gewijde verzameling dezer Schriften. Het Evangelie van Matthéus het eerst geplaatste, het eerst geschrevene van de Vier, is ook onder dezelve, om het dus te noemen, het *Moeder-Evangelie*. Van hetzelve zijn de twee volgende Evangeliën, gantsch zelfstandige, in bijvoeging en ontwikkeling allezins rijke, maar toch in aart en oorsprong wezenlijke *bewerkingen*; terwijl het Evangelie van Johannes op het drievoudig getuigenis zijner Voorgangers als gegrondvest staat. — Doch beslisfen wij hier niet voorbarig eene vraag, die bij de Geleerden met zeer onderscheidene uitkomsten behandeld werd, en waaromtrent ons reeds uitgebracht gevoelen bij verre de meesten merkelijke tegenspraak vindt? — Wij hebben, (zij dit laatste eens zoo!) hier alleenlijk te vragen naar het geen uit een naauwgezet en naauwkeurig onderzoek des Bijbels, ook den niet-wetenschappelijken Lezer kan blijken. Voor mij, M. H., was de slotsom van dit onderzoek,

niet flechts bevestiging van de juistheid der orde, waarin de vier Evangeliën van de oudfte tijden af ons zijn overgeleverd, maar ook de zekerheid, dat elk volgende Evangelist (zonder uitfluiting van ook nog andere bronnen) zijnen Voorganger èn gekend èn gebruikt heeft; waaruit dan van zelve volgt, dat het Evangelie van MATTHÉUS, het eerfte en oorfpronkelijkfte van allen zijnde, ook het *Moeder-Gefchrift*, waaruit de overigen hunne afkomst ontleenen, te recht mag heeten.

Wij zeiden het reeds, de Oudheid heeft, met betrekking tot de tijdsorde, ftandvastig aan MATTHÉUS de eerfte plaats, aan MARCUS de tweede, aan LUCAS de derde, aan JOHANNES de vierde toegekend. Minder ftellig laat zij zich uit over het gebruik, door den eenen Evangelist van het werk des anderen gemaakt. In deze laatfte jaren zijn over beide punten, ook in verband met elkander, de gevoelens zeer uit één loopend geweest. Sommigen hielden het, op het voetfpoor van enkele Kerkvaders en Hervormers, voor onbeftaanbaar met de Goddelijke ingeving der Heilige Schrift, dat de ééne Schrijver bij zijnen arbeid de fchrift des anderen zoude hebben te baat genomen, of zelfs gekend; zij willen, dat elk Evangelist op zich zelven, en onbewust, voor het minst gantsch onafhanklijk van den anderen, gefchreven hebbe, en dat die onmiskenbare overeenftemming niet flechts in de zaken, maar ook in de woorden, de vrucht van niets anders zij, dan van dezelfde ingeving van den Heiligen Geest. — Anderen ftellen het tegendeel, en verklaren, als wij, de overeenkomst, welke zoo vaak zich tot op de

uitdrukkingen toe uitſtrekt, als een eenvoudig gevolg der wording van het ééne Evangelie uit het andere. Doch hier is weder groot verſchil in de bepaling der orde van opvolging, en derhalve van afkomst tusſchen de vier Evangeliën, vooral der drie *Synoptici*. De een toch houdt Lucas, een ander Matthéus, wederom een ander Marcus voor den eerſten en oorſpronklijken Evangelist; de een laat Marcus zijn Evangelie uit die van Matthéus en Lucas zamenſtellen, de ander wederom anders. — Wederom een ander gevoelen zoekt de meergemelde overeenkomst in woorden en geheele zinſneden te verklaren, door aan te nemen, dat onze vier Evangeliën niet van elkander, maar van eene (of meerdere) gemeenſchappelijke, het zij dan geſchrevene, of enkel in het geheugen bewaarde historiſche bronnen of aanteekeningen afkomſtig zijn. Hiertoe behoort het, bij de Duitſchers vooral een tijd lang gekoesterd, denkbeeld van hun zoogenaamd *Ur-Evangelium*, hetwelk door de vereenigde Apostelen zal opgeſteld geweest zijn, als een foort van grondſlag voor de prediking en verdere teboekſtelling, en waaruit dan verder een iegelijk der Evangelisten zijn eigen bijzonder gedenkſchrift zal hebben ontleend en bewerkt.

Zonder ons in de opzettelijke beoordeeling van alle deze gisſingen en onderſtellingen te verdiepen, onderzoeken wij hier wederom alleen wat de vergelijking der Evangeliën zelve, gelijk wij die in onze Bijbels bezitten, ter oplosſing van de vraag waar het op aankomt, moge aan de hand geven! Doch eer wij hiertoe overgaan, vergunt mij, M. H., twee voorloopige opmerkingen.

De eerſte zij gericht tegen het denkbeeld, als of er ſtrijdigheid ware tuſschen de Goddelijke ingeving der Evangeliën, en het ontſtaan derzelve uit elkander, door achtereenvolgende gebruikmaking elk van zijnen eenen of meerdere voorgangers. Het zuiver begrip toch van hoogere leiding, van onfeilbaar beſtier, van drijving en ingeving door den Heiligen Geest, ſluit geenszins en in geenerlei opzichte de aanwending dier middelen uit, aan welke ook in alle Zijne wegen en werken, de alleen wijze God ten allen tijde, de uitvoering van Zijn Goddelijk plan en voornemen heeft verbonden. Integendeel beſtaat juist hierin de heerlijkheid en eigenaartigheid der Heilige Schriften, dat zij, ten aanzien van oorſprong, gezag, en waarheid *Goddelijk*, ten aanzien van de wijze van wording, van zamenſtelling, geheel *menſchelijk* zijn. De ingeving van Gods wege maakt noch het lezen van boeken, noch het onderzoek en gebruik van bronnen overbodig, maar bedient zich in het middelijke van dat alles. De Propheten waren toch wel niet minder van God gedreven, om dat zij de Schriften van Moses en andere Voorgangers lazen en beſtudeerden. Daniël wordt ons voorgeſteld, even vóór het ontfangen eener hemelſche openbaring, de Schriften van Jeremia doorzoekende, en daaruit de teekenen der tijden opmakende (1). En wat anders dan de vrucht van zijn onderzoek kondigt ons een der Evangelisten aan bij den aanhef van zijn verhaal (Luc. I. 1—4)? *Nademaal velen ter hand genomen hebben, om in orde te ſtellen een verhaal*

(1) Dan. IX. 2.

van de dingen, die onder ons volkomene zekerheid hebben, — zoo heeft het ook mij goed gedacht, hebbende alles van voren aan naarſtig onderzocht, vervolgens aan U te ſchrijven, enz. Doch juist dat onderzoek, zoowel als dit ſchrijven geſchiedde, volgens de uitdrukkelijkſte belofte, onder Goddelijke leiding en vrijwaring van alle dwaling. Verre is het er op alle wijzen van daan, dat de ingeving door den Geest van God, en de kennisneming en gebruikmaking van de Schriften van Voorgangers, iets tegenſtrijdigs zoude kunnen zijn. — Doch wij komen op dit punt der ingeving van de Heilige Schriften, en bepaaldelijk der Goddelijke afkomst onzer vier Evangeliën, later en meer opzettelijk terug.

Onze tweede voorloopige aanmerking geldt de onderſtelling van dat zoogenaamd Apostolisch *Ur-Evangelie*, waartoe men buiten de vier ons bewaarde Evangeliën de toevlucht neemt, zoodra men van de gelijkheid of gelijkenis der uitdrukkingen, bij de drie *Synoptici* vooral, wil rede geven, en evenwel niet aanneemt, dat elke latere Evangelist het werk zijner Voorgangers in handen heeft gehad en gebruikt. Daargelaten toch het uiterst zwakke van die uiterst weinige plaatſen bij de Ouden, waarin men eenig ſpoor van zoodanig een *Vijfde* of *Ur-Evangelie* heeft trachten te vinden, zoo is geheel het denkbeeld vreemd aan den tijd, waaruit de Schriften afkomſtig zijn. Niets is minder in den geest van den Apostolifchen leeftijd, zoowel als van de Apostolifche Schriften, dan een gemeenfchappelijke arbeid van dergelijken aart, dan de daarſtelling, *bij wege van gemeen overleg*,

van een dergelijke *Acte* of, wil men, *Oorkonde*, tot grondſlag van de verdere mondelinge prediking of te boekſtelling door elk Apostel of Evangeliebedienaar in zijn bijzonder. Individueele prediking, individueele toeſpraak bij monde of met de pen, zie daar overal, ook in het Nieuwe Testament, de gewone en geleidelijke weg. Niets eenvoudiger dus ook, dan zich het ontſtaan van het eerſte Evangelie op zulk eene wijze vóór te ſtellen, dat de bijzonderheden van 's Heilands daden, woorden, lijden, ſterven en opſtanding, eerst mondeling verkondigd, of als algemeen bekende feiten onderſteld, ſtraks op den bekwamen tijd, en door eene bevoegde hand, zullen zijn op ſchrift gebracht. Niets eigenaartiger, dan dat zulk een werk verricht is, niet door het lichaam der Apostelen als in gemeenſchap, (waarvoor geen ſchaduw van bewijs beſtaat,) maar wel door éénen uit hun midden, daartoe bepaaldelijk geroepen en begaafd. Niets ligter te begrijpen, dan dat zulk een eerſte Evangelie, als met een bijzonder doel geſchreven (tot Israël en geheel uit het Israelitiſche ſtandpunt,) ſtraks heeft kunnen en moeten gevolgd worden van een tweede, van een derde, van een vierde eindelijk, in ieder van welke, of nieuwe feiten en bijzonderheden toegevoegd, of de vroeger te boek geſtelde nader toegelicht en ontwikkeld, of wel in eene meer hiſtoriſche en zamenhangende orde aan één geſchakeld werden. Dat men daarbij door een volgenden Evangelist meermalen bijzonderheden ziet voorbijgegaan, die bij zijnen Voorganger naauwkeurig opgeteekend waren, kan wel geene wezenlijke zwarigheid tegen deze onze beſchou-

wing zijn. Ieder toch ſchreef naar zijn eigen bijzonder oogmerk, ſtandpunt, roeping, en werd dus *dáárdoor*, en geenszins door het geen hij vóór zich had, bepaald, het zij in de keuze der feiten, het zij in de meer of min volledige wijze van die te beſchrijven. Integendeel, kan het ſoms eene genoegzame reden voor den Evangelist die volgt, geweest zijn, eene of andere gebeurtenis of omſtandigheid met ſtilzwijgen voorbij te gaan, wanneer hij die in het voor hem liggend geſchrift van zijnen Voorganger reeds genoegzaam beſchreven of toegelicht zag. Juist dáárin lag de betamende onafhankelijkheid der Evangeliefchrijvers van elkander, dat hij, die éénen, ja twee of drie zijner medearbeiders vóór zich had, dezen wel als bronnen, waaruit hij putten mocht en moest, maar geenszins als modellen, waarnaar hij zich in álles te richten had, beſchouwde. Van dáár dan, wederom, de groote verſcheidenheid bij zoo groote gelijkheid, ja woordelijke overeenkomst, meer dan eens. — Niemand dan (wij herhalen het) neme de toevlucht tot een zoogenaamd *Ur-Evangelie*, of zelfs tot onderſtelde *Apoſtoliſche aanteekeningen*, als gemeenſchappelijke bron voor onze vier Evangeliën, ten einde daardoor deze overeenkomſten te verklaren. Bij een eenvoudig gebruik van den arbeid eens Voorgangers lag *overneming*, zelfs ſoms van dezelfde woorden en van gantſche volzinnen, zeer natuurlijk in den weg. Doch die overneming zelve is dan wederom zoo innerlijk verbonden met het onderſcheidende en karakteristieke van elks bijzondere wijze van ſchrijven, ſchikken, en voordracht, dat de individueele zelf-

ſtandigheid daarbij evenzeer onbenadeeld blijft, als de onderlinge afhanklijkheid zeker is, en uit de ongekunſtelde overneming blijkt.

Zien wij, na deze voorloopige aanmerkingen, wat ons de vergelekene Schriften zelve hieromtrent zullen opleveren. En indien wij dan daaruit ons reeds voorgeſteld gevoelen bevestigd vinden, indien wij waarlijk in het Evangelie van Matthéus den grondſlag hebben van alle de overigen, zoo hebben wij (in beter en gezonder zin) dat zoo lang en te vergeefs gezochte Apostolisch *Ur-Evangelium* te rug gevonden; met andere woorden: wij bezitten van de hand van Matthéus dat *Moeder-Evangelie* van Apostolische afkomst en gezag, waaraan zeker geene affpraak of zamenkomst der Twaalve, maar wel de roeping en gave van éénen uit hun midden, als Vertegenwoordiger in dit opzicht van *allen*, den oorſprong gegeven heeft. — Wij nemen de proef met eene dier geſchiedenisſen, door Matthéus, Marcus en Lucas elk op zijne bijzondere wijze, en toch met de onmiskenbaarſte overeenkomst onderling, te boek geſteld. Dat wij ons bij de drie *Synoptici* tot het opgenoemde doel bepalen, is omdat, de aart der betrekking tusſchen deze *drie* gebleken zijnde, de gevolgtrekking ten aanzien van Johannes wel niet licht zal tegengeſproken worden, en in alle gevallen die toepaſſing beter op hare plaats en volledíger zal zijn bij de afzonderlijke beſchouwing van dezen zoo geheel op zich zelf ſtaanden Apostolischen Prophetiſchen Evangelist.

De opwekking van het dochtertje van Jaïrus, en de gelijktijdige genezing der vrouw, die twaalf jaren

lang eene bloedvloeijing had, worden op volgende wijze bij de drie genoemde Evangelisten verhaald:

Matth. IX. 18—26.

Als Hij deze dingen tot hen ſprak, ziet, een Overſte kwam en aanbad Hem, zeggende: mijne dochter is nu terſtond geſtorven, doch kom, en leg uwe hand op haar, en zij zal leven. En Jesus, opgeſtaan zijnde, volgde hem, en Zijne discipelen.

En ziet, eene vrouw, die twaalf jaren het bloedvloeien gehad had, komende tot Hem van achteren, raakte den zoom Zijns kleeds aan. Want zij zeide in zich zelve: indien ik alleenlijk Zijn kleed aanrake, zoo zal ik gezond worden. En Jesus, zich omkeerende, en haar ziende, zeide: Zijt welgemoed, dochter! uw geloof heeft u behouden. En de vrouw werd gezond van dezelfde ure af.

Marc. V. 22—43.

En ziet, daar kwam een van de Overſten der Synagoge met name Jaïrus; en Hem ziende, viel hij aan Zijne voeten, en bad Hem zeer, zeggende: mijne dochter is op haar uiterſte: (ik bid U) dat Gij komt en de hand op haar legt, op dat zij behouden worde, en zij zal leven.

En Hij ging met hen, en eene groote ſchare volgde Hem, en zij verdrongen Hem. En eene zekere vrouw, die twaalf jaren den vloed des bloeds gehad had; En veel geleden had van vele medicijnmeesters, en al het hare daaraan te kost gelegd, en geen baat gevonden had, maar met welke het veeleer erger geworden was: Deze van Jesus hoorende, kwam onder de ſchare van achteren, en raakte Zijn

Luc. VIII. 41—56.

En ziet, daar kwam een man, wiens naam was Jaïrus, en hij was een Overſte der Synagoge; en hij viel aan de voeten van Jesus, en bad Hem, dat Hij in zijn huis wilde komen. Want hij had eene eenige dochter van omtrent twaalf jaren, en deze lag op haar ſterven.

En als Hij heen ging, zoo verdrongen Hem de ſcharen. En eene vrouw, die twaalf jaren den vloed des bloeds gehad, welke al haar leeftocht aan medicijnmeesters te kost gelegd had, en van niemand had kunnen genezen worden, van achteren tot Hem komende, raakte den zoom Zijns kleeds aan; en terſtond ſtelpte de vloed haars bloeds. En Jesus zeide: wie is het, die mij heeft aangeraakt? En als zij

Matthéus.	Marcus.	Lucas.
	kleed aan. Want zij zeide: indien ik maar Zijne kleederen mag aanraken, ik zal gezond worden. En terftond is de fontein haars bloeds opgedroogd, en zij gevoelde aan haar lichaam dat zij van die kwaal genezen was. En terftond Jesus, bekennende in zich zelven de kracht, die van Hem uitgegaan was, keerde zich om in de fchare, en zeide: Wie heeft mijne kleederen aangeraakt? En Hij zag rondom, om haar te zien, die dat gedaan had. En de vrouw, vreezende en bevende, wetende wat aan haar gefchied was, kwam en viel voor Hem neder, en zeide Hem al de waarheid. En Hij zeide tot haar: Dochter! uw geloof heeft u behouden: ga henen in vrede, en zijt genezen van deze uwe kwaal.	het allen loochenden, zeide Petrus en die met hem waren: Meester! de fcharen drukken en verdringen U, en Gij zegt: wie is het, die mij aangeraakt heeft? En Jesus zeide: iemand heeft mij aangeraakt; want ik heb bekend, dat er kracht van mij uitgegaan is. De vrouw nu ziende, dat zij niet verborgen was, kwam bevende, en voor Hem nedervallende, verklaarde zij Hem voor al het volk, om wat oorzaak zij Hem aangeraakt had, en hoe zij terftond genezen was. En Hij zeide tot haar: Dochter! zijt welgemoed, uw geloof heeft u behouden, ga heen in vrede.

MATTHÉUS.

En als JESUS in het huis des Overſten kwam, en zag de pijpers en de woelende ſchare, zeide Hij tot hen: vertrekt! want het dochtertje is niet dood, maar ſlaapt. En zij belachten Hem. Als nu de ſchare uitgedreven was, ging Hij in, en greep hare hand, en het dochtertje ſtond op. En dit gerucht ging uit door dat geheele land.

MARCUS.

Terwijl Hij nog ſprak, kwamen eenige van des Overſten der Synagoge huis, zeggende: Uwe dochter is geſtorven; wat zijt gij den Meester nog moeilijk? En JESUS terſtond gehoord hebbende het woord dat er geſproken werd, zeide tot den Overſte der Synagoge: vrees niet, geloof alleenlijk! En Hij liet niemand toe Hem te volgen, dan PETRUS, JACOBUS, en JOHANNES, den broeder van JACOBUS, En kwam in het huis des Overſten der Synagoge, en zag de beroerte en de genen die zeer weenden en huilden. En ingegaan zijnde zeide Hij tot hen. Wat maakt gij beroerte, en wat weent gij? het kind is niet geſtorven, maar het ſlaapt. En zij belachten Hem. Maar Hij, als Hij ze allen had uitgedreven, nam bij zich den vader en de moeder des kinds,

LUCAS.

Als Hij nog ſprak, kwam daar één van het huis des Overſten der Synagoge, zeggende tot hem: Uwe dochter is geſtorven, zijt den Meester niet moeilijk. Maar JESUS, dat hoorende, antwoordde hem, zeggende: Vrees niet! geloof alleenlijk, en zij zal behouden worden. En als Hij in het huis kwam, liet Hij niemand inkomen, dan PETRUS, JACOBUS, en JOHANNES, en den vader en de moeder van het kind. En zij ſchreiden allen, en maakten misbaar over hetzelve, en Hij zeide: ſchreit niet! zij is niet geſtorven, maar zij ſlaapt. En zij belachten Hem, wetende dat zij geſtorven was. Maar als Hij hen allen uitgedreven had, greep hij hare hand, en riep, zeggende: Kind, ſta op! En haar geest keerde weder, en zij is terſtond opgeſtaan, en Hij gebood

Matthéus.	Marcus.	Lucas.
	en de genen die met Hem waren, en ging binnen daar het kind lag. En Hij vatte de hand des kinds en zeide tot haar: Talitha Kumi! hetwelk is, zijnde overgezet: Dochtertje (Ik zeg u) sta op. En terstond stond het dochtertje op, en wandelde, want het was twaalf jaren oud, en zij ontzetteden zich met groote ontzetting. En Hij gebood hun zeer, dat niemand dat zoude weten; en zeide dat men haar te eten zoude geven.	dat men haar te eten zoude geven. En hare ouders ontzetteden zich; en Hij beval hun, dat zij niemand zouden zeggen, het geen geschied was.

Wanneer wij hier de drie berichten van het tweederlei wonder slechts aanvankelijk met elkander vergelijken, dan is zoo wel overeenkomst als verscheidenheid in het oog loopend. De overeenkomst tusschen het verhaal van Marcus en dat van Lucas is van dien aart, dat zij als van zelve tot de gevolgtrekking leidt: De ééne heeft den anderen voor oogen gehad, en in de hoofdzaak niet slechts, maar ook in de voornaamste omstandigheden naauwkeurig en als op den voet gevolgd. Vergelijkt men dan met beiden het bericht van Matthéus, zoo behoeft men

wèl niet de oorſpronkelijkſte bron in eenig vroeg verloren, of liever, nergens aangeduid *Ur-Evangelium* te zoeken. Wij hebben die bron nader bij de hand, en in bezit. Juist de voorſtelling van Matthéus draagt alle kenmerken van een eerſte en oorſpronkelijke, en juist daarom ſummiere en algemeene aanteekening van het gebeurde. Hij toch treedt nergens in bijzonderheden. Terwijl bij Marcus en Lucas de Overſte der Synagoge alleenlijk de gevaarlijke *ziekte* van zijn kind bij den Heer komt klagen, en eerst, als hij met den Meester op weg naar het huis is, de tijding van het *overlijden* ontfangt, zoo lezen wij bij Matthéus het overlijden in ééns, en door den mond des Vaders, vermeld. Even kort is hij in het verhaal der opwekking zelve. De vermelding van den ouderdom van het kind, de vermelding der drie Apostelen en der ouders, bij het wonder alleen tegenwoordig, de bewoording waarmede Jesus het wonder verricht, het bevel door Hem ten flotte gegeven, om het herleefde dochtertje ſpijze voor te zetten; — van dat alles, breedvoerig en tot in de fijne bijzonheden door Marcus en door Lucas beſchreven, heeft Matthéus volſtrekt niets aangeteekend. Hem is het te doen om het getuigenis der groote hoofdzaak: de opwekking; en deze meldt hij kort en krachtig (v. 25): *hij ging in, en greep hare hand, en het dochtertje ſtond op*, met bijvoeging voorts van een enkelen bij hem weder eigenaartigen trek (v. 26): *En dit gerucht ging uit door dat geheele land.* — De genezing der twaalfjarige bloedvloeijing wordt op gelijke wijze hier kort en alleen in de groote omtrekken

voorgefteld, (v. 20—22), terwijl bij Lucas, en voor-al bij Marcus, de treffendfte en fchilderachtigfte bijzonderheden daarvan voorhanden zijn.

De gevolgtrekking ligt voor oogen. Matthéus fchreef het *eerst* zijn Evangelie; en dat Evangelie is de hoofdbron voor zijne Volgers, bij name voor de twee niet-Apostolifche Evangelisten. De onderftelling dat Marcus en Lucas, of een van beide, reeds gefchreven hadden, als hij de pen opvatte, leidt tot dat ongerijmde: dat zaken, reeds door anderen in hare fijnfte bijzonderheden geboekt, door eenen anderen Evangelist, en wel door eenen Apostel, nu nog eens ten overvloede fummier en (men mocht in *dat* geval wel zeggen) *onnaauwkeurig* zouden herhaald zijn. Blijft men daarentegen bij het aangegeven ftandpunt, hoe eenvoudig en natuurlijk hangt dan alles zamen! Het algemeene, het verhaal in het groot, de ftof, als ware het in de eerfte bearbeiding, gaat vooraf, legt den grond, geeft het eerfte denkbeeld der zaak; — het gebijzonderde, het nader bewerkte, het uitvoerig aangevulde, volgt. En dit alles nu verkrijgt des te meerder klem, naarmate wij deze evenredigheden tusfchen Matthéus en zijne twee mede-Evangelisten, met zich gelijk blijvende naauwkeurigheid in meerdere, ja in *alle* de verhalen, die hij met hen gemeen heeft, terug vinden. Om zich van dit laatfte te overtuigen, vergelijke men flechts met de hier ten voorbeeld gekozene gefchiedenis, ieder andere, het zij bij alle vier de Evangelisten, het zij alleen bij de drie *Synoptici*, — of bij Matthéus alleen en Marcus, — of bij Matthéus alleen en Lucas, — of zelfs bij Matthéus

en JOHANNES. Overal zullen wij de opmerking bevestigd vinden, dat bij den Apostel onzen eerſten Evangelist de grondſlag ligt van geheel het viervoudig getuigenis. Men zie dit b. v. in het verhaal van de vermenigvuldiging der brooden (1); in dat van de genezing des bezetenen in het land der Gadarenen (2); in dat van het groot geloof der Cananeeſche moeder (3); in dat der genezing van den dienstknecht des Hoofdmans over honderd (4); in dat van het wandelen des Heeren en van PETRUS over de Galileeſche zee, (5) enz.

Wij hebben dan alzoo in het Evangelie van MATTHÉUS wel het eerſte, het moeder-, het ware *Ur*-Evangelie. Dat onmiddelijk na hem in de orde van tijd en opvolging MARCUS zijne plaats eischt, en dat van dezen wederom LUCAS een ruim en veelvuldig, ſchoon altijd vrij en zelfſtandig gebruik heeft gemaakt, zal eerst recht volledig bij de behandeling dier beide Evangeliën blijken. Voor zoo ver evenwel reeds hier ter plaats eenige aanwijzing daarvan in ons aangekondigd beſtek ligt, zoo zij het genoeg voor het oogenblik nog even te rug te wijzen op de aangehaalde beſchrijving der wonderen, in het huis van JAÏRUS, en op den weg naar dat huis, door den Heere verricht. De nadenkende vergelijking der twee genoem-

(1) Matth. XIV. 13—21. Marc. VI. 30—44. Luc. IX. 10—17. Joh. VI. 5—13.

(2) Matth. VIII. 28—34. Marc. V. 1—20. Luc. VIII. 26—37.

(3) Matth. XV. 21—28. Marc. VII. 24—30.

(4) Matth. VIII. 5—13. Luc. VII. 1—10.

(5) Matth. XIV. 22—32. Marc. VI. 45—51. Joh. VI. 16—21.

de Evangelisten levert ons zoo hier als elders een duidelijk kenmerk op, dat Marcus van Lucas niets ontleend heeft, maar Lucas wel degelijk onder zijne bronnen, en wel als de meest onmiddelijke derzelve, dat van Marcus, den vriend en vertegenwoordiger van Petrus, gehad heeft. In het meergemelde verhaal, als wij zagen, hebben de beide Evangelisten veel, zeer veel, vaak zelfs woordelijk met elkander gemeen. Daar blijft evenwel ook een merkbaar onderfcheid, buiten en behalve dat van den ftijl. Beide hebben zoodanige bijzonderheden en fijne trekken in menigte, die bij Matthéus geheel niet voorhanden zijn; doch niet altijd dezelfde. De bijvoegingen van Marcus beftaan veelal in een krachtigen nadruk van woorden, en raken meest het uiterlijk gezicht en gewicht der gebeurtenis; die van Lucas, waar hij zich van Marcus onderfcheidt, dringen veel meer door tot het binnenfte, den beweeggrond der zaken. Dus b. v. is hier Marcus zeer overvloedig in de befchrijving der wijze, waarop de genezing der bloedvloeijing plaats heeft en ondervonden wordt (v. 29): Lucas neemt deze bijzonderheid *niet* over, maar vermeldt daarentegen zorgvuldig en met nadruk (v. 47): dat de vrouw *voor al het volk verklaarde, om wat oorzaak zij* Jesus *aangeraakt had, en hoe zij terftond genezen was.* Straks bij de opwekking van het dochtertje, is Marcus zeer naauwkeurig in de opteekening van de eigene uitdrukking, door den Heere bij het volbrengen van het wonder gebruikt, (v. 41); Lucas daarentegen, en hij geheel alleen, heeft eene zeer merkwaardige bijzonderheid tot bewijs van den wezen-

lijken *dood*, waaruit het kind is opgewekt geworden. De belaching vermeldende, waarmede JESUS verzekering ontfangen werd, dat *het kind niet geſtorven was*, *maar ſliep*, voegt hij aanſtonds eene hoog gewichtige aanmerking daarbij: *Zij belachten Hem*, WETENDE DAT ZIJ GESTORVEN WAS (v. 53). — Nu ligt het wel kenlijk in den aart der zaken, dat een Evangelie, hetwelk de bijzonderheden meer van hare uiterlijke zijde opneemt en beſchrijſt, eerder geſchreven zij geworden, dan zoodanig een, hetwelk de gebeurtenis meer naar het innerlijke beſchouwt en voordraagt. Het meer ontwikkelde is noodwendig het later geſchrevene; en wie zal ontkennen, dat er voortgang en ontwikkeling is in de wijze waarop LUCAS, vergeleken met MARCUS, de gebeurtenis voorſtelt, even gelijk er ontwikkeling is bij dezen laatſten, van het verhaal zoo als het kort en bloot zakelijk te boek geſteld werd bij MATTHÉUS? — Tot dezen onzen vroegſten Evangelieſchrijver keeren wij thands nog eenige oogenblikken terug. Het opgemerkte wegens de twee volgenden zal ons, later, bij eene opzettelijke vergelijking, nog overtuigender blijken.

En wanneer wij dan nu het tot hiertoe opgemerkte omtrent het eerſte Boek, dat de verzameling der Nieuw-Testamentiſche ſchriften ons aanbiedt, tot een beknopt geheel te zamen vatten, wat vinden wij? Allereerst, dat Evangelie gekenmerkt als het werk van den Apostel MATTHÉUS door een teeken van echtheid, dat alle denkbeeld van nabootſing of opzet ten eenenmale uitſluit. Dat teeken vonden wij in de wij-

ze, waarop de Schrijver, zonder immer zich zelven als zoodanig te noemen, of op zijn perfoon eenigzins de aandacht te vestigen, de genade aan hem gefchied, en zijne roeping tot het Apostelfchap vermeldt. Het Evangelie van MATTHÉUS is wel het Evangelie des *tollenaars*. — Zijn karakter is, in de tweede plaats, echt *Apostolisch*, voor zoo ver het de uitdrukking bevat der hooge en naauwe betrekking van zijnen Schrijver tot den Heiland en Meester, van Wien het getuigt; voor zoo ver het, bovendien, de kenmerken draagt eener zulke mate van gezag door den beloofden Heiligen Geest, dat hij met volkomene vrijheid de gebeurtenisfen voordraagt niet zoo zeer naar orde of met eenige letterlijke naauwkeurigheid, als wel naar den eisch van zijn bepaald ftandpunt en oogmerk, en naar eene zekere *innerlijke* wezenlijkheid der zaak. — *Israëlitisch* noemden wij, in eene derde plaats, het Evangelie van MATTHÉUS, voor zoo ver het de fprekendfte uitdrukking bevat der Oud-Testamentifche waarheid van JESUS Mesfiasfchap, en wel bepaaldelijk, van zijne Prophetifche en Davidisch-Koninklijke grootheid. — Eindelijk, erkenden wij in hetzelve het *vroegfte* en *oorfpronkelijke* Evangelie, dat voor alle de volgenden den grond legt, en juist daarom, wederom, de ftof in ruimen overvloed oplevert, ter latere en nadere bewerking ten aanzien van tijdsbepaling, en alle andere ordening of ontwikkeling.

Onder deze vier hoofdeigenfchappen laten zich gemakkelijk alle die opmerkingen rangfchikken, waartoe reeds ons overzicht van MATTHÉUS aanleiding gaf,

en welke zich, bij de verdere behandeling van ons onderwerp, door de vergelijking der overige Evangeliën, als van zelve zullen mogen aanbieden.

Gelijk wij intusschen de hoofdeigenschappen van een Evangelist gekenmerkt vinden door hetgeen bij hem alleen, of bij hem anders dan bij de overige Evangelieschrijvers, geschreven staat, zoo komen zij veelal niet minder sprekend uit, door de opmerking van hetgeen bij hem *niet* opgeteekend, van hetgeen bij hem, met het zij dan meer of minder blijkbaar opzet, voorbijgegaan werd. Dit is dan ook in eene eerste plaats het geval met Matthéus. Hetgeen hij *niet* vermeldt of bijzondert, gelijk zijne opvolgers, licht het viervoudig karakter van zijn Evangelie, gelijk wij het straks beschreven, op merkwaardige wijze toe. Dus, b. v. vinden wij nergens bij hem naauwkeurige, zelden éénige, aanwijzing van tijdsafstanden, allerminst jaargetallen, gelijk bij Lucas en, weder op eene andere wijze, als later blijken zal, bij Johannes. Evenmin heeft Matthéus ergens die kleine, maar veelbeteekenende bijzonderheden, en schilderachtige trekken, die het Evangelie van Marcus onderscheiden. En inderdaad, wij beseffen het: niets van dit alles hoorde te huis in dat niet zoo zeer historisch als prophetisch, niet zoo zeer beschrijvend als opsommend Evangelie van den Apostel-Tollenaar; in dat Grond-Evangelie, hetwelk de rijke stof in hare eerste verschheid, en, om zoo te zeggen, onbewerkte volheid daar nederlegt. — Op gelijke wijze, maar wederom uit hoofde eener andere eigenaartigheid, zouden wij bij Matthéus vergeefs melding zoeken van die *Samaritanen*, welke bij Lucas en Johannes in zoo belangwekkend

een licht meermalen voorkomen. Slechts éénmaal vindt men bij hem den naam van dat volk, en dat wel ter gelegenheid van een verbod door den Heere aan Zijne Apostelen bij hunne *eerſte* uitzending (X. 5) gedaan: *Gij zult niet heengaan op den weg der Heidenen, en gij zult niet ingaan in eenige ſtad der* SAMARITANEN; *maar gaat veel meer heen tot de verlorene ſchapen van het huis Israëls.* Kenlijk behoort dit bijzondere tot het *Israëlitisch* karakter van ons eerſte Evangelie, hetwelk, naar Joodſche overtuiging, de Samaritanen met de Heidenen gelijk ſtelt. Het eigenaartige en treffende, dat bij den vollen dag des Evangelies, ſommigen uit dit tusſchenvolk hebben opgeleverd, lag buiten de lijn van MATTHÉUS, en, om later aan te geven redenen, ook buiten die van MARCUS. Dit deel bleef voor de twee laatſte Evangeliën als weggelegd. — Tot het *Apoſtolisch* karakter van MATTHÉUS gedenkſchrift behoort de reeds hierboven (1) aangeduide voorbijgang der zeventig Discipelen, die eerst bij LUCAS hunne afzonderlijke vermelding vinden. — Eindelijk tot een proef hoe door foortgelijke verzwijging, of opzettelijke achterlating, het Evangelie van MATTHÉUS zich het werk van den *bekeerden Tollenaar* betoont, behoort ook dit opmerkenswaardige, dat de treffende Gelijkenis van *den Phariſeër en den Tollenaar* bij MATTHÉUS wel niet gevonden wordt. Die Gelijkenis was daartoe te zeer tot eer van juist zulk een foort van menſchen, als waartoe onze eerſte Evangelist behoorde. De genoemde Gelijkenis, zoo wel als de zaligſpreking van

(1) Bladz. 166.

den *Overſten der Tollenaren* te Jericho, worden alleen gevonden bij Lucas (XVIII. 9—14. XIX. 1—10).

Wij moeten thands nog eenigzins nader, de gevondene uitkomſten aan de toepaſſing beproeven. Wij willen, ten voorbeeld hoe de ſchijnſtrijd tusſchen Matthéus en zijne mede-Evangelisten, uit kracht der aangegevene beginſels wordt weggenomen, ten ſlotte eenige dier verhalen naast elkander plaatſen. Door de vergelijking van derzelver onderſcheiden zamenſtel bij de onderſcheidene Evangelisten, wordt het kenmerkende van elk hunner (hier bepaaldelijk, van Matthéus) eenvoudigst en duidelijkst voor oogen geſteld.

Nemen wij een eerſte proef met het verhaal van de *verzoeking des Heilands in de woestijn*, tot vergelijking en vereffening van Matthéus en Lucas; om redenen, die later eerst te pas komen, is Marcus hier ten uiterſte kort.

Matth. IV. 1—11. Toen werd Jesus van den Geest weggeleid in de woestijn, om verzocht te worden van den duivel. En als Hij veertig dagen en *veertig nachten gevast* had, hongerde Hem ten laatſte. En de *Verzoeker* tot Hem gekomen zijnde, zeide: Indien gij Gods Zoon zijt, zeg, dat deze *ſteenen brooden* worden. Doch Hij antwoordende, zeide: daar is geſchreven: de mensch zal bij brood alleen niet leven, maar *bij alle*

Luc. IV. 1—13. En Jesus, *vol des Heiligen Geestes, keerde wederom van den Jordaan*, en werd door den Geest geleid in de woestijn; En werd veertig dagen verzocht van den duivel, en *at gantsch niet* in die dagen, en *als dezelve geëindigd waren*, zoo hongerde Hem ten laatſte. En de *duivel* zeide tot Hem: indien gij Gods Zoon zijt, zeg tot dezen *ſteen* dat hij *brood* worde. En Jesus antwoordde hem, zeggende: daar is geſchreven, dat

MATTHÉUS.

woord, dat door den mond Gods uitgaat. Toen nam hem de duivel mede naar de *heilige ſtad*, en ſtelde Hem op de tinne des tempels; En zeide tot Hem: indien Gij Gods Zoon zijt, werp u zelven nederwaarts, want daar is geſchreven: dat Hij zijne Engelen van U bevelen zal, en dat zij U op de handen zullen nemen, op dat gij niet te eeniger tijd uwen voet aan eenen ſteen ſtoot. JESUS zeide tot hem: daar is *wederom geſchreven:* gij zult den Heer, uwen God, niet verzoeken. Wederom nam Hem de duivel mede op een zeer hoogen berg, en toonde Hem alle de Koninkrijken der wereld, en hare heerlijkheid; En zeide tot Hem: al deze dingen zal ik U geven, indien gij, *nedervallende*, mij zult aanbidden. Toen zeide JESUS tot hem: Ga weg, Satan! want daar is geſchreven: den Heere uwen God zult gij aanbidden, en hem alleen dienen. Toen liet de Duivel van Hem af, en ziet, *de Engelen zijn toegekomen en dienden Hem.*

LUCAS.

de mensch bij brood alleen niet zal leven, maar *bij alle woord Gods:* En als Hem de duivel geleid had op eenen hoogen berg, toonde hij Hem al de koninkrijken der wereld, *in een oogenblik tijds.* En de duivel zeide tot Hem: ik zal U al deze macht en hare heerlijkheid geven; *want zij is mij overgegeven, en ik geef ze wien ik ook wil;* Indien Gij dan mij zult aanbidden, zoo zal het alles uwe zijn. En JESUS antwoordende, zeide tot hem: ga weg van mij, Satan! want daar is geſchreven: Gij zult den Heer, uwen God, aanbidden, en Hem alleen dienen. En hij leidde Hem naar *Jeruſalem*, en ſtelde Hem op de tinne des tempels, en zeide tot Hem: indien Gij de Zoon van God zijt, werp U zelven *van hier* nederwaarts; want daar is geſchreven, dat Hij Zijne Engelen van U bevelen zal, dat zij U bewaren zullen, En dat zij U op de handen nemen zullen, op dat gij uwen voet niet te eeniger tijd aan eenen ſteen ſtoot. En JESUS antwoordende, zeide tot hem: daar is *gezegd*: Gij zult den Heere uwen God niet verzoeken. En als de Duivel alle verzoeking voleindigd had, *week hij van Hem voor eenen tijd.*

Men zal hier wel van deze hoog treffende en diep-

zinnige geſchiedenis, als zoodanig, geene uitlegging of verklaring van ons verwachten. Deze toch ligt geheel buiten het oogmerk en beſtek dezer Beſchouwingen. Wij hebben alleenlijk de verhalen, in hunne overeenſtemming zoo wel als verſcheidenheden bij de twee Evangelisten, met elkander te vergelijken. En wat levert ons die vergelijking nu tot bevestiging onzer vroeger gedane waarnemingen op?

Allereerst, hebben wij hier een afdoend voorbeeld van die zich tot op de woorden zelve uitſtrekkende overeenkomst, die ons zoo veilig mag doen beſluiten (de onderſtelling van een zoogenaamd *Ur-Evangelium* nu wel geheel vervallen zijnde,) dat de latere Evangelist zijnen Voorganger voor oogen gehad, en (behoudens zijne eigene vrijheid en zelfſtandigheid onder de leiding van eenen zelfden Geest,) ook gebruikt heeft. De eenigzins aandachtige lezing der twee Evanlisten doet het dan weldra uitkomen, dat het verhaal van Lucas de *uitbreiding* (wij zullen ſtraks zien, ook de *ordening*) is van dat van Matthéus. Wij hebben in Matthéus hier dus op nieuw den Grondlegger, den Voorganger; de latere zamenſtelling is blijkbaar die van Lucas.

Zoo wel de meerdere uitbreiding bij laatstgemelden Evangelist, als meer dan ééne verſcheidenheid van uitdrukking, laat in beide verhalen de *hoofdzaak* onveranderd; maar de eigenaartigheden der beide Schrijvers komen ſterk en ſtellig genoeg daarbij uit. Dus heeft Matthéus (v. 3) hier weder zijn geliefkoosd meervoud (*ſteenen*, *brooden*!), daar Lucas (v. 3) het zeer natuurlijk enkelvoud heeft: *zeg tot dezen ſteen*,

dat hij brood worde! Dus heeft MATTHÉUS (v. 4) als uit kracht van zijn Israëlitisch, Oud-Testamentisch beginsel, de aanhaling uit MOSES (1) volledíger dan LUCAS (v. 4). Dus spreekt MATTHÉUS, naar Israëlitisch gebruik, van de *heilige stad* (2), die LUCAS (v. 9) eenvoudig *Jerusalem* noemt. Daarentegen is deze uitvoeriger in bijzonderheden, het zij van tijdbepaling, als (v. 5): *in een oogenblik tijds*, het zij van redegeving, als hij (v. 6) den aart van des Satans betrekkelijke macht over deze wereld duidelijker doet uitkomen. Ten slotte spreekt MATTHÉUS (v. 11), niet zonder toespeling op den Psalm (3), van de dienst door Engelen aan JESUS toegebracht, LUCAS daarentegen uit zijn meer historisch standpunt besluit met de opmerking (v. 13), dat *de Duivel van Hem week* VOOR EENEN TIJD.

Doch de vergelijking der twee Evangeliën brengt een verschil van meer belang aan het licht, dan deze kleine verscheidenheden: een verschil in de orde, waarin de drie verzoekingen hebben plaats gehad of opgeteekend zijn, hetwelk de hoofdzaak van naderbij aangaat. Ten aanzien, namelijk, van de verzoeking: *Indien gij Gods Zoon zijt, zeg dat deze steenen brood worden*, komen beide de Evangeliën overeen, dat zij de eerste was, door den Vijand, na het vasten der

---

(1) 5 MOSES VIII. 3.

(2) Elders noemt dezelfde Evangelist haar *de Stad des grooten Konings*, V. 35. Verg. Ps. XLVIII. 3.

(3) Ps. XCI. en anderen. Men vergelijke Heb. I. 6. Joh. I. 52.

veertig dagen, in het werk gefteld. Doch zij loopen uit één, ten aanzien van de tijdsorde tusfchen de beide volgende. Terwijl bij Matthéus het voorftel der nederwerping van de tinne des tempels voorafgaat, en het aanbod der koninkrijken de verzoekingen befluit, zoo hebben wij bij Lucas de omgekeerde orde. De meeste, om niet te zeggen *alle* Harmonisten hebben zich, ook in deze gefchiedenis, aan Matthéus gehouden, en, zonder echter eenige reden van afwijking bij Lucas te kunnen opgeven, de ftoring of omkeering der orde aan dezen toegefchreven. Daar zijn er zelfs geweest, die de orde bij Matthéus door den aart zelven der zaak bevestigd achtten; volgens dezen zoude het aanbod der Koninkrijken wel de hoogfte verleiding geweest zijn, terwijl de verzoekingen natuurlijk al klimmende zijn gegaan. Maar, wél gezien, ligt de opklimming juist in de tegenovergeftelde opvolging, dat is, in die van Lucas. Zwaarder toch, of, wil men, fijner, in alle gevallen dieper, mag de verzoeking geacht worden, die een moedig en openbaar blijk van vertrouwen fchijnt te vragen op eene erkende Goddelijke uitfpraak, dan die, welke nog flechts met het lokaas van uitwendige macht en heerlijkheid werkte. Menigeen, die de verzoeking van wereldlijke eer en grootheid te boven kwam, of ongevoelig daarvoor was, liet zich vatten in de ftrikken van geestelijken hoogmoed, dat is, van een ingebeeld vertrouwen zonder den grondflag van gehoorzaamheid aan- en afhankelijkheid van God. Dat de Christus ook van dien kant onzondig en volmaakt was, moest zich openbaren juist in den tegenftand aan die laatfte,

ſchijnbaar zoo geeſtelijke noodiging. — Nog van eene andere zijde bewijst zich deze aanval de hoogſte en laatſte geweest te zijn. Tweemaal was de verzoeking afgeſlagen geworden, alleenlijk door eene uitſpraak van Gods Woord: *Daar is geſchreven.* De derde onderneemt de Vijand, nu ook, als op zijne beurt, met eene (misbruikte) uitſpraak van de Schrift. Doch ook dezen aanval ontzenuwt de Heiland, altoos door dat zelfde wapen, het zwaard des Geestes, het Woord van God: *Daar is wederom geſchreven*, of, gelijk Lucas het, niet zonder nadruk, heeft: *Daar is* GEZEGD, door welke uitdrukking een wenk gegeven wordt dat niet in de letter der aanhaling, maar in de bedoeling en zamenhang van Gods levend Woord, de albeſliſſende kracht is gelegen.

En hiertegen ſtrijdt niet, dat op de verzoeking met *de Koninkrijken der wereld*, volgens de beide Evangeliën (Matth. v. 6 en Luc. v. 6), de ontdekking van den Vijand hare plaats vindt: *Ga weg, Satan!* Daar is toch niets bevreemdends in, dat ook na die ontdekking, de Verzoeker nog eene poging zal hebben gedaan, heviger en wanhopiger dan eene der vorigen: de wegvoering van den geduldigen Heiland naar de tempeltin van Jeruſalem, en de verzoeking met een voorſtel, waaruit, zoo het ſcheen, Zijne hooge waardigheid beſlisſend kon blijken.

Zoo hebben wij dan in Lucas hier kenlijk genoeg de ware, de historiſche orde. Maar van waar nu de omkeering dier orde bij Matthéus? Wij zagen het reeds: de historiſche opvolging is bij hem nimmer hoofdzaak, nimmer het oogmerk. Hetgeen hij geeft,

is de gebeurtenis in onaffcheidbaar verband, ja volftrekte vermenging, met den indruk daarvan op zijn eigen gemoed. En deze indruk wordt bij hem (in wiens Evangelie het *Koningfchap* van JESUS CHRISTUS op den voorgrond ftaat) vooral te weeg gebracht door het denkbeeld van de *Koninkrijken der wereld* (v. 8). Die *Koninkrijken* kwamen JESUS wettig toe; eenmaal zullen zij Hem met der daad onderworpen zijn; nu werden zij Hem aangeboden — door den Verzoeker, *den Overfte dezer wereld!* Deze vereenigde denkbeelden geven bij MATTHÉUS aan deze *tweede* Verzoeking een zoo veel te dieper beteekenis. Als van zelve rangfchikt zij zich onder zijne pen, in de laatfte, dat is hier, de hoogfte plaats. En het is misfchien in dezen loop van gedachten, dat hij aan deze, bij hem laatst geplaatfte verzoeking, de reeds ftraks vermelde bijzonderheid aanknoopt: *de Duivel liet van Hem af, en* ZIET! DE ENGELEN DIENDEN HEM.

Hier is derhalve geen wezenlijke ftrijd; hier is overeenftemming in de feiten, verfcheidenheid alleen in het ftandpunt, waaruit zij vermeld worden. Hier is confequentie van elk Evangelie met zijn eigen oogmerk en beginfel; het hiftorifche bij LUCAS, het geeftelijke bij MATTHÉUS. En zoo wel de verfcheidenheid als de overeenftemming bewijst hier wederom de hiftorifche waarheid, echtheid en zekerheid op de meest eenvoudige en natuurlijke wijs.

Tot eene tweede proef van toepasfing onzer voorgeftelde harmonybeginfels, ftrekke eene gefchiedenis, waarin wij nu den Evangelist MARCUS naast MATTHÉUS

zullen hebben te plaatsen. Het is de ter dood brenging van JOHANNES den Dooper.

Matth. XIV. 1—12. Te dier zelfder tijd hoorde HERODES, de Viervorst, het gerucht van JESUS, en zeide tot zijne knechten: deze is JOHANNES de Dooper, hij is opgewekt uit de dooden, en daarom werken die krachten in hem.

Want HERODES had JOHANNES gevangen genomen, en hem gebonden, en in den kerker gezet, om HERODIAS, de huisvrouw van PHILIPPUS zijns broeders wil.

Want JOHANNES zeide tot hem: het is u niet geoorloofd haar te hebben.

En willende hem dooden, vreesde hij het volk, om dat zij hem hielden voor een Propheet.

Marc. VI. 14—29. En de Koning HERODES hoorde het (want Zijn naam was openbaar geworden), en hij zeide: JOHANNES, die daar doopte, is uit de dooden opgewekt, en daarom werken die krachten in hem.

Anderen zeiden: Hij is ELIAS, en anderen zeiden: Hij is een Propheet, of als een der Propheten. Maar als het HERODES hoorde, zeide hij: deze is JOHANNES, dien ik onthoofd heb, die is van de dooden opgewekt.

Want hij, HERODES, eenigen uitgezonden hebbende, had JOHANNES gevangen genomen, en hem in de gevangenis gebonden, uit oorzaak van HERODIAS, de huisvrouw zijns broeders PHILIPPUS, om dat hij haar getrouwd had.

Want JOHANNES zeide tot HERODES: het is u niet geoorloofd de huisvrouw uws broeders te hebben.

En HERODIAS *leide het er op toe, en wilde hem dooden, maar zy konde niet.* Want HERODES *vreesde* JOHANNES, *wetende dat hij een rechtvaardig en heilig man was, en hield hem in waarde; en als hij hem hoorde, deed*

MATTHÉUS.

Maar als de dag van HERODES geboorte gehouden werd, danste de dochter van HERODIAS in het midden van hen, en zij behaagde HERODES;

Waarom hij haar met eede beloofde te geven, wat zij ook eifchen zoude. En zij te voren onderricht zijnde van hare moeder, zeide: Geef mij hier in een fchotel het hoofd van JOHANNES den Dooper.

En de Koning werd bedroefd, doch om de eeden, en de genen, die met hem aanzaten, gebood hij, dat het haar zoude gegeven worden. En zond henen, en onthoofdde JOHANNES in den kerker.

MARCUS.

hij vele dingen, en hoorde hem gaarne.

En als er een welgelegen dag gekomen was, toen HERODES, op den dag zijner geboorte, een maaltijd aanrichtte voor zijne Grooten en Overften over duizend, en de voornaamften van Galiléa, En de dochter van HERODIAS inkwam, en danste, en HERODES en den genen die mede aanzaten behaagde, zoo zeide de Koning tot het dochtertje: eisch van mij wat gij ook wilt, en ik zal het u geven!

En hij zwoer haar: zoo wat gij van mij zult eifchen, zal ik u geven, (ook) tot de helft mijns koninkrijks! En zij uitgegaan zijnde zeide tot hare moeder: wat zal ik eifchen? en deze zeide: het hoofd van JOHANNES den Dooper. En zij terftond, met haast, ingaande tot den Koning, heeft het geëischt, zeggende: ik wil, dat gij mij nu terftond, in een fchotel, geeft het hoofd van JOHANNES den Dooper.

En de Koning, zeer bedroefd geworden zijnde, (nogthans) om de eeden en de genen die mede aanzaten, wilde hij haar (hetzelve) niet afflaan. En de Koning zond terftond een fcherpregter, en gebood zijn hoofd dáár te

Matthéus.	Marcus.
	brengen. Deze nu ging henen en onthoofdde hem in de gevangenis,
En zijn hoofd werd gebracht in een fchotel, en het dochtertje gegeven, en zij droeg het tot hare moeder.	En bracht zijn hoofd in een fchotel, en gaf hetzelve het dochtertje, en het dochtertje gaf hetzelve hare moeder.
En zijne discipelen kwamen, en namen het lichaam weg, en begroeven hetzelve: en gingen en boodfchapten het Jesus.	En als zijne discipelen (dit) hoorden, gingen zij en namen zijn dood lichaam weg, en leiden dat in een graf.

De vergelijking der Evangelisten levert hier op nieuw dezelfde uitkomst op, die wij vroeger verkregen. — De overeenkomst tusfchen de beide verhalen loopt in het oog. — Zal die overeenkomst blootelijk het gevolg zijn van eene letterlijk-gelijke ingeving? — Van waar dan de verfcheidenheid? — Of zal de overeenkomst het gevolg zijn der afkomst uit eene zelfde, nergens aanwezige noch bewijsbare, gemeenfchappelijke bron? — Hoe veel eenvoudiger, gegronder, en eigenaartiger bleek ons niet de erkenning, dat de ééne Evangelist uit den anderen geput heeft! en wel zóó, dat, Matthéus de eerfte in tijdsorde van fchrijven geweest zijnde, Marcus het meer algemeene verhaal van zijnen Voorganger in bijzonderheden heeft uitgewerkt, en met gelijke zekere wetenfchap, zoo wel als onder dezelfde hoogere leiding, in alles de fijnfte en naauwkeurigfte trekken der gebeurtenis heeft bijgevoegd. Die bijzonderheden, die fijnere trekken zijn ook hier wederom bij Marcus vele; als: de eigene woorden des Konings tot Herodias dochter (vs. 22), mitsgaders

de juiste bewoording van zijnen eed (vs. 23), de uitvoeriger affpraak tusfchen de moeder en de dochter (vs. 24, 25), de melding van den fcherprechter (vs. 27); bijzonderheden, die allen een karakter van eigenaartige *naïveteit* met zich voeren, welke hare historifche zekerheid (wij komen bij de behandeling van het Evangelie van MARCUS bepaaldelijk hierop te rug,) boven alle bedenking ftellen.

STRAUSS intusfchen ziet hier groote ftrijdigheid tusfchen de twee Evangeliën. « De betrekking van HERODES tot den Dooper wordt bij MARCUS in het wezen der zaak anders voorgefteld dan bij MATTHÉUS: terwijl, volgens dezen, HERODES den Dooper wilde dooden, doch daartoe niet befluiten kon uit vrees voor het volk, dat hem voor een Propheet hield (vs. 5), zoo is het bij MARCUS flechts HERODIAS die JOHANNES naar het leven ftaat, doch haar oogmerk niet kan bereiken, om dat haar gemaal hem als een heilig man ontzag, foms zelfs hem gaarne hoorde, en naar zijnen raad handelde." (vs. 19 en 20). Hij geeft intusfchen aan de opgave van MATTHÉUS de voorkeur, ook daarom, « dewijl het met het karakter van HERODES ANTIPAS zeer wel overeenkomt, dat hij die (volgens JOSEPHUS) *de rust beminde*, den verftoorder zijner in- en uitwendige rust uit de voeten zocht te maken."

Intusfchen lost zich die voorgewende ftrijdigheid volkomen op in het karakter van MATTHÉUS Evangelie, gelijk ons dat in bijzonderheden bleek. Dit Evangelie toch, altijd de zaken in het groot befchouwende, moest in eene eerfte plaats, de *volksmeening* omtrent den Dooper, en wederom den invloed dier meening

op Herodes doen uitkomen. Doch fluit dit in het minst de perſoonlijke gemoedsbewegingen, zoo als die zich ten hove openbaarden, uit? Omtrent deze laatſte nu onderricht ons Marcus. En alles fluit volkomen goed op elkander. Het volk hield Johannes in groote achting: ziedaar den eerſten indruk op Herodes, die hem belette den Propheet te dooden. Dat *de wil* daartoe bij hem beſtond, zegt Matthéus zeer in het algemeen, naar zijne manier. Maar van waar en hoedanig gewijzigd die *wil*, (*voornemen* meer dan *geneigdheid*,) was, heldert Marcus vervolgens op. Het was de invloed van Herodias, die mede, die voornamelijk in het ſpel was. Aldus door tegenovergeſtelde indrukken beurtelings gedreven, ondervond Herodes bovendien in zijn eigen gemoed en geweten de kracht der woorden en des gezags van den Dooper. Wat wonder, daar hij niet ontbloot van gevoel, zelfs van Godsdienſtig gevoel was, dat hij, niettegenſtaande de inblazingen ook van Herodias, niet nalaten kon hem te achten, ja met zeker genoegen te hooren, ſoms zelfs zijnen raad te volgen? Te gelijk de goddelooze vrouw te willen voldoen, en den Dooper, om des volks en zijns eigen gewetens wille, ſparen, lag juist in den aart van een *rust beminnend* gemoed, gelijk Joſephus dat van den Koning kenſchetst. Dit alles is zoo eenvoudig, zoo menschkundig verklaarbaar, dat hier inderdaad, wél beſchouwd, zelfs geen zweem van ſtrijdigheid of moeilijkheid overblijft. — Maar tusſchen Matthéus en Marcus blijft dit eigenaartig onderſcheid, dat de Apostel Matthéus ons den Koning meer in betrekking tot het volk, maar vooral

ook als, door zijne zwakheid, medeplichtige der vrouw in den haat tegen JOHANNES, leert kennen; de Evangelist MARCUS, daarentegen, meer in het binnenst van zijn hof, en in het verfchil, dat er tusfchen 's Konings gezindheid en die van HERODIAS toch nog altijd beftond.

Gelijk wij in de gefchiedenis van des Doopers ter dood brenging, MATTHÉUS en MARCUS nevens elkander plaatften, zoo willen wij thands wederom eene andere foort van fchijnftrijdigheid zich zien oplosfen in eene eenvoudige toepasfing onzer gevondene beginfelen op de *Synoptici*. Alle drie vermelden de uitdrijving van eene menigte booze geesten door den Heiland in het land der Gadarenen, in volgende verhouding tot elkander:

Matth. VIII. 28-34. En als JESUS aan de andere zijde was gekomen in het land der Gadarenen, zijn Hem *twee* van den duivel *bezetenen* ontmoet, komende uit de graven, *die zeer wreed waren, zoo dat niemand langs dien weg konde voorbijgaan.*

Marc. V. 1—20. En zij kwamen aan de andere zijde der zee in het land der Gadarenen. En zoodra Hij uit het fchip gegaan was, terftond ontmoette Hem uit de graven, *een mensch* met een onreinen geest, Welke zijn woning in de graven had, en niemand konde *hem* binden, ook zelfs met ketenen; want *hij* was menigmaal met boeien

Luc. VIII. 26—39. En zij voeren voort naar het land der Gadarenen, hetwelk is tegen over Galiléa. En als Hij aan het land uitgegaan was, ontmoette Hem *een zeker man* uit de ftad, *die* van overlang met duivelen bezeten *was geweest*; en *hij* was met geene kleederen gekleed, en bleef in geen huis, maar in de graven.

Matthéus.	Marcus.	Lucas.
	en ketenen gebonden geweest, en de ketenen waren van *hem* in ſtukken getrokken, en de boeien verbrijzeld, en niemand was machtig om *hem* te temmen. En *hij* was altijd, nacht en dag, op de bergen en in de graven, roepende en ſlaande *zich zelven* met ſteenen.	
En ziet, *zij riepen*, zeggende: Jesus, Gij Zone Gods! wat hebben wij met U te doen? Zijt Gij hier gekomen, om ons te pijnigen vóór den tijd?	Als *hij* nu Jesus van verre zag, liep *hij* toe en aanbad Hem. En met een groote ſtem roepende, zeide *hy*: wat heb *ik* met U te doen, Jesus, Gij Zoon van God den Allerhoogste; ik bezweer U bij God, dat Gij mij niet pijnigt. Want Hij zeide tot hem: gij onreine geest, ga uit van den mensch! En Hij vroeg hem, welk is uw naam? en hij antwoordde, zeggende: mijn naam is Legio, want wij zijn velen. En hij bad Hem zeer, dat Hij hen uit dat land niet wegzond.	En *hij*, Jesus ziende en zeer roepende, viel voor Hem neder, en zeide met eene groote ſtem: wat heb *ik* met U te doen, Jesus, Gij Zoon van God, den Allerhoogſte! *ik* bid U, dat Gij *mij* niet pijnigt. Want Hij had den onreinen geest geboden, dat hij van den mensch zoude uitvaren; want hij had *hem* menigen tijd gevangen gehad, en *hij* werd met ketenen en boeien gebonden, om bewaard te zijn: en *hij* verbrak de banden, en werd van den duivel gedreven in de woes-

Matthéus.	Marcus.	Lucas.
		tijn. En zij baden Hem, dat Hij hen niet gebieden zoude in den afgrond heen te varen.
En verre van hen, was eene kudde veler zwijnen weidende. En de duivelen baden Hem, zeggende: indien Gij ons uitwerpt, laat ons toe dat wij in die kudde zwijnen varen. En Hij zeide tot hen: gaat henen! en zij uitgaande voeren henen in de kudde zwijnen: en ziet de geheele kudde zwijnen stortte van de steilte af in de zee, en stierven in het water. En die ze weidden zijn gevlucht, en als zij in de stad gekomen waren, boodschapten zij alle deze dingen, en wat *den bezetenen* geschied was. En ziet, de geheele stad ging uit, Jesus te gemoet; en als zij Hem zagen, baden zij, dat Hij uit hunne landpalen wilde vertrekken.	En aldaar aan de bergen, was een groote kudde zwijnen weidende, en al de duivelen baden Hem, zeggende: zend ons in die zwijnen, opdat wij in dezelve mogen varen. En Jesus liet het hun terstond toe; en de onreine geesten uitgevaren zijnde, voeren in de zwijnen, en de kudde stortte van de steilte af in de zee (daar waren er nu omtrent twee duizend), en verstmoorden in de zee. En die de zwijnen weidden zijn gevlucht, en boodschapten zulks in de stad, en op het land. En zij gingen uit, om te zien, wat er geschied was. En zij kwamen tot Jesus, en zagen *den bezetene* zittende, en gekleed en wel bij *zijn* verstand, namelijk, *die het legioen gehad*	En aldaar was eene kudde veler zwijnen weidende op den berg, en zij baden Hem, dat Hij hun wilde toelaten in dezelve te varen. En Hij liet het hun toe. En de duivelen, uitvarende van den mensch, voeren in de zwijnen; en de kudde stortte van de steilte af in het meer, en verstmoorde. En die ze weidden, ziende hetgene geschied was, zijn gevlucht, en henengaande boodschapten zij het in de stad, en op het land. En zij gingen uit om te zien, het gene geschied was; en kwamen tot Jesus, en vonden den mensch, van welken de duivelen uitgevaren waren, zittende aan de voeten van Jesus, gekleed en wel bij zijn verstand; en zij werden bevreesd.

Matthéus.	Marcus.	Lucas.
	had, en zij werden bevreesd. En die het gezien hadden, vertelden hun, wat *den bezetene* geschied was, en ook van de zwijnen. En zij begonnen Hem te bidden, dat Hij van hunne landpalen wegging.	En ook die het gezien hadden, verhaalden hun, hoe *de bezetene was* verlost geworden. En de geheele menigte van het omliggende land der Gadarenen baden Hem, dat Hij van hen wegging, want zij waren met groote vreeze bevangen.
	En als Hij in het schip ging, bad Hem *degene, die bezeten was geweest*, dat hij met Hem mocht gaan. Doch Jesus liet *hem* dat niet toe, maar zeide tot hem: ga heen naar uw huis, tot de uwen, en zeg wat groote dingen u de Heer gedaan heeft, en hoe Hij zich uwer ontfermd heeft. En *hij* ging heen, en begon te verkondigen in het land van Decapolis, wat groote dingen *hem* Jesus gedaan had, en zij verwonderden zich allen.	En Hij in het schip gegaan zijnde, keerde wederom. En *de man*, van welken de duivelen uitgegaan waren, bad Hem, dat *hij* mocht bij Hem zijn. Maar Jesus liet *hem* van zich gaan, zeggende: Keer weder naar uw huis, en vertel wat groote dingen u God gedaan heeft! En *hij* ging heen, door de geheele stad verkondigende, wat groote dingen Jesus *hem* gedaan had.

Wederom dezelfde verschijnselen, als de vroegere vergelijking ons aanbood! Bij Matthéus, de gebeurte-

nis zeer in het groot en fummier verhaald, in een vrij kort beftek; bij MARCUS uitvoeriger en in allerlei bijzonderheden; bij LUCAS insgelijks, (als die MARCUS op den voet volgt,) alleenlijk met weglating van al wat voor het meer *historisch* verhaal van LUCAS te zeer in bijzonderheden van befchrijvenden aard fchijnt te vallen.

Doch geen *verfchil* flechts, ftellige en geweldige *tegenftrijdigheid* fchijnt hier tusfchen MATTHÉUS en de twee latere Evangelisten in het oog loopend. Volgens MATTHÉUS zijn het hier *twee*, volgens MARCUS en LUCAS is het flechts *één* door JESUS van booze geesten verloste. Om deze ftrijdigheid weg te nemen, heeft men zich onder de Harmonyfchrijvers voor het meest vergenoegd, den *éénen*, die bij de twee Evangelisten vermeld wordt, voor den voornaamften, gewichtigften, of zwaarst gekwelden te houden, welke dan ook daarom, alléén de aandacht en melding dezer Schrijvers zal verdiend hebben. Doch op wat uit- of inwendigen grond rust dergelijk eene verklaring, of (is zij dit niet veel meer?) verlegene uitvlucht?

Trachten wij in het vinden der oplosfing ons flechts bij de gelegde beginfelen te houden! En dan hebben wij al dadelijk in het tweevoudig en eenftemmig getuigenis van MARCUS en LUCAS, gelijk het daar zoo duidelijk beftemd en gebijzonderd vóór ons ftaat, den zekerften waarborg, dat de gebeurtenis bij hen in de volle hiftorifche wezenlijkheid geboekt is; dat, derhalve, de genezing zich bij een *enkelen* bezetene hier bepaald heeft. En van waar dan nu het *tweetal* bij MATTHÉUS? Zeer eenvoudig! uit het hem

eigene en met zijne meer algemeene manier van vermelden allezins overſtemmend *meervoud*! — Doch van waar nu juist hier, bij een zoo bijzonder en buitengewoon geval, een *meervoud* niet zoo zeer, als wel eene *verdubbeling* van den perſoon? — Om het *twee voor één* van deze plaats bij Matthéus te verklaren, moeten wij, in verband met geheel het verhaal, tot nog eene andere, hier reeds opgemerkte eigenſchap van dezen Evangelist de toevlucht nemen. Hij beſchrijft de zaken, (zagen wij hierboven) zoo als hij ze waarnam of bijwoonde; uit zijne *ſubjective* gewaarwording, derhalve, ook nog bij de herinnering. Verplaatſen wij ons dus op zijn ſtandpunt! — Hij verzelde Jesus, bij de overvaart naar het land der Gadarenen, en toen Hem, *terſtond* daarop (Marc. V. 2) de bezetene ontmoette, of in het gezicht kwam. Onderſtel nu eenvoudig, dat die bezetene, toen hem de Heere en zijne Apostelen het eerst ontwaarden, een of ander voorbijganger had aangegrepen, en met hem worſtelende was. Zoo is uit de eerſte waarneming der nog niet onderſcheide voorwerpen, de *indruk* van den Evangelist-Ooggetuige, en van daar, geheel zijn *bericht* volkomen verſtaanbaar. Nog bij de herinnering dien indruk levend wedergevende, ſchrijft hij van *twee* bezetenen, omdat hij *twee* menſchen als in de macht dier booze geesten gezien had: den één', den bezetene zelven, — den ander, die door den bezetene aangegrepen was; *twee* menſchen derhalve met der daad door de tusſchenkomst van Jesus bevrijd, en allezins eigenaartig beide onder dien naam van *bezetenen*, in het groot begrepen.

Niemand meene, dat op deze wijze de Heilige Geest eene onnaauwkeurigheid, of bloote opvatting buiten de waarheid, zal hebben bevestigd of geduld. Hier valt, wij zagen het reeds, aan geene vergisfing of onnaauwkeurigheid, te denken. De afwijking is iets opzettelijks, iets regelmatigs, iets beteekenends. Matthéus wist zeer goed, dat zijne *twee* werkelijk flechts één waren geweest. Maar het was juist de hoogere bedoeling, door *hem*, niet flechts de waarheid, maar ook het uiterlijk *voorkomen* der zaak naar het leven voor te ftellen; terwijl de louter *objective* zijde van het gebeurde voldoende zoude worden toegelicht door de twee volgende Evangelisten.

Doch is die geheele onderftelling van den Voorbijganger, door den bezetene aangerand, niet willekeurig door ons uitgedacht? Neen! Matthéus zelve geeft er ons een wenk van. Men herleze zijn verhaal (vs. 28): *niemand kon langs dien weg voorbijgaan* van wege de *wildheid* van het voorwerp der bezetenheid (*).

En deze oplosfing van den fchijnftrijd tusfchen het *tweetal* bij Matthéus, en het *enkelvoud* bij de twee volgende Evangelisten, bevestigt zich nog verder door een gelijkfoortigen aan een andere plaats. Wij bedoelen de genezing eener blindheid door Jesus, buiten de poorten van Jericho, in dier voege bij de drie *Synoptici* befchreven:

(*) Gr. *χαλεποὶ λίαν, ὥστε μὴ ἰσχύειν τινὰ παρελθεῖν διὰ τῆς ὁδοῦ ἐκείνης.*

Matth. XX. 29-34.

En als zij *van Jericho* uitgingen, is Hem eene groote ſchaar gevolgd. En ziet, *twee blinden zittende aan den weg, als zij hoorden, dat* JESUS *voorbijging, riepen, zeggende:* Heer! Gij Zone DAVIDS! ontferm U *onzer!* En de ſchare beſtrafte *hen*, opdat *zij* zwijgen zouden, maar zij riepen te meer, zeggende, ontferm U *onzer*, Heere, Gij Zone DAVIDS! En JESUS ſtilſtaande, riep *ze*, en zeide: wat wilt gij dat Ik u doe? *Zij zeiden* tot Hem: Heere! dat *onze* oogen geopend worden. En JESUS innerlijk bewogen zijnde met barmhartigheid, raakte *hunne* oogen aan; en terſtond werden *hunne* oogen ziende, en *zij volgden* Hem.

Marc. X. 46—52.

En zij kwamen *tot Jericho*. En als Hij en Zijne discipelen en een groote ſchaar *van Jericho* uitgingen, *zat de zoon van Timéus, Bartiméus de blinde, aan den weg, bedelende*. *En hoorende dat het* JESUS *de Nazarener was, begon hij te roepen, en te zeggen:* JESUS, Gij Zoon van DAVID! ontferm U *mijner!* En velen beſtraften *hem*, opdat *hij* zwijgen zoude; maar *hij* riep zoo veel te meer: Gij Zoon van DAVID, ontferm U mijner. En JESUS ſtilſtaande, zeide dat men *hem* roepen zoude; en zij riepen *den blinde*, zeggende tot *hem:* heb goeden moed, ſta op, Hij roept U. En *hij zijnen* mantel afgeworpen hebbende, *ſtond op* en *kwam* tot JESUS. En JESUS, antwoordende, zeide tot *hem:* wat wilt gij dat Ik U doen zal? En de

Luc. XVIII. 35—43.

En het geſchiedde, als Hij *nabij Jericho* kwam, dat een *zeker blinde aan den weg zat, bedelende, En deze hoorende de ſchare voorbijgaan, vroeg wat dit was?* En zij boodſchapten *hem*, dat JESUS de Nazarener voorbijging. *En hij riep, zeggende:* JESUS, Gij Zoon van DAVID! ontferm U *mijner*. En die voorbijgingen beſtraften *hem*, op dat *hij* zwijgen zoude; maar *hij* riep zoo veel te meer: Zoon van DAVID, ontferm U *mijner*. En JESUS, ſtilſtaande, beval dat men *denzelven* tot Hem brengen zoude: en als hij nabij Hem gekomen was, vroeg Hij *hem*, zeggende: wat wilt gij, dat Ik U doen zal? en *hij* zeide; Heer! dat ik ziende mag worden. En JESUS zeide tot *hem:* word ziende! uw geloof heeft u behouden. En ter-

Matthéus.	Marcus.	Lucas.
	blinde zeide tot Hem: Rabboni! dat ik ziende mag worden! En Jesus zeide tot *hem*: *ga heen*, uw geloof heeft u behouden. En terstond *werd hij* ziende, en *volgde* Jesus op den weg.	stond *werd hij* ziende, en *volgde* Hem, God verheerlijkende: En al het volk, dat ziende, gaf Gode lof.

Ook hier wederom dezelfde opgemerkte verschijnsels, bij name als in de geschiedenis der bevrijding van den bezetene. Bij Matthéus, de geschiedenis kort en zakelijk geboekt; bij Marcus, tot in fijne bijzonderheden: den naam van den blinde (vs. 46), de wijze, waarop hij tot Jesus geroepen werd en naderde (vs. 49, 50); bij Lucas, op geheel met Marcus overeenstemmende, alleenlijk wat meer beknopte wijze, en met bijvoeging, ten slotte, van die allezins treffende opmerking, dat de genezene Jesus *volgde*, *God verheerlijkende*, *en al het volk dat ziende Gode lof gaf* (vs. 43). — Voorts, denzelfden schijnstrijd tusschen Matthéus en zijne twee mede-Evangelisten ten aanzien van het getal: *één* blinde bij dezen, *twee* bij den Apostel. Al dadelijk mag men hier den schijnstrijd beslist achten door de reeds gemaakte opmerking, dat Marcus den eigen- en vadernaam van den man heeft opgeteekend, en er dus aan meer dan *éénen* blinde (gelijk ook Lucas door zijn getuigenis versterkt), niet gedacht worden *kan*, terwijl het *tweetal* bij Matthéus zich oplost in de subjectieve gewaarwording van dezen Evangelieschrijver, die,

Jesus op den weg verzellende, en de roepende ſtem hoorende, vóór dat hij den perſoon zelven zag, die ſtem zeer natuurlijk uit eene plaats vernam, waarop zich twee menſchen bevonden: *de blinde*, namelijk, *en zijn geleider*. Gelijk dan ook op gelijke wijze te verſtaan is nog een ander *tweetal* blinden bij Matthéus (IX. 23—31), van welke gezegd is, dat zij Jesus op den weg *volgden* en, al gaande, Hem om genezing ſmeekten. Indien er toch eenige waarheid is in het woord, dat geſchreven is (*): *als de blinde den blinde leidt, zoo zullen zij beide in de gracht vallen;* wat ongerijmder, dan de onderſtelling, dat *twee blinden* met elkander den weg zullen zijn opgegaan, en den Heiland *naar huis gevolgd* hebben? Wat eenvoudiger, dan dat *de blinde en zijn leidsman* hier en elders in de voorſtelling van den Evangelist, van wege hunne naauwe betrekking, vereenzelvigd zijn geworden; en aldus, bij dieper dan de bloot letterlijke opvatting, onverdeeld als de voorwerpen van 's Heilands reddende goedheid, bij Matthéus zijn voorgeſteld. Juist dat vrije, juist dat naar den letter ongerijmde, bewijst de Goddelijke echtheid. Het denkbeeld zelfs van zoo iets is verre boven het bereik, of buiten de berekening van een Verdichter.

Een andere ſchijnſtrijd in de verhalen der genezing van den blinden Bartiméüs bij Jericho, betreft de ware gelegenheid des tijds. Matthéus, die hier nog door Marcus gevolgd wordt, plaatst het voorval bij den *uitgang* dier ſtad, of liever, vermeldt hetzelve,

(*) Matth. XV. 14.

na dat hij den uitgang van Jesus en de discipelen reeds gezegd heeft (vs. 1, 2). Lucas, in zijne juister aanéénfchakeling der gebeurtenisfen, die uit het onmiddelijk volgende (XIX. 1—10) blijkt, plaatst de gebeurtenis bij de *nadering* van Jericho. De oplosfing is eenvoudig. Matthéus laat de naauwkeurige bepaling van tijd en plaats meestal liggen; Marcus, ten zij het eene in zijne lijn gewichtige omftandigheid geldt, maakt in het overgeleverde door Matthéus geene verandering. Lucas, in zijne historifche voordracht, brengt alles op de rechte plaats.

Doch om nog een oogenblik tot dat zoo karakteristieke meervoud van Matthéus terug te keeren; een trek uit het verhaal van Jesus laatfte opgang naar Jerufalem, levert ons een treffend bewijs op, hoe dat *meervoud*, door zijne onbeftaanbaarheid zelve, zich bewijst nooit als letterlijk-historisch bedoeld te hebben kunnen zijn. Wij lezen bij onzen Apostel-Evangelist (XXI. 2 en volg.) van *de ezelin en het veulen met haar*, hetwelk de Heere gebruikte, om op hetzelve zijne plechtige intrede, volgens de prophecyen, te doen. Bij Marcus (XI. 2 en volg.) en bij Lucas (XIX. 30 en volg.) wordt alleen van den jongen ezel, geenszins van de moeder gewag gemaakt. De rede is eenvoudig deze: bij Matthéus kwam het aan op de letterlijke vervulling der prophecy, en daarvan vloeide hem de vermelding der *beide* door Zacharias (IX. 9) genoemde lastdieren als van zelve uit de pen. En nu blijft dat meervoud, door de kracht van den zamenhang, zoodanig in het verhaal van den Apostel

ingeweven, dat wij ſtraks (vs. 7) dit anders onverklaarbare bij hem lezen: *de discipelen brachten de ezelin en het veulen, en leiden hunne kleederen op dezelve* (ἐπ' αὐτῶν), *en zetteden* JESUS *op dezelve* (ἐπ' αὐτῶν). Het zal toch wel de meening niet geweest zijn, den Heere voor te ſtellen, als te gelijk op beide geplaatst. En toch! dit zoude *letterlijk* de zin zijn, indien wij uit de eigenaartigheid van MATTHÉUS niet gemakkelijk verſtonden, dat *de ezelin en het veulen* bij hem niets meer beteekent, dan het enkele *veulen*, door MARCUS en LUCAS vermeld. — Doch wij komen hierop nog wel later te rug, bij de behandeling der *Lijdensgeſchiedenis*, op welke in haar geheel, wij ons voorſtellen onze beginſelen van Evangelie-harmony meer geregeld, ten ſlotte, toe te paſſen.

Thans roept het Evangelie van MARCUS onze aandacht.

INHOUD.

ZESDE VOORLEZING. De vier Evangeliën. bl. 141.

ZEVENDE en ACHTSTE VOORLEZING. MATTHÉUS. . . . . bl. 159.

VOORLEZINGEN

OVER DE

VERSCHEIDENHEID EN DE OVEREENSTEMMING

DER VIER EVANGELIEN,

OF

PROEVE

VAN DE MIDDELEN, WELKE DE BIJBEL OOK DEN NIET WETENSCHAPPELIJKEN ONDERZOEKER AANBIEDT TEGEN DE AANVALLEN VAN HET ONGELOOF, BEPAALDELIJK TEGEN HET *LEBEN JESU* VAN D^r. D. F. STRAUSS,

DOOR

M^r. ISAAC DA COSTA.

EERSTEN DEELS DERDE STUK.

TE LEIDEN,
BIJ S. EN J. LUCHTMANS.

1841.

NEGENDE EN TIENDE VOORLEZING.

MARCUS.

Gelijk het eerſte onzer Evangeliën aan MATTHÉUS, zoo wordt het tweede door de Oudheid eenparig toegeſchreven aan MARCUS. Deze Evangelist, *Leerling*, *Dienaar* en *Uitlegger* van PETRUS, gelijk hem oude Kerkvaders noemen, wordt door dezen Apostel zelven, in den ſlotgroet van zijnen eerſten Zendbrief (V. 13), in geeſtelijken en Evangeliſchen zin, *zijn zoon* geheten. Middelijk, en behoudens altijd de hoogere leiding en drijving van den Heiligen Geest, is dan ook dit Evangelie onder den kenlijken invloed, dat is, naar de mondelinge getuigenisſen en perſoonlijk ontvangene mededeelingen, en, in dien zin, als aan de hand van PETRUS geſchreven; even gelijk wij later zullen zien, dat het Evangelie van LUCAS in gelijkſoortige, ſchoon wederom anders gewijzigde, betrekking tot den Apostel PAULUS ſtaat. Geheel ons tweede Evangelie draagt de duidelijke kenmerken van deze hoofdeigenſchap zijns Schrijvers: met het Evangelie van MATTHÉUS, ſchreef hij het zijne onder de

voor- en toelichting van PETRUS. Zijn Evangelie is dus, om zoo te zeggen, de vrucht van een dubbel, zich in hetzelve ontmoetend, vereenigend, en onderling bevestigend getuigenis: dat van PETRUS, en dat van MATTHÉUS. — Met eenige plaatfen, die de allerbijzonfte betrekking van MARCUS en zijn Evangelie tot den eerstgenoemden Apostel doen uitkomen, vangen wij, dunkt ons, voegzaamst onze tegenwoordige befchouwing aan.

Reeds in den aanhef van dit Evangelie meenen sommigen gelijkenis te befpeuren met eene prediking van PETRUS, zoo als wij die ergens opgeteekend vinden in de *Handelingen der Apostelen* (X. 35 en volg.). Beide althands beginnen de Evangelifche gefchiedenis met de prediking des Doopers (Marc. I. 23). Daar ligt misfchien nog iets meer in de vergelijking dezer aangehaalde plaatfen, waarop wij later te rug komen; voor het oogenblik treden wij hier niet verder in. In het oog loopend intusfchen blijft de naauwe betrekking tot SIMON PETRUS, in andere plaatfen bij onzen Evangelist. Met *name* vinden wij PETRUS genoemd, en wij worden op hem, als ooggetuige, klaar genoeg gewezen, bij meer dan ééne gelegenheid; — bepaaldelijk *zijnen* naam vinden wij bij MARCUS, en bij MARCUS alléén, aangeteekend in omftandigheden, die vooral voor het hart of de herinnering van PETRUS, iets bijzonders hadden. Dus b. v. als MARCUS en LUCAS verhalen, hoe de Heiland 's morgens vroeg reeds in de eenzaamheid Zijns gebeds door de discipelen werd opgezocht, wordt bij genen uitdrukkelijk SIMON vermeld, bij dezen in het algemeen *de fcharen*,

Marc. I. 35. En des morgens vroeg, als het nog diep in den nacht was, opgeſtaan zijnde, ging Hij uit, en ging heen in een woeste plaats, en bad aldaar. 36. En SIMON, *en die met hem waren* zijn Hem nagevolgd. (In het Grieksch met een ſterker woord: *κατεδίωξαν*, *hebben Hem nagejaagd.*)

Luc. IV. 42. En als het dag werd, ging Hij uit, en trok naar eene woeste plaats, en *de ſcharen* zochten Hem (Gr. *ἐπεζήτουν*), en kwamen tot bij Hem, en hielden Hem op, dat Hij van hen niet zoude weggaan.

Niet onduidelijk wijst hier MARCUS op den Apostel, als op den ooggetuige en deelhebbenden perſoon, van wien hij zelf die bijzonderheid als uit de eerſte bron ontfangen zal hebben, gelijk zij althands bij MATTHÉUS niet opgenomen werd.

Nog kenlijker en treffender is dit het geval bij het verhaal der vervloeking van den vijgeboom. Onder andere bijzonderheden, waardoor zich, bij de vergelijking met MATTHÉUS (XXI. 17—22), het zoo veel omſtandiger verhaal van MARCUS (XI. 11—14 en 19—24) onderſcheidt, behoort ook deze: dat de eerſte discipel die het *verdord zijn* van den vijgeboom ontwaart, en daarover uitroept tot den Heere, PETRUS was:

Matth. XXI. 20. En *de discipelen* dat ziende verwonderden zich, zeggende; Hoe is de vijgeboom zoo terſtond verdord?

Marc. XI. 21. En *PETRUS*, zulks indachtig geworden zijnde, zeide tot Hem: Rabbi, zie den vijgeboom, dien Gij vervloekt hebt, is verdord.

Is het ook niet als uit den mond van PETRUS, dat alleen MARCUS ons de namen vermeldt der vier Apos-

telen, die JESUS ondervroegen naar den tijd, waarop de tempel zoude verwoest worden?

Matth. XXIV. 3. En als Hij op den Olijfberg gezeten was, gingen *de discipelen* tot Hem alleen, zeggende: zeg ons, wanneer zullen deze dingen zijn?

Marc. XIII. 3. En als Hij gezeten was op den Olijfberg *tegen over den* Tempel, vroegen Hem PETRUS *en* JACOBUS *en* JOHANNES *en* ANDRÉAS alleen: Zeg ons, wanneer zullen deze dingen zijn?

Luc. XXI. 1. *Sommigen* vroegen, zeggende: 7. Meester! wanneer zullen deze dingen zijn?

Allerminst, zeker, is het onderricht en de indruk van PETRUS te miskennen in het verhaal zijner verloochening, die alleen bij MARCUS met deze treffende en beteekenisvolle omstandigheid vermeld wordt, dat de haan *tot tweemaal toe* kraaide, eer des Apostels geweten tot ontwaking en inkeer kwam (1). En — in verband met die ontzachelijke oogenblikken — dat enkel woord van den Engel bij de aankondiging der Opstanding, hetwelk wederom alleen bij MARCUS gevonden wordt: *en* PETRUS!

Matth. XXVIII. 7. En gaat haastelijk heen, en zegt *zijnen discipelen*, dat Hij opgestaan is, uit de dooden, en ziet! Hij gaat u voor naar Galiléa.

Marc. XVI. 7. Doch gaat heen, zegt *zijnen discipelen — en PETRUS*, — dat Hij u voorgaat naar Galiléa.

(1) Matth. XXVI. 34, 75. Luc. XXII. 34, 61. Joh. XIII. 38. XVIII. 27. verg. met Marc. XIV. 30. en 68; 72.

Zoo ſtaat dan het Evangelie van MARCUS wel kenlijk in de naauwſte betrekking tot den Apostel PETRUS, van wien, als of hij zelf dat Evangelie geſchreven had, de innigſte bijzonderheden voor zijn hart in hetzelve zijn opgeteekend; — alleenlijk *niet* de zulken, die hem te zeer boven anderen konden verheffen. Dus, b. v. is het bij MARCUS *niet* opgeteekend, dat ook PETRUS, op het woord des Meesters, op de wateren der zee in dien, bij MATTHÉUS uitvoerig beſchrevenen, nacht gewandeld heeft (1). Het is, om dat deze daad van moedig, hoezeer dan ook ſtraks weder met ongeloovigheid vermengd geloof, zijn perſoon te zeer boven dien zijner mede-Apostelen zoude hebben doen uitkomen.

Intusſchen zoude de Schrijver van ons tweede Evangelie niet ſlechts tot PETRUS, maar ook tot PAULUS in eene betrekking van naauwen omgang en dienst geſtaan hebben, indien het waar was, hetgeen tegenwoordig vrij algemeen, doch zonder veel onderzoek of nadenken der zaak, wordt aangenomen: dat onze MARCUS, *de zoon van* PETRUS *in het geloof*, éénzelfde perſoon zoude zijn met dien JOHANNES bijgenaamd MARCUS, welken wij herhaalde malen aantreffen in de *Handelingen der Apostelen*, en in de Brieven van PAULUS (2). Wij hopen later, bij een meer opzettelijk onderzoek omtrent den Schrijver van dit Evangelie, het lijnrecht ſtrijdige aan te toonen,

---

(1) Matth. XIV. 28—31, verg. met Marc. VI. 48—51.

(2) Hand. der Apost. XII. 12. XIII. 5, 13. XV. 37, 39. Colosſ. IV. 10. 2 Tim. II. 11. Phil. 24.

dat het karakter en de ſtijl van dit geſchrift, met het geen ons het Boek der *Handelingen* van den JOHANNES MARCUS leert kennen, opleveren. Thands voorloopig vergenoegen wij ons te doen opmerken: *voor-eerst*, hoe uiterst onwaarſchijnlijk het is, dat één-zelfde MARCUS in even dezelfde betrekking, het zij dan gelijktijdig, of (hetgeen naauwlijks mogelijk is) beurteling, met de beide Apostelen PETRUS en PAULUS, mannen van zoo wijd uit één loopende Apostoliſche roeping en leiding, zal hebben geſtaan; *ten tweede*, dat de gelijkheid van naam zelfs niet het allerminſte voor de eenzelvigheid des perſoons bewijst: men denke, b. v. aan de lijst der Apostelen, wier twaalftal ons niet minder dan driemaal twee onderſcheidene perſonen, denzelfden naam dragende, oplevert (twee SIMONS, twee JACOBUSSEN, twee JUDASSEN); terwijl, *ten derde*, de Oudheid, die dit ons tweede Evangelie aan MARCUS, *den zoon van* PETRUS, toekent, ons geenerlei aanleiding geeft, om bij haar de meening te onderſtellen, dat zij dezen voor denzelfden gehouden hebbe met dien MARCUS, welken PAULUS veeleer als *den neef van Barnabas* (Colosſ. IV. 10) van den onzen onderſcheidt.

Doch deze vraag verder voor het oogenblik latende liggen, gaan wij thands uitſluitend ons bezig houden met het onderzoek van het karakteriſtieke, dat het tweede in rang der Evangeliën ons oplevert, en waardoor het op verre belangrijker en eigenaartiger wijze, dan men langen tijd gemeend heeft, van de twee mede-Synoptici verſchilt. Om hiervan, eerst meer in het algemeen, en als ware het door een eenigzins ge-

oefend gehoor der Schriften, een denkbeeld te verkrijgen, zal ons hier op nieuw de weg van vergelijking te ſtade komen. Wij willen daartoe naast elkander plaatſen het verhaal van 's Heeren verheerlijking op den berg, zoo als dat bij de drie Evangelisten voorhanden is, voorafgegaan van dat der Apostolifche belijdenis aangaande Jesus Mesſiasſchap, en gevolgd van de geſchiedenis der genezing van het maanzieke kind.

Matth. XVI. 13. Als nu Jesus gekomen was in de *deelen* van CefaréaPhilippi, vroeg Hij zijne discipelen; zeggende: Wie zeggen de menſchen, dat Ik, *de Zoon des menſchen*, ben? 14. En zij zeiden: ſommigen, Johannes de Dooper; en anderen, Elias, en anderen, Jeremias of één van de Propheten. 15. Hij zeide tot hen: maar gij, wie zegt gij, dat Ik ben? 16. En Simon Petrus antwoordende, zeide: Gij zijt de Christus, *de Zoon des levenden Gods.*

17. En Jesus, antwoordende, zeide tot

Marc. VIII. 27. En Jesus ging uit en zijne discipelen naar de *vlekken* van Cefaréa Philippi, en *op den weg* vroeg Hij zijne discipelen, zeggende tot hen: wie zeggen de menſchen, dat Ik ben? 28. En zij antwoordden: Johannes de Dooper, en anderen Elias, en anderen één van de Propheten. 29. En Hij zeide tot hen: maar gijlieden, wie zegt gij, dat Ik ben? En Petrus antwoordende zeide tot Hem: Gij zijt de Christus.

Luc. IX. 18. En het geſchiedde, als Hij alleen was *biddende*, dat de discipelen met Hem waren, en Hij vroeg hen, zeggende: wie zeggen de ſchaaren, dat Ik ben? 19. En zij, antwoordende, zeiden: Johannes de Dooper, en anderen, Elias; en anderen, dat eenig Propheet van de ouden opgeſtaan is. 20. En Hij zeide tot hen: Maar gijlieden, wie zegt gij, dat Ik ben? En Petrus antwoordende, zeide: de Christus Gods.

Matthéus.	Marcus.	Lucas.
hem: zalig zijt gij, Simon Bar Jona. Want vleesch en bloed heeft u dat niet geopenbaard, maar mijn Vader, die in de hemelen is. 18. En Ik zeg u ook: dat gij zijt Petrus, en op deze Petra zal Ik mijne Gemeente bouwen, en de poorten der hel zullen op dezelve niet vermogen. 19. En Ik zal u geven de fleutelen van het koninkrijk der hemelen; en zoo wat gij zult binden op de aarde, zal in de hemelen gebonden zijn; en wat gij ontbinden zult op de aarde, zal in de hemelen ontbonden zijn.		
20. Toen gebood Hij zijne discipelen, dat zij niemand zeggen zouden dat Hij was Jesus de Christus.	30. En Hij gebood hen *fcherpelijk*, dat zij het niemand zeggen zouden van Hem.	21. En Hij gebood hen *fcherpelijk*, en beval, dat zij dit niemand zeggen zouden.
21. Van toen af begon Jesus zijnen discipelen te *vertoonen*, *dat Hij moest heen gaan naar Jerufalem*, en veel lijden	31. En Hij begon hen te leeren, dat de Zoon des menfchen veel moest lijden, *en verworpen worden* van de Ouderlingen,	22. *Zeggende:* de Zoon des menfchen moet veel lijden, en *verworpen worden* van de Ouderlingen, en Overpriesters, en

Matthéus.	Marcus.	Lucas.
zoude van de Ouderlingen, en Overpriesters, en Schriftgeleerden, en gedood worden, en ten derden dage opgewekt worden.	en Overpriesters, en Schriftgeleerden, en gedood worden, en na drie dagen wederom opftaan.	Schriftgeleerden, en gedood, en ten derden dage opgewekt worden.
22. En Petrus, Hem tot zich genomen hebbende, begon Hem te beftraffen, *zeggende: Heere, zijt U genadig! dat zal U geenszins geschieden.* 23. Maar Hij zich omkeerende zeide tot Petrus: ga weg, achter mij, Satan! *gij zijt mij een aanftoot!* want gij verzint niet de dingen die Gods zijn, maar der menfchen.	32. En dit woord fprak Hij *vrij uit*, en Petrus, Hem tot zich genomen hebbende, begon Hem te beftraffen. 33. Maar Hij, zich omkeerende, en *zijne discipelen aanziende*, *beftrafte* Petrus, zeggende: ga henen, achter mij, Satan, want gij verzint niet de dingen die Gods zijn, maar die der menfchen zijn.	
24. Toen zeide Jesus tot zijne discipelen: zoo iemand achter Mij wil komen, die verloochene zich zelven, en neme zijn kruis op en volge Mij. 25. Want zoo wie zijn leven zal willen behouden, die zal hetzelve verliezen; maar zoo wie zijn leven ver-	34. En *tot zich geroepen hebbende de fchare met zijne discipelen*, zeide Hij tot hen: zoo wie achter Mij wil komen, die verloochene zich zelven, en neme zijn kruis op, en volge Mij. 35. Want zoo wie zijn leven zal willen behouden, die zal het-	23. En Hij zeide tot *allen:* Zoo iemand achter Mij wil komen, die verloochene zich zelven, en neme zijn kruis *dagelijks* op, en volge Mij. 24. Want zoo wie zijn leven behouden wil, die zal het verliezen; maar zoo wie zijn leven verliezen zal om mijnent-

Matthéus.	Marcus.	Lucas.
liezen zal om mijnentwil, die zal hetzelve vinden. 26. Want wat baat het een mensch, zoo hij de geheele wereld wint, en lijdt schade zijner ziele? Of wat zal een mensch geven tot losfing van zijne ziel? 27. Want de Zoon des menschen zal komen in de heerlijkheid Zijns Vaders, met Zijne Engelen; en alsdan zal Hij een iegelijk vergelden naar zijn doen.	zelve verliezen, maar zoo wie zijn leven zal verliezen om mijnentwil *en om des Evangelies wil*, die zal hetzelve behouden. 36. Want wat zoude het den mensch baten, zoo hij de geheele wereld won, en zijne ziele schade leed? 37. Of wat zal een mensch geven tot losfing van zijne ziel? 38. *Want zoo wie zich Mijns en Mijner woorden zal geschaamd hebben,* IN DIT OVERSPELIG EN ZONDIG GESLACHT, *diens zal zich de Zoon des menschen ook schamen*, wanneer Hij zal komen in de heerlijkheid Zijns Vaders met de heilige Engelen.	wil, die zal hetzelve behouden. 25. Want wat baat het eenen mensch, die de geheele wereld zoude winnen, en *zich zelven* verliezen, of schade (zijns zelfs) lijden! 26. Want *zoo wie zich Mijns en Mijner woorden zal geschaamd hebben, dien zal de Zoon des menschen zich schamen*, wanneer Hij komen zal in Zijne heerlijkheid, en in de heerlijkheid des Vaders, en der heilige Engelen.

Zien wij, vooreerst, van *dit* gedeelte der drie aaneengeschakelde plaatsen, tot eene aanvankelijke kenmerking des Evangelies van Marcus ons voorgesteld. Dat kenmerkende schijnt bij den eersten opslag bloot in toevoeging of verandering, soms van een enkel woord of van eenen kleinen tusschenzin, te bestaan; maar die tusschenzin, die bijvoeging, die geringe ver-

andering, blijken weldra van niet geringe beteekenis, van alles behalve onbeduidenden nadruk te zijn. Zij verſpreiden licht over bijzonderheden van plaatſelijken, van hiſtoriſchen, van innerlijken, van allezins opheldérenden en beſtemmenden, van ontdekkenden, van waarſchuwenden, van hart- en zieltreffenden aart en zin. — Het ſchijnt eene kleinigheid, en toch! welk een leven geeft het niet reeds aan den aanvang des verhaals alhier, wanneer MARCUS (VIII. 27) de *vlekken van Ceſaréa Philippi* aangeeft, voor het meer algemeene van MATTHÉUS (XVI. 13): *deelen van Ceſaréa Philippi;* en onmiddelijk daarop: het was *op den weg*, volgens MARCUS, dat JESUS de hooggewichtige vraag tot de discipelen richtte. Daarentegen verkort hij wederom, niet minder eigenaartig, dáár waar MATTHÉUS, uit zijn Israëlitisch ſtandpunt, onder de Propheten (vs. 14) bij name JERÉMIAS heeft genoemd, om dat deze Propheet allerbijzonderst bij de Joden van den Apostoliſchen leeftijd in hoogachting ſtond. MARCUS (vs. 28), met een ander doel, en meer bepaaldelijk voor de Christenen uit de Heidenen ſchrijvende, behoefde dien naam niet over te nemen. Hij wordt daarin gevolgd van LUCAS (vs. 19). — Op gelijke wijze verkorten eerst MARCUS, dan ook LUCAS, de woorden van PETRUS belijdenis, zoo als wij die, meer ontwikkeld en uit het Prophetisch-Apostoliſche ſtandpunt lezen bij MATTHÉUS. — De geheele toeſpraak van den Heer aan PETRUS (bij MATTHÉUS, vs. 17—19) wordt bij MARCUS, om reeds aangeduide redenen (1), niet herhaald; evenmin bij LUCAS,

(1) Boven, bl. 167.

wien het vooral om eenen geleidelijken voortgang der historifche orde te doen is. — Voor het gebod des Heeren (Matth. vs 20), heeft MARCUS (vs. 30) een krachtige uitdrukking: *hij gebood hun fcherpelijk;* insgelijks hierin door LUCAS gevolgd. — Bij de voorzegging van het aanftaande *lijden*, drukt MATTHÉUS (vs. 21) meer op de plaats, voor hetzelve beftemd: *Jeruſalem;* MARCUS, (vs. 31), hier wederom door LUCAS gevolgd, op de *verwerping*, die dat lijden zoude kenmerken. — De beftraffing van PETRUS onderfcheidt zich bij MARCUS wederom door een treffenden trek, (vs. 33): JESUS *zag alle de discipelen aan*, terwijl Hij PETRUS *beſtrafte*. De Apostel, allen tot voorbeeld gefteld in zijne belijdenis en ijver, moest, waar hij door overijling of menfchelijken zin zich te buiten ging, des te meer ten toon gefteld worden. Men gevoelt hier weder de verwantfchap van dit Evangelie met den man, wien dergelijke trekken aangaan. — Straks (vs. 34) voegt MARCUS bij de melding *der discipelen* (Matth. vs. 24), ook die *der fcharen*, als dat woord werd uitgefproken: *Zoo iemand achter Mij wil komen, die verloochene zich zelven.* LUCAS (vs 23) heeft hier: *allen.* — Het woord van *Evangelie* is bij geen der Evangelisten gemeenzamer dan bij MARCUS (1). Hij heeft het ook hier (vs. 35) in onmiddelijke verbinding met den Perfoon des Heeren: *Om Mijnentwil*, EN OM DES EVANGELIUMS WIL. — Eindelijk (vs. 38) verbindt hij op indruk makende wijze

(1) I, 1, 14, 15. VIII. 35. X. 29. XIII. 10. XVI. 15.

het belijden van den Zoon des menſchen in dezen tegenwoordigen tijd, met de heerlijkheid van Zijne toekomst (1). Lucas (vs. 26) neemt dit toegevoegde aan de woorden bij Matthéus, van Marcus over; maar als eigenaartigheid van laatstgemelden blijft de krachtige en ernſtige uitdrukking: *in dit overſpelig en zondig geſlacht*, alleenlijk bij hem voorhanden.

Wij vervolgen het verhaal der *Synoptici*, zoo als zij nu, ieder in zijnen eigenen ſtijl, de *verheerlijking op den Berg* beſchrijven.

Matth. XVI. 28. Voorwaar, zeg Ik u: daar zijn ſommigen van die hier ſtaan, welke den dood niet ſmaken zullen, *tot dat zij den Zoon des menſchen zullen hebben zien komen in zijn koninkrijk.* XVII. 1. En na zes dagen nam Jesus met zich Petrus, Jacobus, en Johannes zijnen broeder, en bracht hen op eenen hoogen berg *alleen.* 2. En Hij werd voor hen veranderd van gedaante, en *zijn aangezicht blonk gelijk*

Marc. IX. 1. En Hij zeide tot hen: voorwaar, zeg Ik u, dat er ſommigen zijn van de genen, die hier ſtaan, die den dood niet zullen ſmaken, *tot dat zij zullen gezien hebben, dat het koninkrijk Gods met kracht gekomen is.* 2. En na zes dagen nam Jesus met zich Petrus, Jacobus en Johannes, en bracht hen op een hoogen berg, *bezijden alleen*, en Hij werd voor hen van gedaante veranderd. 3. *En zijne kleede-*

Luc. IX. 27. En Ik zegge u, waarlijk, daar zijn ſommigen der genen die hier ſtaan, die den dood niet zullen ſmaken, *tot dat zij het koninkrijk van God zullen gezien hebben.* 28. En het geſchiedde, omtrent acht dagen na deze woorden, dat Hij medenam Petrus, en Johannes en Jacobus, en klom op den berg, *om te bidden.* 29. En *als Hij bad*, werd de gedaante *zijns aangezichts veranderd*, en *zijne kleeding wit,*

(1) Verg. Rom. X. 9, 10.

Matthéus.	Marcus.	Lucas.
de zon, en zijne kleederen werden wit, gelijk het licht. 3. En ziet, van hen werden gezien Moses *en* Elias, met Hem te zamen fprekende. 4. En Petrus, antwoordende, zeide tot Jesus: Heere! het is goed, dat wij hier zijn; zoo Gij wilt, laat ons hier drie tabernakelen maken, voor U één, voor Moses één, en één voor Elias.	*ren waren blinkende, zeer wit als fneeuw; hoedanig geen voller op aarde zoo wit maken kan.* 4. En van hen werd gezien Moses *met* Elias, en zij fpraken met Jesus. 5. En Petrus, antwoordende, zeide tot Jesus: *Rabbi*, het is goed dat wij hier zijn; laat ons drie tabernakelen maken, voor U één, voor Moses één, en voor Elias één. 6. Want hij wist niet wat hij zeide, *want zij waren zeer bevreesd.*	*zeer blinkend.* 30. En ziet, twee mannen fpraken met Hem, welke waren Moses en Elias. 31. *Welke gezien zijnde in heerlijkheid, zeiden Zijnen uitgang, dien Hij zoude vervullen te Jerufalem.* 32. *Petrus nu, en die met hem waren, waren met flaap bezwaard, en ontwaakt zijnde, zagen zij Zijne heerlijkheid, en de twee mannen, die bij Hem ftonden.* 33. *En het gefchiedde, als zij van Hem affcheidden*, zoo zeide Petrus tot Jesus: *Meester!* het is goed, dat wij hier zijn; laat ons drie tabernakelen maken, voor U één, voor Moses één, en voor Elias één, niet wetende wat hij zeide.
5. Tewijl Hij nog fprak, ziet een luchtige wolk heeft hen overfchaduwd, en ziet, eene ftem uit de wolk, zeggende: de-	7. En daar kwam eene wolk die hen overfchaduwde. En eene ftem kwam uit de wolk, zeggende: deze is mijn geliefde	34. Als Hij nu dit zeide, kwam eene wolk, en overschaduwde hen; en zij werden bevreesd, als *deze in de wolk ingin-*

MATTHÉUS.

ze is mijn geliefde Zoon, *in welken Ik mijn welbehagen heb;* hoort Hem. 6. En de discipelen dit hoorende, *vielen op hunne aangezichten, en werden zeer bevreesd.* 7. En JESUS, bij hen komende raakte hen aan en zeide: ſtaat op, en vreest niet. 8. En hunne oogen opheffende zagen zij niemand, dan JESUS alleen. 9. En als zij van den berg afkwamen, gebood hun JESUS, zeggende: zegt niemand dit gezicht, tot dat de Zoon des menſchen zal opgeſtaan zijn uit de dooden.

10. En zijne discipelen vroegen Hem, zeggende: wat zeggen dan de Schriftgeleerden, dat ELIAS eerst komen moet? 11. Doch JESUS antwoordende, zeide tot hen: ELIAS zal wel eerst komen, en alles weder oprichten. 12. Maar Ik zeg

MARCUS.

Zoon, hoort Hem. 8. En *haastelijk rondziende*, zagen zij niemand meer, dan JESUS alleen bij zich. 9. En als zij van den berg afkwamen, gebood Hij hun, dat zij niemand verhalen zouden, hetgeen zij gezien hadden, dan wanneer de Zoon des menſchen uit de dooden zoude opgeſtaan zijn. 10. *En zij behielden dit woord bij zich zelve, vragende onder malkanderen, wat het was, uit de dooden opſtaan.*

11. En zij vroegen Hem, zeggende: waarom zeggen de Schriftgeleerden, dat ELIAS eerst komen moet? 12. En Hij, antwoordende, zeide tot hen: ELIAS zal wel eerst komen, *en alles weder oprichten;* en (het zal ge-

LUCAS.

gen. 35. En daar geſchiedde eene ſtem uit de wolk, zeggende: deze is mijn geliefde Zoon; hoort Hem. 36. En als de ſtem geſchiedde, zoo werd JESUS alleen gevonden. *En zij zwegen ſtil, en zij verhaalden in die dagen niemand iets van hetgeen zij gezien hadden.*

Matthéus.	Marcus.	Lucas.
u, dat Elias nu gekomen is, en zij hebben hem niet gekend, doch zij hebben aan hem gedaan, al wat zij hebben gewild; alzoo zal ook de Zoon des menschen van hen *lijden.* 13. *Toen verstonden de discipelen, dat Hij hun van Johannes den Dooper gesproken had.*	schieden) gelijk geschreven is van den Zoon des menschen, dat Hij veel zal *lijden en veracht worden!* 13. Maar Ik zeg u, dat ook Elias gekomen is, en zij hebben hem gedaan, al wat zij gewild hebben, gelijk van Hem geschreven is.	

Uit het bloote overzicht van dit drievoudig verhaal, blijkt reeds genoegzaam hoe elk onzer Evangelisten de geschiedenis wedergeeft, overeenkomstig zijn aanvankelijk ons gebleken standpunt. Matthéus heeft den grond gelegd; Marcus en Lucas, deels het noodigste herhalende, deels het verhaal van hunnen voorganger onderstellende, vullen het voorts aan met bijzonderheden, waarin elks eigenaartig karakter ondubbelzinnig genoeg spreekt. Zoo heeft b. v. Lucas de allergewichtigste bijzonderheid, dat de verheerlijking van Jesus een aanvang nam, terwijl *Hij bad.* — Doch wij bepalen ons hier bij het bijzondere van Marcus. Bij hem vinden wij ook hier, geene nieuwe feiten zoo zeer, als wel eene geheel eigene wijze van voorstelling der reeds bekende. Kleine tusschenvoegingen, naauwlijks opgemerkte verscheidenheden van uitdrukking, geven hem, bij de vergelijking, al ras een geheel andere kleur, dan die des verhaals van Matthéus. —

Dus voegt hij (vs. 2) het toelichtend en verſterkend woordeke: *bezijden* in (1). — De verandering van gedaante beſchrijft MATTHÉUS ſchitterend en dichterlijk, door vergelijking met *Zon* en *licht* (vs. 2), MARCUS, door eene min verhevene, maar door hare eenvoudigheid zelve des te ſprekender, en als uit het leven gegrepene ſpreekmanier: *Zijne kleederen waren blinkende, wit als ſneeuw, hoedanig geen voller op aarde zoo wit maken kan* (vs. 3). — Bij het toeſpreken van JESUS, heeft MATTHÉUS (vs. 4.): *Heere!* MARCUS (vs. 5), eigenaartig en naauwkeurig: *Rabbi*, door LUCAS overgezet (vs. 33): *Meester.* — Als uit den mond van een der Apostelen, van PETRUS, is, kenlijk, bij onzen MARCUS (vs. 10) de naïve voorſtelling van der discipelen onwetendheid, bij innerlijke belangſtelling: *Zij behielden dit woord bij zich zelve, vragende onder malkander, wat het was, uit de dooden opſtaan!* — Bij de vermelding eindelijk van 's Heeren voorzegd en aanſtaande lijden, heeft wederom hij bepaaldelijk de melding der *verachting* (vs. 12).

Hetgeen onmiddelijk bij de drie *Synoptici* op het verhaal der verheerlijking volgt, doet hunne eigenaartigheden, bijzonder die van MARCUS, nog ſterker uitkomen:

---

(1) Dit woordje, namelijk, in onze Nederduitſche overzetting; in het oorſpronkelijk heeft eigenlijk MATTHÉUS: *bezijden* (κατ' ἰδίαν), en MARCUS: *bezijden alleen* (κατ' ἰδίαν μόνους).

Matth. XVII. 14. En als zij bij de fcharen gekomen waren, kwam tot Hem een mensch, *vallende voor Hem op de knieën*, en zeggende: 15. Heer! ontferm U over mijnen zoon, want hij is *maanziek*, en is in zwaar lijden; want menigmaal valt hij in het vuur, en menigmaal in het water. 16. En ik heb hem tot Uwe discipelen gebracht, en zij hebben hem niet kunnen genezen. 17. En Jesus antwoordende, zeide: o ongeloovig en verkeerd geflacht! hoe lang zal Ik nog met ulieden zijn? hoe lang zal Ik ulieden nog verdragen? Brengt hem mij hier.

Marc. IX. 14. En als Hij bij de discipelen gekomen was, zag Hij *eene groote fchare rondom hen, en (eenige) Schriftgeleerden, met hen twistende.* 15. *En terftond de geheele fchare, Hem ziende, werd verbaasd en toeloopende groetten zij Hem.* 16. *En Hij vroeg de Schriftgeleerden: wat twist gij met dezen?* 17. *En één uit de fchare*, antwoordende, zeide: Meester! ik heb mijnen zoon *tot U* gebracht, die eenen *ftommen geest* heeft. 18. En waar hij hem ook aangrijpt, *zoo fcheurt hij hem, en hij fchuimt, en knerst met zijne tanden, en verdort;* en ik heb Uwen discipelen gezegd, dat zij hem zouden uitwerpen, en zij konden niet. 19. En Hij antwoordde hun, en zeide: o ongeloovig en verkeerd geflacht! hoe lang zal Ik nog bij

Luc. IX. 37. En het gefchiedde *des daags daaraan*, als zij van den berg afkwamen, *dat Hem een groote fchare te gemoet kwam.* 38. *En ziet, een man van de fchare* riep uit, zeggende: Meester! ik bid U, zie toch mijnen zoon aan, want hij is mij *een eeniggeborene.* 39. En ziet, een *geest* neemt hem, en van ftonden aan roept hij, *en hij fcheurt hem, dat hij fchuimt, en wijkt naauwelijks van hem, en verpletert hem.* 40. En ik heb uwe discipelen gebeden, dat zij hem zouden uitwerpen, en zij konden niet. 41. En Jesus antwoordende, zeide: o ongeloovig en verkeerd geflacht! hoe lang zal Ik nog bij ulieden zijn, en ulieden verdragen? Breng uwen zoon hier.

Matthéus.	Marcus.	Lucas.
	u zijn? hoe lang zal Ik u nog verdragen? brengt hem tot Mij.	
18. En Jesus beſtrafte hem, en de booze geest ging van hem uit, en het kind werd genezen van dat uur af.	20. En zij brachten denzelven tot Hem, en als Hij hem zag, *ſcheurde hem terſtond de geest, en hij, vallende op de aarde, wentelde zich al ſchuimende.* 21. *En Hij vroeg deszelfs vader: hoe langen tijd is het, dat hem dit overkomen is? En hij zeide tot Hem: van zijne kindschheid af.* 22. En menigmaal heeft hij hem ook in het vuur en in het water geworpen *om hem te verderven: maar zoo Gij iets kunt, wees met innerlijke ontferming over ons bewogen, en help ons.* 23. *En Jesus zeide tot hem: zoo gij kunt gelooven, alle dingen zijn mogelijk dengenen, die gelooft.* 24. *En terſtond de vader des kinds, roepende met tranen, zeide: ik geloof, Heere! kom*	42. En nog, als hij naar Hem toekwam, ſcheurde hem de booze geest, en verſcheurde hem: Maar Jesus beſtrafte den onreinen geest, en maakte het kind gezond, en gaf hem zijnen vader weder.

Matthéus.	Marcus.	Lucas.
	mijne ongeloovigheid te hulp. 25. *En Jesus, ziende dat de fchare gezamenlijk toeliep, beftrafte den onreinen geest, zeggende tot hem: gij ftomme en doove geest! Ik beveel u, ga van hem uit, en kom niet meer in hem.* 26. *En hij roepende, en hem zeer fcheurende, ging uit: en (het kind) werd als dood, alzoo dat velen zeiden, dat het geftorven was.* 27. *En Jesus, hem bij de hand grijpende, richte hem op, en hij ftond op.*	
19. Toen kwamen de discipelen tot Jesus alleen, en zeiden: waarom hebben wij hem niet kunnen uitwerpen? 20. En Jesus *zeide tot hen: om uws ongeloofs wille! want voorwaar zeg Ik u: zoo gij een geloof hadt als een mostaardzaad, gij zoudt tot dezen berg zeggen: ga weg van hier derwaarts,*	28. *En als Hij in huis gegaan was,* vroegen Hem zijne discipelen alleen: waarom hebben wij hem niet kunnen uitwerpen? 29. En Hij zeide tot hen: dit geflacht kan nergens door uitgaan, dan door bidden en vasten.	43. *En zij werden allen verflagen over de grootdadigheid Gods.*

Matthéus.	Marcus.	Lucas.
en hij zal heen gaan, en niets zal u onmogelijk zijn. 21. Maar dit geflacht vaart niet uit, dan door bidden en vasten.		

Zoo ergens, dan voorzeker hier, ligt de eigenaartigheid van het Evangelie van Marcus, bij de oppervlakkigfte vergelijking reeds, voor oogen: zijne gave van naauwkeurige en aanfchouwlijk-makende beftemdheid, in de opneming eener menigte bijzonderheden, door Matthéus, naar den aart van zijn algemeen beftek, voorbijgegaan. Treffend zijn in deze gefchiedenis de bedoelde bijzonderheden allezins: het twisten der Schriftgeleerden met de discipelen die de genezing niet kunnen volbrengen (vs. 14), en, midden in de fpanning, daardoor onder de menigte te weeg gebracht, de komst van Jesus, die als de wel bekende en Machtige Redder door *de toeloopende fchaar wordt gegroet*, d. i. bewelkomd (vs. 15); de vraag, door Jesus aan *de twistende Schriftgeleerden* gericht (vs. 16); het antwoord daarop van *den man uit het midden der fchaar*, wien de zaak aanging, den vader namelijk van het kranke bezetene kind (vs. 17); de uitvoerige, juiste, en geheel fchilderachtige befchrijving van de kwaal en hare verfchijnfelen, zoo wel bij monde des vaders (vs. 18), als ftraks door den verhaler zelven (vs. 20), daar het kind tot Jesus gebracht wordt. Van deze bijzonderheden heeft Lucas fommigen opgenomen, doch altijd

met behoud van zijne eigene wijze van fchrijven, en zonder dat er, bij de vergelijking van het eigenaartige en alleen bij MARCUS te huis behoorende, eenige vermenging tusfchen de twee Evangeliën plaats hebbe. De befchrijving, vooral, der aanvallen van bezetenheid bij den jongen (vs. 18 en 20) is door onzen tweeden Evangelist met een keur en fterkte van uitdrukkingen voorgefteld, die ons niet alleen in zijnen ftijl, maar ook in geheel de richting van zijnen geest het inzicht opent. Het is die krachtvolle opvatting der gebeurtenisfen, welke van eene krachtvolle ziel, eene even fikfche als frisfche aanfchouwingsgave, een van elken trek in het voorwerp zijner hoogfte belangftelling geheel doordrongen gemoed, getuigt. Rijk allezins in even juiste als indrukmakende bewoordingen is de plaats uit het verhaal van MARCUS, die wij hier bijzonder aanwezen. De booze geest *fcheurt* (Gr. ῥήσσει) den bezetene; deze, daarop, *fchuimt* (ἀφρίζει), en *knerst met de tanden* (τρίζει τοὺς ὀδόντας), en *verdort* (ξηραίνεται); ftraks *verfcheurt* hem (σπαράσσει) de geest, en de bezetene *wentelt zich al fchuimende* (κυλίεται ἀφρίζων) *op den grond;* later herhaalt hij nog eens dat *verfcheuren* (vs. 26): *fchreeuwende, en hem zeer fcheurende* (κράξαν καὶ σπάραξαν) *ging hij uit.* — Van dat alles, als gezegd is, heeft MATTHÉUS volftrekt niets, en neemt LUCAS, ja, meer dan éénen trek over, doch, kenbaar, op eene wijze, die hem als den meer eigenlijken historiefchrijver voegde, dat is met eene wijziging van den rijkdom der uitdrukkingen bij MARCUS, die dezen laatfte in het uitfluitend bezit van het fchilderachtig-aanfchouwelijke

der voorſtelling laat. Opmerkelijk is het ook, dat Lucas, *de Medicijnmeester*, meer te kennen geeft van de innerlijke werking van den boozen geest op het geſtel van den kranke (vs. 39): *Hij wijkt naauwlijks van hem, hem verpletterende* (liever, *benaauwende*, συντρίβον); terwijl Marcus het verſchijnſel zuiver van zijne uiterlijke en geheel zichtbare zijde wedergeeft. — Voorts heeft geheel alleen onze tweede Evangelist dat geſprek tusſchen Jesus en den vader van den bezetene, hetwelk zoo vol is van de treffendſte en leerrijkſte bijzonderheden; in de eerſte plaats, dat aandoenlijke: *indien gij iets kunt* (vs. 22), en het ernſtige antwoord daarop van Jesus (vs. 23): *zoo GIJ KUNT gelooven, alle dingen zijn mogelijk dengenen die gelooft;* — den uitroep, vervolgens, van den vader (vs. 24): *En terſtond, de vader van het kind, roepende met tranen, zeide: Heere, ik geloof! kom mijne ongeloovigheid te hulp;* — eindelijk (vs. 25—27) de uitwerping door het machtwoord van Jesus, doch met deze belangrijke bijzonderheid, dat de Heere *den toeloop der ſchare ziende*, nu, naar Zijne gewoonte, noodelooze vertooning vermijdende, de genezing veelmeer beſpoedigt. Ten ſlotte doet ook nog dit woord het indrukmakende der geheele gebeurtenis, het geweld van den boozen geest en de macht van den genezenden Heiland des te krachtiger uitkomen: *Het kind werd als dood, alzoo dat velen zeiden, dat het geſtorven was; en Jesus, hem bij de hand grijpende, richtte hem op, en hij ſtond op.* — De vraag der discipelen, waarom *zij* den boozen geest niet hadden kunnen

uitdrijven, werd ons reeds door MATTHÉUS vermeld; MARCUS voegt er de eenvoudige, maar alles behalve onbeduidende bijzonderheid bij (vs. 28), dat die vraag gedaan werd, als JESUS *te huis gekomen was.* — In het antwoord des Heeren brengt MATTHÉUS kenlijk (vs. 20) eene uitspraak over, die historisch elders behoort. MARCUS laat die dan ook hier ter plaatse weg, en behoudt alleen (vs. 29) de woorden, die ook MATTHÉUS ten flotte heeft (vs. 20). — LUCAS, (naar zijne wijze, als later blijken zal,) befloot reeds vroeger het verhaal met *de verheerlijking van God* (vs. 43).

Wij hebben dan nu op deze wijze een algemeenen indruk van het kenmerkende des Evangelies van MARCUS kunnen ontfangen. Treden wij thands in bijzonderheden. Zien wij thands *ten eerste*, van eenige voorname eigenaartigheden, waarop het onderscheid tusschen MARCUS en zijne twee mede-Evangelisten zich *uitwendig* vertoont; *daarna*, van het *inwendig* karakter, van het innerlijke zamenstel, hetwelk zich in de op te merken of reeds opgemerkte verschijnselen openbaart.

Het Evangelie van MARCUS, allereerst met dat van MATTHÉUS vergeleken, onderscheidt zich al dadelijk van hetzelve, aan de ééne zijde, door zeer merkbare bekorting, aan de andere, nog veel sterker, door rijke uitwerking en ontwikkeling. In het laatste opzicht, veel meer dan in het eerste, wordt onze tweede Evangelist door LUCAS gevolgd, die over het geheel MATTHÉUS met niet weinige bijdragen van allerlei stoffe vermeerdert.

Zien wij, waarin bij MARCUS de aangemerkte *bekorting* hoofdzakelijk beſtaat. Behalve, dan, eene menigte woorden, uitſpraken, aanhalingen vooral uit de Propheten, bij MATTHÉUS in milden overvloed voorhanden, vallen bij onzen tweeden Evangelist geheele verhalen, geheele hoofddeelen weg, die, òf bij MATTHÉUS, òf bij LUCAS en MATTHÉUS beide, te lezen zijn. — Dus b. v. vervalt bij MARCUS de geheele voorſtelling van 's Heilands ontfangenis, geboorte en kinderlijken leeftijd; insgelijks, die van de aankondiging en geboorte van JOHANNES *den Dooper*; eindelijk mede, de geſlachtlijst van JESUS CHRISTUS; met één woord, de inhoud der beide eerſte Hoofddeelen zoo van LUCAS als van MATTHÉUS. Krachtig, maar kort af, vangt MARCUS, in ſtede van deze bijzonderheden, zijn verhaal aan, aldus: *Het begin des Evangeliums van JESUS CHRISTUS, den Zone Gods. Gelijk geſchreven is in de Propheten: Ziet, Ik zende mijnen Engel voor Uw aangezicht, die uwen weg voor U heen bereiden zal. — JOHANNES was doopende in de woestijn*, enz. — Eveneens misſen wij bij MARCUS geheel de *Bergrede*, hetzij in den ruimen en rijken vorm van MATTHÉUS, hetzij in den meer beknopten maar historiſchen van LUCAS (1). — De *gelijkenisſen*, ofſchoon bij onzen Evangelist deze leerwijze van JESUS met bijzonderen nadruk vermeld is (IV. 33), zijn hier evenwel ten hoogſte ſpaarzaam opgenomen. Van de gelijkenisſen, bij de twee mede-Synoptici voorhanden, heeft hij alleenlijk die van *het zaad op vier-*

(1) Bl. 174 boven.

derlei grond geſtrooid (1), die van het *mostaardzaad* (2), en later, die *van den wijngaard en de landlieden* (3). Terwijl, voorts, zoowel Lucas als Matthéus, elk afzonderlijk, een aantal gelijkenisſen hebben, bij geenen anderen Evangelist bewaard, zoo heeft Marcus ſlechts eene eenige gelijkenis, die alleen bij hem gevonden wordt. Wij komen ſtraks op die gelijkenis, en later op de Evangeliſche gelijkenisſen in het algemeen, te rug. — Doch, om nog een enkel in het oog loopend voorbeeld van uitlatingen bij onzen Evangelist aan te voeren, bij hem vinden wij noch het herhaalde *wee* over de Schriftgeleerden en Phariſeën (4), noch dat over Chorazin, Capernaüm, en Bethſaïda (5), noch dat over Jeruſalem (6) opgenomen. Waarvandaan die uitlating, en uit wat beginsel, zal later blijken.

Tegen deze weglatingen en verkortingen ſtaat, ter ruime vergoeding, die rijkdom van bijvoegingen en uitbreidingen bij Marcus over, welke eerst recht bij eene naauwgezette vergelijking tusſchen den tekst der beide eerſte Evangeliën in het oog valt. Deze toevoe-

---

(1) Matth. XIII. 3—8. Luc. VIII. 5—8. Marc. IV. 3—8.

(2) Matth. XIII. 31, 32. Luc. XIII. 18, 19. Marc. IV. 30—32.

(3) Matth. XXI. 33—42. Luc. XX. 9—18. Marc. XII. 1—11.

(4) Matth. XXIII. 14—35. Luc. XI. 39—52.

(5) Matth. XI. 20—24. Luc. X. 13—15.

(6) Matth. XXIII. 37—39. Luc. XIII. 34, 35. XIX. 41—44.

gingen tot MATTHÉUS zijn zeer zelden geheel nieuwe verhalen, of, waar zij het ook zijn, hoogst zelden bij MARCUS alleen bewaard gebleven. Met zijnen Voorganger vergeleken levert hij flechts de vijf volgende, bij dezen nog niet befchrevene gefchiedenisfen op: 1°. de genezing van den bezetene in de Synagoge te Capernaüm (1); 2°. de genezing van den doove en kwalijk fprekende in de landpalen van Decapolis (2); 3°. de genezing van den blinde te Bethfaïda (3); 4°. het uitwerpen van booze geesten in den naam van JESUS door de zulken, die tot de volgelingen van JESUS niet onmiddelijk behoorden (4); 5°. het penningske der weduwe (5).

Van deze vijf plaatfen zijn flechts de tweede en de derde, gelijk uit de tekstaanhaling blijkt, bij MARCUS alleen aanwezig; de drie overige bevatten feiten, die ook bij LUCAS zijn opgenomen. Doch men zie elks eigenaartige kleur in de, hoe ook verwante, voorftelling behouden, b. v. in de bijzonderheid van *het penningske der weduwe:*

Marc. XII. 41. En *JESUS gezeten zijnde tegen over de fchatkist*, zag hoe *de fchare* geld wierp in de fchatkist; en *vele rijken* wierpen *veel* daarin. 42. En daar kwam eene arme weduwe,

Luc. XXI. 1. En opziende, zag Hij *de rijken* hunne gaven in de fchatkist werpen. 2. En Hij zag ook eene zekere arme weduwe twee kleine penningen daarin werpen. 3. En Hij zeide: waar-

(1) Marc. I. 23—28. Luc. IV. 33—37.
(2) Marc. VII. 31—37.
(3) Marc. VIII. 22—26.
(4) Marc. IX. 38—41. Luc. IX. 49, 50.
(5) Marc. XII. 41—44. Luc. XXI. 1—4.

MARCUS.

die wierp twee kleine penningen daarin, *hetwelk is een oort.* 43. En *JESUS zijne discipelen tot zich geroepen hebbende*, zeide tot hen: Voorwaar, Ik zeg u, dat deze arme weduwe meer ingeworpen heeft, *dan allen die in de ſchatkist geworpen hebben.* 44. Want zij allen hebben van hunnen overvloed daarin geworpen; maar deze heeft van haar gebrek, al wat zij had, (daarin) geworpen, haren ganſchen leeftocht.

LUCAS.

lijk, Ik zeg u, dat deze arme weduwe meer dan allen heeft ingeworpen. 4. Want die allen hebben van hunnen overvloed geworpen *tot de gaven Gods;* maar deze heeft van haar gebrek, al den leeftocht, dien zij had, daarin geworpen.

Men heeft hier wederom ten kenlijkst in MARCUS het uitvoerig, het krachtig en aanſchouwlijk geteekende: eerst, het zitten van JESUS tegen over de ſchatkist; ſtraks, de liefelijke melding, hoe de Heiland Zijne jongeren te zamen roept, om hen opmerkzaam te maken, en uit dit aan Hem alleen bekende voorval leering uit te deelen. Bij MARCUS is ook eigenaartig de afzonderlijke melding eerst van de *ſchare* in het algemeen, daarna van de *vele rijken* in het bijzonder; dan de korte tusſchengevoegde verklaring: *twee penningen*, HET WELK IS EEN OORT; eindelijk de krachtige vermenigvuldigde herhaling van het hoofdwoord: *inwerpen.* — LUCAS heeft, als hiſtorieſchrijver, met meerdere beknoptheid, de zaak eenvoudig gelijk zij voorviel te boek geſteld; het ſchilderachtige der voorſtelling valt bij hem eerder weg, maar daarentegen onderſcheidt *zijn* verhaal zich door het aandoenlijke woord, waarmede hij de ſchatkist, naar

haren inhoud, benoemt: *de gaven Gods.*

In de gelijkenis, alleen bij MARCUS voorhanden, waarop wij boven doelden, zijn wederom dezelfde trekken zichtbaar. Het is die van het Koninkrijk Gods, vergeleken bij de langzame, maar zekere en regelmatige ontwikkeling van het geſtrooide zaad. In deze beknopte, maar allezins treffende gelijkenis ligt, om zoo te zeggen, geheel ons tweede Evangelie in zijnen aart en aanleg open. Wij lezen haar onmiddelijk na die andere, aan alle drie onze Evangelisten gemeen, van het zaad in de vierderlei aarde; aan welke dan bij MATTHÉUS (XIII. 1—23, 24—30) de gelijkenis zich aanſluit van het onkruid, door den vijand onder de tarwe gezaaid; maar bij MARCUS, met weglating van deze laatſte, het volgende (IV. 26—29): *En Hij zeide: alzoo is het Koninkrijk van God, gelijk of een mensch het zaad in de aarde wierp, En (voorts) ſliep en opſtond, nacht en dag; en het zaad uitſproot, en lang werd, zoo dat hij zelf niet wist hoe. Want de aarde brengt van zelve* (Gr. αὐτομάτη) *vrucht voort; eerst den halm, daarna de air, daarna het volle koorn in de air. En als de vrucht zich voordoet, zendt hij terſtond de ſikkel daarin, om dat de oogst dáár is.* Alles in deze gelijkenis is karakteristiek. In de eerſte plaats, de zin en bedoeling zelve: het is het Koninkrijk van God, beſchouwd in zijnen onbemerkten, maar geſtadigen wasdom, in zijnen ſtillen, geregelden, ongedwongenen, krachtigen, verrasſenden gang. Maar hoe liefelijk en ſprekend ook de bijzonderheden: die zaaier, welke, zijn werk gedaan hebbende, het-

zelve verder overlaat, en, terwijl hij zijnen gewonen levensgang gaat, intusschen het gezaaide ziet opgeschoten, *zonder zelf te weten hoe;* die aarde, welke hare vrucht geeft *van zelve*, dat is, buiten menschelijke, maar door eene van God in haar gelegde eigene kracht, (zoo toch is insgelijks de levenskracht van het woord des Evangelies, dat niet werkeloos blijven *kan* uit zijnen aart); vervolgens, de vrucht zelve in hare trapsgewijze en zekere ontwikkeling, *eerst* de halm, *daarna* de air, *daarna* het volle graan in de air; eindelijk, en (met het geliefkoosde woord van Marcus) *terstond*, als de vrucht aldus tot volle rijpheid kwam, *de sikkel in den oogst*, d. i. het Koninkrijk van God in zijne voleinding van oordeel en van heerlijkheid (verg. Openb. XIV. 14—20).

Hetgeen intusschen, gelijk wij reeds zeiden, bovenal het Evangelie van Marcus, naast dat van Matthéus gelegd, onderscheidt, is niet zoo zeer de toevoeging van deze zeer weinige geheel *nieuwe* berichten, het is veeleer die treffende rijkdom van bijzonderheden, waarmede hij tot in de kleinste en fijnste trekken de berichten en verhalen van zijnen voorganger nader uitwerkt, toelicht, en met eene geheel nieuwe kracht van kleur, bestemdheid, en nadruk doet uitkomen. Het verhaal der opwekking van het dochtertje van Jaïrus (1), dat der genezing van het maanzieke kind (2), en zoo velen wij hier nog meer ten voor-

(1) Zie boven bl. 199 en volg. (2) Boven bl. 254 en volg.

beelde aanvoerden; of liever, met één woord, *elk* verhaal bij onzen tweeden Evangelist, met de gelijkfoortige plaatſen eerst van Matthéus, daarna van Lucas vergeleken, leveren in rijken overvloed ons de bevestiging van dezen doorgaanden regel op: wil men eene Evangelifche geſchiedenis in hare hoofdtrekken en groote uitkomſten niet ſlechts, maar in hare uitvoerigſte, en, men mag zeggen, ſchilderachtigſte aanſchouwlijkheid kennen? men vervoege zich tot Marcus!

Doch deze allereigenaartigſte voorſtelling van reeds bekende feiten, deze geheel verſche en diep belangrijke bearbeiding der reeds bij Matthéus voor het meest aanwezige grondſtof, beſtaat hier geenszins alleen in die ruime toevoeging van geheele volzinnen, die wij in ſommige der aangehaalde voorbeelden ontmoetten. Marcus weet ons eene gebeurtenis, eene gelijkenis, eene bijzonderheid, met de hem eigene aanſchouwelijkheid, juistheid, en levendigheid voor te ſtellen, door de tusſchenvoeging van eenige weinige woorden, vaak door ſlechts eene enkele ingevoegde, of verſterkte, of herhaalde uitdrukking, ſoms zelfs door eene bloote omzetting van denzelfden volzin, die reeds Matthéus bezigde. Voorbeelden zullen hier wederom ophelderen.

Wij betrekken tot deze kernvolle en treffende ſoort van eigenaartigheden, in eene voorname plaats, die opgave van eigennamen, bijnamen, betrekkingen van, bij Matthéus en zelfs bij Lucas meer in het algemeen vermelde, perſonen, waarin Marcus overvloedig is. —

Dus, b. v. vinden wij alleen bij hem, den naam van dien blinde gemeld, welke in de nabijheid van Jericho door den Heer genezen werd (X. 46): *Bartiméus, de zoon van Timéus.* — Dus, voegt hij (II. 6) den naam des Hoogepriesters in, tot wien DAVID zich vervoegd had, als hij de toonbrooden tot ſpijs ontfing: *ten tijde van Abiathar, den Hoogepriester.* — Dus, zagen wij het eerst bij onzen MARCUS den naam en vaders naam van den tollenaar-Apostel MATTHÉUS opgeteekend (II. 14): *LEVI, de zoon van ALPHÉUS.* — Dus, weten wij alleen door hem dien beteekenisvollen bijnaam der zonen van ZEBEDÉUS (III. 7): *En Hij gaf hun de toenamen van BOANERGES, dat is, zonen des donders* (1). — Dus, teekent alleen MARCUS aan, dat die SIMON *van Cyrene*, welke achter JESUS het kruis droeg, *de vader was van ALEXANDER en RUFUS* (XV. 21), bekende perſonen in den Romeinſchen kring, voor welken MARCUS in de eerſte plaats ſchreef, zoo als, ten aanzien van RUFUS, uit eene der groetenisſen van PAULUS in den Brief aan de Romeinen (XVI. 13) ſchijnt te blijken.

Belangrijker nog zijn die kleine invoegſels bij MARCUS, waarbij hij ons ſommige eigene woorden van JESUS, zoo als zij in het Arameesch-zelve door Hem werden uitgeſproken, bewaard heeft. Dus, in de geſchiedenis der opwekking van het dochtertje, vinden

(1) Opmerkelijk is het, hoe onze Evangelist op zijne lijst der Twaalve, SIMON PETRUS niet rechtſtreeks optelt, maar alleen van hem meldt, dat JESUS hem *den toenaam gaf van PETRUS* (vs. 16).

wij alleen bij hem (V. 41) de woorden: TALITHA KUMI, *hetwelk is, zijnde overgezet: gij, dochtertje, Ik zeg u, ſta op*, daar MATTHÉUS flechts het feit der opwekking meldt, en LUCAS daar alleenlijk de woorden in het grieksch bijvoegt. — Bij eene andere gelegenheid insgelijks geeft hij het eigen Arameefche woord te rug, dat JESUS bij de genezing van een' blinde in de landpalen van Decapolis bezigde (VII. 34): EPHPHATHA, *dat is te zeggen, word geopend.* — Dus, laat hij, in Gethſemané (XIV. 36) het Syrisch: *Abba* voorafgaan, waar de andere Evangelisten alleenlijk *Vader* hebben: ABBA *Vader! alle dingen zijn mogelijk bij U.* — Ook zonder den vreemden tongval heeft ons MARCUS een hoogst belangrijk machtwoord van den Meester bewaard, in het verhaal van den ſtorm op zee. MATTHÉUS en LUCAS melden alleen verhalenderwijze, hoe JESUS met één woord *wind en golven beſtrafte;* MARCUS (IV. 39) geeft de twee korte bevelwoorden zelve: *Zwijg, wees ſtil!* (1).

De bijzonderheden, intuſschen, bij MARCUS door middel van dergelijke korte tuſschenzinnen of toevoegſels voorhanden, hetzij tot opheldering van woorden of zaken, hetzij tot meerderen nadruk of nadere beſtemming, of ter diepere opvatting, of ter volledi-

(1) Gr. σιώπα, πεφίμωσο, eigenlijk: *Zwijg, word gebreideld*, gelijk ook VAN DER PALM in de Overzetting heeft opgenomen. Doch zijne aanteekening op die plaats is minder juist: »Tot den wind zeide Hij: *Zwijg;* tot de zee: *Word gebreideld!*" Neen! veeleer tot de bruischende zee: *Zwijg!* en tot den losgelaten storm: *Word gebreideld!*

ger aanschouwlijkheid, zijn in hare talrijkheid te zeer verscheiden, dan dat wij die allen hier onder eenige algemeene hoofden zouden brengen. Doorloopen wij liever hier en daar het Boek van onzen hoogbelangrijken Evangelist! en zij vallen ons, met telkens nieuwe onderrichting, in het oog.

I. 13. Het verhaal van 's Heilands verzoeking in de woestijn is bij Marcus zeer bekort. Hij heeft evenwel weder een enkelen trek, en deze van treffende beteekenis, waardoor hij zich van zijne mede-Evangelisten onderscheidt: Jesus *was met de wilde dieren.* Het nadrukkelijke, het aanschouwelijke, dat in deze kleine toevoeging ligt, gevoelt men van zelve. Doch leidt zij ons niet tevens op tot eene dieper opvatting in de gebeurtenis zelve? Brengt zij ons niet dien eersten mensch *in het Paradijs* voor den geest, die door ongehoorzaamheid de heerschappij over de dieren verbeurde, — en daartegenover, den tweeden Adam, den Godmensch, onder *de wilde dieren in de woestijn*, die heerschappij voor eene nieuwe menschheid herwinnende door gehoorzaamheid en het Woord van God? Men denke ook hier aan Jes. XI.

I. 20. Jesus bij de zee van Galiléa roept de visschers tot het Apostelschap; eerst Simon en Andréas, aanstonds daarna, Jacobus en Johannes, zonen van Zebedéus. Ook deze verlaten, op het woord van Jesus, hunne netten; de twee laatstgemelden daarenboven hunnen vader. Dit teekenen beide Marcus en Matthéus aan; doch Marcus heeft nog ééne korte toevoeging: zij lieten hunnen vader in het schip, *met de huurlingen.* — Twee bijzonderheden of, wil men, opheldc-

ringen liggen in deze drie woordekens: zoo was dan, *ten eerſte*, gezorgd, dat de vader dezer twee geroepenen in zijn bedrijf en ouderdom niet alleen bleef; zoo waren, *ten tweede*, deze visschers menschen van een niet volstrekt armoedig bestaan, en gaat ons eenig licht op ook over de maatschappelijke betrekking van den geliefdsten onder 's Heeren discipelen.

III. 5. De tegenstanders nemen JESUS waar, of Hij op den Sabbath den man, wiens hand verdord was, zal genezen. JESUS doet hem naderen, en vraagt, of het geoorloofd is op den Sabbath goed te doen, of kwaad te doen? — Daarop geneest hij den lijder, volgens LUCAS beide en MARCUS: *na dat Hij hen alle eerst had aangezien;* doch onze tweede Evangelist beschrijft de uitdrukking des gelaats, en de gezindheid des gemoeds van JESUS uitvoeriger nog en dieper: *Hij ziet hen rondom aan* MET TOORN, TE GELIJK BEDROEFD ZIJNDE OVER DE VERHARDING VAN HUN HART. — Het is hetgeen JOHANNES noemt: *den toorn des Lams.* Openb. VI. 16.

III. 20. De onverpoosde werkzaamheid van den Heere zelven en van Zijne Apostelen, wordt onmiddelijk na de opgave der namen, op deze wijze bij onzen MARCUS, en alleen bij hem, gekenmerkt: *Zij konden zelfs geen brood eten.* En later nogmaals (VI. 31): *Zij hadden zelfs geen gelegenen tijd om te eten.* En even te voren (insgelijks VI. 31) spreekt JESUS zelve tot hen dat liefelijk, nergens elders opgeteekend woord, dat ons zoo geheel in het dagelijksch verkeer en in den dagelijkschen kring der discipelen verplaatst: *Komt gijlieden in eene woeste* (eenzame)

plaats alleen, *en* RUST EEN WEINIG (Gr. *ἀναπαύεσθε ὀλίγον*).

VI. 4. Het bekende woord van JESUS: *Een Propheet is niet ongeëerd dan in zijn vaderland en in zijn huis.* Dus lezen wij de uitſpraak bij MATTHÉUS (XIII. 57). MARCUS heeft wederom eene kleine uitbreiding; maar wie gevoelt er het treffende en in alle tijden toepasselijke niet van? *Een Propheet is niet ongeëerd dan in zijn vaderland*, EN ONDER ZIJNE MAGEN, *en in zijn huis.*

VI. 47, 48. Na het wonder der vermenigvuldiging van de brooden en visſchen, begeven de discipelen zich ſcheep; JESUS blijft nog eenigen tijd op den berg alléén, om te bidden. MATTHÉUS (XIV. 32—24) en MARCUS melden deze bijzonderheid met ongeveer dezelfde bewoordingen. Doch men lette wederom op het levendige en aanſchouwlijke van die ééne omſtandigheid, welke MARCUS alleen heeft: *En Hij zag, dat zij zich zeer pijnigden, om het ſchip voort te krijgen.*

VI. 52. En als nu in de vierde nachtwake JESUS op de wateren tot het ſchip genaderd, en de tegenwind bedaard was, zoo verwonderen zich de discipelen en aanbidden; maar MARCUS brengt met die verwondering hetgeen dieper in het hart lag in verband: *Zij hadden niet gelet op het wonder der brooden; want hun hart was verhard.*

VII. 1. De bij de Joden zeer verſtaanbare uitdrukking: *onreine handen*, heldert hij op met een korten tusſchenzin: *dat is ongewaſchen.* Straks (vs. 11) insgelijks, met de eigene Joodſche uitdruk-

king, voor zijne lezers uit de Heidenen opgehelderd: *Korban, dat is te zeggen: gave.*

X. 17—30. Het gesprek met den rijken jongeling, en wat daar onmiddelijk mede zamenhangt, is door alle drie de *Synoptici* opgeteekend; bij MARCUS wederom met eigenaartige kleine toevoegingen. De aandoenlijke bijzonderheid, dat JESUS, vóór het uitspreken van het beslisfend woord: *Één ding ontbreekt u*, den jongeling *aanzag en beminde*, en toch, om dat natuurlijk beminlijke, niet het minst van de strengheid der uitspraak verzachtte, is slechts bij dezen onzen Evangelist vermeld. Straks (vs. 22) voegt hij bij het: *volg mij*, dat ook MATTHÉUS en LUCAS hebben, nog dit gewichtige: *het kruis opnemende* (ἄρας τὸν σταυρὸν). Maar als, verder, dat ontzachelijke woord van den Heere gehoord wordt: *dat de genen, die geld hebben, bezwaarlijk in het Koninkrijk van God zullen ingaan*, zoo laat alleen MARCUS de schrikverwondering der discipelen, en het herhalende, maar tevens verklarende woord des Meesters daarop volgen: *En de discipelen werden verbaasd over deze zijne woorden; maar* JESUS, *wederom-antwoordende, zeide tot hen:* KINDEREN! *hoe bezwaarlijk is het, dat* DE GENEN, DIE OP HET GELD HUN VERTROUWEN ZETTEN, *in het Koninkrijk van God ingaan.* En als dan nog de Heere voortgaat te zeggen, *dat een kemel ligter door het oog van een naald zal gaan, dan een rijke in het Koninkrijk van God*, en de discipelen, daarop nog meer verslagen, *tot malkanderen* (ook dit alleen bij MARCUS), zeggen: *wie kan dan zalig worden?* zoo heeft wederom niemand zoo krach-

tig en uitvoerig als MARCUS, dat machtig en beslissende reddingswoord des Heeren: *Bij de menschen is het onmogelijk*, MAAR NIET BIJ GOD; WANT *alle dingen zijn mogelijk bij God.* En, als Hij straks den discipelen toezegt, dat wat iemand om Zijnentwille zal verlaten hebben op deze aarde, honderdvoud datzelve zal te rug ontfangen, en in de toekomende eeuw het eeuwige leven, zoo voegt de trouwe en naauwgezette medgezel van PETRUS daar nog dit toe, hetwelk te ligt vergeten kon worden: dat deze wedervergelding, zoo ver het tegenwoordige leven aangaat, gepaard gaat *met vervolgingen* (μετὰ διωγμῶν).

X. 32. JESUS gaat voor de laatste reize met zijne discipelen op naar Jerusalem. Bij de eenvoudige vermelding hiervan, die MATTHÉUS (XX. 17) heeft, voegt MARCUS nog deze hoogst kenmerkende voorstelling van de gemoedsstemming der Apostelen, en van het Herderlijke des Meesters, die hen geleidt: *En* JESUS *ging hen vóór* (ἦν προάγων αὐτοὺς), *en zij waren verbaasd, en Hem volgende waren zij bevreesd.* Daarop dan verkondigt Hij hun op nieuw het aanstaande lijden, en de opstanding ten derden dage.

XII. 29. Bij de herinnering van het hoogste der geboden aan den Schriftgeleerde, gaat bij MARCUS de aanhaling uit Deuteronomium vooraf: *Hoor, Israël, de Heere onze God is een eenig Heere.* In een Evangelie, voor lezers uit de Heidenen allereerst bestemd, paste vooral deze grondlegging van alle geboden zoo wèl als van alle waarheden: de éénheid van God.

XV. 42. Eene zeer kleine bijvoeging, doch die eene

opheldering bevat, nergens elders in de Evangeliën aanwezig: *Het was de voorbereiding*, WELKE IS DE VÓÓRSABBAT (Gr. παρασκευὴ, ὅ ἐστι προσάββατον.)

XVI. 3, 4. Zoo wel LUCAS en JOHANNES, als MARCUS, maken melding van den graffteen, dien de vrouwen reeds afgewenteld vonden; maar alleen MARCUS meldt de verlegene vraag der vrouwen: *wie zal ons den ſteen afwentelen?* en aanſtonds daarop de naïve en waarheid-ademende opmerking van den verhaler: *want hij was zeer groot.*

Het is intusſchen niet alleen door dergelijke grooter of kleiner tusſchenzinnen, dat MARCUS op de meermalen gezegde wijze, een geheel nieuwe kleur, een geheel nieuw belang, aan het verhaal zijns voorgangers vermag te geven; hij doet dit vaak door de invoeging van een enkel woord, veelal een eenvoudig, maar veelbeteekenend deelwoord. Eenige voorbeelden volgen.

I. 7. De doop van JOHANNES den Voorlooper! Hij wijst op den Sterkere, die na hem komt. Hij belijdt zich zelven (bij MATTHÉUS) *niet waardig Diens voetzolen te dragen;* (bij LUCAS) *niet waardig den riem Zijner voetzolen te ontbinden;* — bij MARCUS ſlechts een enkel deelwoord meer: *niet waardig* NEDERBUIGENDE (of liever, BUKKENDE, Gr. κύψας) *den riem Zijner voetzolen te ontbinden.* Wat gevoel van eerbied en aanbidding in die ééne bijvoeging ligt, laat zich beter gevoelen, dan ontwikkelen!

I. 13. Straks komt, onder de menigte, ook JESUS om van JOHANNES gedoopt te worden. *Toen kwam*

Jesus *van Galiléa*, heet het bij Matthéus; bij Marcus: Jesus van Nazareth *van Galiléa*. Het verachte der plaats, waar de Heiland opgevoed werd, en van waar Hij kwam, wil onze Evangelist met dubbelen nadruk doen uitkomen. En dit, tot bij de Engelenboodschap der Opstanding. *Gij zoekt* Jesus *die gekruisigd is*, lezen wij bij Matthéus; bij onzen Marcus (XVI. 6): *Gij zoekt* Jesus den Nazarener, *die gekruisigd is*.

I. 41. Een melaatsche nadert tot den Heiland, biddende om genezing. Jesus *strekt de hand uit en raakt hem aan tot genezing*, volgens Matthéus en Lucas. Marcus voegt een enkel woord uit 's Heilands ziel nog daartusschen: σπλαγχνισθείς, *uit innerlijke ontferming*.

IV. 3. De Heer onderwijst door parabelen. Hij maakt een aanvang met die van den *Zaaier*. Maar bij Marcus laat Hij een indrukmakend woord voorafgaan: Hoort. Het is het woord des gezags. In geheel het Nieuwe Testament spreekt niemand het uit, dan Hij van wien de Vader gezegd heeft: *Hoort Hem*.

VI. 53. Na het stillen van den tegenwind in die straks herinnerde nachtwaak, schrijft Matthéus (XIV. 31): *En overgevaren zijnde, kwamen zij in het land Gennesareth*. Aanschouwelijk en met den echten zeeterm voegt Marcus daar nog bij: *En zij havenden aldaar* (liever: *zij landden*, Gr. προσωρμίσθησαν).

VII. 21. De onreinheid ligt niet in de spijze, die ten monde ingaat, maar in het hart, van waar de gedachten en alle zonden uitgaan. Marcus breidt deze uitspraak des Heeren na Matthéus wijder uit:

maar vooral doet hij door een enkel woord de kracht der tegenstelling uitkomen: VAN BINNEN (Gr. ἔσωθεν) *uit het hart der menschen komen de booze overleggingen.* En dit VAN BINNEN heeft alleen hij ook nog in vs. 23; tegen over het insgelijks hem eigene: VAN BUITEN (Gr. ἔξωθεν), vs. 14 en 18.

X. 13. De discipelen bestraffen de genen, die kinderen tot JESUS brengen. JESUS (bij MATTHÉUS) *zegt: Laat de kinderen tot Mij komen.* Maar bij MARCUS gaat vooraf: *Hij nam* het den discipelen *zeer kwalijk* (in het Grieksch met een enkel woord: ἠγανάκτησε).

XII. 36. Bij de aanhaling van den Honderd en Tienden Psalm wordt bij MATTHÉUS (XXII. 43) gelezen: *David in den Geest.* MARCUS bestemt de kracht des woords en de hooge bedoeling, nader: *David in* (of *door*) *den* HEILIGEN *Geest.*

XV. 43. JOSEPH *van Arimathéa* gaat tot PILATUS, om het lichaam van den gekruisten JESUS te vragen. Met een enkel tusschengevoegd deelwoord, geeft MARCUS hier wederom een geheel nieuw aanzicht aan de bijzonderheid: ZICH VERSTOUTENDE (τολμήσας), dus lezen wij bij onzen Evangelist, *ging hij in tot Pilatus.* Dit eenvoudige woord brengt eene der eerste en treffendste uitwerkingen van 's Heilands dood in het licht. JOSEPH *van Arimathéa*, tot hier toe in het verborgen een discipel van JESUS, ontfangt vrijmoedigheid, zich als zoodanig op de meest openbare wijze te verklaren, — bij Zijnen dood, en ter zake van Zijn gekruiste lichaam!

XV. 29. Wij besluiten met nog een enkel voorbeeld van den nadruk, die bij MARCUS uit een enkel

klein tusschengevoegd woordeke voortkomt. De aan het kruis gehechte Jesus wordt door vierderlei menschen bespot en gehoond: het volk, de Overpriesters en Schriftgeleerden, de kwaaddoeners, en de soldaten. De ruwste en walgelijkste hoon is die van het Gemeen. Zij spreken Hem rechtstreeks toe, *Hem lasterende, en schuddende hunne hoofden, en zeggende: Gij die den tempel afbreekt en in drie dagen opbouwt, verlos U zelven* enz. Marcus volgt hier Matthéus op den voet; één woordje, één tusschenwerpsel alleen voegt hij in: Ha (Gr. *Οὐὰ*)! *Gij, die den tempel afbreekt* enz. In dit Ha weergalmt de gantsche woede van een opgeruide menigte. — Doet het ons niet tevens denken aan den Psalm, waarin David met dien eigen klank het spotgejuich zijner vijanden uitdrukt? (Ps. XXXV. 25.)

Door eene eenvoudige *omzetting* van den volzin, geeft onze tweede Evangelist op gelijke wijze den hem eigenen nadruk aan zijne voorstelling. Dus b. v. in die der prediking van Johannes den Dooper, welke zoo wel Lucas (III. 16) als Matthéus (III. 11) in deze orde geven: *Ik doop u wel met water tot bekeering, — maar Die na mij komt is sterker dan ik, — Die zal u met den Heiligen Geest doopen.* Eigenaartig en krachtig lezen wij daarentegen bij Marcus: *Na mij komt, Die sterker is dan ik, — Ik heb u wel gedoopt met water, — maar Hij zal u doopen met den Heiligen Geest.*

Wederom op andere wijze, maar met alles behalve toevalligen nadruk, hebben wij de omzetting in

het slot der gelijkenis van den Zaaier. Bij MATTHÉUS (XIII. 23) is het: *Die in de goede aarde bezaaid is, — brengt voort, de ééne* HONDERD-, *de andere* ZESTIG-, *en de andere* DERTIG-*voud.* MARCUS (IV. 20) keert het om: de ééne DERTIG-, *de andere* ZESTIG-, en *de andere* HONDERD-*voud.* De bedoeling is kenlijk, om bij de algemeene leering, die de gelijkenis reeds bij MATTHÉUS bevat, ook nog dit bijzondere te doen gevoelen, dat de Heere bij JOHANNES ergens aldus te kennen geeft: *Hierin wordt mijn Vader verheerlijkt dat gij vele* (hoe meerder, hoe beter, hoe heerlijker) *vruchten voortbrengt.* Joh. XV. 8.

De omzetting gepaard met eene kleine uitbreiding, maakt een treffenden indruk in de gelijkenis *der landlieden* bij MARCUS. *Ten laatste zond Hij tot hen Zijnen Zoon*, lezen wij bij MATTHÉUS (XXI. 37); en bij LUCAS (XX. 13): *wat zal ik doen? Ik zal mijn geliefden Zoon zenden.* Maar hoe roerend bij MARCUS (XII. 6): *Als Hij dan nog éénen Zoon had, die Hem lief was, heeft Hij ook dien gezonden;* vooral in het oorfpronklijke Grieksch: *Ἔτι οὖν ἕνα υἱὸν ἔχων ἀγαπητὸν αὐτοῦ, ἀπέστειλε καὶ αὐτὸν.*

Wederom eene andere, naauwlijks merkbare, toch niet onbeduidende omzetting van dien aart hebben wij in de lijdensgefchiedenis. Als de bende, door JUDAS voorgegaan, den hof Gethfemané nadert, zegt JESUS bij MATTHÉUS (XXVI. 46): *Ziet, hij is nabij, die Mij verraadt.* MARCUS, met eene wending, die den indruk kenlijk voor het gehoor verfterkt: *Ziet, die Mij verraadt, — is nabij* (XIV. 42).

Eindelijk nog in het verhaal der Opftanding! Al-

daar kondigt de Engel die groote gebeurtenis aan met woorden, door MATTHÉUS en LUCAS wedergegeven aldus: *Hij is hier niet, maar* (want) *Hij is opgeſtaan;* bij MARCUS (XVI. 13), niet redegevend of tegenſtellend, maar zoo veel te meer verraſſend en levendig: *Hij is opgeſtaan, Hij is hier niet.*

Talrijk dan nu ook, in denzelfden zin en richting van verſterking, van klem- en nadrukgeving, zijn bij MARCUS de plaatſen, waarin, niet zonder treffende uitwerking, het minder beſtemde of meer algemeene woord van MATTHÉUS veranderd is in het meer eigene, bijzonderende, ſterk gekleurde. Dus lezen wij bij MATTHÉUS (III. 16), ook bij LUCAS (III. 21), dat, bij den Doop van JESUS in de Jordaan, *de hemelen Hem* GEOPEND *werden* (Gr. ἀνεῴχθησαν), bij MARCUS (I. 10) ziet Hij *die* GESCHEURD (Gr. σχιζομένους) (1). — Dus, ſtraks, bij MARCUS (vs. 12): *de Geest* DRIJFT *Hem* UIT (Gr. ἐκβάλλει) *in de woestijn*, voor het woord bij MATTHÉUS (IV. 1): *Hij werd* WEGGELEID, en bij LUCAS (IV. 1): *Hij werd* GELEID. — Dus, insgelijks bij onzen Evangelist (I. 30) de eigenaartige uitdrukking voor eene kranke: ZIJ LAG NEDER *met de koorts* (Gr. κατέκειτο (2) πυρέσσουσα), voor het geen MAT-

(1) Onze Staten-Overzetting geeft, evenmin als de Vulgata en de meeste bekende Vertalingen, deze fijne tint niet weder. Alleen de Franſche Overzettingen hebben zeer goed: *Il vit les cieux* SE FENDRE. Ook VAN DER PALM heeft: *ſcheuren.*

(2) In het Latijn: *decumbebat.*

THÉUS heeft: *zij lag te bed en had de koorts* (VIII. 14). Insgelijks (II. 12): *Zij waren allen* VERBAASD (Gr. ἐξίστασθαι, *buiten zich zelve zijn*), voor het minder fterke woord bij MATTHÉUS (IX. 8): *Zij verwonderden zich* (Gr. ἐθαύμασαν). — En in het verhaal van den geraakte, die door het dak werd nedergelaten aan de voeten van JESUS, hebben wij wederom dezelfde keur van juiste en ftevige uitdrukkingen bij MARCUS (II. 4): *Zij konden tot* JESUS *niet* NADEREN; *zij* ONTDEKTEN *het* DAK (Gr. ἀπεστέγασαν τὴν στέγην); *Zij* HEESCHEN (Gr. χαλῶσι) *het beddeke* AF. En ftraks (vs 7): *wie kan de zonden vergeven dan de* EENIGE *God* (εἷς ὁ θεὸς), waar LUCAS (V. 21): *God* ALLEEN (μόνος ὁ θεὸς) heeft. — En in de befchrijving van den ftorm op zee, daar MATTHÉUS (VIII. 24) dus heeft: *het fchip werd van de golven* BEDEKT (ὥςε — καλύπτεσθαι), maar onze MARCUS (IV. 37): *het fchip werd* VOL (Gr. γεμίζεσθαι). — En, waar de Heer de fcharen die Hij gefpijsd heeft, laat vertrekken, bezigt MATTHÉUS (XIV. 23) de gewone uitdrukking: *als Hij de fcharen* VAN ZICH GELATEN HAD (ἀπολύσας); MARCUS (VI. 46), het meer militaire woord: ἀποταξάμενος, *als Hij de fchare* HUN AFSCHEID GEGEVEN HAD. — En elders tot de Phariseën, bij MATTHÉUS (XV. 3): *Gij* OVERTREEDT (παραβαίνετε) *het gebod Gods door uwe inzetting;* bij MARCUS (VII. 9): *Gij* DOET *het gebod Gods* TE NIET (ἀθετεῖτε). — Ook in de gefchiedenis van de geloovige Cananeefche vrouw geeft eene enkele verandering van voorzetfel dubbelen nadruk: *De hondekens eten* VAN *de tafel hunner heeren*, lezen wij bij MATTHÉUS (XV. 27); ONDER

de tafel, heeft MARCUS met eene ſterker tint van uitgedrukten ootmoed. — In de gelijkenis van *den Wijngaard en de landlieden* onderſcheidt zich MARCUS (XI. 1) wederom door de juister benaming van een voorwerp: *de wijnpersbak of wijnbak* (Gr. ὑπολήνιον) voor het niet ongewone, maar toch min eigenlijke ληνὸς (*wijnpers*), bij MATTHÉUS (XXI. 33) (1). — In de lijdensgeſchiedenis ontmoeten wij de voorbeelden van nadrukkelijke, ja indrukmakende woordverſterking, insgelijks niet zelden. Dus, waar MATTHÉUS (XXVI. 37) van den Heiland in den hof van Gethſemané zegt, dat *Hij begon* DROEVIG TE WORDEN (Gr. λυπεῖσθαι), heeft MARCUS (XIV. 33) met eene verſterkte uitdrukking: VERBAASD TE WORDEN (Gr. ἐκθαμβεῖσθαι). — Dus, noemt hij (vs. 44) het *teeken* (bij MATTHÉUS σημεῖον), dat tuſſchen JUDAS en de bende bepaald was: σύσσημον (*een gemeen teeken*, zoo als hier onze Overzetting heeft, liever) *een afgeſproken teeken.* — Dus eindelijk (want voorbeelden konden nog veel meer worden bijgebracht), noemt onze MARCUS (XV. 23) met de juiste en eigene benaming van *gemyrrheden wijn*, den bedwelmenden drank, die, bij MATTHÉUS, naar zijnen bitteren ſmaak, en met terugſlag op de prophecy (2): *azijn met galle gemengd* wordt geheeten (XXVII. 34).

---

(1) Onze Overzettingen drukken het onderſcheid niet uit; — recht goed de Engelſche, die bij MATTHÉUS *winepress* heeft; bij MARCUS: *a place for the winefat.*

(2) Ps. LXIX. 22.

Nog eene andere verſterkende wijze van uitdrukking, aan MARCUS eigen, is, als wij voorloopig aanduidden, zijne eigenaartige *herhalingen*, het zij van een kleinen volzin hier en daar, het zij van hoofdwoorden *in* den volzin. Dus, b. v. herhaalt hij, niet zonder bijzonderen nadruk, de woorden: *Koninkrijk Gods*, en *Evangelie*, (I. 14, 15): JESUS *kwam in Galiléa, predikende* HET EVANGELIE *van* HET KONINKRIJK GODS, *en zeggende: De tijd is vervuld, en* HET KONINKRIJK GODS *is nabij gekomen; Bekeert u, en gelooft het* EVANGELIE. — Dus (II. 16): *De Schriftgeleerden en Phariſeën ziende* JESUS ETEN MET DE TOLLENAREN EN ZONDAREN, *zeiden tot Zijne discipelen: wat is het, dat Hij* MET DE TOLLENAREN EN ZONDAREN EET *en drinkt?* — En ſtraks (vs. 19): *Kunnen ook de bruiloftskinderen vasten, terwijl de bruidegom bij hen is? Zoo langen tijd* ZIJ DEN BRUIDEGOM BIJ ZICH HEBBEN, KUNNEN ZIJ NIET VASTEN. — En bij de voorſtelling van JESUS onderwijs aan de ſcharen op het ſtrand (IV. 1): *En Hij begon wederom te leeren* OMTRENT DE ZEE, *en daar vergaderde eene groote ſchare bij Hem, alzoo dat Hij, in het ſchip gegaan zijnde, nederzat* OP DE ZEE; *en de geheele ſchare was op het land* AAN DE ZEE. — En bij 's Heeren voorzegging van Zijn naderend lijden (IX. 31): *En zij zullen Hem* DOODEN, *en* GEDOOD ZIJNDE *zal Hij ten derden dage weder opſtaan.* — En (XI. 28): *En zij zeiden tot Hem: Door* WELKE MACHT DOET GIJ DEZE DINGEN? *en wie heeft u* DEZE MACHT *gegeven, dat gij* DEZE DINGEN ZOUDT DOEN? — Desgelijks, in de voorſtelling der ſtrikvraag van de Sadduceën omtrent de opſtanding van de vrouw, die de

zeven broeders tot mannen had gehad, de herhaling telkens van dat woord: *Hij liet geen zaad na* (XII, 20—22). — Nadrukkelijk vooral is de herhaling van het groot gebod der liefde in die treffende plaats, waar Jesus de vraag van den Schriftgeleerde beantwoordt (XII, 29 - 31): *Het eerſte van alle geboden is: Hoor Israël, de Heer onze God is een eenig Heer. Gij zult den Heer uwen God liefhebben uit geheel uw hart, en uit geheel uwe ziel, en uit geheel uw verſtand, en uit geheel uwe kracht: dit is het eerste gebod! En het tweede, daaraan gelijk* (is) *dit: Gij zult uwen naaste liefhebben als u zelven; daar is geen ander gebod, grooter dan dit.* Waarop dan (bij Marcus) de Schriftgeleerden het antwoord beademen, door herhaling van dezelfde hoog verhevene woorden (v. 32 en 33): *Meester! Gij hebt wel in waarheid gezegd, dat er* EEN EENIG GOD IS *en daar is geen ander dan Hij;* EN HEM LIEF TE HEBBEN UIT GEHEEL HET HART, EN UIT GEHEEL HET VERSTAND, EN UIT GEHEEL DE ZIEL, EN UIT GEHEEL DE KRACHT, EN DEN NAASTEN LIEF TE HEBBEN ALS ZICH ZELVEN, *is meer dan al de brandofferen en al de ſlachtofferen.* — Is niet in alle deze herhalingen eene foort van naauwgezetheid en tevens vurigheid van geest waar te nemen bij onzen Evangelist, die ons herinnert aan het woord des Apostels ergens: *Dezelfde dingen aan u te ſchrijven, is mij niet verdrietig, en het is u zeker* (Phil. III. 1)?

Verwant aan de reeds opgemerkte herhalingen, doch eenigzins onderſcheiden evenwel, zijn ſpreekwijzen als de volgende, die wederom uitſluitend onzen

MARCUS kenmerken: LASTERINGEN, *waarmede zij zullen* GELASTERD HEBBEN (III. 28); UWE INZETTING, *die gij* INGEZET HEBT (VII. 13); *het begin der* SCHEPPING, *die God* GESCHAPEN HEEFT (XIII. 19); *de* UITVERKORENEN, *die Hij* UITVERKOREN HEEFT (XIII. 20); *Zij* VREESDEN *met groote* VREEZE (IV. 41); *zij* ONTZETTEDEN *zich met groote* ONTZETTING (V. 42); welke laatſte foort van herhaling, al wie eenigzins met het Latijnſche taaleigen bekend is, aan een naverwanten ſpreekvorm in die taal herinnert (1).

Tot hier toe dan, van de voorname kenmerken, die de ſtijl, manier, en voordracht van MARCUS van die zijner mede-Evangelisten onderſcheidt. Wij zouden thands ons onderzoek uitſtrekken tot het *inwendig* karakter, het *innerlijke* zamenſtel, hetwelk zich in de opgemerkte verſchijnſelen te kennen geeft, en wel allereerst, met betrekking tot den perſoon zelven des Schrijvers.

Voorzeker, zoo ergens, dan is het in de gewijde Schriften, dat in *den ſtijl* geheel *de mensch* ligt (2). Maar in den ſtijl van het Evangelie van MARCUS, zoo als wij dien in fijne bijzonderheden konden nagaan, bevonden wij iets zoo eigenaartigs, zoo oorſpronkelijks, zoo kenmerkends, dat de ſpreuk wel bij hem eene allerbepaaldſte toepaſſing verkrijgt. Van een' man, die zóó ſchrijft, die zóó verhaalt, die zóó door het

(1) Het bekende: *vivere vitam*, *ludere ludum*, enz.
(2) *Le ſtyle*, *c'est l'homme*.

bloote verhaal niet ſlechts levendig voor oogen brengt, maar krachtig op het hart drukt, moet het mogelijk zijn, het karakter, den geheelen aanleg, den geheelen perſoon, ook zonder eenige andere bron daartoe, dan dezen zijnen ſterk geteekenden arbeid, af te leiden en te beſtemmen.

Die arbeid dan, die ſtijl, die geheele wijze van zien, mededeelen, voorſtellen, getuigt wel kennelijk van eenen Schrijver, wat *in de eerſte plaats* gaaf en aanleg betreft, ongemeen helder, diep, en krachtig in de beſchouwing en opvatting van hetgeen hij ter vermelding ontfing; wat *in de tweede plaats* zijn karakter betreft, hetgeen met een eigenaartig woord onze taal door een *fiksch man* verſtaat; ten aanzien, *eindelijk*, van zijne perſoonlijke Godvrucht en Christendom, een man even eerlijk en ernſtig van gemoed, als ſtevig van aart en vurig van geest; gelijkelijk doordrongen én van het gewicht der zaken die hij verhaalt, én van de kostelijkheid der zielen, tot behoudenis van welke hij getuigt. — Wie anders dan zulk een man, zal zich verledigd hebben tot een Evangelieverhaal te gelijk zoo fijn gebijzonderd, en te gelijk zoo mannelijk waarſchuwend en ernſtig aangrijpend van zin tot zin? — Welk een waarborg hierin ligt tegen alle denkbaarheid het zij van onechtheid, het zij van mythiſche opfiering, zal nader, tegen Strauss, ons blijken.

Beſchouwen wij thands nog wat nader dien zelfden Evangelifchen Getuige in vergelijking, en, zooveel de aart der zaak medebrengt, in tegenoverſtelling met Matthéus; zoo is hier wederom ſtof voor

velerlei opmerking. In Matthéus hebben wij dan de taal en toon van den Apostel, die uit het hooge ſtandpunt der aloude Propheten ziet en ſchrijft, in Marcus, den nederiger geplaatſten, maar van zijne roeping en bevoegdheid niet minder verzekerden Medehelper, die de dingen opvat en beſchrijft in de meest aanſchouwbare (haast had ik gezegd, in de meest profaïsch-werkelijke) wezenlijkheid van hunne vervulling. — In Matthéus, onbekrompen rijkdom en ſtroomende overvloed van zaken en woorden; in Marcus, wijze beknoptheid en als ſpaarzaamheid in uitdrukking, gepaard met vruchtbare ontginning van elke bijzonderheid, *op dat er niets verloren ga!* — In Matthéus, de aangename onbeangſtigde vrijheid van een ooggetuige, die *weet*, dat hij zelve gezien en bijgewoond heeft, en geen mistrouwen zelfs onderſtelt; in Marcus, de gemoedelijke naauwkeurigheid van eenen meer ondergeſchikten Nalezer, die het werk van den ooggetuige en Apostel, door de berichten van een anderen Apostel en ooggetuige, in last heeft aan te vullen, aan te ſcherpen, te volmaken. — In het Evangelie van Matthéus (zoo duidelijkheid bevorderd mag worden door deze gelijkenis) het golvende en tot over de voeten hangende gewaad van den ſtatigen Oosterling; in dat van Marcus den dichtgegordelden rok van den looper in den wedſtrijd, van den krijgsman in de gelederen. — Bij Matthéus ook werkelijk in alles het Oosterſche, het Israëlitiſche leven, element, en beginſel; bij Marcus het Westerſche, het Romeinſche, het Christen-Heidenſche.

Dat Romeinſche, dat niet-Israëlitiſche is in den aanleg en ſtijl van MARCUS Evangelie meermalen erkend en opgemerkt geworden; doch, onzes inziens, gantsch ten onrecht als een gevolg alleen beſchouwd van des Schrijvers eigene bedoeling, of wel van zijne bijzondere roeping tot het onderricht en de ſtichting, in de eerſte plaats, van niet-Israëliten. Neen! daaruit alléén, dat MARCUS *voor* Heiden-geboren lezers, bepaaldelijk *voor* Romeinen oorſpronklijk ſchreef, laat zich dat Romeinſche, dat niet-Israëlitiſche, hetwelk hem kenmerkt, niet genoegzaam verklaren. Waarom niet veeleer en eenvoudig dááruit, dat MARCUS, *die zoon van* PETRUS in het geloof, werkelijk uit de Heidenen geboren, werkelijk een Romein of Proſeliet uit de Romeinen geweest is? Zekerlijk zoude dat denkbeeld niet mogen doorgaan, indien wij hem hadden te houden voor den JOHANNES MARCUS, zoon van MARIA, en neef van BARNABAS den Leviet, dien het Boek der *Handelingen* ons leert kennen. Maar het willekeurige, het uit de lucht gegrepene van deze, hoe algemeen ook aangenomene, onderſtelling toonden wij reeds aan. — En waarom zoude dan niet even als LUCAS, de vriend en medgezel van PAULUS, ook de medgezel en medearbeider van PETRUS een geboren Heiden hebben mogen zijn? Ja, hoe treffend (indien de zaak eens zoo zij!) dat het viertal onzer Evangeliën alzoo tot Schrijvers gehad zal hebben, twee Apoſtelen uit Israël, maar ook twee Evangeliſten uit de toegebrachte volken (een Romeinſchen en een Griekſchen!), en op deze wijze, reeds in de hiſtoriſche getuigenisſen van het Evangelie van JESUS CHRISTUS, *de middelmuur des afſcheid-*

fels zal weggenomen zijn geweest! Doch eer wij dit denkbeeld nader uitwerken, of liever, opdat wij te beter het onderzoek naar den perfoon van onzen tweeden Evangelist mogen voortzetten, fchijnt het hier de plaats, om dat reeds meermalen door ons aangeduide *Romeinfche* en, in het algemeen, *Christen-Heidenfche* van MARCUS in eenige bijzonderheden na te gaan.

Reeds wezen wij, met betrekking tot de Romeinfche eigenaartigheid van MARCUS, op eenige hem eigene woordvoegingen, meer bepaaldelijk in den geest der Romeinfche fpreekmanier (1). Doch hij gebruikt ook fommige vergriekscht-Latijnfche woorden, die nergens elders in het Nieuwe Testament voorkomen. Dus, (VI. 27) het woord: σπεκουλάτωρ (het louter Latijnfche *fpeculator*) voor hetgeen onze Staten-vertaling minder juist overzet door *fcherprechter*. Wij komen later op dit woord nog te rug. — Dus, insgelijks, heet bij hem een *Hoofdman over honderd* niet, gelijk bij MATTHÉUS en LUCAS met het zuiver-Griekfche woord: ἑκατοντάρχης, maar met het Latijnsch-Griekfche: κεντυρίων (*centurio*). (XV. 39 en 44). — Voorts legt hij, en wederom hij alleen, de *twee penningen* der weduwe uit door het Latijnsch-Griekfche: κοδράντης (*quadrans*), zijnde het vierdedeel der wel bekende Romeinfche *as*.

Het Romeinfche ftandpunt bij onzen MARCUS kenmerkt zich al verder door die uitvoerige, bij hem alleen voorhanden indeeling van den nacht in vier

(1) Bladz. 285 boven.

nachtwaken, met welke hij, naar zijne gewoonte, eene gelijkfoortige plaats van MATTHÉUS eensdeels zamentrekt, anderdeels uitbreidt. Het is in die allezins belangrijke gelijkenis, welke met de volgende verfcheidenheid bij onze *Synoptici* gelezen wordt:

Matth. XXIV. 42. *Waakt* dan, want gij weet niet in welke ure uw Heer komen zal. 43. Maar weet dit, dat zoo de heer des huizes geweten had, IN WELKE NACHTWAKE de dief komen zoude, hij zoude gewaakt hebben, en zoude zijn huis niet hebben laten doorgraven. 44. Daarom *zijt ook gij bereid*, want in welke ure gij het niet meent, zal de Zoon des menfchen komen. 45. Wie is dan de getrouwe en voorzichtige dienstknecht, denwelken zijn heer over zijne dienstboden gefteld heeft, om hun lieden hun voedfel te geven te rechter tijd? 46. Zalig is de dienstknecht, welken zijn

Marc. XIII. 33. Ziet toe, *waakt en bidt*, want gij weet niet, wanneer de tijd is. 34. Gelijk een mensch buiten lands reizende, zijn huis verliet, en zijnen dienstknechten macht gaf, en elk zijn werk, en den deurwachter gebood, dat hij *waken* zoude. 35. Zoo *waakt* dan, (want gij weet niet, wanneer de heer des huizes komen zal) DES AVONDS LAAT, OF TER MIDDERNACHT, OF MET HET HANENGEKRAAI, OF IN DEN MORGENSTOND. 36. Op dat hij niet onvoorziens kome, en u flapende vinde. 37. En het gene Ik u zeg, dat zeg Ik allen: WAAKT.

Luc. XII. 35. Laat uwe lendenen omgord zijn, en de kaarfen brandende. 36. En zijt den menfchen gelijk, die op hunnen Heer wachten, wanneer hij wederkomen zal van de bruiloft, op dat als hij komt en klopt, zij hem terftond mogen opendoen. 37. Zalig zijn de dienstknechten, welke de Heer, als hij komt, zal wakende vinden. Voorwaar, Ik zeg u, dat hij zich zal omgorden, en zal hen doen aanzitten, en bijkomende, zal hij hen dienen. 38. En zoo hij komt in de TWEEDE NACHTWAKE *en komt in de* DERDE NACHTWAKE, en vindt hen alzoo, zalig zijn die dienstknechten. 39. Maar weet

Matthéus.	Marcus.	Lucas.
heer, komende, zal vinden alzoo doende.		dit, indien de Heer des huizes geweten had, *in welke ure* de dief zoude komen, hij zoude gewaakt hebben, enz.

De indeeling, namelijk, van den nacht in *vier* nachtwaken, is oorfpronklijk Romeinsch; de Joden telden er eigenlijk flechts *drie*, en hadden, eerst later, de *vierde* van de Romeinen overgenomen. Van daar dat die *vierde* nachtwake ook bij Matthéus (XIV. 25) voorkomt; fchoon het opmerkelijk is, dat bij Lucas in de hier aangehaalde plaats flechts van een *tweede* en *derde* nachtwaak gemeld wordt. Doch karakteristiek-Romeinsch bij Marcus, blijft in allen gevalle de uitvoerige en gebijzonderde benoeming van elk dezer nachtwaken: *laat*, *middernacht*, *met het hanengekraai*, *in den morgenfiond.*

Een voorname en beflisfende plaats ter opheldering van het ftandpunt niet flechts, maar te gelijk ter beftemming der nationale afkomst van onzen Marcus, levert ons wederom eene andere belangrijke uitbreiding op, welke hij geeft aan eene plaats bij zijnen Voorganger:

Matth. XV. 1. Toen kwamen tot Jesus eenige Schriftgeleerden en Phariseën die van Jerufalem waren, zeggende: waarom overtreden uwe discipelen de inzettingen der Ouden? enz.

Marc. VII. 1. En tot Hem vergaderden de Phariseën en fommige der Schriftgeleerden, die van Jerufalem gekomen waren; 2. *En ziende*, *dat fommige van zijne discipelen met* onreine, dat is, met ongewasschen *handen*,

MATTHÉUS. MARCUS.

brood aten, berispten zij hen. 3. *Want de Pharisseën, en* AL DE JODEN *eten niet, ten zij dat zij eerst de handen dikwijls wasschen, houdende de inzettingen der Ouden.* 4. *En van de markt komende, eten zij niet, ten zij dat zij eerst gewasschen zijn; en vele andere dingen zijn er, die zij aangenomen hebben te houden, als wasschingen der drinkbekers, en kannen, en koperen vaten, en bedden.* 5. Daarna vroegen hem de Pharisseën en Schriftgeleerden: waarom wandelen uwe discipelen niet naar de inzetting der Ouden?

Wij hebben hier bij MARCUS, niet flechts in het algemeen uitbreiding, ontwikkeling, opheldering, maar bepaaldelijk de zoodanige, die in een niet-Israëlitischen kring kenlijk te huis hooren. Wat hier uitvoerig wordt toegelicht, zijn zaken en woorden in Israël overbekend, en die dan ook, als zoodanig, bij MATTHÉUS in het geheel geene melding behoefden. Voor *Heidensche*, het zij reeds Christelijke of nog onbekeerde lezers, was de breede opheldering allezins gepast en noodig. Doch die opheldering (bedrieg ik mij?) wordt nu door onzen Schrijver niet gegeven, gelijk een geboren Jood die zoude mededeelen aan den vreemdeling; veeleer, kenlijk in den toon, en met woorden, eenig pasfend in den mond van een wel onderrichten, ja, maar toch van oorsprong evenzeer vreemden verhaler. Hoe meer men over die ingevoegde uitdrukking:

AL DE JODEN, in de aangevoerde plaats nadenkt, hoe zekerder men gevoelt, dat die dit ſchreef, zelf geen *geboren Jood* kan zijn geweest, en dat, derhalve, al wat in dit Evangelie uit het niet-Israëlitiſche ſtandpunt geſchreven is, moet verklaard worden niet ſlechts uit de geſteldheid der genen *tot* wie, maar ook uit de hoedanigheid des genen *door* wien dat Evangelie geſchreven is.

En dit beginſel nu eenmaal aangenomen zijnde, hoe veel natuurlijker en eenvoudiger laat zich dan niet wederom verklaren, hetgeen in dit ons tweede Evangelie ons reeds bleek weggelaten te zijn (1); bepaaldelijk de melding van Samaritanen, het uitgeſproken *wee* over Phariſeën en Schriftgeleerden, insgelijks dat over de drie ſteden van Galiléa, en over Jeruſalem zelve. Dat alles toch lag niet zoo bijzonder in de richting, waarin hij ſchrijft. Als Romein en voor niet-Palestijnſche lezers ſchrijvende, was de Samaritaanſche bevolking van het heilige land voor zijn ſtandpunt minder van belang, en bleef zijn oog veelmeer gevestigd op de groote verdeeling der wereld in Joden en Heidenen. — Tegen de afwijkingen en wetverkrachtende inzettingen der Phariſeën, moest hij, als getrouw Evangelist, het zakelijke getuigenis wel opnemen. Doch een gevoel van kieschheid bracht hier zeer natuurlijk mede, dat een Evangelist uit en voor de Heidenen geen bijzonderen nadruk gaf aan het oordeel, over dit enkel-Joodſche foort van menſchen uitgeſproken. — En hoe veel meer geldt dit niet van Je-

(1) Bladz. 262 boven.

rufalem! Jesus uitvoerige voorzegging harer verwoesting kon en mocht hij wel niet voorbijgaan (Hoofdft. XIII); maar nog andere bijzonderheden deswege bovendien op te nemen, kon voor het kiefche gevoel van den tot den Christus Israëls bekeerden Heiden, een zweem hebben van vijandigen triumfkreet. Dezen zweem zelfs veraffchuwende, laat zijne fnel voortrukkende pen ook die bijzonderheden liggen, welke Lucas daarentegen, fchoon insgelijks een Heiden van afkomst, uit een ftandpunt dat ons later zal blijken, in *zijn* Evangelie opnemen moest.

Wij zijn dan nu in de kennismaking met het perfoonlijke des Schrijvers van ons tweede Evangelie weder zoo veel verder gekomen. Marcus heeft gefchreven niet flechts *voor* geborene Heidenen, maar als een die ook *zelf* een Heidenfche bekeerling, een door Christus geroepene Romein is geweest. Zijn Evangelie intusfchen, in alle opzichten zoo karakteristiek van ftijl, doet ons, bij dieper onderzoek, wellicht nog meer van hem ontdekken. Wat, indien Marcus niet flechts *Romein*, maar (hetgeen met de hoedanigheid van *Romein* in de gefchiedenis bijna tot één denkbeeld werd,) *Romeinsch krijgsman* zal zijn geweest?

Ik vind een *militair* karakter in den ftijl en aanleg van ons tweede Evangelie al meer en meer uitkomend, naarmate men hetzelve ook van dien kant met meer opmerkzaamheid befchouwt. En wel, allereerst, zie ik dat karakter in de vereeniging der twee eigenfchappen, welke ons reeds op zoo veelfoortige wijze bij Marcus in het oog liepen: fnelheid van

beweging in den gang des verhaals; naauwkeurige aanfchouwelijkheid tevens in de krachtig gebijzonderde voorftelling. Men neme tot een voorbeeld ter vergelijking, eenig *militair* verhaal of verflag van ouden of nieuwen tijd, dat flechts eenigermate in den geest van het vak, en door eene eenigzins geoefende hand zij opgefteld! en men zal die twee eigenfchappen altijd vereenigd daarin wedervinden: fpaarzaamheid, zeggen wij, in woorden, zaamgedrongene beknoptheid van ftijl, aan de ééne zijde, en te gelijk, uitvoerige bijzondering van plaatfelijke, van allerlei *détails*, aan de andere. Vooral, bij eene opzettelijke vergelijking van den ftijl van Cesars *Gedenkfchriften* met dien van dit ons tweede Evangelie, vond ik de overeenkomst in de aangeduide eigenfchappen treffend. Het is, in beiden, dezelfde nadrukvolle herhaling van woorden of zaken, waar het voornamelijk op aankomt, bij even dezelfde fnelheid van voort- en overgang in verhaal en voorftelling. Het is dezelfde fnelle loop, bij rijke en aanfchouwlijk-makende uitvoerigheid in de befchrijving. — Zelfs dat woord: *terftond* (Gr. εὐθέως), bij Marcus zoo geliefd, dat het in zijn Evangelie ongeveer veertig malen gebezigd wordt, vond zich te rug bij den grooten Romeinfchen Veldheer in zijn telkens voorkomend: *fnellijk* (*celeriter*).

Doch ook elders verraadt zich telkens de krijgsman in onzen Marcus, door menige uitdrukking, hem in die betrekking gemeenzaam geworden, en als ontvallen. Dus b. v. in zijne ftraks reeds aangehaalde vermelding van den man, die aan Johannes *den Dooper* het doodvonnis uitvoerde, en dien hij, met den

Latijnsch-Griekfchen naam, *fpeculator* noemt. Die *fpeculator*, namelijk, is, gelijk wij reeds aanmerkten, geenszins, het geen wij in onze taal een *fcherprechter* noemen, maar *een foldaat*, hoedanigen bij de Romeinen, en, naar Romeinfche zeden, hier ook bij HERODES het doodvonnis plachten uit te voeren (1). — Nog kenlijker fpreekt de krijgsman in die, insgelijks reeds boven vermelde, verfterkte uitdrukking, waarvan zich MARCUS (XIV. 44) bedient in het verhaal van JESUS gevangenneming in Gethfemané, voor hetgeen MATTHÉUS (XXVI. 48) het *teeken* noemt, waarmede de Verrader zijnen Meester door de gewapende bende deed onderkennen. Dat woord: *teeken* (σημεῖον) wordt in de pen van MARCUS een meer beftemd en eigenaartig *foort* van teeken: *een afgefproken teeken*, met een woord dat, in het oorfpronklijk (σύσσημον), bij de oude Schrijvers juist en zeer bepaaldelijk voor een militair kenteeken, een foort van *wachtwoord* of *parool*, gebezigd wordt (2).

Maar zoo wij, door de voorgeftelde opmerkingen en voorbeelden op den weg gebracht, het Evangelie

---

(1) SENECA, *de Irâ*, L. I. c. 16: *Centurio fupplicio praepofitus condere gladium fpeculatorem jubet.* Alwaar LIPSIUS: *Speculatorem*] *Genus militum. Milites rem poenalem fere adnistrabant.*

(2) Men kan deze beteekenis van het woord door vele plaatfen bevestigd zien bij WETSTEIN, in de Aanmerkingen van zijne uitgave des Nieuwen Testaments (A°. 1751) op MARCUS t. a. p. *Σύσσημον, λόγος ἐν πολέμῳ ἐπὶ γνωρίσμῳ τῶν οἰκείων δεδόμενος*; *een woord in den oorlog tot onderkenning van eigen volk gegeven.*

van MARCUS, daarop verder onderzoeken, dan treft ons allerwege de krijgsmanstrant in dat fikfche kort-af, in dat ernftige vermaan, in dien toon van bevel, die zich hier telkens, bij de vergelijking met de mede-Evangelisten, laten waarnemen. Ligt niet eene krijgsmansopvatting, b. v. in die eenvoudige drie woorden, waarmede MARCUS (III. 13) bij de roeping der Apostelen de verkiezende macht van JESUS doet uitkomen: *En Hij klom op den berg, en riep tot zich* DIE HIJ WILDE (*οὓς ἤθελεν αὐτὸς*)? — Of als de Heere, aan eene plaats van MARCUS, waarop wij boven reeds wezen (1), de gelijkenis van den Zaaier doet voorafgaan van dat kort, maar krachtig, en aandachtgebiedend woord: HOORT (IV. 3)? — Of, als hij later, de zoo even aangehaalde gelijkenis van den heer, die bij het affcheid zijnen dienstknechten bevelen geeft, met deze woorden, bij hem alleen te lezen, befluit (XIII. 37): *Het geen ik u zeg, dat zeg ik allen:* WAAKT! — Of als hij vroeger, hij alléén, die twee machtwoorden: *Zwijg, Wees ftil!* waarmede JESUS de onftuimige zee en den ftormenden wind doet bedaren, te boek ftelde; is in den toon reeds dier twee woorden niet de opvatting van een krachtigen, aan bevelgeving en tucht gewenden krijgsknecht, erkenbaar? — Ja zelfs in het wedergeven der woorden van vijanden foms, blinkt de opvatting van den fikfchen, ronden krijgsman door. De vraag der geveinsde Pharifeën (Matth. XXII. 17. Luc. XX. 22): *Is het geoorloofd den*

(1) Bl. 276.

Keizer ſchatting te geven, of niet? ontfangt onder de pen van MARCUS (XII. 14) als van zelve, nog dit karakteristieke toevoegſel: *zullen wij geven, of niet geven?*

Doch als wij van een krijgsmanstoon en trant in den ſtijl van MARCUS ſpreken, zoo zal wel niemand, hopen wij, dat woord opvatten in een' het onderwerp min waardigen zin. Wat wij bedoelen, is dat mannelijke, dat beſliste, dat ernſtige, dat ſtevige, hetwelk in het gewone leven den echten krijgsman kenmerkende, in het Evangelie zoo aandoenlijk tevens een geloof als dat van den Hoofdman onderſcheidt, dat ons bij MATTHÉUS (VIII. 5—13) en LUCAS (VII. 1—10) zoo treffend is voorgeſteld. Uit een dergelijk geloof ſpreekt dan ook onze MARCUS. In een dergelijken zin van vastheid, klaarheid, ootmoed, ernst omtrent de noodigſte zaak, vat hij nog aan het ſlot van zijn Evangelie, geheel de ſlotſom, als ware het, te zamen: *Die geloofd zal hebben en gedoopt zal zijn, die zal zalig worden; maar die niet zal geloofd hebben, zal verdoemd worden* (XVI. 16). — Men ſtelle ook deze plaats, zoo kort en bondig bij den Evangelist-krijgsman, tegenover de ſlotverkondiging bij den Evangelist-Apostel: *Gaat heen, onderwijst alle volken, dezelve doopende in den naam des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes, leerende hen onderhouden alles wat Ik U geboden heb* (Matth. XXVIII. 19).

Wij kunnen thans wellicht nog een ſtap verder doen in het onderzoek naar den perſoon van den zoo be-

langrijken Schrijver dezes tweeden Evangelies. — Zoude er wellicht van dien Marcus ook nog iets meer in het Nieuwe Testament vermeld zijn, dan zijn naam en betrekking tot Petrus? Dat hij in natuurlijk karakter, in maatfchappelijke betrekking, in nationale afkomst, een geheel ander is dan die Johannes Marcus, die met Paulus en Barnabas tot de prediking uitging, maar zich een tijd lang onttrok, en die een Israëlitifche zoon van eene Jerufalemfche moeder was (1), ftaat thands, na al het laatstelijk opgemerkte, wel boven alle bedenking. — Maar wie is dan onze Marcus, *zoon van* Petrus *in het geloof?* — *Met name* wordt hij nergens genoemd, dan in de bekende plaats van den Brief (1 Petr. V. 13). Maar wat, zoo toch elders in de gefchiedenis van het Evangelie, zijn perfoon, *zonder naam*, is vermeld? Wat, zoo ergens aldaar een *godzalig Romeinsch krijgsman* in een hoog belangrijk tijdftip te voorfchijn treedt, die tot Petrus in eene zoo bijzondere betrekking ftaat, dat hij wel bij uitnemendheid zijn zoon in het geloof mag geheeten zijn? Door zulk eenen *zoon* toch wordt in het Evangelie niet volftrekt ieder verftaan, wien eenig voornaam Evangelie-dienaar, door zijne prediking, voor Christus mag gewonnen hebben; maar flechts een zoodanige bepaaldelijk, welke door die prediking tot eene teedere en bijzondere betrekking ook tot den verkondiger zelven kwam. Zoo, b. v. wordt wel niet een ieder, die op Paulus

(1) Hand. der Apost. XII. 12. XIII. 5, 13.

prediking tot den Heere bekeerd werd, door hem *zijn zoon* genoemd, maar alleen zulk een, als b. v. TIMOTHEUS was, die in een zeer beslisfend oogenblik van des Apostels leven, door en voor het Evangelie aan hem verbonden werd (1). — Geeft ons nu de geschiedenis van het Nieuwe Testament een dergelijk oogenblik tusschen PETRUS en MARCUS aan? — Wij meenen, ja! — Slaan wij het Boek der *Handelingen* op! Aldaar (Hoofdd. X en XI.) vinden wij het eerst door PETRUS het Evangelie aan de Heidenen verkondigd. Van zeer treffende omstandigheden wordt die verkondiging vergezeld en voorafgegaan. CORNELIUS, de Romeinsche Hoofdman te Cesaréa, ontfangt in een gezicht het bevel, om den Apostel PETRUS uit Joppe te ontbieden. Hij zendt daartoe (X. 17) twee van zijne huisknechten, en (als den voornaamste, uit den aart der zaak, van het gezantschap) een *godzaligen krijgsknecht* van *de genen die gedurig bij hem waren*, die, alzoo, met hem als Heidensch Jodengenoot den God van Israël diende, en in gemeenschap van gebed en Godvrucht met zijnen vroomen Hoofdman stond. — De Apostel PETRUS heeft ook van zijnen kant een gezicht, dat hem de aanstaande volle gemeenschap tusschen Joden en Heidenen van Godswege aankondigt en vertoont. Onmiddelijk daarop klopt het afgevaardigd driemanschap aan, en de *godzalige krijgsknecht* is nu een der eerste Heidenen, wier aangezicht de Apostel aanschouwt, na die beslisfende openbaring van

(1) Hand. der Apost. XVI. 1—3. 2 Tim. III. 10, 11. Verg. met Hand. XIV. 19.

God. Met hem en de overige afgezondenen en getuigen (X. 23) gaat PETRUS op naar het huis des Hoofdmans. Nu volgen de prediking, de uitftorting van den Heiligen Geest, de doop van CORNELIUS en zijn huis. Onvergetelijk zal wel deze ftond voor PETRUS gebleven zijn; onverbrekelijk niet flechts, maar ook onvergelijkelijk naauw, de band tusfchen hem en het huis, den perfoon, en alle de betrekkingen van den bevoorrechten Hoofdman. De *godzalige krijgsknecht* kan daarvan wel niet uitgefloten zijn geweest; integendeel juist tot dezen had de Apostel eene allerbijzonderfte betrekking in den weg zijner prediking, en in den band des geloofs. Het is toch meer dan waarfchijnlijk, dat juist deze onder de afgevaardigden van CORNELIUS de woordvoerder tot den Apostel zal zijn geweest (X. 22 en volg.) Welk een oogenblik in beider leven, en in geheel de gefchiedenis van het Evangelie! Maar wat natuurlijker ook nu, dan dat juist deze krijgsknecht uit het zoo bevoorrechte huis, later aan PETRUS als medgezel, als dienaar in het Evangelie, zal zijn toegevoegd; en dat alzoo de Schrijver van het eerfte tot de Heidenen gerichte Evangelie, zelf een der genen is geweest, die de eerftelingen van den Heiligen Geest op de Heidenen, mede ontfangen heeft; met andere woorden, dat onze tweede Evangeliefchrijver MARCUS, de Romein, de innige en ernftige krijgsman, geen ander is dan die *godzalige krijgsknecht*, van welken het Boek der *Handelingen* ter aangehaalde plaats gewaagt.

Ik ftel dit denkbeeld intusfchen hier flechts voor als eene gisfing, fchoon het bij toepasfing en overden-

king al meer en meer zekerheid in mijne opvatting van dit Evangelie werd. — Dit alleen nog tot bevestiging van het denkbeeld, door een foort van innerlijk of harmonisch blijk. Men vergelijke, na al het aangemerkte, thans wederom (wij wezen hier reeds vroeger op met een woord (1)), de eerfte prediking van PETRUS aan geborene Heidenen (2) met dit Evangelie van den tot CHRISTUS bekeerden krijgsknecht (dit toch bleek ons MARCUS in allen gevalle te zijn)! Wat vinden wij? den aanhef, allereerst, denzelfden: *het Evangelie van* JESUS CHRISTUS, *beginnende met den doop van* JOHANNES. — Maar nu, ook het flot; bij MARCUS (XVI. 19, 29): *De Heer dan, na dat Hij tot hen gefproken had, is opgenomen in den hemel, en is gezeten aan de rechterhand Gods. En zij uitgegaan zijnde predikten overal, en de Heere wrocht mede, en* BEVESTIGDE HET WOORD DOOR TEEKENEN, DIE DAAROP VOLGDEN; in het verhaal der *Handelingen* (X. 44): de prediking oogenblikkelijk *bevestigd* door de nederdaling van den Heiligen Geest op allen die het woord hoorden. — Hier is voor het minst overeenkomst. Maar het is ook herinnering geweest, indien wij met eenigen grond hebben aangenomen, dat van deze eerfte prediking van PETRUS aan de Heidenen, en de teekenen daarop onmiddelijk gevolgd, onze MARCUS, als medegeloovige in het huis van CORNELIUS, zelf getuige is geweest; en de indruk en gave, op dien dag ontfangen, was dan, meer dan waarfchijnlijk, het

(1) Bladz. 238 boven.
(2) Hand. der Apost. X. 36, 37 en volg.

eerſte beginſel, waaruit later geheel zijn Evangelie is geworden; dat Evangelie, hetwelk ſommige Kerkvaders niet oneigenaartig eene *prediking van* Petrus (1) hebben genoemd.

Wij zijn dan nu uit de talrijke karaktertrekken, die ons het tweede Evangelie aanbiedt, tot de kennis niet ſlechts van het innerlijke zamenſtel van dat belangrijk Bijbelſchrift, maar ook van den perſoon zijns Schrijvers doorgedrongen. Het karakter, het beroep, de afkomst, ja, zoo wij meenen, de bekeeringsgeſchiedenis van den Schrijver, zijn ons uit de eigenaartigheid van zijn Evangelie kenbaar geworden. Doch onze beſchouwing van het innerlijke der vier Evangeliën heeft nog een hooger, een onvergelijkbaar hooger voorwerp ten doel: wij zoeken, in verband met de bereids gemaakte waarnemingen, het karakteristieke der voorſtelling van den *Perſoon* onzes Heeren Jesus Christus bij een iegelijk onzer vier gewijde Schrijvers. — Hoedanig dan nu is bij Marcus de eigenaartigheid dier boven alles ons dierbaarſte en gewichtigſte voorſtelling van den Heer?

En hier herinneren wij nogmaals, en hebben wij nader en beſtemder toe te paſſen, hetgeen vroeger in den loop dezer Lezingen, omtrent de overeenſtemming en verſcheidenheid der Evangeliën in het algemeen, is ten grondſlag gelegd. « Het is, (zeiden wij (2)) uit de eigenaartigheid, het is uit de bijzondere, viervou-

(1) *Κήρυξις Πέτρου.*
(2) Bl. 153 en 154 boven.

dig verſchillende gave, roeping, betrekking, beſchouwing, oogmerk en beſtek der Evangelieſchrijvers, dat zich de verſcheidenheid van hunne getuigenisſen, en uit die verſcheidenheid hunne wezenlijke éénheid en volmaakte overeenſtemming moet laten verklaren." Men pasſe het beginſel toe op de verſcheidenheid en overeenſtemming der voorſtellingen van den Perſoon zelven des Verlosſers, niet alleen zoo als die beſtaan tusſchen de drie *Synoptici* ten eener, en het Evangelie van Johannes ter andere zijde, maar zoo als die evenzeer tusſchen alle de Evangelisten onderling plaats grijpt. Want ook in dit hoogſte Doel en Voorwerp hunner beſchrijving beſtaat er, bij de éénheid die ten grond ligt en wederom ten ſlotte uitkomt, in het oog loopend onderſcheid, kenmerkende verſcheidenheid. En hoe kon het, hier vooral, anders? In Jesus Christus is eene volheid waarvan door geen Evangelie van ſlechts een eenig discipel of Apostel, het denkbeeld kon worden gegeven. Uit te putten was (dit ſpreekt van zelve) de rijkdom van het Onderwerp wel nimmer, ook door geene menigte van Schrijvers, wie die ook mochten zijn (1). Maar om den Christus evenwel *volledig*, dat is als een wezenlijk *Geheel*, en dat, van alle deszelfs zijden, voor oogen te ſtellen, was wel een eenig getuige op verre na niet genoegzaam, maar Goddelijke Wijsheid kon toch haar oogmerk hierin door een *viervoudig* getuigenis, door eene *vierzijdige* beſchrijving volbrengen. Een iegelijk der vier Evangelisten moest

(1) Joh. XXI. 25.

ons, tot dat bedoelde einde, niet flechts daden en woorden, maar den Perfoon zelven des Verlosfers voorftellen uit zijn eigen bijzonder (*individueel*) ftandpunt, en in overeenftemming met zijn eigen perfoneel karakter en aanleg, zoo wel als met zijne eigene bijzondere gave van den Heiligen Geest. Door dien beloofden Geest zien en befchrijven zij den Heere Jesus, elk van eene bijzondere, onderfcheidene, altijd zeer beftemde zijde; allen evenwel zoo als Hij waarlijk en wezenlijk was en is, en zoo als, ten flotte, alle die onderfcheidene oogpunten zich ontmoeten en zamenftemmen in het volkomenst en volheerlijkst een! Maar juist daartoe moesten de befchouwingen, elk op zich zelve even waarachtig, tevens van elkander karakteristiek onderfcheiden, en, als zoodanig, onderkenbaar zijn. Wij hebben, dien ten gevolge, bij den éénen Evangelist (als reeds gebleken is) Jesus Christus bepaaldelijk als den *Beloofde;* bij een ander, als den *in de wereld werkelijk Gekomene;* bij een derden, als den *Ontfangene en Gezalfde van den Heiligen Geest;* bij een vierden, als de *Gegevene van den Vader;* — bij den éénen, als *Koning en Propheet;* bij den ander, als *Herder en Leidsman;* bij den derden, als *Hoogepriester;* bij den vierden, *als den Eeniggeboren Zoon;* — bij den éénen, als den Emmanuël, *God met ons;* bij den anderen, als *den mensch* Christus Jesus; bij den derden, als den *grooten Geneesheer van ziel en lichaam;* bij den vierden, als *den waarachtigen God en het eeuwige leven;* en dus op nog meer dan éene wijze. Doch dit alles evenwel niet zóó te verftaan, als of elk

dier voorſtellingen geheel op zich zelve zoude ſtaan, en de eene de andere eenigermate zoude uitſluiten; maar wel integendeel zóó, dat bij *allen* dat *alles* onderſteld blijft tot den Perſoon des Heeren te behooren, doch bij den éénen het ééne, bij den anderen wederom het andere, meer uitkomt, meer op den voorgrond ſtaat, of eindelijk den grondſlag of de kern van de onderſcheidene Evangeliën uitmaakt. Het bijzonder ſtandpunt nu, waaruit een iegelijk der Evangelisten den Verlosſer beſchouwt en beſchrijft, ſtaat in het naauwſte verband met zijne eigene perſoonlijkheid, met zijnen eigenen aanleg, zielsbehoefte, gave. Ook in dezen zin is het woord waarheid: uit Zijne volheid ontfingen zij allen; en geeft een iegelijk het door hem opgenomene, het aan hem toebetrouwde, onder de alles beſtemmende leiding van den Heiligen Geest, terug.

Zien wij dan nu dit bijzondere in het Evangelie van Marcus. Ook hier zal de vergelijking met Matthéus onze waarneming des te beter doen uitkomen. Hadden wij in het Evangelie van dezen Apostel Jesus Christus voor oogen als den beloofden Emmanuël, den *God met ons;* in Marcus ſtaat Hij meer bepaaldelijk voor ons als de wezenlijk- en waarachtig-*mensch* gewordene, *mensch* in alles ons menſchen gelijk, uitgenomen de zonde, *mensch* naar geest en lichaam, *mensch* onder menſchen en voor God.

Dat menſchelijke, waar- en wezenlijk-menſchelijke te doen uitkomen in alle de daden en woorden, ja, in alle bewegingen van ziel en lichaam onzes Heeren; zie daar de roeping van dien Evangelist, wiens rich-

ting wij reeds op zoo onderſcheidene wijzen leerden kennen, als eene die bij uitſtek in het leven grijpt, en alle dingen opvat van de zijde der meest aanſchouwlijke wezenlijkheid (*realiteit*). Het Evangelie alzoo van MARCUS, naast dat van MATTHÉUS gelegd., is het Evangelie van den *Zoon des menſchen*, naast dat van den *Meſſias*, *Zone Gods*. En toch! — op dat het blijke, hoe met de ſtelligſte verſcheidenheid van ſtandpunten tusſchen onze gewijde Schrijvers, de volſtrektſte éénheid in alle waarheid ſteeds gepaard gaat; — juist dat Evangelie, hetwelk ons den CHRISTUS meer bepaaldelijk in Zijne volle menschheid voor oogen ſtelt, voert ten opſchrift (I. 1): *Het begin des Evangelies van* JESUS CHRISTUS, DEN ZONE GODS; terwijl MATTHÉUS het zijne noemde (I. 1): *Het boek des geſlachts van* JESUS CHRISTUS, DEN ZOON VAN DAVID, DEN ZOON VAN ABRAHAM.

Doch in welke opzichten, en in hoedanige bijzonderheden kenmerkt zich dan nu dit ons tweede Evangelie als het Evangelie van 's Heeren *menschheid*? In velerlei. Nergens, in eene eerſte plaats, zien wij de menſchelijke aandoeningen van den zondeloozen Heiland zoo zeer gebijzonderd, en met eigenaartige uitdrukkingen als voor oogen geſteld, als bij MARCUS. Dus, bij de genezing van den doofſtomme te Decapolis lezen wij hier van JESUS (VII. 34), dat Hij *opwaarts ziende naar den hemel*, ZUCHTTE (Gr. ἐστέναξε, een woord nergens elders van den Heere gebruikt). Met een dergelijk woord: *zwaarlijk zuchten* (ἀναστενάζειν, eene uitdrukking, alleen hier in het Nieuwe Testament voorhanden) wordt de ziels-

droefheid des Heilands over de boosheid der Hem verzoekende Pharifeën te kennen gegeven (VIII. 12). — Dus zagen wij, boven reeds, door MARCUS die hoog treffende gemengde aandoening van den Heiland opgeteekend wegens de vijandfchap der Schriftgeleerden en Pharifeën (VI. 5): *Hij zag hen aan met* TOORN, MET EENEN BEDROEFD ZIJNDE *over de hardheid hunner harten.* — Insgelijks, hoe JESUS het *zeer kwalijk nam* (ἠγανάκτησε) dat de discipelen de kinderen, die men tot Hem bracht, wilden weeren (X. 14); en hoe Hij daarentegen den rijken jongeling om zijne uitwendige beminlijkheid, dan ook met menfchelijke welwillendheid *beminde* (X. 21).

Meermalen hebben alle vier de Evangelisten ons een denkbeeld van den *aanblik*, of van *de opheffing der oogen* des gezegenden Verlosfers gegeven. Men denke, bij LUCAS, aan dien blik, die den verloochenenden PETRUS in het hart drong en tot inkeer bracht (XXII. 61); of, bij JOHANNES (VI. 5) en LUCAS (VI. 20) aan dat *opheffen der oogen* van JESUS over de hongerende fcharen, of over de leerbegeerige discipelen; of eindelijk, bij JOHANNES (XI. 41 en XVII. 1), aan het *opheffen Zijner oogen* bij het gebed! MARCUS heeft ons nog eene andere, veel uitdrukkende beweging der oogen van den Heere opgeteekend, met een woord, dat ons als ware het midden in de omgevingen en als in de nabijheid verplaatst van den Heer, zoo als Hij op deze aarde onder vrienden en vijanden verkeerd heeft. Het is die blik van den Heiland, dien het Griekfche woord: περιβλέπεσθαι, *rondzien*,

overzien, *rondom aanzien*, uitdrukt; een woord, dat, uitgenomen eene enkele plaats bij LUCAS, (en deze nog van MARCUS overgenomen) alleenlijk bij onzen tweeden Evangelist voorkomt, als 1°. in de meermalen aangehaalde plaats (III. 5): waar JESUS *de Phariseën* RONDOM *met toorn en droefheid* AANZIET (1); 2°. waar Hij het bericht wegens Zijne moeder en broeders beantwoordt (III. 34) met het RONDOM AANZIEN (2) *der genen, die om Hem waren*, en de verklaring, hoe hij dezen als *Zijne moeder en Zijne broeders* beschouwde; 3°. waar Hij, door de bloedvloeiende vrouw onder het gedrang aangeraakt, RONDOM UITZIET, *om te zien, wie dat gedaan had* (V. 32); 4°. waar Hij, vóór de verklaring omtrent den moeilijken ingang der rijken in het Koninkrijk, Zijne discipelen eerst tot dat ernstig woord als voorbereidt, hen RONDOM AANZIENDE (X. 23); eindelijk 5°. waar Hij, te Jerusalem in den tempel gekomen zijnde, aldaar *alles* RONDOM BEZIET (XI. 11), en dan des avonds weder naar Bethanië vertrekt, om eerst den volgenden dag den tempel te zuiveren; eene even naauwkeurige als gewichtige bijzonderheid der tempelreiniging, en die alleen bij MARCUS gevonden wordt (XI. 11—15)!

Nog dieper in het midden van 's Heeren menschelijk leven en menschelijke betrekkingen op aarde, voert ons

(1) LUCAS (VI. 10) heeft dien volzin voor een gedeelte opgenomen, in dezer voege: *En hen allen* RONDOM AANGEZIEN *hebbende*.

(2) Eigenlijk: *kringswijze rondom aanzien* (*περιβλεψάμενος κύκλῳ*).

MARCUS, als hij omtrent Zijne afkomst en maagfchap ons berichten geeft, naar zijne wijze wederom, door een gering verfchil met MATTHÉUS en LUCAS krachtig en veelbeteekenend gebijzonderd en uitgebreid. Te Nazareth, de ftad Zijner opvoeding, gaat over Zijne leer en over de krachten die Hij doet, een geroep te gelijk van verbazing en van ergernis op. *Van waar komt Dezen die wijsheid en die krachten? Is deze niet* DE ZOON DES TIMMERMANS, *en is zijne moeder niet genaamd* MARIA? dus lezen wij bij MATTHÉUS, (XIII. 54, 55), maar bij MARCUS (VI. 3): *Is deze niet* DE TIMMERMAN, *de Zoon van* MARIA? Uit deze, fchijnbaar zoo geringe verandering bij onzen tweeden Evangelist, worden twee gewichtige omftandigheden van JESUS huisfelijk leven in het helderfte licht geplaatst: *vooreerst*, dat Hij ook *zelf* te Nazareth, met Zijnen pleegvader, en waarfchijnlijk tot op den Doop in de Jordaan, het timmermansberoep heeft uitgeoefend; *ten tweede*, dat in die dagen, JOSEPH, de man van MARIA, reeds lang geftorven moet zijn geweest. En zoo heeft dan *de Heere uit den hemel*, Hij, *door wien de hemelen en de aarde geworden zijn*, in Zijne menschheid op deze wereld het werk Zijner handen verricht, en met dat werk Zijner handen de weduwe, DAVIDS dochter, wier eerstgeboren Hij was naar het vleesch, als Zoon en broodwinner verzorgd.

Bij MARCUS alleen vinden wij de volgende bijzonderheid opgeteekend, die de wijze, waarop JESUS nabeftaanden in het eerst Zijne openbare leer en daden befchouwd hebben, in het helderfte licht plaatst,

(III. 20, 21): *En zij kwamen in huis, en daar vergaderde wederom eene ſchare, alzoo dat zij ook zelfs niet konden brood eten. En als de genen, die Hem beſtonden, dit hoorden, gingen zij uit, om Hem vast te houden, want zij zeiden: Hij is buiten zijne zinnen.* Door *de genen, die* JESUS *beſtonden*, of liever, *Zijne huisgenooten* (οἱ παρ' αὐτοῦ), blijkt uit eene bekende plaats, dat *Zijne moeder en broeders* moeten verſtaan worden (Matth. XII. 46. Luc. VIII. 19 vergeleken met Marc. III. 31, alwaar de uitdrukking: NU *kwamen* DAN, blijkbaar het verhaal aan de door MARCUS alleen bewaarde bijzonderheid van vs. 21 verbindt). — Men vatte intusſchen vs. 21 niet zoo op, als of de nabeſtaanden JESUS *buiten zijne zinnen* zeiden te zijn. Door het woordje: ἔλεγον, *zij zeiden*, zijn kenlijk te verſtaan de verſpreiders en overbrengers van dit lasterlijk gerucht! — Doch dit gerucht had evenwel zoo veel invloed op JESUS moeder en broeders, bepaaldelijk op dezen, dat zij begrepen Hem te moeten wederhouden, en trachten te matigen, als het ware, in Zijn onvermoeid en zoo veel opſpraak makend werk.

Nog andere hoogstbelangrijke, niet zeer algemeen opgemerkte, bijzonderheden heeft MARCUS aangaande 's Heeren dagelijksch verkeer met de discipelen, en in Zijn openbaar leven. — Bij niemand zoo zeer als bij hem, wordt van het *huis* en van het *te huis zijn* van JESUS gewag gemaakt; hoe Hij b. v. *te Capernaum* TE HUIS *was, en terſtond de menigte zich daar vergaderde, zoo dat ook zelfs* DE PLAATSEN OMTRENT DE

DEUR *hen niet meer konden bevatten* (II. 1, 2). Insgelijks vroeger (I. 32, 33): *En als het avond geworden was, toen de zon onderging, brachten zij tot Hem allen die kwalijk geſteld waren, en van den duivel bezeten waren*, EN DE GEHEELE STAD WAS BIJ ÉÉN VERGADERD NABIJ DE DEUR: — Elders zagen wij reeds, hoe hij door eene nadruklijke herhaling de gewoonte van JESUS doet opmerken, om de ſchare te vergaderen, en te leeren NABIJ DE ZEE (1). Eene allereenvoudigſte, maar in geheel de waarheid en het leven der zaak verplaatſende bijzonderheid, heeft hij daaromtrent nog ergens, in de volgende verhouding tot MATTHÉUS:

Matth. XII. 15. Maar JESUS vertrok van daar, en vele ſcharen volgden Hem, en Hij genas ze allen.

Marc. III. 7. En JESUS vertrok met Zijne discipelen naar DE ZEE, en Hem volgde eene groote menigte *van Galiléa*, en van Judéa. 8. En van Jeruſalem, en *van Idumèa*, en van over de Jordaan, en die omtrent Tyrus en Sidon, *eene groote menigte, gehoord hebbende welke groote dingen Hij deed*, kwamen tot Hem. 9. EN HIJ ZEIDE TOT ZIJNE DISCIPELEN, DAT EEN SCHEEPJE (1) STEEDS OMTRENT HEM BLIJVEN ZOUDE, OM DER SCHAREN WILLE, OP DAT ZIJ HEM NIET VERDRINGEN ZOUDEN. 10. Want Hij had er velen genezen.

(1) Bladz. 283.

(2) Gr. *πλοιάριον*. Het gebruik van verkleinende woordjes (ook dit in den geest van het Latijn) is bij MARCUS veelvuldig: *θυγάτριον*, *dochtertje*, *κοράσιον*, *meisje*, *ἰχθύδιον*, *vischje*, enz.

Wederom elders heeft MARCUS nog eene andere hoogst karakteristieke bijzonderheid van 's Heeren dagelijkſche levenswijze, met eene even korte als eigenaartige, en tevens roerende uitdrukking, opgeteekend. Het is bij den aanvang des verhaals van den ſtorm op de zee van Galiléa (IV. 36): *De discipelen namen Hem in het ſchip*, GELIJK HIJ WAS (1), dat is, zonder voorbereiding tot de reis. Dus misſchien geeft MARCUS in twee woordekens te rug, hetgeen ter overeenſtemmende plaats bij MATTHÉUS (VIII, 20) gelezen wordt: *De vosſen hebben holen, en de vogelen des hemels nesten, maar de Zoon des menſchen heeft niet, waar Hij het hoofd nederlegge.*

Onmiddelijk hierop volgt eene andere bijzonderheid, die met de zoo even gemelde in het naauwst verband ſtaat. Terwijl het ſtormt op de wateren, ſlaapt JESUS de Heer in het ſcheepje. Dus melden alle drie de Evangeliën (Matth. VIII. 24. Marc. IV. 38. Luc. VIII. 24). Doch MARCUS voegt er deze niet ſlechts ſchilderachtig-aanſchouwlijke, maar ook beteekenisvolle bijzonderheid in: *Hij was* IN HET ACHTERSCHIP, *ſlapende* OP HET KUSSEN (Gr. τὸ προσκεφάλαιον). Men verſta door dit laatſte woord, den met leer bekleeden bank, waarop de roeiers zaten, en dus geenszins, gelijk het de Overzettingen zeer oneigenaartig weder-

(1) Want dus ongetwijfeld moet de Griekſche volzin: παραλαμβάνουσιν αὐτὸν ΩΣ ΗΝ ἐν τῷ πλοίῳ vertaald worden, en niet, gelijk vele overzettingen hebben: *zij namen Hem mede, gelijk Hij was in het ſchip.* Het is hier wederom het Latijnſche: *ut erat.*

geven: *een oorkusfen* (1). Geen opzettelijk daartoe medegebracht voorwerp tot gemak, maar wat de gelegenheid van de plaats van zelve aanbood, ftrekte voor eenige oogenblikken tot een rustpunt aan Hem, die anders eigenlijk op Zijne aarde *niet had, waar Hij het hoofd zoude nederleggen!*

Eigen aan MARCUS zijn ook de verfchillende voorftellingen van den Heiland, *in den tempel wandelende* (2), of *tegenover de fchatkist in den tempel*, of op den Olijfberg *tegen over den tempel* zittende (XI. 27. XII. 41. XIII. 3).

Doch vooral zijn wederom de volgende, bij MARCUS alleen opgeteekende, bijzonderheden van JESUS dagelijkfchen omgang met de discipelen, treffend. Als een trouw en teder wakende Herder voor zijne fchapen, of als een voor zijn vermoeide krijgsvolk liefelijk zorgend Legerhoofd, hebben wij den Gezegenden voor oogen bij onzen MARCUS: *Komt gijlieden in een woeste plaats hier alleen* (zegt Hij tot de discipelen, VI. 31.) *en rust een weinig. Want daar waren er die kwamen en die gingen, en zij hadden zelfs*

---

(1) HESYCH. *Το δερματινόν ὑπηρέσιον ἐφ' ᾧ καθίζονται οἱ ἐρέσσοντες.* Zie meerdere plaatfen aangehaald bij WETSTEIN op dit vers. — Eenigzins fterker nog BENGEL, insgelijks op dit vers van MARCUS: »Het was een deel van het fchip, gelijk uit het lidwoord: τῷ op te maken is; en wel een houten gedeelte, gelijk Theophylactus aanmerkt."

(2) Alleen JOHANNES ftelt nog eenmaal ergens den Heere in die beweging voor (X. 23): JESUS *wandelde in den tempel, in den voorhof van* SALOMO.

geen gelegenen tijd om te eten. En elders (X. 32.): *En* Jesus *ging hen voor op den weg naar Jeruſalem, en zij waren verbaasd, en Hem volgende waren zij bevreesd.*

Wederom van een andere zijde doet Marcus de menſchelijke betrekking, het wezenlijk-menſchelijk beſtaan van Jesus ſterk uitkomen. — Alle de Evangeliën vermelden gelijkelijk de aanbidding, *Hem* toegebracht door menſchen, en *Zijn* gebed tot den Vader. Doch terwijl Matthéus overal de aanbidding *voor* Jesus gedenkt, ſtellen vooral Marcus en Lucas ons het bidden *van* Jesus voor oogen; elk dier twee Evangelisten intusſchen op de hem eigene wijze en in verband met zijn bijzonder ſtandpunt: Lucas, namelijk, in verband met de machtige uitkomſten of gebeurtenisſen, op het gebed des Heilands gevolgd (1); Marcus daarentegen met zijnen eigenaartigen klem van uitdrukking en herhaling, en met belangrijke bijzonderheden van tijd en plaats, als (I. 35.): En des morgens vroeg als het nog diep in den nacht was, *opgeſtaan zijnde, ging Hij uit, en ging heen* in een woeste plaats, en bad *aldaar.*

De middelen, of liever in het algemeen, het middelijke, bij 's Heeren genezings-wonderen, doet wederom niemand zoo ſterk uitkomen, als Marcus. En wel allereerst, hoe bij voorwerpen van Zijne gene-

(1) Luc. III. 21, 22. IX. 29. enz.

zende kracht, *geloof* vereischt werd, althands, geen ſtellig tegenſtaand *ongeloof* beſtaan mocht. MATTHÉUS (XIII. 58) doet dit ook wel opmerken: *Hij* HEEFT *aldaar niet vele krachten* GEDAAN, *van wege hun ongeloof;* maar hoe veel ſterker en nadrukkelijker wederom MARCUS in de overeenſtemmende plaats (VI. 5*b*.)! *Hij* KON *aldaar geene kracht* DOEN, *maar legde aan weinige zieken de handen op, en genas hen. En Hij verwonderde zich over hun ongeloof.* Zoo beſtemd en opzettelijk ſtelt onze tweede Evangelist, in 's Heeren daden en bewegingen, Zijne *menschheid* in het licht. En toch, hij verliest ook de *Godheid* van den Onvergelijkbaren niet uit het oog. Krachtig b. v. doet hij de hoogere natuur uitkomen door het eenvoudig verband dier twee volzinnen in de geſchiedenis der genezing van den bezetene, die het *legioen* had (V. 19): *Ga heen*, zegt aldaar JESUS tot den herſtelde, *naar uw huis tot de uwen, en boodſchap hun wat groote dingen* U DE HEERE GEDAAN HEEFT; — *En hij ging heen*, dus laat de Verhaler onmiddelijk daarop volgen (V. 20), *en begon te verkondigen in het land van Decapolis, wat groote dingen* HEM JESUS GEDAAN HAD. — LUCAS in de overeenſtemmende plaats (VIII. 39) heeft deze treffende verwisſeling, met eenige meerdere verſterking nog, van MARCUS blijkbaar overgenomen: *Keer weder naar uw huis, en vertel wat groote dingen* U GOD GEDAAN HEEFT; *en hij ging heen door de geheele ſtad, verkondigende wat groote dingen* HEM JESUS GEDAAN HAD.

Maar behalve dat *geloof* van de zijde des menſchen, waarin de ontfangbaarheid ligt voor elke reddende

of genezende weldaad des Heeren, heeft Jesus ook de kracht, die in Hem was, tot genezing en allerlei verlossing, *middelijk* altijd doen verzeld gaan, het zij van een gebed, het zij van eene dankzegging, het zij van een macht- of bevelwoord, het zij van de oplegging of eenig ander gebaar der handen, het zij van eenig ander lichamelijk bedrijf. De Apostelen, in Zijnen naam genezende, hebben, op foortgelijke wijze, de daad doen verzeld gaan, of, wil men, middelijk bewerkstelligd door tusschenkomst van een of ander voorwerp, als b. v. de zweetdoeken van Paulus. Bij name maakten zij gebruik van *olie;* eene bijzonderheid, die wij in de Evangeliën alleen bij Marcus (V. 32) opgeteekend vinden, en op welke ten kenlijkst in die zoo vaak misbruikte plaats van Jacobus (V. 14, 15) wordt gezien. Van Jesus zelven lezen wij niet dat Hij immer op die wijze zich van olie bediend heeft; wel van Zijn eigen speekfel, waarvan wij een treffend voorbeeld hebben bij den Apostel Johannes in de genezing van den blindgeborene (Hoofdd. IX). Doch buiten deze ééne plaats van Johannes, heeft alleen de Schrijver van ons tweede Evangelie (en dit dan wederom met den hem eigenen rijkdom van bijzonderheden), opmerkzaam gemaakt op genezingen door den Heiland verricht met bespouwing, en bestrijking met de handen, of drukking met de vingeren. En hier komen wij dan nu van zelve te rug op twee verhalen bij Marcus, waarvan wij boven (1) zeiden, dat zij, zelfs ten aanzien van de hoofdzaak,

(1) Bladz. 263.

nergens elders in de Vier Evangeliën zijn opgenomen. Lezen wij beide hier in hun geheel, en, ten einde de overeenkomsten te beter voor oogen te hebben, naast elkander geplaatst:

VII. 32. En zij brachten tot Hem eenen doove, die bezwaarlijk sprak; en baden Hem dat Hij de hand (τὴν χεῖρα) op hem zoude leggen. 33. En hem van de schare alleen genomen hebbende, stak Hij Zijne vingeren in zijne ooren, en gespogen hebbende, raakte Hij zijne tong aan: 34. En opwaarts ziende naar den hemel, zuchtte Hij, en zeide tot hem: *Ephphatha*, dat is, *word geopend.* 35. En terstond werden zijne ooren geopend, en de band zijner tong werd los, en hij sprak recht. 36. En Hij gebood hun, dat zij het niemand zouden zeggen: maar wat Hij hun ook gebood, zoo verkondigden zij het des te meer. 37. En zij ontzetten zich boven mate zeer, zeggende: Hij heeft alles wel gedaan, en Hij maakt, dat de dooven hooren, en de stommen spreken.

VIII. 22. En Hij kwam te Bethsaïda; en zij brachten tot Hem eenen blinde, en baden Hem, dat Hij hem aanraakte. 23. En de hand des blinden genomen hebbende, leide Hij hem uit buiten het vlek, en spoog in zijne oogen, en leide de handen op hem, en vroeg hem, of hij iets zag. 24. En hij, opziende, zeide: ik zie de de menschen, want ik zie hen als boomen wandelen. 25. Daarna leide Hij de handen wederom op zijne oogen, en deed hem opzien; en hij werd hersteld, en hij zag ze allen ver en klaar (Gr. ἐνέβλεψε τηλαυγῶς). 26. En Hij zond hem naar zijn huis, zeggende: Ga niet in het vlek, en zeg het niemand in het vlek.

In beide de verhalen hebben wij hier wederom dat naauwkeurig gebijzonderde, aan Marcus overal eigen: de afzondering van den lijder van uit het midden der scharen, of uit het vlek; het verbod, om de zaak rucht-

baar te maken; voorts, in de *eene* geſchiedenis, het *opzien* en *zuchten* van JESUS, het eigen Syriſche woord door Hem uitgeſproken bij de genezing, en eindelijk de hooge verbazing en den uitroep van het volk: *Hij heeft alles wel gedaan* enz.; in de *tweede*, de herhaalde aanraking van des blinden oogen, waardoor hij eerst de voorwerpen nog flechts vreemd en verward, vervolgens helder en onderſcheiden erkent. Hetgeen beide gemeen hebben, is het gebruik van ſpeekſel en de aanraking met de *handen*, bij den doofſtomme bepaaldelijk met de *vingeren*. — Wij leeren uit deze voorbeelden op eene zeer bepaalde wijze, en als door eene zichtbare vertooning, hoe de Godskracht, die in JESUS was, en zich aan menſchen verheerlijkte, door Zijne eigene menschheid altijd doorging. Alles wonderlijk, — en toch ook tevens door middelen, door werkingen, door wegen. Alles Goddelijk, — maar tevens ook menſchelijk; maar dan ook dat Goddelijke en menſchelijke vereenigd, dat is, ondeelbaar één, in den Godmensch JESUS CHRISTUS. MARCUS, (het bleek ons reeds van vele zijden,) bewijst de ware menschheid van JESUS, bewijst het woord van PETRUS, in het huis van CORNELIUS gepredikt: JESUS VAN NAZARETH, *dien God gezalfd heeft met den Heiligen Geest en met kracht*, IS HET LAND DOORGEGAAN, GOED DOENDE, EN GENEZENDE ALLEN DIE VAN DEN DUIVEL OVERWELDIGD WAREN (1): *want God*

(1) Opmerkelijk, in verband wederom met deze plaats, en de betrekking van MARCUS tot PETRUS, is bij onzen Evangelist de veelvuldige melding van *booze*, bij hem meest *onreine geesten* (πνεύματα ἀκάθαρτα) genaamd.

was met Hem, (Hand. der Apost. X. 38). — Het deel, in dat alles, van den Heiligen Geest, heldert dan wederom bepaaldelijk LUCAS op, gelijk ons later zal blijken.

Het Evangelie van MARCUS, intusschen, van deze zijde hebbende leeren kennen, kan het ons wel niet bevreemden, juist aldaar die veel besprokene invoeging te vinden, welke, bij een oppervlakkig inzicht eene stellige minderheid van den *Zone Gods* met betrekking tot den *Vader* schijnt in te sluiten. Van den grooten dag der voleinding aller dingen sprekende, had, bij MATTHÉUS, de Heiland gezegd (XXIV. 36): *Van dien dag en die ure weet niemand, ook niet de Engelen der hemelen, dan mijn Vader alleen.* Bij MARCUS lezen wij (XIII. 32): *Van dien dag en die ure weet niemand, noch de Engelen, die in den hemel zijn,* NOCH DE ZOON, *dan de Vader.* Het is openbaar, dat hier alleenlijk van de *menschelijke wetenschap* van JESUS sprake is. Had Hij niet even te voren gezegd: *dat hemel en aarde zouden voorbijgaan, maar niet* ZIJNE *woorden.* (V. 31)? Hoe kon dan zulk een, die met den Vader één was, en aan wien de Vader zeer bepaaldelijk het oordeel had overgegeven (Joh. V. 27), in Zijne hoogere natuur, in Zijn Goddelijk bestaan, van iets *onwetend* zijn? Hier kan dus alleenlijk sprake zijn van die menschelijke natuur, door den Zoon Gods aangenomen, die in Zijne kindschheid voor wasdom en toeneming vatbaar, insgelijks op het oogenblik, waarvan *hier* gesproken wordt, vermeerdering van hooge wetenschap

nog kon te gemoet zien, en, in een betrekkelijken zin, *dien dag en ure* niet weten. — De wijze, hoe hier *weten* met *niet weten* even wezenlijk en waarachtig in den perfoon van JESUS CHRISTUS kon gepaard gaan, blijft altoos eene verborgenheid, doch die niet zonder hare gelijkfoortige waarheden is in het geen zelfs onze eigene menschheid oplevert. — De zaak zelve ftaat uit geheel den zamenhang der Schriften vast. — Is het vreemd, dat dit menfchelijk *niet weten* juist door MARCUS, met eene nadruklijke invoeging is vermeld? — En, zoo men vraagt, waarom dan toch het *menfchelijke* hier moest aangeduid worden met een naam die het *Goddelijke* pleegt aan te duiden in deze Schriften (*de* Zoon!), zoo lost ook deze zwarigheid zich op, in de eenvoudige opmerking, dat onze heilige Schrijvers altijd gewoon zijn, eene eigenfchap der Godheid of heerlijkheid van den Heiland te doen verzeld gaan van een' naam, tot Zijne menschheid en vernederden toeftand behoorende; en, op gelijke wijze, omgekeerd. De voorbeelden zijn overal voorhanden: *Het* LAM DAT GESLACHT IS, *is waardig* DE LOF, DE AANBIDDING EN DE HEERLIJKHEID (Openb. V. 12); DE HEER DER HEERLIJKHEID *is* GEKRUIST (1 Cor II. 8); DE VORST DES LEVENS *is* GEDOOD (Hand. II. 15); en derhalve dan ook, naar dezelfde eigenaartigheid: *de* Zoon *weet van dien dag en ure* NIET, dat is: Hij, die naar Zijne Godheid de Zoon is, weet, in Zijne menfchelijke vernedering, *den dag en ure* uit zich zelven *niet*.

Het wordt thands tijd, dat wij het tot hiertoe opge-

merkte over MARCUS en zijn Evangelie korter te zamen trekken, en overzien. — Wij zagen, in de eerſte plaats, dat Evangelie de kenmerken dragen van eene naauwe betrekking zijns Schrijvers tot den Apostel PETRUS; in hetzelve, dien ten gevolge, een *dubbel* Apostolisch getuigenis, overeenkomſtig de *tweederlei* bron, waaruit onze Evangelist geput heeft: het *geſchreven* getuigenis van MATTHÉUS, dat hij kende en vóór zich had, en dat hem de grondſtof des geheels opleverde, en het *mondeling* getuigenis van PETRUS, aan wien hij, voor een aanmerkelijk deel, dien ſchat van bijzonderheden te danken heeft, waardoor zijn Evangelie zich zoo bij uitſtek onderſcheidt. — Wij vonden die bijzonderheden opgenomen in den vorm eener menigte van toevoegingen aan den arbeid van MATTHÉUS: ingevoegde of uitgebreide volzinnen; korte tusſchenzinnen; enkele woorden ſoms, het zij ingelascht, of veranderd en verſterkt; bloote omzettingen, eindelijk, of ook wel herhalingen van woorden; allen gelijkelijk, vol pit en merg; — daarentegen veel wederom, dat bij MATTHÉUS uit zijn Apostolisch- Israëlitisch- Prophetisch-, en, in het geheel, perſoonlijk ſtandpunt voortvloeide, bij MARCUS of ten eenenmale weggelaten, of merkelijk zaamgedrongen en verkort. — De geest en richting zoo wel der uitbreidingen als der bekortingen in dit Evangelie bleek ons, verder, te liggen in die zich overal gelijkblijvende gave van zijnen Schrijver: van, namelijk, het door MATTHÉUS in de grondtrekken aangeduide en als geſchetſte, met naauwgezette zorg en diepe kennis van zaken, nader te beſtemmen, krach-

tiger zaam te trekken en toe te pasfen, met naam en toenaam te doen kennen, in alle zijne kleuren en tot in de fijnfte trekken uit te werken, en voor het gemoed aanfchouwlijk te maken. — Met deze gave en roeping vonden wij dan ook geheel den ftijl bij MARCUS overeenkomftig. Die ftijl getuigde van eenen Schrijver, vurig van geest, krachtig van karakter, ernftig van gemoed; boven alles doordrongen van de waarheid, de wezenlijkheid, en het praktisch gewicht der dingen, die hij befchrijft en getuigt. — In die wijze van fchrijven en befchrijven, in menige bijzonderheid insgelijks aan onzen tweeden Evangelist uitfluitend eigen, vonden wij te gelijk zijne natuurlijke afkomst, zijn beroep, en, (bedrogen wij ons niet in het verder voorttrekken eener zelfde lijn) zelfs zijne bekeeringsgefchiedenis, en het bijzondere daarvan, te rug. Wij erkenden in hem van geboorte den *Heiden*, van natie den *Romein*, van beroep den *krijgsman*, — van perfoon, geen ander dan den *dienstdoenden krijgsknecht* ten huize van CORNELIUS, die met dezen zijnen Hoofdman Godvreezend profeliet van het Jodendom, uit dezes naam, op hooger bevel, het woord voerde tot PETRUS, om hem naar Cefaréa, tot de eerfte prediking van het Evangelie aan de Heidenen te noodigen. Zoo werd ons zijn titel en betrekking: *zoon van* PETRUS, eerst recht helder en belangrijk. — Eindelijk, gelijk het groote karakteristiek van MARCUS Evangelie, de meest aanfchouwlijke wezenlijkheid is der dingen die hij te boek ftelt; zoo zagen wij, ten flotte, den Perfoon zelven van onzen Heere JESUS CHRISTUS bij dezen Evangelist voorgefteld in de meest

gebijzonderde waarachtigheid Zijner aangenomene, Zijner in deze wereld met oogen aanfchouwde. met handen getaste, in allerlei levensbetrekkingen geblekene *menschheid.* Den EMMANUEL, door MATTHÉUS ons verkondigd als uit de hooge gewesten der prophecyen en der beloftenisfen en der raadsbefluiten van Israëls God, zagen wij bij MARCUS als nedergedaald in alle de wezenlijkheden (de zonde alleen uitgenomen) van onze menfchelijke natuur. Den CHRISTUS *waarachtig mensch*, zagen wij in dit Evangelie ons bewezen, en in alle de bijzonderheden van Zijn dagelijksch leven en dagelijksch verkeer, buiten alle denkbaarheid van verdichting of opfiering, ons voor oogen gebracht door de fikfche pen van den ronden en eenvoudigen foldaat. — Het Evangelie van MARCUS, beginnende met JESUS doop in de Jordaan, en eindigende met Zijne zitting aan de rechterhand van God, werd ons, van dien kant befchouwd, het kort en kernvol verhaal van den driejarigen *veldtocht* (mogen wij het dus noemen), door den *Overften Leidsman onzer zaligheid*, — wiens naam van ouds was KRIJGSMAN zoo wel als VREDEVORST, — tot verlosfing onzer zielen, tot verpletting van Satan, tot verheerlijking des Vaders, — werkend, lijdend, ftervend, herlevend en zegevierend, volbracht.

En thands! dat men zelf nu ons Evangelie herleze, en aan die lezing de aangegevene opmerkingen en befchouwingen toetfe! Maar men leze hetzelve in zijn geheel, en *als* een geheel! — Al te weinig is zoo wel de dagelijkfche Bijbellezing als de wetenfchappelijke

Bijbelſtudie aan deze wijze van lezen gewend. Men leest of beſtudeert plaatſen, volzinnen; men leest kapittelsgewijze. Nu, daar zijn velerlei wijzen en tijden, in het lezen van Gods Woord. Maar, wil men tot den vollen zamenhang, wil men vooral tot het innig karakter van eenig Apostolisch of Evangelisch Geschrift doordringen, zoo leze men een Brief, een Evangelie toch ook eens in zijn geheel, aan elkander, in éénen adem door; — zoo als men een brief leest, die nog heden ten dage, van nabij of van verre tot ons gericht en gezonden werd; zoo als men een verhaal leest van eene geſchiedenis, van wat tijd of aart ook, waarvan begin en einde, aanhef en beſluit bij elkander behooren. — Op die wijze neme men dan nu ook eens den Marcus ter hand, en betrachte daarbij zijn geſchrift, gelijk het wezenlijk is, als eene op zich zelve ſtaande *éénheid!* Dáár eerst ligt het ware gevoel, ligt het volle gezicht van hetgeen wij hier ſlechts te kennen gaven. Dáár eerst openbaart zich recht volledig voor een zuiver zielsgehoor, de onmogelijkheid van opzettelijke of onopzettelijke het zij verdichting het zij verſiering; de onmogelijkheid van eenig ander doel, dan de waarheid, de loutere waarheid, de waarheid van God. Dáár eerst hervinden zich alle die onderſcheidene eigenſchappen, welke wij ſtuk voor ſtuk hier ontleedden, in de onverdeelde éénheid en eenvoudigheid van des Schrijvers plan en oogmerk, perſoonlijkheid en eigenaartigheid, zoo wel als in geheel de bewerking, gang, en beweging van zijn geſchrift. — Ja, dat wij elk gewijden Schrijver, dat wij elken Evangelist in zijn bijzonder, dat wij

ook *den zoon van* Petrus *in het geloof* laten voorten uitſpreken, zonder hem in de rede te vallen, zonder de éénheid van zijn verhaal te verſnipperen! — wij zullen *levende woorden* vernemen, wij zullen het *levend* getuigenis ontwaren van den *levenden en waarachtigen God.*

En nu Strauss! — Hem ontging de eigenaartige toevoeging van nadruk-gevende woorden, of van beſtemmende aanſchouwlijk-makende bijzonderheden bij Marcus wel niet! Zijne ſcherpzinnigheid laat hem evenwel niet verlegen; zij het dan ook ten koste van alle *conſequentie* met zich zelven, en van alle waarſchijnlijkheid of gezond verſtand! Bij andere gelegenheden had hij gezegd, dat aan de wonderverhalen, die zich allengs in de vroegſte Gemeente gevormd en vergroot hadden, te zeer het kenmerk van *aanſchouwlijkheid* ontbrak; — dat tegen de geloofwaardigheid dier verhalen, vooral het *plotſelinge* en *onmiddelijke*, waarmede de genezingen, als van blinden, lammen, kranken, daarin plaats hebben, pleitte. Maar nu het dat Evangelie geldt, welks kenmerk juist het *middelijke*, juist het *aanſchouwlijke* der voorſtelling van Jesus wonderdaden is, nu hooren wij andere dingen. Nu is het niet meer de te boek ſtelling van den *zonder opzet* gevormde *mythe* in de Gemeente; neen! de Schrijver van ons tweede Evangelie (in wien wij in allen gevalle toch geen vriend of medgezel van Petrus mogen hebben!) heeft er zich *opzettelijk* toe begeven, om uit het reeds geſchreven *eerſte Evangelie*, mitsgaders dat van Lucas, een *derde* zamen te ſtellen, ingericht,

om door eene nadere uitwerking van die vereenigde (liever, dooréén gemengde) verhalen, aan dezelve door meerdere *aanſchouwlijkheid* en meerdere tusſchenkomst van zichtbare *bewerkingen* of *gebaren*, meerdere geloofwaardigheid te verzekeren!

Wij hebben derhalve wel degelijk, volgens STRAUSS, in ons tweede Evangelie *aanſchouwlijkheid* der gebeurtenisſen, als hoofdkenmerk; maar ten gevolge van een bepaald opzet, een kunſtig overleg van deszelfs Schrijver. Openbare tegenſtrijdigheid derhalve met de oorſpronklijke beſchouwing van den Kritiekſchrijver, die bij alle verdichting of verſiering, de goede trouw der Schrijvers op den voorgrond ſtelde, en in het geheel, geene andere wording der Evangelieverhalen, dan eene die zonder opzet en als van zelve had plaats gegrepen, erkende! — Maar ook deze tegenſtrijdigheid met zich zelven daargelaten; wat onzin in geheel die onderſtelling wegens het Evangelie van MARCUS, voor een iegelijk, die het ſlechts wil *lezen*, en van alle gevoel voor den toon en ſtem der waarheid (1) niet ten eenenmale ontbloot is. Vergeleken met het geen onze beſchouwingen van het tweede der Evangeliën hier reeds opleverden, ligt beſchaming en ontzenuwing van alle de Strausſiſche bedenkſels, in alle de door ons opgemerkte bijzonderheden. — Hoe? de bloote zucht, om zich door het treden in *détails* een voorkomen (!) van geloofwaardigheid te geven, zal een opzettelijken Verdichter of Verſierder bewogen hebben, om, met het Evangelie van MATTHÉUS (vol-

(1) *L'accent de la vérité*, noemt het de Franſche taal.

gens Strauss, ook dat van Lucas!) vóór zich, in de ruimte uit te weiden over juist het *menſchelijke*, het *dagelijkſche*, het *middelijke* in de daden en in het leven van den Verlosfer? — Met een dergelijk opzet zal iemand zich hebben gaan toeleggen, *niet* zoo zeer om de zaken zelve te vergrooten en te vermeerderen, maar om regelmatig de uitdrukkingen, waarmede zij in een ander Evangelie werden voorgeſteld, wat krachtiger en uitgezochter te maken? — Hij zal op meer dan ééne plaats het *tweetal* voorwerpen van Matthéus op *één* verminderd hebben, en wederom elders, gantsch willekeurig en alleen, het hanengekraai bij de verloochening van Petrus *verdubbeld* hebben. — Hij zal Jesus hebben voorgeſteld, als door Zijne naaste betrekkingen wederhouden, wegens een gerucht dat *Hij buiten Zijne zinnen was?* — Hij zal, insgelijks zonder eenige aanleiding uit een voorafgaand Evangelie, den zonen van Zebedéus eenen toenaan (Boanerges) hebben toegedicht? — Hij zal bovendien (want onze waarnemingen op dat punt waren ſtellig en klaarblijkelijk genoeg!) het zij dan *met overleg*, of *geheel toevallig*, den toon en ſpreektrant van een Romeinsch krijgsknecht aangenomen, — of, is hij dit waarlijk geweest, zoo zal hij een zoo fijn geſponnen en ver gezocht plan, als Strauss hem toeſchrijft, uitgevoerd hebben met dat fikſche, ernſtige, ronde krijgsmanskarakter, dat wij zagen doorblinken in geheel zijn geſchrift? — Hij zal, in één woord, *niet*, zoo als de *vroome Gemeente* van Dr. Strauss, al dichtende en in allen eenvoud en onſchuld, maar met een degelijk opzet, de pen ter hand genomen hebben, om uit twee reeds

beſchrevene Evangeliën een derde zamen te ſtellen, waarin alles verſterkt, aangezet, opgefierd moest worden, — en dan (om ſlechts *iets* te noemen) daaruit weggelaten hebben het geheele tijdvak van Jesus kindschheid, van hetwelk wij weten hoe veel partij verdichtende Evangeliën, die nog voorhanden zijn, hebben trachten te trekken? — Doch waar zouden wij eindigen? Na al het aangaande ons tweede Evangelie opgemerkte en geblekene, mogen wij zonder machtſpreuk, ook hier van de Strausſiſche denkbeelden wel uitroepen: Ongerijmdheid der ongerijmdheden!

Zien wij thans nog, ten ſlotte, van de toepaſſing onzer waarnemingen over Marcus op de *overeenſtemming* der Evangeliën! De overeenſtemming met Matthéus ter eener, met Lucas ter andere zijde, heeft, in hoofdzaken, weinig of liever geene moeilijkheid. Voor zoo ver namelijk het verſchil tusſchen Matthéus en Marcus daarin beſtaat, dat de eerſte ſummier en in het algemeen, de tweede uitvoerig en in bijzonderheden verhaalt, zoo mag men zeggen, dat er zelfs geen ſchijnſtrijd is. — Tusſchen Marcus en Lucas is dit nog kenlijker het geval. Zelfs in de bijzonderheden komen die beide (een iegelijk evenwel altijd in zijnen eigenen ſtijl, en met de hem eigene tinten) zoodanig overeen, dat die blijkbaar door den eenen van den anderen zijn overgenomen. — Zij hebben ook wel een iegelijk zijne eigenaartige toevoegingen, zoo als wij aanvanklijk reeds gelegenheid hadden op te merken; maar deze zijn dan wederom zoodanig tusſchen de beide Evangelisten verdeeld, dat zij in gee-

nen deele elkander in den weg ſtaan, of zelfs naar den uiterlijken ſchijn elkander wederſpreken (1).

Ten aanzien van getals-bepalingen zagen wij reeds MARCUS ſoms van MATTHÉUS verſchillen. Doch dit verſchil heeft hij dan met LUCAS gemeen, en het bleek ons reeds, hoe het vereenigd getuigenis van den tweeden en derden Evangelist, als zij b. v. van *éénen* blinde, van *éénen* bezetene, in plaats der *twee* bij MATTHÉUS, gewag maken, de zaak beſlist ten voordeele van het enkelvoudig getal; terwijl wij bij dezen meer dan ééne reden vonden voor het doorgaand gebruik van zijn meer- of tweevoud aan dergelijke plaatſen (2).

Niet altijd evenwel heeft MARCUS dat betrekkelijke *meervoud* van MATTHÉUS in een ſtellig *enkelvoud* veranderd. Dus, b. v. ſpreekt ook hij nog, MATTHÉUS op den voet volgende, van *moordenaren*, die JESUS lasterden (3). En op gelijke wijze verſchilt hij ook in de ordening der verhalen niet altijd van MATTHÉUS, doch komt hij ook niet altijd met hem overeen. — Van waar die ſchijnbare ongelijkheid aan zich zelven? — Het is, dat MARCUS zich niet *opzettelijk* toelegt, om de losſe en nog onbepaalde tijdsorde of getals-opgave van zijnen Voorganger nader te beſtemmen of te regelen, maar dit *dan* alleen doet, wanneer het iets kan toebrengen tot het aanſchouwlijke en gebijzonderde zijner voorſtelling. Waar dit het geval niet is,

(1) Bl. 206 boven.
(2) Bl. 223 en volg.
(3) Bl. 173.

neemt hij eenvoudig het bericht van zijnen Voorganger over. Lucas daarentegen ſchrijft zijn Evangelie (wij komen hier natuurlijk nog op te rug) met het bepaalde voornemen, om alles van voren aan te herzien en te rangſchikken (Luc. I. 1—4); en daartoe effent hem Marcus aanvanklijk het pad, doch zonder daarom zelf naar een opzettelijk plan van tijdsorde of getalsbeſtemming te werk te gaan.

Wij hebben hierin wederom een klaar bewijs, dat Marcus zeker niet, (gelijk Strauss, naar eene onderſtelling, die vroeger in de wetenſchaplijke wereld eenigen bijval vond, nog wil vasthouden) zijn Evangelie *na* en *naar* dat van Lucas, zoo wel als van Matthéus, zal hebben zaamgeſteld. Had hij toch dat van Lucas vóór zich gehad, zoo is er geene rede ter wereld te bedenken, waarom hij met eenig gezond verſtand van de zoo kenlijke orde bij dezen, van tijd tot tijd zoude zijn afgeweken, om te rug te keeren tot die eerſte, algemeene, en (om ons reeds geblekene redenen) meer dooréén geworpene voorſtelling van den eerſten Evangelist. —Hier is, integendeel, bij de vasthouding der gewone opvolging (eerst Matthéus, dan Marcus, vervolgens Lucas) eene geregelde opklimming, eene erkenbare voortgang, een (om het zoo te noemen) organisch levendige ontwikkeling. Het Evangelie bij Matthéus, als uit de vervulde prophecyen des Ouden Testaments pas glansrijk geboren, ontwikkelt zich tot jongelingsvastheid in Marcus, bereikt den vollen groei en de rijpheid van den mansleeftijd bij Lucas; en wordt eindelijk, bij den negentigjarigen Apostel Johannes, den altijd levensvollen grijzaart gelijkvormig, die te

rug ziende op de heerlijkheid der dingen, die zijne jeugd gezien en bijgewoond heeft, dezelve nu ten flotte in verband brengt met de Toekomst, die hij ziet naderen, en met het eeuwige leven, dat hij op het punt is van in te treden.

En nu, nog ééne vraag: omtrent de *woorden* van Jesus, zoo als zij op kenlijk onderfcheidene wijze bij de onderfcheidene Evangeliefchrijvers zijn opgeteekend. — Is dit onderfcheid, bij de ftellige overeenkomst in hoofdzaak en ftrekking, iets bij de Schrijvers willekeurigs of onnaauwkeurigs, of ook wel toevalligs en onverfchilligs? — Zekerlijk, naar onze overtuiging en gevondene grondflagen, noch het een noch het ander! — Doch ook hier ligt alles wederom in het verfchil van ftandpunt, perfoonlijkheid, roeping der Schrijvers, en in elks bijzondere, maar evenzeer wezenlijke leiding, bewerking en beftiering door den Heiligen Geest. — Gelijk allereerst in den Perfoon onzes Heeren, zoo was ook in elk door Hem uitgefproken woord, een rijkdom en volheid, die op veelfoortige wijze ontgonnen worden kon en moest. Geen der Evangeliën ftelt die woorden voor met eene getrouwheid volftrektelijk van *klank*, uitgenomen alleen, wanneer b. v. juist onze Marcus, als wij zagen, ons een denkbeeld geeft van de eigene taal waarin Jesus gefproken heeft, door het wedergeven van enkele Zijner uitfpraken in Zijn vaderlandsch en dagelijksch Arameesch. — Maar allen hadden vrijheid, bevoegdheid, roeping, om dezelfde woorden van den Heer, de een in dit, de ander wederom in een ander verband of zamenhang,

de eene meer, de ander minder ontwikkeld, de een meer uitleggender- of verklarender-, de ander meer zamentrekkenderwijze te rug te geven. — Doch daar is meer. De Evangelisten, ſchrijvende in den zin en door den Geest van hunnen Heer, hadden vrijheid, bevoegdheid, roeping, om niet ſlechts de geſprokene woorden, maar ook de onuitgeſprokene gedachten, maar ook de beteekenis van een gebaar, eene gelaatsbeweging, een blik der oogen, in woorden weder te geven, en als ware het in hoorbare klanken te vertalen. Van daar wederom menige verſcheidenheid, en hare oplosſing. Dus b. v. kan bij onzen Marcus dat ontzaggebiedend woord: Hoort, hetwelk alleen bij hem de gelijkenis van den Zaaier voorafgaat, zeer wel de overbrenging in een hoorbaar woord zijn, van een blooten *blik* van gezag bij den Heer in de werkelijke gebeurtenis; van dat gezag, met hetwelk bij eene andere gelegenheid vermeld wordt, dat Jesus altijd leerde (Matth. VII. 29.). Eigenaartig is dan juist door eenen man, gelijk wij Marcus leerden kennen, zulk een blik in zijn verhaal èn opgenomen èn in een krachtig aangrijpend woord verwisfeld.

Vraagt iemand nu nog, wat zekerheid hij hebbe van de juistheid van dergelijke perſoonlijke opvattingen en overbrengingen bij de Evangelisten? zoo mocht hij even goed vragen, wat zekerheid wij hebben, van iedere andere bijzonderheid, van ieder ander getuigenis bij een iegelijk hunner, uit verſchillende ſtandpunten, te boek gefteld! Men vergete toch niet, dat wij Jesus noch in daden noch in woorden,

historisch anders kennen, dan middelijk door Zijne Apostelen en Evangelisten. Maar het geloof, de aart der zaak, het Woord zelve en Zijne waarheid wijst voor dat alles op de ftellige belofte aan Zijne geroepene getuigen: *Wie U hoort, hoort Mij.*

Ook van dien kant, — laten wij onze Evangeliën *lezen!* Men leene dan in ftilte het oor, en merke op! En men zal zelf dat hoogmerkwaardig kenmerk der heilige Schrijvers duidelijk gewaar worden: bij den hoogften eenvoud, bij de diepfte nederigheid, altijd tevens den toon van zekerheid, van zelfbewustheid der meest onfeilbare en onverdeelbare waarheid omtrent *alles*, tot in de bijzonderheden toe, wat zij optekenen. Dien toon hervindt men in geene andere gefchiedboeken; hij is niet denkbaar dan bij deze mannen Gods. Zij wisten, zij gevoelden, zij fpreken als het wetende en ondervindende, dat, alles wat zij fchreven, zelfs van de verborgenfte gedachten der menfchen, ja van den Heere zelven, *waarheid* was, waarheid uit dien hun toegezegden *Geest der waarheid*, die in alle hunne ampten, *hen in alle waarheid zoude leiden* (Joh. XVI. 13. XIV. 26). Maar die *Geest der waarheid* was juist daarom ook een Geest, niet der losheid of willekeurigheid (dat verre zij!) maar der *vrijheid.* Daarom dan ook werkte die Geest niet bloot *van buiten* af op hen, als dicteerende of werktuiglijk inftortende, wat de Schrijvers flechts hadden op te nemen met pen en papier; maar integendeel, *van binnen*, bij wege van innerlijke doordringing hunner geheele perfoonlijkheid, en

derhalve met behoud, ja verſterking zoo wel als volmaking en loutering van alle hunne perſoonlijke gaven, perſoonlijke karakters, perſoonlijke beſchouwingswijze.

INHOUD.

NEGENDE en TIENDE VOORLEZING.

MARCUS. . . . . bl. 237.

VOORLEZINGEN

OVER DE

VERSCHEIDENHEID EN DE OVEREENSTEMMING

DER VIER EVANGELIEN,

OF

PROEVE

VAN DE MIDDELEN, WELKE DE BIJBEL OOK DEN NIET WETENSCHAPPELIJKEN ONDERZOEKER AANBIEDT TEGEN DE AANVALLEN VAN HET ONGELOOF, BEPAALDELIJK TEGEN HET *LEBEN JESU* VAN D^r. D. F. STRAUSS,

DOOR

M^r. ISAAC DA COSTA.

EERSTEN DEELS VIERDE STUK.

TE LEIDEN,
BIJ S. EN J. LUCHTMANS.

1841.

AANHALINGEN EN BIJVOEGSELS.

Bladz. 25. *Naar een woord van* MOSES, *hun Propheet, vijftien honderd jaren vroeger uitgeſproken, vinden zij zelfs geenen kooper.*

Wij verwezen onder de bladzijde naar 5 Mos. XXVIII. 68. Doch men plaatſe naast de geſchiedenis van den val van Jeruſalem, en Israëls voorbeeldelooze ballingſchap, dat geheele Hoofddeel, bepaaldelijk de woorden (vs. 65—67), zoo ontzettend letterlijk vervuld onder meer dan ééne Joden-vervolging, vooral in de middeneeuwen, maar ook vroeger en later: « Gij zult « onder de volken, onder welke Ik u verſtrooien zal, « niet ſtil zijn, en uw voetzool zal geene rust hebben: « want de HEERE zal u aldaar een bevend harte ge- « ven, en bezwijking der oogen, en matheid der ziel. « En uw leven zal tegen over u hangen: en gij zult « nacht en dag ſchrikken, en zult uws levens niet ze- « ker zijn. Des morgens zult gij zeggen: Och! dat « het avond ware! en des avonds: och! dat het mor- « gen ware! Vermits den ſchrik uwer harten, waar- « mede gij zult verſchrikt zijn, en vermits het gezicht « uwer oogen, dat gij zien zult." Men vergelijke het bekende werk van ALEXANDER KEITH over de *ſtipte*

en letterlijke vervulling der Bijbelſche Profetiën, Hoofdd. III en IV.

Bladz. 26. *In dat vermaarde half Europeesch, half Oostersch Schiereiland* (*het Spaanſche*), *aldaar*, enz.

Over den bloei en de geheel bijzondere lotgevallen der Israëlitiſche ballingen in Spanje en Portugal, is veel tot hiertoe minder algemeen bekend, der naſporing en vermelding overwaardig. Ik heb op eenige feiten, hiertoe betrekkelijk, aandachtig trachten te maken in een drietal Opſtellen in de *Nederlandſche Stemmen*, Dl. IV. bl. 234—236, en Dl. V. bl. 39—44 en 81—88, waarheen het mij hier, ter opheldering van de plaats in mijne *Voorlezingen*, vergund zij te verwijzen.

Bladz. 27. *Het volk blijft beſtaan, en de hoofdſtad van zijn aloud vaderland bleef beſtaan.*

Een belangrijk overzicht van de lotgevallen der ſtad Jeruſalem, van de vroegſte tijden af tot op den onzen, gaf Diac. Hoffmann in de (Stuttgardſche) *Christoterpe* van A°. 1839. Men zie hetzelve door Mr. H. J. Koenen deels zaamgetrokken, deels uitgebreid, in de *Stemmen en Beſchouwingen*, Dl. II. bl. 106—118 en 151—166.

Bladz. 33. Jacob Böhme, *de grondlegger, in de zeventiende eeuw, van de zoogenaamde Vuur- of Licht-Theologie.*

Van Böhme, den vermaarden ſchoenmaker te Görlitz, en zijne ſecte van *vuurmystieken*, kan men de werken en gevoelens breeder opgegeven zien, onder

anderen, bij HAGENBACH, *over het Wezen en de Geſchiedenis der Hervorming*, Dl. IV. Voorl. 15 en 16. — Hetgeen verder in onze *Voorlezingen*, op bladz. 35, is aangemerkt van zijne tegengeſchiedkundige en bloot-zinnebeeldige Schriftverklaring is, als men weet, niet bijzonder aan dezen Theoſooph eigen, maar hem met andere *mystieken*, en juist niet altijd *bedorven mystieken*, gelijk onze Ouden ze noemden, gemeen. Bij de meeste dwalingen ligt eene waarheid, ſoms eene dierbare en heerlijke, op den bodem; ongetwijfeld ligt er in de Schriften, vooral des Ouden voorbereidenden Verbonds, eene diepe *ſymboliſche* beteekenis, maar die beteekenis, wel verre van de geſchiedkundige waarheid op den achtergrond te drijven, beſtaat niet anders dan nevens en door dezelve. Zonder deze vastigheid is de overgang, als wij zagen, van zinnebeeld tot *mythe*, van BÖHME tot STRAUSS zeer gemaklijk.

Bladz. 34. *Het kwam hem voor, dat de wetenſchap van* BÖHME *in nog dieper verborgenheden deed afdalen, en met een nog duidelijker kenmerk van onmiddelijke Openbaring bekleed was, dan de Bijbel zelve.*

Zijne eigene uitdrukkingen op dit punt luiden aldus, waar hij, in de ſchets over JUSTINUS KERNER, van zijne jongelingsſtudiën eenig verſlag geeft: « Bei dieſer Stimmung konnte es nicht fehlen, daſs ich nicht in kurzem JAKOB BÖHME'N über SCHELLING ſtellte. Bei Letſteren zeigte das unmittelbare Anſchauen ſich nur als Einen Punkt, von welchem alles Uebrige in der

Weiſe des vermittelten Erkennens abgeleitet wurde: ja ſelbſt für jenen Einen Punkt erſchien der Ausdruck: Anſchauung bald als ein bloſses Bild, und in der That ſchien auch dort nur ein Erkennen vorhanden zu ſein, das man ſich von der gewöhnlichen mittelbaren Erkentniss des Weſens der Dinge nicht allzu verſchieden denken durfte. Böhme dagegen redete durchaus als Seher, als Einer, dem das Auge aufgethan ist, die lebendigen Kräfte im eigenen Innern und in der Natur zu erblicken, wie ſie, « auf- und niederſteigen und ſich die goldnen Eimer reichen." Ich hatte bis dahin in kindlichem Sinne, von einfach religiöſer Erziehung her, an die Bibel als an Gottes Wort geglaubt; jetzt bekam ich an die Ausſprüche Jakob Böhme's einen ſo ſtreng ſupranaturalistiſchen Glauben, wie nur jemals Einer an Propheten und Apostel gehabt hat: ja, ſeine Erkenntniſs ſchien mir theils zu tieferen Gründen hinabzuſteigen, theils das Gepräge des unmittelbaren Geoffenbartſeins entſchiedener an ſich zu tragen, als die Bibel ſelbſt." — De aangehaalde ſchets over Kerner, waaruit wij ook op bl. 36 en 37 nog eenige bijzonderheden wegens Dr. Strauss ontleenden, werd gezamenlijk met een opſtel: *Ueber Vergängliches und Bleibendes im Christenthum*, onder den titel van: *Zwei friedliche Blätter* uitgegeven, te Altona in d. j. 1839.

Bladz. 37. *Wij zullen ons hier in de bij uitſtek duistere, door ſommigen voor werkelijk onverſtaanbaar verklaarde leer van* Hegel *niet verdiepen.*

Men hoore wat daarvan een kenner van wijsbegeer-

te als LE ROY zegt, in de Bijvoegfelen op Z. W. Eerw. overzetting van KANNEGIESSERS *Beknopte Geſchiedenis der Wijsbegeerte* (bladz. 358): « Ik heb mij de moeite gegeven, om deze vrij uitgebreide fchets van de Wijsbegeerte van HEGEL letterlijk met behouding van alle hare duistere fpreek- en voorſtellingswijzen te vertalen (bl. 352—358). De lezer getrooste zich met mij de donkerheid van dezelve. De Wijsbegeerte van SCHELLING had nog iets verſtaanbaars: en het was niet onmogelijk, eenigzins het ontſtaan van dezelve en de ontwikkeling en zamenhang der daartoe behoorende ideën in 's menfchen geest, verſtaanbaar te verklaren. Doch ten aanzien van die van HEGEL zou men de hoop haast moeten opgeven. Het *Denken* is in dezelve tot de hoogſte afgetrokkenheid gebragt. Het is louter *Denken*. Alle gevoel en aanfchouwing is daarbij als vergeten, of wordt uit het *Denken* zelve verklaard en afgeleid. — Dat abſolute DENKEN is, volgens deze wijsbegeerte, GOD (1), doch nog in een onontwikkelden ſtaat, waaruit, door het anders worden, door de ontwikkeling van zich zelven de Natuur voortkomt, doch welke, door de volkomene ontwikkeling van het *Denken*, als één met het abſolute, en dus met het *Denken* zelve gehouden wordt." En KANNEGIESSER zelve (bl. 360): « Het Hegelfche ſtelſel is een logisch kunstwerk, ja wel flechts een kunſtig werk door dien eeuwig wederkeerenden vorm van Zijn, en wegnemen, en wedervereenen, of wegnemen van het wegnemen,

(1) Hierop ziet onze tegenſtelling in de *Voorlezingen*, bl. 54, r. 1 en 2 van ond.

hetwelk door gedwongene kunstwoorden, gelijk ook door de geheel drooge voorstelling, een tegenzin verwekkend, aan de scholastiekerij gelijkvormig karakter heeft. Doch, zoo wij al den vorm over het hoofd zien, zoo heeft echter ook de inhoud weinig bevredigends. Hoezeer ook HEGEL zich aldoor naar de Christelijke leer der Drieëenheid moge schikken, hoezeer ook de Hegelianen met de beschuldiging dat men hun Meester niet verstaat, ieder tegenpartijder trotsch afwijzen, de God van HEGEL zal toch nimmer een Christelijke, persoonlijke God worden, en hunne onsterfelijkheid als oplossing en overgang van den bijzonderen geest des menschen in het absolute Idée strijdt tegen het menschelijk gevoel." Wel mocht BILDERDIJK ergens zingen:

o Plato, zoo vergood! en Platoos volgelingen,
Die de eeuwen bezig hieldt met beurtelings verdringen
Van stelsels, rij aan rij, voorbij- en afgegaan,
En al uw wijsheid steeds verandren zaagt in waan!
Het menschdom werd vermoeid van met uw redetwisten
Hun leven, bloed, en ziel, en hoogst belang, te kwisten: —
Geen leeftijd, of, vertuit aan de eene of andre dwaling,
Die waarheid heeten moest, en nieuwe lichtbestraling! —

Bladz. 38. *Een vermaard Christenwijsgeer.*

PASCAL in zijne *Pensées.*

Bladz. 39. *Herdenken wij de lotgevallen der Christelijke Godsdienst en Godgeleerdheid gedurende die achttiende eeuw, enz.*

Men zie het in deze bladzijden (40—42) kortelijk

te zaam getrokkene, grondig en uitvoerig voorgefteld door THOLUCK, in zijn *Abrifs einer Gefchichte der Umwälzung welche seit 1750 auf dem Gebiete der Theologie in Deutschland ftatt gefunden*, in het Tweede Deel van des Hoogleeraars *Vermischte Schriften*, uitgegeven te Hamburg, in d. j. 1839.

Bladz. 43. *De Oordeelkunde, die zoo belangrijke, en, wèl begrepen, zoo geestelijke tak der Bijbelfche Wetenfchap.*

De *Oordeelkunde* of *Critica*, dat is, de wetenfchap die het echte van het onechte leert onderfcheiden, den oorfpronkelijken tekst van alle ingeflopen of ingedrongen affchrijversfeilen zuiveren en herftellen, kan uit haren aart wel geene vijandin, maar integendeel eene recht trouwe en gewenschte dienares der van God gegevene Heilige Schrift zijn. Evenzeer als men getrouwe Overzettingen uit het oorfpronklijk Hebreeuwsch of Grieksch behoeft, en tot die Overzettingen de wetenfchap der talen moet dienstbaar zijn, zoo is de kritifche wetenfchap eene behoefte voor elk die erkent, dat affchriften en afdrukken door geene onmiddelijke ingeving, maar in den gewonen weg der middelen zijn gemaakt geworden. Doch ook in dien gewonen en middelijken weg is de Goddelijke Voorzienigheid wederom aanbiddelijk in wijsheid en bewarende zorg. Men vreeze dan de door die Wijsheid verordende hulp der *Oordeelkunde* niet! Zij behoort onder de gaven, welke de Heer der Gemeente gebruikt of beftiert tot bevordering en ontwikkeling van waarheid en kennis tot opbouw. Maar om die

even vaak misbruikte als miskende *Critica* recht aan te wenden, is, op het grondgebied der Heilige Schrift *geestelijke onderfcheiding*, ja, *de zin des Heeren* noodig, niet minder dan op het gebied der ongewijde letteren, een *dichterlijke* geest, b. v., bij het kritisch behandelen van een *dichter*. — Te recht zeide een der erkend-grootfte Critici des Nieuwen Testaments, (die ook in dit vak door innerlijke worfteling met allerlei twijfel, en een wezenlijken geloofsftrijd was geoefend geworden,) de even Godvruchtige als geniale BENGEL: *Spiritualis homo κριτικώτατος* (*de geestelijke mensch is de recht bevoegde Criticus.*) — Maar het is ook waar van *alle* wetenfchap. Ten halve gekend, gebrekkig of kwaadwillig toegepast, brengt zij van de zekerheid der *Openbaring* af. Wèl aangewend, en dieper opgevat, dient zij tot hare verheerlijking, en tot verfterking des geloofs. — De wetenschap moet den Bijbellezer dezelfde dienst doen, die de telescoop of microscoop aan het bloote oog bewijst. Maar zoo iemand nu het werktuig plaatst voor een blind of gefloten oog, is het dan te bevreemden, dat men aan het ongewapende maar ziende de voorkeur geeft? — Wij befluiten deze opheldering aangaande het wettig gebruik der *Kritiek* met een schoone plaats uit een veelzins belangrijk (dezer dagen verfchenen) werk: « Il faut qu'on nous comprenne. Loin de nous la penfée d'attacher aux travaux de cette utile fcience (la critique facrée) la moindre défaveur! Nous les honorons, au contraire; nous les difons necesfaires; nous les étudions; nous penfons que tous les ministres de l'Évangile font te-

nus de les connaître, et nous croyons que l'égliſe chrétienne leur doit la plus haute reconnaiſſance. — C'est une noble ſcience que la critique ſacrée. Elle l'est par son objet: étudier les destinées du texte ſacré, ſon canon, ſes manuſcrits, ſes verſions, ſes témoins et ſes innombrables citateurs; — elle l'est par ſes ſervices: que de triomphes remportés ſur l'incrédulité, que d'objections réduites au ſilence, que de mauvais doutes diſſipés pour toujours! — elle l'est par ſon hiſtoire: que d'hommes éminents lui ont conſacré ou le dévouement d'une vie pieuſe, ou la puiſſance du plus beau génie! — elle l'est enfin par ſes immenſes travaux, dont perſonne peut-être n'aura jamais la meſure, s'il ne l'a pas étudiée. Dieu nous garde donc d'oppoſer jamais la foi à la ſcience; la foi, qui vit de la vérité, à la ſcience qui la cherche! la foi qui ſ'en va la ſaiſir directement dans la main de ſon Dieu, à la ſcience qui la cherche ailleurs plus indirectement, et qui ſouvent la trouve! Tout ce qui est vrai dans un lieu est en harmonie préétablie avec ce qui est vrai dans un autre lieu plus élevé. La foi fait donc dès l'abord, et avant d'avoir rien vu, que toute vérité lui rendra témoignage. Si donc toute ſcience vraie, quelle qu'elle ſoit, est amie de la foi, la critique ſacrée est plus que ſon amie: elle est presque de ſa parenté. Mais ſi elle est honorable, utile, néceſſaire, elle n'est tout cela qu'auſſi longtemps qu'elle demeure vraie, et qu'elle reste à ſa place. Tant qu'elle ne ſort pas du champ qui lui appartient, elle est digne de nos respects; mais dès qu'elle en ſort,

il faut la réprimer, ce n'est plus alors une ſcience, c'est une folle divination." GAUSSEN, *ſur la Théopneuſtie.*

Bladz. 45. *Algoderij — was in den grond ook de Godsdienst van* GOETHE, SPINOSA's *bewonderaar, en de overbrenger zijner grondgedachten in de taal en vormen onzer eeuw. Hij zelve heeft zich als zoodanig duidelijk genoeg — in de vermaarde belijdenis van zijnen* FAUST, *te kennen gegeven.*

Over SPINOSA en zijnen invloed op GOETHE plaatſte ik eenige gedachten in een Opstel over GOETHE *en* BILDERDIJK (*Stemmen en Beſchouwingen*, Dl. I. bl. 169 en volg.). — De bedoelde belijdenis van Pantheïsmus luidt aldus: Op de vraag van MARGARETE: « Glaubst du an Gott?" antwoordt FAUST:

Wer darf ihn nennen?
Und wer bekennen:
Ich glaub' ihn.
Wer empfinden
Und sich unterwinden
Zu ſagen: ich glaub' ihn nicht?
Der Allumfaſſer,
Der Allerhalter,
Faſst und erhält er nicht
Dich, mich, ſich ſelbst?
Wölbt ſich der Himmel nicht dadroben?
Liegt die Erde nicht hierunten fest?
Und ſteigen freundlich blickend
Ewige Sterne nicht herauf?
Schau' ich nicht Aug' in Auge dir,

Und drängt nicht alles
Nach Haupt und Herzen dir,
Und webt in ewigem Geheimnifs
Unfichtbar fichtbar neben dir?
Erfüll' davon dein Herz, fo grofs es ist,
Und wenn du ganz in dem Gefühle felig bist,
Nenn' es dann wie du willst;
Nenn's Glück! Herz! Liebe! Gott!
Ich habe keinen Namen
Dafür! Gefühl ist alles;
Name ist Schall und Rauch,
Umneblend Himmelsgluth.

Bladz. 46. *De eenige Eerdienst* enz.

« Der einzige Cultus" — (zoo luidt het oorfpronklijk in de *Friedliche Blätter*, f. 101). — « mag man es nun beklagen oder loben, aber läugnen wird man es nicht können — der einzige Cultus, welcher den Gebildeten diefer Zeit aus dem religiöfen Zerfalle der letften übriggeblieben, ist der Cultus der Genius."

Bladz. 51 en 52. *Men twijfelt bijna of het ernst of fpot is, en toch het is de vrucht en de geest van geheel zijn ftelfel wat hij uitdrukt, als hij zegt: « Een nieuw Heidevdom"* enz.

De beide plaatfen zijn letterlijk aangehaald uit de *Friedliche Blätter*, f. 100 en 132. Grover nog had hij dezelfde denkbeelden reeds nedergelegd in de *Slotverhandeling* van het *Leben Jefu*, §. 150. « In Folge diefer Reflexion tritt Jefus in die Kategorie der hochbegabten Individuen, welche auf den verfchiedenen Lebens-Gebieten die Entwicklung des Geistes in

der Menschheit zu höheren Stufen zu erheben berufen sind; Individuen, welche wir auf den ausserreligiösen Feldern, namentlich auf denen der Kunst und Wissenschaft, als Genie's zu bezeichnen pflegen, u. s. w.

Bladz. 53. *En toch! ook op het gebied der Wetenschap werd te recht geoordeeld: dat* enz.

Hier en elders in deze Voorlezing wordt geduid op eene belangrijke Beoordeeling van het *Leben Jesu*, in het Groninger Tijdschrift: *Waarheid in Liefde*, Jaargang van 1837. Bl. 371 en volg.

Bladz. 55. *De Dichter.*

Bilderdijk, *Ondergang der Eerste Wereld*, Zang I. r. 373—376.

Bladz. 57. *Wij zullen later, in de werkelijkheid van juist deze eigenschap bij de Schrijvers der Evangeliën, een der krachtigste wapenen tegen alle verdenking van dichting of versiering erkennen.*

Dus zagen wij reeds in deze Voorlezingen Matthéus als den Schrijver van het eerste Evangelie gekenmerkt, juist door de kunstelooze zorg, waarmede hij al wat zijne eigene persoonlijkheid zoude kunnen op den voorgrond brengen, vermijdt. — Hij, die voorging in *zelfvernietiging*, werkte in de Zijnen *zelfverloochening*.

Bladz. 74. *De Schriften, bij de Joden de rijke bron van alle hunne overtuigingen.*

Men gevoelt, dat de woorden van Strauss, waarop

hier gezien wordt, *ironie* bevatten. Dit blijkt uit de plaats zelve beter (2ter Band, uitgave van 1839; f. 690): « Da aber Begreifen bei den Juden jener Zeit eben nur hiefs, etwas aus den heiligen Schriften ableiten: fo waren fie an diefe gewiefen, ob nicht in ihnen vielleicht Andeutungen eines leidenden und fterbenden Mesfias fich fänden."

Bladz. 84. *Eenige jaren later, na een korten tijd ontflagen geweest te zijn, vinden wij* Paulus *op nieuw te Rome, gevangen*, enz.

Men heeft het ten meeste altijd daarvoor gehouden, (en zoo doen wij voor ons ook nog,) dat de Apostel Paulus tot tweemaal toe te Rome gevangenfchap heeft doorgeftaan: eens, twee jaren achtervolgende, na zijne overbrenging derwaart van Jerufalem en Cefaréa (Hand. der Apost. XXVIII. 30, 31); ten tweedemaal, na dat hij een tijd lang van die banden ontflagen geweest was, om dan eindelijk als martelaar te Rome zijne loopbaan te befluiten. — Dit blijkt uit de eenvoudige opmerking van twee bijzonderheden, de eene vermeld in het Boek der *Handelingen*, de andere in den tweeden Brief aan Timotheus. In de *Handelingen* (XXI. 29) lezen wij dat Trophimus *de Epheſiër* met Paulus te Jerufalem gezien was, en dat de Joden, meenende dat hij dezen vreemdeling, een Heiden, in den tempel gebracht had, daarop die ontzettende beroering hadden te weeg gebracht, ten gevolge van welke de Apostel eerst te Jerufalem en te Cesaréa, daarna te Rome zijne langdurige gevangenfchap heeft ondergaan. — Nu lezen wij in den Tweeden Brief aan

Timotheus (die, kenlijk en gelijk van allen erkend wordt, door den Apostel *in banden uit Rome* geſchreven is) dat hij Trophimus *ziek gelaten heeft te Milete* (ald. IV. 20). Dit laatſte nu moet noodwendig geſchied zijn op een tijdſtip, later dan de gevangenſchap die in de *Handelingen* beſchreven is. Want te Milete was Paulus eenigen tijd *vóór* zijne gevangenneming te Jeruſalem geweest (Hand. XX. 17), en was *daarop* te Jeruſalem met Trophimus gekomen, volgens de boven aangehaalde plaats (Hand. XXI. 29). Hoe kon hij dan nu in den Brief aan Timotheus melden, dat hij Trophimus te Milete krank gelaten had, zoo dit niet gebeurd is in een tijdvak, tusſchen eene eerſte en eene tweede gevangenſchap te Rome noodwendig invallende? — De Hoogleeraar van Hengel, die zich in zijn *Commentarius perpetuus in Epistolam Pauli ad Philippenſes* (p. 25 sqq.) onder de genen rangſchikt, welke eene *tweede* gevangenſchap verwerpen, poogt de kracht der redeneering, zoo ſtraks uit één gezet, te breken door de volgende uitlegging: in de plaats waar gezegd is, dat de Joden Trophimus *te voren hadden gezien* (ἦσαν προεωράκοτες, Hand. XXI. 29) wil Zijn Hooggel. door dit *te voren* (προ) niet *eenige dagen*, maar ruimer en breeder *eenigen tijd te voren* verſtaan hebben. Trophimus zal, volgens deze nieuwe verklaring, niet gedurende *dat* verblijf van Paulus, waarvan in Hoofdst. XXI ſprake is, te Jeruſalem gezien zijn, maar bij eene *vroegere* gelegenheid, bij eene der vroegere bezoeken van den Apostel in die hoofdſtad, zoo dat, naar deze opvatting, Trophimus zeer wel op de reis naar Jeruſalem te Milete krank kan zijn achtergela-

ten, en evenwel (mits in een *vroeger* tijdvak) met Paulus te Jerusalem kan zijn gezien. — Niet gelukkig komt ons deze oplosfing voor; ja, zij gaat, om klemmende redenen, niet door. *Ten eerste* toch, moge op zich zelve en buiten verband met geheel den gang des verhaals, de uitdrukking: προεωράκοτες even zoo goed van *eenigen langeren tijd* als van *eenige dagen* te verstaan zijn: men vergete evenwel niet, dat die *langere tijd* hier niets minder dan een tusschenvak van boven de drie jaren kan zijn geweest. Wij lezen toch (Hand. XVIII. 21, 22), dat Paulus van Ephese afvoer naar Cesaréa, en van daar te Jerusalem, vervolgens, na eene reize door Galatië en Phrygië, weder te Ephese kwam, en zich aldaar *drie jaren* (Hand. XX. 30) heeft opgehouden. Van Ephese doorreisde hij vervolgens in Europa Macedonië en Achaje (Hand. XX. 1, 2); van daar keert hij in Asië te rug, en bereikt, na oponthoud aan meer dan één plaats, in het eind Jerusalem op nieuw (Hand. XXI. 17). Aldaar zal hij dan nu van de Joden gegrepen en beschuldigd geworden zijn, omdat hij (naar des Hoogleeraars onderstelling) ruim *drie jaren* vroeger met Trophimus den Ephesiër, in den Tempel (zoo als zij meenden) gezien was! Is het denkbaar? Een misverstand, toen de aanleiding daartoe plaats had, zonder gevolg gebleven, zal *drie jaren later* oorzaak tot eene zoo groote opschudding hebben gegeven, — en zonder dat den historiefschrijver, de zaak te boek stellende, eenige de minste wenk van dat vreemde zal zijn ontvallen, terwijl integendeel de eenvoudigste opvatting van het door hem gebruikte woord noodwendig aan

dezelfde dagen doet denken. Maar bovendien, *ten tweede*, kan TROPHIMUS bij die *vroegere* gelegenheid, welke de Hoogleeraar wil, niet met PAULUS te Jerusalem geweest zijn, daar deze Ephesiër, een Heidensche Griek, toen nog geen Christen kan geweest zijn, nademaal PAULUS bij zijn eerste zeer kort bezoek te Ephese, van waar hij *toen* naar Jerusalem vertrok, alleenlijk in de Synagoge geweest was, en niet dan met de Joden gesproken had (Hand. XVIII. 19). *Ten derde* voorts, is de tweede Brief aan TIMOTHEUS (volgens eene berekening, die voor oogen ligt en door niemand miskend wordt) zeker niet minder dan *twee jaren* later geschreven, dan het tijdstip waarop (volgens den Hoogleeraar) TROPHIMUS te Milete krank achtergelaten zal zijn. Is het nu, wederom, denkbaar dat PAULUS aan zijnen TIMOTHEUS schrijvende, hem ten slotte, als iets hem nog onbekend en geheel versch, zal gemeld hebben eene ziekte, meer dan twee jaren te voren aan TROPHIMUS overgekomen? Maar, *ten vierde*, dat alles nog als mogelijk aangenomen zijnde, zoo was er immers geene de minste noodzakelijkheid of aanleiding tot deze vermelding in een Brief aan dien TIMOTHEUS, die lang te voren uit des Apostels eigen mond de omstandigheid kon en moest geweten hebben. TIMOTHEUS toch was bij PAULUS tegenwoordig geweest, toen hij, uit dezelfde gevangenschap, volgens den Hoogleeraar, maar eenigen tijd *vroeger*, den Brief aan de Philippensen schreef, als uit het opschrift reeds blijkt. — Op eene geheel andere wijze zoude het bewijs uit 2 Tim. IV. 20 voor eene tweede gevangenschap van PAULUS krachteloos worden gemaakt, indien men

(met den WelEerw. AB UTRECHT DRESSELHUIS in het *Aanhangſel* op de bekroonde *Verhandeling over het kenmerkende van* LUCAS *Evangelie*, bl. 383) de woorden: *Τρόφιμον ἐν Μιλήτῳ ἀπέλιπον ἀσθενοῦντα* dus mocht vertalen: *Trophimus* HEBBEN ZIJ *te Milete krank achtergelaten.* Doch dat, indien zoodanig de meening des Schrijvers geweest ware, niet het twijfelachtige *ἀπέλιπον*, maar de pasſive vorm: *ἀπελίπη* door hem gebruikt zoude zijn geworden, lijdt naauwelijks twijfel. Ook blijkt het nergens, wie dan toch die: *zij* mogen geweest zijn, welke TROPHIMUS te Milete achtergelaten hadden, daar alles hier zoo natuurlijk en duidelijk op den Apostel zelven wijst. Men vergelijke datzelfde *ἀπέλιπον* ook nog vs. 17. Het ſtaat dan nu, dunkt ons, uit de vergelijking van de geſchiedenis des Apostels met zijne Zendbrieven vast: Na gedurende twee jaren wel gevangen, maar toch in eene eigene gehuurde woning en met vrijheid van Evangelie-verkondiging te Rome geweest te zijn (Hand. XXVIII. 30, 31), is hij in het Rechthuis des Keizers eindelijk verhoord geworden, en weldra voor datmaal uit zijne banden ontſlagen (Philipp. I. 25. II. 24. Philem. 22). Later op nieuw te Rome gevangen genomen en verhoord, is hij wel *bij zijne eerſte verantwoording uit den muil des leeuws verlost geworden* (2 Tim. IV. 17), maar ſchreef hij evenwel in het ſtellig, weldra bewaarheid, uitzicht, dat *de tijd zijner ontbinding* dáár was (ald. vs. 6-8). — Tuſſchen de twee gevangenſchappen in zoude de *Eerſte* Brief aan TIMOTHEUS *kunnen* geſchreven zijn, en ſchijnt mij vooral die aan de Hebreën (XIII. 22, 23) werkelijk te zijn geſchre-

ven, welken wij ſteeds voor eene ſchrift van PAULUS houden. (Men zie de *Nederlandſche Stemmen*, Dl. IV, 220 en volg.) — Bondig en uit nog meerdere plaatſen, dan de aangehaalde, van PAULUS tweeden Brief aan TIMOTHEUS, zie men de tweede gevangenſchap van den Apostel afgeleid door PALEY in zijne voortreflijke *Horae Paulinae* (de Latijnſche titel van zijn Engelsch, ook in het Nederduitsch beſtaande werk tot bewijs der waarheid van de geſchiedenis van PAULUS uit eene vergelijking van kleine bijzonderheden tusſchen de *Handelingen* en de Zendbrieven,) een werk, dat ook nog wel tegen STRAUSS zijne groote dienst kan doen.

Bladz. 110. *Men vergelijke met deze ſoberheid, de weelde der legendewonderen, te beginnen van de Apocryphe Evangeliën en te eindigen met die der Roomſche Kerk.*

Men behoeft ſlechts een enkelen trek uit die van menſchen bedachte Evangeliën naast den eenvoud der onzen te plaatſen, om zich een denkbeeld te maken van *mythe* tegenover *historie*, echtheid tegenover verdichting, Gods werk tegenover het bedenkſel van menſchen. Bij elken regel van ons gewijde Viertal is er aanleiding om uit te roepen: *Ce n'est* PAS *ainſi qu'on invente;* bij elken regel der Apocryphen ligt het evenzeer voor oogen: C'EST *ainſi que l'on invente.* — Men vergelijke, bij voorbeeld, het korte verhaal van LUCAS (II. 6, 7): *En het geſchiedde als zij daar waren, dat de dagen vervuld werden, dat zij baren zoude. En zij baarde haren eerstgeboren Zoon, en wond Hem in doeken, en legde Hem neder in*

de kribbe, omdat voor haarlieden geen plaats wás in de herberg; met de beſchrijving in het zoogenaamde *Protevangelie van* JACOBUS *den kleine*, alwaar de geboorte van JESUS wordt voorgeſteld « in eene ſpelonk, terwijl JOSEPH intusſchen naar buiten gaande, de polen des hemels ziet ſtilſtaan, de vogelen in het midden der lucht hunne vlucht ſtakende, arbeiders in een vaartuig op eens onder het eten roerloos geworden, ſchapen verſtrooid en niet meer voortgaande, den herder zijne hand opheffende om ze voort te drijven, maar ook die hand onbewegelijk in de hoogte gebleven; in één woord, alles op het oogenblik der geboorte van den Heiland zijnen gewonen loop en beweging ſtakende" — en dus voort in het oneindige, bepaaldelijk met betrekking tot die kindschheid van JESUS, waaromtrent onze Evangeliën tevens zoo kort, zoo gewichtig, en zoo heilig ſober zijn. — Men zie van de tegenſtelling in haren gantſchen omvang een treffend en afdoend gebruik tegen de drogredenen van STRAUSS gemaakt in ULLMANN's allerbelangrijkst ſtukje: *Kanoniſch und Apocryphiſch, oder, Zur Charakteriſtik des Kanoniſchen und Apocryphiſchen in Beziehung auf die Evangeliſche Geſchichte*, in zijne *Beiträge zur Beantwortung der gegenwärtigen Lebensfrage der Theologie*, onder den algemeenen titel: *Hiſtoriſch oder Mythiſch?* (A°. 1838).

Bladz. 110. JESUS *zelve is de groote wonderverſchijning in Israël, in de wereld.*

Recht treffend zegt ULLMANN in de aangehaalde *Bij-*

dragen (bepaaldelijk zijn *Sendschreiben an* STRAUSS *über die Persönlichkeit und Wunder Christi*, f. 148, 149): « Aus dieser Ursache werden wir nun in dem Kreise derjenigen Religion, welche vorzugsweise als eine neue Schöpfung und als das Höchste in der religiösen Entwickelung der Menschheit betrachtet werden muss, das Wunderbare als etwas sich von selbst Verstehendes erwarten, und in diesem Sinne erscheinen die Wunder nur als natürliche und nothwendige Bestandtheile der göttlichen Selbstoffenbarung des Welt-Erlösers, als die Werke, welche ihm der Vater zur Darstellung seiner göttlichen Herrlichkeit zu vollbringen verliehen; aber ebenso natürlich werden wir es auf der andern Seite auch finden, dass mit dem Erlöschen der wahrhaft originellen religiösen Production, mit dem durch das Vorhandensein des Vollkommenen bedingten Zurücktreten des Prophetenthums und der Offenbarung auch das Wunderbare aufhört, dass also die neue Welt, die nur aus dem Born des in Christo Gegebenen schöpft, keine Wunder und Eingebung im engeren Sinne hat." En vooral hetgeen volgt: « In Christo erreicht dies Alles seinen Culminationspunct und damit auch sein Ende. Er ist die vollendete Gottesoffenbarung, in dem er sich mit Gott Eins weiss und diese Einheit durch sein ganzes Leben zur überzeugenden Anschauung bringt; er ist selbst das höchste Wunder und der Gipfel der Eingebung; denn er hat den Geist und die Kraft des Geistes ohne Maass," u. s. w.

Bl. 115. *Wie kon zich zelven te kennen geven als eene Goddelijke Kracht, zoo als die buiten het*

Goddelijk Wezen zelve, ondenkbaar is: «Ik ben DE *Waarheid,* HET *Leven,* DE *Opſtanding.»?*

Het is mij altijd onbegrijpelijk, hoe bij elke andere opvatting dan die van de *volle Godheid* des Zoons, dergelijke benamingen kunnen worden aangenomen? — Hoe kan een ander dan God zich zelven het *wezen* der waarheid, het *wezen* des levens, het *wezen* des nieuwen levens of der opſtanding eigenen? Niets minder toch dan dit ligt noodwendig in die verklaringen: *Ik ben* DE *Waarheid,* HET *Leven,* DE *Wijsheid,* HET *Licht.* — Waarlijk, zoo het beginſel van alle deze krachten nog in een ander wezen *buiten* en *nevens* den Allerhoogſte kan liggen, waar blijft dan de éénheid en onmededeelbaarheid van dat Allerhoogſte Wezen zelf? De miskenning van de *Godheid* des Zoons (hoe hoog men ook van Zijne *Goddelijkheid* moge opgeven!) is evenzeer miskenning van de Godheid des Vaders; gelijk, omgekeerd, de hoogſte vereering des Zoons tevens de hoogſte vereering des Vaders is (Joh. V. 23). — Wij mogen niet ophouden, tegen de treurige verzwakking in onze Kerken op dit hoofd- en middenpunt, eene ſtem te doen hooren. — Met leedwezen zagen wij weder onlangs in een Opſtel van den Hoogleeraar HOFSTEDE DE GROOT (*Waarheid in Liefde*, 1841. I.) een *verband tuſſchen* JESUS *vroeger hemelsch en later aardsch leven volgens den Apostel* JOHANNES, in eenige ſtellingen ontwikkeld, die, met wat ſcherpzinnigheid of gemoedelijkheid ook verſierd, lijnrecht tegen de eenvoudigſte en duidelijkſte verklaringen van den Heiland zelven en Zijne onmiddelijke getuigen en dienaren overſtaan.

Met wat beginfel van uitlegging toch zal het overeen te brengen zijn, wanneer de Hoogleeraar die ontzachelijke lofzegging (Rom. IX. 5): *Christus*, GOD BOVEN ALLEN TE PRIJZEN IN EEUWIGHEID, wel aan JESUS eigent, maar daaraan geen hoogeren zin hecht, dan dien van *een God* of *Goddelijk perſoon*, die vooral met de *hoogſte Godheid* niet verward moet worden (bl. 107)? of met welke wet van *Logica* is het beſtaanbaar, dat JESUS door THOMAS *met recht* als ZIJN HEER EN ZIJN GOD is aangesproken (bl. 103 en 104), maar evenwel niet meer dan een *onder-God* of *nabij-God* zij te achten? Bij zulke verklaringen van den Groningschen Hoogleeraar mogen wij onze vragen in de *Stemmen en Beschouwingen* (Dl. II. 173—187) aan het Tijdſchrift *Waarheid in Liefde* gericht, wettig voor onbeantwoord, onze gronden voor onwederlegd houden. — Doch van de aangehaalde Verhandeling des Hoogleeraars ſprekende, mogen wij de overbrenging althans niet voorbijgaan, welke aldaar gegeven wordt van den heerlijken aanhef des Evangelies van JOHANNES (bl. 75): » In den beginne aller dingen beſtond reeds de Woordvoerder der Godheid; en deze haar Woordvoerder was bij de Godheid; en deze haar Woordvoerder was ook zelf een Goddelijk perſoon." Wij treden hier in geene aanwijzing van het willekeurige der vertaling van ὁ Λόγος, *het Woord*, door *Woordvoerder der Godheid;* liever waarſchuwen wij tegen het zeker niet minder willekeurig onderſcheid, dat men maakt tusſchen ὁ Θεὸς *met* het artikel, en Θεὸς *zonder* het artikel. Het is bekend, dat ook door onbetwijfelde aanklevers van de leer der

wezenlijke Godheid des Heilands, wel eens onderfcheid is gemaakt tusfchen de tweederlei uitdrukking, in zoo verre dat zij ὁ Θεὸς van de Godheid in het algemeen, of ook van den Perfoon des Vaders, Θεὸς daarentegen van den Zoon willen verftaan hebben. Doch deze onderfcheiding, hoe veel fchijns ook hebbende bij eene eerfte voorftelling, gaat evenwel noch taalkundig, noch naar Bijbelsch gebruik, door. Evenzeer Θεὸς als ὁ Θεὸς is in de Schrift de hooge, alleen ware God. Evenmin Θεὸς als ὁ Θεὸς wordt ergens abfoluut en in het enkelvoudig getal, van eene mindere dan de alleen ware Godheid gezegd. Ontelbare malen wordt Θεὸς zonder artikel van *God den Vader*, of ook van *het Goddelijk Opperwezen* in het algemeen, gebruikt. (Men vergelijke de voorbeelden in Winers *Grammatik*, §. 18). En, omgekeerd, is met de benaming Θεὸς, van Christus gezegd, meestal het artikel verbonden (Joh. XX. 20. Rom. IX. 5. en Tit. II. 13. volgens de eenig goede overzetting in onze kantteekeningen). — Is dan de weglating van het lidwoord iets geheel onverfchilligs? Geenszins. Doch het komt er op aan, *welk* onderfcheid aan de plaatfing of weglating worde toegekend? Dat onderfcheid nu is geen ander, dan wanneer wij bij eigennamen in het Grieksch het artikel foms *al*, foms *niet* vooraangeplaatst vinden: Παῦλος en ὁ Παῦλος, Ἰησοῦς en ὁ Ἰησοῦς, enz. waardoor toch wel niet eenige meerderheid of minderheid in *beteekenis*, wordt gekenmerkt, maar alleenlijk eene wijziging in den fpraakkundigen zamenhang. Op foortgelijke wijze zeggen ook wij: *Hij is* de *bruidegom* of *hij is bruidegom;* in het eerfte ge-

val drukken wij op den *perſoon*, in het tweede op *de eigenſchap:* maar in beide gevallen wordt niets meer of minder of anders, ten aanzien van de hoedanigheid zelve, bedoeld. — Allereenvoudigst is de rede der weglating van het artikel aan de plaats bij Johannes: *καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος.* Hier is *Θεὸς* praedicaat, en moet alzoo geen artikel hebben; op gelijke wijze als b. v., waar bij Jesaia (XLIV. 12) de Allerhoogſte van zich zelven zegt: *Ik ben God en niemand meer*, de Griekſche Overzetting zeer juist overbrengt door *Θεὸς* zonder artikel: *ἐγὼ εἰμὶ Θεὸς.* Waarom? — om dat er van een mindere Godheid ſpraak is? — Toch wel niet! maar om dat *Θεὸς* hier *praedicaat* is. En dus ook zoude bij Johannes *Ὁ Θεὸς ἦν ὁ λόγος* èn onzin èn wanklank zijn naar het Griekſche taaleigen. *Θεὸς ἦν ὁ λόγος* ſluit de hoogſte Godheid van den Logos niet uit, maar eigent Hem die toe, als praedicaat; naar Johanneiſche, altijd verraſſende, puntige, diepzinnige zegswijze: *het Woord was* bij *God*, *en* (zelf) *God!* — Nog een voorbeeld tot opheldering van het ſpraakkundige, uit gelijkſoortige eigenaartigheid in onze taal! Het is zeker niet hetzelfde of onze Vorst zegge: *Ik ben* de *Koning*, of blootelijk: *Ik ben Koning.* In het eerſte geval geeft hij zijne perſoonlijkheid, in het tweede zijn rang en hoedanigheid te kennen; doch in beide gevallen zegt hij, hetgeen hem geen onderdaan, hoe hoog ook geplaatst, kan nazeggen zonder majesteitsſchennis; tot geen ander dan hem kan, buiten dezelfde overtreding, door iemand onzer gezegd worden: Mijn *Koning*, of *Gij zijt* mijn *Koning!*

Bladz. 137. *De leer der typen daartegen, verklaart eenvoudig en doorloopend de overeenkomſten, door dat Goddelijke gronddenkbeeld, volgens hetwelk geheel de Tijd vóór 's Heilands verſchijning in het vleesch, in ſchaduwomtrekken de groote Heilgeheimenis, bij eene naderende en allengs opgaande Zon, te voren moest aankondigen.*

Men moet de *typen* uit een hoog ſtandpunt vatten; en daartoe, als wij zagen, baart Strauss zelve den onafwijsbaren weg, als hij de *beſtaande* overeenkomſten als met den vinger aanwijzend, ons in de noodzakelijkheid brengt, om die *of* te verklaren als een werk van de *mythe*, die zich eene geſchiedenis van Jesus naar het Oude Testament, het zij uit herinnering, het zij kunstmatig, vormt, *of* te erkennen als een harmonisch plan van den alleen wijzen God. Buiten deze twee, blijft niet over dan een der *accommodatie* gunſtig, over geheel de Schrift zich uitſtrekkend — Toeval! — De zwarigheid voorts, die men tegen de typenleer *ex abuſu* oppert, is toch inderdaad al te zwak. Dat men het typiſche wel eens òf te ver drijven, òf (eigenlijk) kwalijk inzien en toepaſſen kan — mag dat iets bewijzen tegen het beginſel zelve? Tegen dat beginſel doet evenmin de beoordeeling *ab utili* af. Zoo redeneerde Muntinghe tegen de typenleer, (*Geſchiedenis der Menschheid naar den Bijbel*, Dl. IV. bl. 142 van de Aant.): « De zin der *voorbeelden* was onder het Oude Testament door de geloovigen of bekend of onbekend. Het eerſte te ſtellen, zoude onder die vroegere bedeeling eene trap van kennis onderſtellen, die tegen het trapswijze on-

derricht der Goddelijke Wijsheid zoude ſtrijden; in het tweede, zoo hebben zij geene nuttigheid, als onder het Oude Verbond onverſtaanbaar, onder het Nieuwe overtollig." — Al ware dit *dilemma* ook juist (het tegendeel werd aangetoond in eenige bladzijden over hetzelve in de *Nederl. Stemmen*, Dl. I. n°. 7), dan nog bleef de *type* een dier uitwerkſelen van orde en harmony die God in alle Zijne werken, in Zijne wereldregering, in Zijne Openbaring overal laat doorblinken. *Gode zijn alle Zijne werken van eeuwigheid bekend;* geheel onafhanklijk derhalve van het nut of de kennis, die menſchen daarvan mogen dragen, beſtaat de éénheid tuſſchen het plan des Ouden en de vervulling des Nieuwen Verbonds even zoo zeer, als er wetten en harmonyen in de ordening der Schepping beſtaan, ook eerder en zonder dat daarvan kennis beſtaat bij het ſchepſel.

Bladz. 139. *Eene gedachte dier Opperſte Wijsheid, die van den beginne in Natuur, Geſchiedenis, en Openbaring, met de kinderen der menſchen hare hoog verhevene ſpelingen had.*

Spreuken VIII. 22 en volg.: « *De* Heere *bezat mij* (de Wijsheid) in het beginſel Zijns wegs, vóór Zijne werken, van toen aan. — Aleer de bergen ingeveſt waren, vóór de heuvelen was Ik geboren. — Toen Hij de zee haar perk zette, — toen Hij de grondvesten der aarde ſtelde. — Toen was Ik een voedſterling bij Hem, en Ik was dagelijks Zijne vermakinge: te allen tijd voor Zijn aangezicht ſpelende

Spelende in de wereld Zijns aardrijks, en mijne vermakingen zijn met der menfchen kinderen."

Bladz. 145. *Een vermaard verdediger der geloofswaardigheid van het Nieuwe Testament.*
PALEY.

Bladz. 147 en 148. *Een verftandig tegenfchrijver van het* Leben Jefu.
THOLUCK in *Die Glaubwürdigkeit der Evangelifche Gefchichte, zugleich eine Kritik des Lebens* JESU *von* STRAUSS. I. §. 2.

Bladz. 151. *De genealogie bij* LUCAS *brengt de lijn van* DAVID *tot op de Maagd, bij* MATTHÉUS *tot op haren man, 's Heilands pleegvader, te huis.*
Zoo dacht ik lang. Verder nadenken en onderzoek bracht mij tot de overtuiging, dat zoo wel LUCAS als MATTHÉUS de geflachtlijst van JOSEPH geven, doch *deze* naar de wettelijke, *gene* naar de natuurlijke afftamming. In het breede betoog van dit gevoelen te treden, ligt hier geheel buiten het beftek. Genoeg zij het, nog te hebben doen opmerken, dat de naam van *Zone Davids* en het Israëlitisch recht op den *troon van David*, aan den Heiland kwam niet van MARIA, Zijne moeder, (want de afftamming door de vrouwelijke lijn gaf in Israël geene rechten,) maar van JOSEPH, in wiens huis, huwelijk, en ftam Hij door de wonder-ontfangenis uit den Heiligen Geest als ingeplant werd. Daar van daan, dat overal ook bij LUCAS de nadruk gelegd wordt op JOSEPHS afftamming

uit DAVID (Luc. I. 27. II. 4). Daar van daan, dat bij MATTHÉUS met bijzondere bedoeling de Engel in den droom JOSEPH aanfpreekt met dien titel: *Zone Davids*, welken later de Heere JESUS heeft gevoerd (Matth. I. 20). Daar van daan dat de Heere, niet bloot naar de openbare *meening*, maar in Israëlitisch-wettigen, waren en wezenlijken zin, *de Zoon van* JOSEPH genoemd wordt (Luc. II. 48. Joh. I. 46. VI. 42), om dat Hij, wel niet *door* JOSEPH, maar toch in zekeren zin (en als naar de wet van een hoog-heilig *leviraat*, dat van den Heiligen Geest) *aan* JOSEPH verwekt was tot een erfgenaam van Zijn huis, dat huis van DAVID, waarvan JESUS CHRISTUS (hetgeen bij eene natuurlijke afftamming onmogelijk ware geweest!) de EEUWIGE erfgenaam, naar de belofte, moest zijn.

Bladz. 155. *Onze eerfte werkzaamheid met het Viertal der Evangeliën is derhalve noodwendig het onderzoek der verhouding van elk hunner tot den Schrijver waarvan het den naam voert.*

Zeer juist zag dit ook de Schrijver (Pr. O. P. LANGE) van een artikel: *Ueber die Authentie der vier Evangeliën erwiefen aus dem anerkannten Charakter der vier Evangeliften*, in de *Theologifche Studien und Kritiken* van 1839 (1es Heft, f. 7): « Die kritifche Unterfuchungen über den Urfprung und die Authentie der vier Evangeliën befchränken fich meist darauf, diefe Bücher zu betrachten nach ihrer eignen inneren Befchaffenheit, nach dem Verhältnisfe zu der kirchlichen Tradition, oder nach den Zeugnisfen, welche über diefelben vorhanden find. Das Verhältnifs

aber, worin die vier Evangeliën zu dem Charakter der vier Evangeliſten ſtehn, wird bei dieſen Unterſuchungen ſo gut wie gar nicht beachtet; höchſtens nimmt man einige Rückſicht auf die Perſönlichkeit des Lukas und des Johannes, wenn von der Eigenthümlichkeit der beiden Evangeliën die Rede iſt, welche dieſen Männern zugeſchrieben werden. Und doch liegt die Frage: wie die Evangeliën zu dem geſchichtlich darſtellbaren Charakter der Evangeliſten, denen ſie zugeſchrieben werden, ſtimmen, ſehr nahe. Es läſst ſich aber auch nachweiſen, daſs dieſe Frage nicht vergeblich iſt, ſondern zu bedeutenden Reſultaten führt. Sind uns auch nicht viele einzelne Züge von der evangeliſchen Geſchichte aufbewahrt worden, vermittelſt deren man die Charakterzeichnung der Evangeliſten vollziehen könnte, ſo ſind dagegen die wenigen Züge, welche wir von jedem einzelnen haben, ſehr bedeutend und folglich charakteriſtiſch. Und gerade dieſe prägnanten Schattenriſſe, welche uns von den vier Evangeliſten gegeben ſind, finden wir den vier Evangeliën unauslöschlich eingeprägt. Die Individualität der erſteren ſtimmt mit der Individualität der letzteren durchaus und ſcharf überein; folglich läſst ſich die Authentie der vier Evangeliën aus dem Charakter der vier Evangelisten erweiſen."

Bladz. 157. *Krachtig, ongetwijfeld! is het bewijs voor de echtheid der Schriften (ook der Evangeliën,) hetwelk in de onafgebroken reeks van getuigenisſen aangaande derzelver beſtaan en gezag van de vroegſte tijden af, beſtaat. Doch hoe veel*

krachtiger nog — is uit zijnen aart niet dat andere, dat uit de beschouwing der Schriften zelve afgeleide en innerlijke bewijs, enz.

Even juist als *populair* is de aart van het *inwendige* bewijs van de waarheid der Evangelische Schriften beschreven in de *Leerredenen* van den Wel-Eerw. Broes, Dl. I. bl. 21 (over Joh. IV. 42): « Het *inwendige* bewijs, voorbijgaande hetgeen buiten de Schriften en hare geschiedenis ligt, bemoeit zich hoofdzakelijk met het voorkomen der boeken, met den aart der verhaalde zaken, en met de houding van het berigt; het toont aan in de boeken zelve, dat zij allezins de merken vertoonen van de Schrijveren, wier naam zij dragen, en tastbare teekenen van opregtheid, waardoor de getuigen in dezelve zich aanbevelen; het doet in den aart der verhaalde feiten en in de manier van de berigten, gadeslaan en proeven, dat derzelver verdichting hoogst onwaarschijnlijk is, ja zedelijk onmogelijk. Het inwendige bewijs zamelt allerleie merken, waaraan een valsch berigt, en allerlei teekenen, waaraan een echt verhaal pleegt onderkend te worden; — dan neemt het de Evangelieboeken in de handen, en doet zien, dat men geene van die kwade, integendeel eene menigte van die goede teekenen er in aantreft, terwijl het tevens aanwijst, hoe bezwaarlijk, ja ondoenlijk het aan eenen verdichter vallen zou, alle merken van valschheid te vermijden, alle teekenen van waarheid te treffen." Ons doel bij deze aanhaling is niet alleen de verduidelijking van het onderwerp, waartoe zij behoort, maar zeer voornamelijk bij deze gelegenheid, de lof dier *Leerrede-*

nen zelve, waarin het inwendig bewijs gevoerd wordt met eene levendige, veelal zalvende, kracht van inzicht en voorftelling, die nog heden met even veel vrucht tegen STRAUSS kan gebruikt worden, als zij tijdens de bewerking hoofdzakelijk gericht was tegen zijne wegbereiders.

Bladz. 159 en 160. *En zelfs een dapper Beftrijder van* STRAUSS *zich ontzien heeft, de echtheid van het Evangelie van* MATTHÉUS *onvoorwaardelijk aan te nemen, zoo lang deze twist tusfchen de Geleerden niet gantsch uitgemaakt is.*

THOLUCK in zijne *Glaubwürdigkeit der E. G.* boven aangehaald, f. 239—241. — Intusfchen wat is er van dien thands over MATTHÉUS voor het hoog gerechtshof der wetenfchap aanhangigen ftrijd? — Het is hier onze roeping niet, de armzaligheden op te halen, die ook hier vaak in de aristocratifche vormen der Duitfche Geleerdheid zich verhullen. Het zij ons genoeg, het refultaat der jongfte aanvallen op het Evangelie van MATTHÉUS door SCHLEIERMACHER, USTERI, SCHULZ, SCHNECKENBURGER, SIEFFERT, enz. opgegeven te zien door een Uitlegger, die wel alles behalve partijdig tegen de nieuwe *Kritiek*, zelfs niet tegen die van STRAUSS, kan genoemd worden. Wij bedoelen Dr. DE WETTE van Bafel, in zijne *Kürze Erklärung des Evangeliums Matthäi*, (Einleit. § 3): « Bis jetzt ift weder gegen die Aechtheit, noch gegen die Integrität des Matthäus ein Beweis geführt worden, welcher auf allgemeine Anerkennung rechnen kann; und wenige der angeführten Gründe möchten allgemeine Billigung

finden." Gebrek aan inzicht van de ware verhouding der Evangeliën tot elkander, zoo wel als van de bijzondere en karakteristieke roeping, gave, en beſchouwing van elk der Schrijvers, — gepaard met den rationalistiſchen tegenzin aan wonder en prophecy; — zie daar in den grond de voorname zwarigheden ook van deze Critici tegen een Evangelie, waarvan wederom de *innerlijke* beſchouwing tot de ſterkſte en afdoendſte zekerheid leidt. — Dat ſommigen het Evangelie van Matthéus als het werk van een ooggetuige niet kunnen erkennen, om dat hetzelve, bepaaldelijk met dat van Marcus vergeleken, zoo verre achterſtaat in aanſchouwelijkheid, is eene zwarigheid van weinig beteekenis, en die juist van geene diepzinnigheid in het onderſcheiden der gaven getuigt. Immers is de gave van aanſchouwelijkheid in de voorſtelling, iets geheel onafhanklijks van de eigenſchap van Apostel of ooggetuige. Integendeel is hier wederom Goddelijke Wijsheid op te merken in de verdeeling der gaven: de ooggetuige beſchrijft met groote trekken, en als ſummier; de Apostoliſche discipel (Marcus) geeft het hem overgeleverde des te zorgvuldiger, naauwkeuriger, en ſchilderachtiger terug, juist omdat hij, geen ooggetuige zijnde, des te meer op een andere wijze, van zijne volkomene wetenſchap der zaken blijk moest geven. Vergelijk de *Voorlezingen*, bl. 186 en 187.

Bladz. 164. *Die zijn vroeger leven had doorgebracht in het boeken van tol en belasting, die moest nu, alles voor de dienst van zijnen Heiland verlaten hebbende, verwaardigd worden met de eerſte*

opteekening Zijner groote daden van ontferming en bevrijding.

Eigenaartig doet Lange in zijn boven vermeld Opftel dit verband tusfchen Matthäus Evangelie en zijn vroeger beroep uitkomen. « Es läfst fich erwarten (zegt hij, f. 13) dafs die Auffasfungsweife, welche ihm in feinem Bureauleben zur Gewohnheit geworden ift, der fchematifirende Ordnungsfinn, auch in feinem Werke fich kund geben wird. Und fo finden wir's in der That. In den Evangelium des Matthäus hat ein gewaltiger Trieb, zu rubriziren, das Gleichartige zufammenzuftellen, überall die chronologifche Folge der Begebenheiten durchbrochen. Diefs ift der unauslöfchliche Charakterzug des Matthäus! wenn daher Sieffert und Schneckenburger die Behauptung aufftellen, es lasfe fich nicht denken, dafs ein Evangelist oder Apostel wie Matthäus felber bei feiner kunftlofen Darftellung der Gefchichte Jefu unwillkürlich in diefe künstliche Manier gerathen seyn sollte, den chronologifchen Faden zu verlasfen und folche Compofitionem des Gleichartigen vorzunehmen, fo haben fie an eine folche fixirte Anfchauungsweife des Matthäus nicht gedacht; fonst hätte fich ihnen fofort die Ueberzeugung aufgedrungen, dafs es für den Matthäus gerade das *Leichte*, das *Unwillkürliche*, *das Kunstlofe feyn mufste*, fich die Momente der evangelifchen Gefchichte nach gewisfen Fächern zurecht zu legen. So ift alfo diefe Eigenthümlichkeit des Evangelisten ganz und gar zu einer Eigenthümlichkeit des Evangeliums geworden."

Bladz. 172. *Historie en prophecy ontmoeten zich hier, ſmelten hier te zamen.*

Niet alleen is bij MATTHÉUS een gedurige toeſpeling zoo wel als verwijzing op reeds vervulde prophecyen in de verhalen ingeweven, maar onder de drie *Synoptici* is hij het voornamelijk, die het prophetiſche in JESUS eigene woorden het ſterkst doet uitkomen. — Bij hem alleen b. v. is het woord des Heilands bewaard gebleven, waarbij Zijne aanſtaande Opſtanding tot in bijzonderheden vergeleken wordt bij de geſchiedenis van JONA (XII. 40): « Gelijk JONA in de buik van den visch was drie dagen en drie nachten, alzoo zal ook de Zone des menſchen in het hart der aarde zijn drie dagen en drie nachten." Het prophetiſche van MATTHÉUS kenmerkt zich, onder vele andere plaatſen, ook in de voorzegging der verwoesting van Jeruſalem, die bij hem (Hoofdst. XXIV) veel meer dan bij de twee mede-*Synoptici* in een zelfde vergezicht met de voleinding der wereld, naar de wijze der oude Propheten in Israël, omvat wordt. — Men kan hieromtrent meer treffends opgemerkt vinden in het korte maar belangrijke *Etwas über den eigenthümlichen Plan, dem die vier Evangelisten gefolgt ſind*, van F. SANDER (Essen, 1827).

Bladz. 180. *Dat Israëlitiſche intuſſchen bij* MATTHÉUS — *heeft niets in zijnen aart, ſchoon dan ook ſoms in ſtijl en vorm, van het Rabbijnsch-Joodſche.*

Want dat, ten aanzien van den uiterlijken nationalen vorm, JESUS zelve ook, in hoog verheven zin, als

Joodſche Rabbi of Meester is opgetreden en geſproken heeft, is (gelijk boven bl. 107 reeds werd te kennen gegeven) buiten twijfel; en ook dit komt wel het meest en treffendst in de voorſtellingen van MATTHÉUS uit.

Bladz. 181. *Het Israëlitiſche, Oud-Testamentiſche karakter van ons eerſte Evangelie ſtrekt zich evenwel niet zoo ver uit, dat het ook oorſpronkelijk in de Oud-Testamentiſche taal, gelijk ſommigen meenen, zal moeten geſchreven zijn.*

De gronden voor dit gevoelen, hetwelk op voorgang der Kerkvaders vooral in de Roomſche Kerk door vele Geleerden werd gedeeld, zijn, wat aangaat het gezag, in deze zaak aan de Kerkvaders te hechten, vóórlang, en, zoo wij meenen, door voldoende tegenredenen opgelost. Vooral intusſchen zijn zij in onzen leeftijd door HUG (den Roomſchen Hoogleeraar in de Godgeleerdheid) uitvoerig en meesterlijk wederlegd, in zijne *Einleitung in die Schriften des Neuen Testaments*, 2ter Theil. Allergewichtigst zijn in het bijzonder zijne reſultaten met betrekking tot de taal, die MATTHÉUS, ſchoon in de eerſte plaats voor Israël ſchrijvende, naar de gelegenheid des tijds, waarin hij zijn Evangelie opſtelde, het naaste was. Hij zelf trekt, aan het ſlot zijner uitgewerkte beſchouwingen op dit punt, in de volgende ſtellingen zijne gronden te zamen ten voordeele van het Grieksch: « I°. Aſiën wurde durch die Herrſchaft der Macedoniër weit und breit mit Griechenſtädten erfüllt. Im vordern Aſiën entſtanden mehrere durch die Dynastie der Ptolemäer und vornehmlich der

Seleuciden. Aeltere Städte, wie Tyrus und Sidon, wechſelten unter dieſen Einflüſſen ihre Sprache. II. Das ſyriſche, phöniciſche und judäiſche Ufer überhaupt, bis nach Ægypten, war mit ganz oder halbgriechiſchen Städten beſetzt. Das Israëlitiſche Ostland vom Arnon aufwärts, Gilead, Baſan, Hauran, Trachon, mit Einſchluſs von Abilene, war gegen Norden Griechisch und gröſstentheils gegen Süden im Beſitze der Griechen. In Judäa und Galiläa befanden ſich einige Städte, durchaus oder wenigst zur Hälfte von Griechen bewohnt. III. Herodes der Groſse machte ungeheuern Aufwand, ſeine Juden zu Griechen zu verbilden. IV. Die Römiſche Herrſchaft war dieſem Fortſchreiten zum Hellenism vielmehr förderlich als nachtheilig. V. Auch die religiöſe Machthaber der Juden legten demſelben ſo wenig ein Hinderniſs in den Weg, daſs ſie bis in die letzten Zeiten des Staates der griechiſchen Sprache Achtung bewieſen; ſie als Bürgerſprache in Werken ihrer Literatur, und ſogar in gerichtlichen Angelegenheiten als zuläſſig anerkannten. VI. Wo ihr von allen Seiten Begünſtigunge zu ſtatten kamen, verbreitete ſich dieſe Sprache durch Verkehr und Umgang unter alle Stände, ſo daſs ſie das Volk, wenn auch mit vielen Ausnahmen, überhaupt betrachtet, verſtand, obſchon es mehr an ſeiner eigenen Sprache hieng. VII. Selbst in der heiligen Stadt waren ganze Gemeinden griechisch ſprechender Juden angeſeſſen. Aus ſolchen und aus griechiſchen Proselyten war zum Theile die Christliche Schule zu Jeruſalem erwachſen." De gevolgtrekking ligt voorhanden: om van de groote meerderheid der Joden, die onzen

eerſten Evangelist het naast en eerst voor oogen en aan het hart lagen, verſtaan te worden, behoefde hij zich wel niet in het Hebreeuwsch of Arameesch uit te drukken, maar was het Grieksch evenzeer, ja in ſommige opzichten, vrij wat meer eigenaartig en geſchikt. Doch vooral was dit laatstgemelde taal, bij het werpen van een blik in de toekomst: « Dachte er (zoo luidt iets verder de aangehaalde plaats) vollends in jenen letzten Zeiten des Volkes, in denen er ſein Buch ſchrieb, gläubig an die Vorherſagungen ſeines Meisters, welche ihn eine nahe Auflöſung der jüdiſchen Staates, wovon er ſchon die Vorſpiele als Augenzeuge ſah, erwarten hiesſen, und wünschte er noch dann, wann ſie volzogen wäre, zu würken: wünschte er noch verſtanden zu werden, wenn der Ueberrest der Juden, ohne Tempel und Gottesdienst hier herumirrend und heimatlos im eigenen Vaterlande, ſeine Beſitſungen andern überlaſſen hätte; wollte er nicht etwa nur für einige Monate oder für ein Paar Jahre ſchreiben, ſo konnte er nimmermehr in der Sprache dieſes Volkes ſchreiben, welches in kurzem kein Volk mehr ſeyn würde." Zoo getuigt dan, bloot van de menſchelijke zijde beſchouwd, reeds de aart der zaak en de gelegenheid der tijden, voor een oorſpronklijk Grieksch Evangelie van Matthéus. In den tekst van dat Evangelie zelve, is niets dat deze uitkomst wederſpreekt, veeleer meer dan ééne plaats tot bevestiging. — Men zoude zeggen, dat na Hug de zaak wetenſchappelijk uitgemaakt moest zijn. Maar ook in de Godgeleerde wetenſchap hangt veel af van de gunst des tijds; en wat voor *uitgemaakt*

ter eener of *onhoudbaar* ter anderer zijde, te houden zij, beflist ook op *dit* gebied veelal eene foort van *mode.* — Dan, ook hier geldt het: *Opinionum commenta delet dies.* — Om nog even tot het oorspronklijk Evangelie van MATTHÉUS weder te keeren: men is, op den weg van erkenning der Griekfche befchrijving, als de ware en onmiddelijk uit de pen des Apostels gevloeide, reeds zoo ver gekomen, dat OLSHAUSEN, die uit eerbied voor de Kerkvaders, nog altijd de Hebreeuwfche blijft vasthouden, evenwel met der daad dezelve gantsch onnut maakt en te niet doet, door de erkenning dat dan toch ook de Griekfche van de eigen hand van MATTHÉUS, als eene foort van tweede uitgave, afkomftig is (*Bibliſcher Commentar*, Ier B^d. f. 11), en DE WETTE (in zijne *Kurze Erklärung*, f. 2, 3) zich nog geheel onzeker verklaart « über das Verhältnifs des vorhandenen, nach Matthäus benannten griechifchen Werkes, über desfen Entftehung die kirchliche Ueberlieferung fchweigt, zu der angeblichen hebräifchen Urfchrift, *welche Niemand gefehen hat.*"

Bladz. 194. *In tegendeel beſtaat juist hierin de heerlijkheid en eigenaartigheid der Heilige Schriften, dat zij, ten aanzien van oorſprong, gezag, en waarheid Goddelijk, ten aanzien van de wijze van wording, van zamenſtelling, geheel menſchelijk zijn.*

Recht fchoon zegt GAUSSEN (*Théopneuſtie*, p. 46, 47): « Nous voudrions que l'on comprît que cette individualité humaine, qu'on nous fignale dans les

Ecritures, bien loin d'y laisfer quelque tache, ou d'y être une infirmité, y imprime au contraire une beauté divine, et nous y révèle avec puisfance leur théopneuftie. Oui, nous l'avons dit, c'est Dieu qui nous y parle, mais ausfi c'est l'homme; c'est l'homme, mais ausfi c'est Dieu. Admirable parole de mon Dieu! elle a été faite homme à fa manière, comme le Verbe Eternel. — Oui, Dieu l'a fait defcendre ausfi jusques à nous, pleine de grace et de vérité, femblable à nos paroles en toutes chofes, hormis l'erreur et le péché. — Parole admirable, parole divine, mais toute pleine d'humanité, parole aimable de mon Dieu. — Oui, elle a dû, pour que nous l'entendisfions, fe placer fur des lèvres mortelles, réciter des chofes humaines, et revêtir les traits de notre penfée, et toutes les émotions de notre voix. Mais nous l'avons reconnue comme la parole du Seigneur, puisfante, efficace, plus pénétrante qu'une épée à deux tranchans, et les plus fimples d'entre nous, en l'entendant, ont pu dire, comme Cléopas et fon ami: Ne nous fentions nous pas le coeur brûler au dedans de nous, pendant qu'elle nous parlait? — Avec quel charme puisfant les Ecritures, par cette abondance d'humanité, et par toute cette perfonnalité, dont leur divinité f'est revêtue, nous rappellent que le Seigneur de nos âmes, dont elles font la touchante voix, porte lui-même un coeur d'homme fur le trône de Dieu, bien qu'asfis dans les lieux très-hauts, où les Anges le fervent et l'adorent à jamais. — C'est ausfi par là qu'elles nous préfentent, non feulement ce double caractère de variété et d'unité qui

embellit et qui diſtingue déjà toutes les autres oeuvres de Dieu, comme Créateur des cieux et de la terre; mais encore ce mélange de familiarité et d'auſtérité, de ſympathie et de grandeur, de détails pratiques et de majesté myſtérieuſe, d'humanité et de divinité, qui ſe fait reconnaître dans toutes les dispenſations du même Dieu, comme Rédempteur et Pasteur de ſon Egliſe."

Bladz. 197. *Ieder ſchreef naar zijn eigen bijzonder oogmerk*, *ſtandpunt*, *roeping*, enz.

Deze zeer eenvoudige opmerking, behoorlijk toegepast, doet genoegzaam de zwarigheid vervallen, waarop men zich voornamelijk grondt, om het gebruik van Matthéus door Marcus, en van beiden door Lucas gemaakt, te wederſpreken. — Het laat zich niet begrijpen (dus zegt men), dat b. v. in het Evangelie van laatstgemelden, bij zoo veel meerdere uitvoerigheid, zoo veel zoude zijn weggelaten (of anders voorgeſteld), dat in het Evangelie eens voorgangers uitvoerig beſchreven werd, indien hem dat Evangelie ware bekend geweest? — Maar men ziet, dus redeneerende, voorbij, dat hier van geen *naſchrijven*, maar van *gebruik maken* alleen ſprake kon zijn; en het al of niet overnemen van het reeds geboekte door een vroegeren Evangelist, bij den lateren beſtemd werd door zijn eigen bijzonder oogmerk, plan, en ſtandpunt. — Wij zullen in het vervolg misſchien gelegenheid vinden, de beginſelen na te ſporen, volgens welke de Evangelieſchrijvers bij dit al en niet overnemen te werk gegaan zijn. — Intusſchen is ook de orde,

waarin de Evangelisten geſchreven hebben, (eerst MATTHÉUS, dan MARCUS, vervolgens LUCAS, en eindelijk JOHANNES,) zoo wel als het gebruik, dat de latere telkens van zijnen voorganger of voorgangers gemaakt heeft, even helder als uitvoerig voorlang uit één gezet op wetenſchappelijk grondgebied, door HUG, in zijne hier reeds aangehaalde *Einleitung*, 2ter Th.

Bladz. 197. *Niemand dan (wij herhalen het) neme de toevlucht tot een zoogenaamd Ur-Evangelie, of zelfs tot onderſtelde Apostoliſche aanteekeningen, als gemeenſchappelijke bron voor onze vier Evangeliën, ten einde daardoor deze overeenkomſten te verklaren.*

Het *Ur-Evangelie* is nu reeds lang, ſchoon op vrij uit een loopende gronden, in Duitschland geheel buiten opgang geraakt. Doch thands vereenigen ſommigen op nieuw dit denkbeeld met dat van *bijzondere aanteekeningen* uit den Apostoliſchen kring, om in beide gezamenlijk de bron te vinden, waaruit alle vier onze Evangelieſchrijvers, onafhanklijk van elkander, zullen geput hebben. Men kan dit gevoelen omhelsd en ontwikkeld zien door AB UTRECHT DRESSELHUIS in de hierboven aangehaalde bekroonde *Verhandeling*, Hoofdd. II. Onderd. II. Doch de ook aldaar aangevoerde gronden voor het vroeger beſtaan van zulk een *vijfde* of *oorſpronklijk Evangelie* zijn bloote onderſtellingen, die noch door het gezag van goede hiſtoriſche getuigenisſen, noch door den aart der zaak onderſteund worden, en derhalve even

gemaklijk worden ontkend als geſteld. De Eerw. Schrijver zelf erkent dan ook van zijne gronden, dat zij niet *apodictisch* zijn, en vraagt alleen eene plaats voor dezelve onder andere *hypotheſen*. — Wat aangaat de tweede bron der Evangeliën, hier gemeld, de Godgeleerdheid heeft in onzen tijd veel op met losſe aanteekeningen, waarvan zich de Evangelieſchrijvers zouden bediend hebben tot eene meer regelmatige beſchrijving van 's Heilands daden en redenen. Men heeft zich daarbij voor het meest in gisſingen verdiept, die den Apostoliſchen leeftijd geheel, om dus te zeggen, omzetten in de vormen en manieren onzer negentiende eeuw. Men heeft (vrij Westersch toch) van aanteekeningen en *excerpten* geſproken, als of het ſtudenten gold, die de lesſen der Hoogleeraren tot te gemoetkoming van het geheugen kortelijk opteekenden. Men is zoo ver gegaan van b. v. als bron der redevoering van Stephanus, in het zevende Hoofddeel der *Handelingen* opgenomen, eenige *excerpta* te onderſtellen, gemaakt door . . . ? Saulus, terwijl hij nog een vijand van Jesus, en een vervolger Zijner discipelen was! — Dat alles, zoo het ons voorkomt, uit miskenning van de eenvoudigſte beginſelen: *allereerst*, de ter zijde ſtelling, door de Wetenſchap, van de belofte des Heiligen Geestes, die *in alle waarheid leiden*, *alle dingen onderwijzen*, aan alles *indachtig maken* zoude (Joh. XIV. 26. XV. 26. XVI. 13), en de eigenaartige toepaſſing dier belofte op het zoo wel geſchreven als uitgeſproken Apostolisch getuigenis (1); *ten tweede*, het vooroordeel,

(1) Op hetgeen eene bij Teyler bekroonde Verhandeling

als of er tusschen den ooggetuige MATTHÉUS en de dingen die hij bijgewoond, gezien en gehoord heeft, nog een tusschenbron noodig geweest ware, eer hij zich tot het schrijven van een Evangelie kon zetten. Dit laatste is ook op MARCUS van toepassing, voor wien men waarlijk, met het Evangelie van MATTHÉUS vóór zich, en het mondeling onderricht van PETRUS naast zich, wel niet angstig naar nog andere bronnen behoeft om te zien. — Ten aanzien van LUCAS is het uit zijne eigene verklaring openbaar, van welken aart zijne bronnen geweest zijn (I. 1—4). Of en in hoe ver daartoe ook geschreven oorkonden hebben kunnen behooren, behoudens de frischheid van zijnen eigenen arbeid, en de belofte van den Heiligen Geest, is eene vraag, die wij eerst later kunnen aanroeren, als wij met deze onze Beschouwingen tot het derde Evangelie zullen zijn gekomen.

Bl. 212. *Ga weg van mij, Satan*, (bij LUCAS). De beste Critici zijn het, op het gezag van voorname Handschriften, van de Latijnsche Vulgata en andere oude Overzettingen, zoo wel als van de oudste en beste Grieksche Kerkvaders, geheel eens, dat deze woorden hier, (bij LUCAS), niet op hunne plaats, maar door latere Overschrijvers uit MATTHÉUS (IV. 10)

---

van den Theol. Doct. STUFFKEN tegen deze volle toepassing bevat, en de grove miskenning daarbij van het plan en de leiding van hooger hand, zoowel als van de ware betrekking tusschen den Heiligen Geest, het Woord, en de Schrift, hopen wij in het volgend Deel nog wel terug te komen.

kwalijk ingevoegd zijn. BENGEL (in zijn *Apparatus*) zegt er van tot nadere opheldering: « Haec verba: *Abi post me Satana!* adfcribere Domino non decuit Lucam, qui postea alium Satanae memorat incurfum. Ex Matthaeo recentiores Graeci huc traduxerunt."

Bladz. 240. *Allerminst, zeker, is het onderricht en de indruk van* PETRUS *te miskennen in het verhaal zijner verloochening.*

Hetzelfde mag gezegd worden van het verhaal der benaauwdheden in Gethfemané, waarin, bij MARCUS, de klacht des Heilands over het flapen der discipelen, *aller*bepaaldelijkst gericht wordt tot PETRUS:

Matth. XXVI. 40.	Marc. XIV. 37.	Luc. XXII. 45,
En Hij kwam tot de discipelen, en vond hen flapende, en zeide tot PETRUS: kunt *gijlieden* dan niet (οὐκ ἰσχύσατε) één ure met mij waken?	En Hij kwam en vond hen flapende, en zeide tot PETRUS: SIMON! *flaapt gij? kunt gij niet* (οὐκ ἴσχυσας) één ure waken?	46. En Hij kwam tot Zijne discipelen, en vond hen flapende van droefheid, en Hij zeide *tot hen:* wat flaapt gij?

Bladz. 241. *Indien het waar was, het geen tegenwoordig vrij algemeen, doch zonder veel onderzoek of nadenken der zaak, wordt aangenomen: dat onze* MARCUS, *de zoon van* PETRUS *in het geloof, éénzelfde perfoon zoude zijn met* JOHANNES *bijgenaamd* MARCUS.

Niet zoo algemeen werd dit gevoelen eertijds gedeeld; men zie het, onder anderen, tegengefproken

door GROTIUS in de Inleiding van zijn Commentarie op MARCUS; insgelijks door DUPIN, *Disfertation fur la Bible*, Liv. II. Ch. II. §. 4. Allen evenwel gelijkelijk verkeeren in de meening, dat onze Evangelist van geboorte een Israeliet was, fchoon bepaaldelijk voor de Heidenen fchrijvende. De tegenovergeftelde waarheid, zoo wel als geheel het Romeinsch en militair karakter van MARCUS, kon alleenlijk te voorfchijn komen uit die befchouwing van het *inwendig* zamenftel der Evangelien, waarheen de richting des tijds, bepaaldelijk wederom die van STRAUSS, de werkzaamheid van het Bijbelsch onderzoek bijna dwingt.

Bladz. 248. MARCUS, *hier wederom door* LUCAS *gevolgd*, (*drukt*) *op de* VERWERPING, *die het lijden zoude kenmerken.*

Op gelijke wijze vinden wij, in eene der voorzeggingen van den Heiland aangaande Zijn lijden, het eerst bij MARCUS van de fmadelijke omftandigheid der *befpuwing* gewag gemaakt (X. 33), waarin hij dan wederom door LUCAS (XVIII. 32.) wordt gevolgd.

Bladz. 260. *Het Evangelie van* MARCUS *onderfcheidt zich van dat van* MATTHÉUS, *al dadelijk, aan de éene zijde, door zeer merkbare bekorting, aan de andere, nog veel fterker, door rijke uitwerking en ontwikkeling.*

Het fchijnt onbegrijpelijk, hoe men in vroeger tijd wel eens het Evangelie van MARCUS als een foort van *Kort begrip* van dat zijns Voorgangers heeft kunnen befchouwen. Het dieper onderzoek der Evangelien,

ten gevolge der aanvallen van STRAUSS, moest noodwendig van dit vooroordeel te rug brengen. En toch is de ware geaartheid van dit tweede Evangelie zelfs in Duitschland nog niet volledig doorgrond. Het is om dat men zich nog fteeds eene verkeerde voorftelling maakt van den perfoon des Schrijvers. — Zelfs LANGE, die in het boven aangehaalde Betoog zulke heldere begrippen ontwikkelt, is ten aanzien van MARCUS het minst voldoende; ja hij is het fpoor foms geheel bijfter, als hij b. v. hem voor den JOHANNES MARCUS der *Handelingen* houdende, en hem dus eene gelijke betrekking tot PAULUS en tot PETRUS toefchrijvende, hem een « Hin- und Herweben zwifchen den grosfen Misfionsftationen und zwifchen den beiden grosfen Aposteln" toedicht. — Gewichtige bijdragen tot beftemming zoo al niet van den perfoon van MARCUS, althands toch van zijn Evangelie, leverde in ons Vaderland, reeds in het jaar 1811, het *Specimen Hermeneuticum, de iis quae ab uno Marco funt narrata* etc., onder den Hoogleeraar HERINGA verdedigd door B. VAN WILLES.

Bladz. 275. *Het is intusfchen niet alleen door dergelijke grooter of kleiner tusfchenzinnen, dat* MARCUS enz.

Onder de vele voorbeelden, die van deze merkwaardige tusfchenzinnen nog hadden kunnen worden bijgebracht, willen wij hier flechts een enkel, om het bijzonder licht, dat daaruit voor het innerlijke verband der Evangeliën opgaat, bij de aangevoerde (bl. 262—275) voegen. Bij het verhaal van den ftorm op

de Galileefche zee, doet alleen onze Evangelist bij den aanvang (IV. 36) opmerken, dat er, behalve het fcheepje, waarin zich JESUS met de discipelen bevond, *ook nog andere met hetzelve waren.* Zoo worden wij aandachtig gemaakt, hoe aan de redding van het fcheepje waarop de Heere zich bevindt, ook die van alle de overigen, als in deszelfs gevolg, verbonden wordt; en het wordt klaar hoe aan MATTHÉUS, die deze bijzonderheid niet opnam, de zaak zelve evenwel voor den geest ftond, als hij (VIII. 27) niet zoo zeer van de jongeren, die in het fcheepje met JESUS waren, als in het algemeen van allen die ook van op de overige vaartuigen het wonder zagen en de redding deelden, fchrijft: *De* MENSCHEN *verwonderden zich, zeggende: Hoe groot is deze*, enz.

Bladz. 289. *Met betrekking tot de Romeinfche eigenaartigheid van* MARCUS.

Uit de gewaarwording dier eigenaartigheid is dan ook het verzinfel te verklaren, dat (gelijk MATTHÉUS oorfpronklijk in het Hebreeuwsch!) dus ook MARCUS oorfpronkelijk in het Latijn heeft gefchreven.

Bladz. 291. *Karakteristiek-Romeinsch bij* MARCUS *blijft in allen gevalle*, enz.

Dat Romeinfche ligt onder anderen ook nog in eene merkwaardige toevoeging van onzen Evangelist op het ftuk der echtfcheiding. Bij de verklaring, dat de man, die zijne vrouw verlaat, en een andere huwt, overfpel begaat (Matth. XIX. 9), achtte MARCUS de uitdrukkelijke uitbreiding noodig (X. 12): *En*

indien een vrouw haren man zal verlaten, en met een ander trouwen, die doet overſpel. WETSTEIN in zijn Commentarie op deze plaats: « Ex eo autem, quod CHRISTUS de viris uxores repudiantibus dixerat, MARCUS infert multo ſcelestius esſe, ſi mulier virum deferat. Quod et Romanis, quibus MARCUS ſcripſit, licitum, et tum temporis, licentiâ ſupra modum grasſante, familiare erat."

Bladz. 293. *Hoe meer men over die ingevoegde uitdrukking:* AL DE JODEN, *in de aangevoerde plaats nadenkt*, enz.

Ik weet wel dat ook bij JOHANNES, een enkele maal zelfs bij MATTHÉUS, die uitdrukking: *de Joden*, wordt aangetroffen, ſchoon deze beide Evangelie-Schrijvers ongetwijfeld zelve Joden waren van natie. Doch hetgeen de plaats van MARCUS onderſcheidt, is die zamenvoeging: *de Phariſeën en al de Joden*, waardoor te kennen gegeven wordt, dat de Schrijver even weinig tot dezen, als tot genen behoord heeft. Een krachtiger wenk, zeker, van de Heidenſche afkomst van onzen tweeden Evangelist ligt in de volgende merkwaardige invoeging, bij gelegenheid van de reiniging des Tempels:

Matth. XXI. 13. Mijn huis zal een huis des gebeds genaamd worden.	Marc. XI. 17. Mijn huis zal een huis des gebeds genaamd worden *voor alle de volken* (πᾶσι τοῖς ἔθνεσι).	Luc. XIX. 46. Mijn huis is een huis des gebeds.

Bladz. 295. *Vooral bij eene opzettelijke vergelijking van den ſtijl van* CESARS *Gedenkſchriften met dien van ons tweede Evangelie vond ik de overeenkomst in de aangeduide eigenſchappen treffend.*

Zoo, onder anderen, zijn die vermaarde *Gedenkſchriften* overvloedig in het herhalen van hoofdwoorden, gelijk wij dit van onzen MARCUS door voorbeelden aantoonden (bl. 283 en volg.). Men ſla de *Commentarii* b. v. *de Bello Gallico* maar eens op. Daar hebben wij al dadelijk: Cap. VI. § 1. *Erant omnino* ITINERA *duo, quibus* ITINERIBUS *domo exire poſſent.* § 4. DIEM *dicunt, quâ* DIE *ad ripam Rhodani omnes conveniant.* Cap. XXIII. § 1. et paſſim. POSTRIDIE *ejus* DIEI. Cap. XXXI. § 1. *Uti ſibi* SECRETO *in* OCCULTO *de ſuâ omniumque ſalute cum eo agere liceret.* Cap. XLIX. § 1. *Ultra eum* LOCUM, *quo in* LOCO *Germani conſederant*, en dus op talrijke plaatſen meer. Wij geven hier ſlechts een wenk.

Bladz. 295. *Zelfs dat woord:* TERSTOND (Gr. εὐθέως), *bij* MARCUS *zoo geliefd, — vond zich terug bij den grooten Romeinſchen Veldheer in zijn telkens voorkomend:* SNELLIJK, (*celeriter*).

Het militaire van dat *terſtond* bij den Evangelist MARCUS is ook door LANGE zeer goed gevoeld (in zijn aangehaald Opſtel, f. 30): « Das Lieblingswort des Marcus iſt das friſche εὐθέως; es kehret in ſeinen Erzählungen immer wieder. — Seine Loſung war: εὐθέως; wie Blüchers Loſung: *Vorwärts.*" Ook aan WETSTEIN is het militaire niet ontſnapt in vele uitdrukkingen van onzen Evangelist: « Habet plures voces Latinas

aut rem militarem ſpectantes, ut λεγεὼν, σπεκουλάτωρ, κεντυρίων, σύσσημον." (Introd. Comment. in Marc.) — Het mag bevreemden, dat, bij zoo vele opmerking van de krijgsmanstaal bij MARCUS, niemand op het denkbeeld gekomen ſchijnt, dat die aldus ſchreef ook wel zelf een krijgsman kon zijn. — Bij de hiertoe betrekkelijke kenmerken voeg ik thands nog de aan MARCUS eigene uitdrukkingen: δὺο δὺο, *twee en twee*, bij de uitzending der Twaalf (VI. 7); insgelijks bij de vermenigvuldiging der brooden (VI. 39, 40) zijn: συμπόσια συμπόσια, πρασιαὶ πρασιαὶ, ἀνὰ ἑκατὸν καὶ ἀνὰ πεντήκοντα· welke plaats in het geheel wederom bij MARCUS aan militaire ordening doet denken: *En Hij gebood (de discipelen) dat zij (de ſcharen) allen zouden doen nederzitten bij waardſchappen op het groene gras; En zij zaten neder bij gedeelten* (liever *bij beddekens*, d. i. bij wege van aanzitting rondom de grasplekken, die hier voor tafels ſtrekten), *bij honderd te zamen, en bij vijftig te zamen.* Van deze voorſtelling vindt men bij MATTHÉUS alleenlijk de kiem in het enkel woord: ἀνακλιθῆναι (XIV. 19); LUCAS en JOHANNES volgen kenlijk, ſchoon op hunne eigene wijze, onzen MARCUS.

Bladz. 301. *Dat onze tweede Evangelieſchrijver de innige en ernſtige krijgsman, geen ander is geweest dan die Godzalige krijgsknecht, van welken het Boek der Handelingen ter aangehaalder plaats gewaagt.*

Juist daarom voegde het, naar het teder kiesch gevoel van onze gewijde Schrijvers niet, dat de tref-

fende geſchiedenis van dien anderen Hoofdman, wiens geloof bij MATTHÉUS en LUCAS zoo hoog geprezen ſtaat, ook door MARCUS werd opgenomen. De lof van den Heiden, bepaaldelijk van den Heidenſchen, van den Romeinſchen krijgsman, moest niet vermeld worden in een Evangelie, beſchreven door den *Godzaligen krijgsknecht* van het huis des Hoofdmans CORNELIUS. Daarom dan ook vervangt hier LUCAS de plaats van MARCUS, in het nader omſchrijven en bijzonderen van het geen door MATTHÉUS, naar zijnen aart, ſlechts in groote trekken was opgeteekend. Matth. VIII. 5—13 verg. met Luc. VII. 2—10. — Men vindt ook bij MARCUS de uitſpraak des Heilands geheel niet opgenomen, die MATTHÉUS aan de geſchiedenis van het groote geloof des Hoofdmans vasthecht (VIII. 11, 12), en die bij LUCAS (XIII. 29) op hare ware hiſtoriſche plaats wordt gebracht: « Daar zullen er komen van Oosten en Westen, en zullen met Abraham, Iſaac, en Jacob aanzitten in het koninkrijk der hemelen, En de kinderen des koninkrijks zullen uitgeworpen worden."

Bladz. 313. (in de Aanteek.) *Want dus ongetwijfeld moet de Griekſche volzin — vertaald worden. Het is hier wederom het Latijnſche:* « *ut erat.*"

BROES in de aangehaalde *Leerredenen* (D. III. bl. 78): « Zij nemen Hem in, gelijk Hij is, (naar onze manier van ſpreken) zoo als Hij gaat en ſtaat."

Bladz. 316. *Krachtig doet hij de hoogere na-*

tuur uitkomen door het eenvoudig verband — « Ga heen, boodſchap wat groote dingen u DE HEER *gedaan heeft;" — « En hij ging heen (dus laat de Verhaler onmiddelijk daarop volgen) en begon te verkondigen, wat groote dingen hem* JESUS *gedaan had."* LUCAS: — « *wat groote dingen u* GOD *gedaan heeft,"* enz.

Juist het onopzettelijke maakt den indruk van dezen zamenhang te grooter. Daar ligt die ontzachelijk diepe éénheid in, tusſchen God en Christus, tusſchen den Vader en den Zoon, uit kracht van welke het gebod van eer te geven aan GOD, vervuld wordt in het geven van eer aan JESUS.

Bladz. 321. *Zoo lost ook deze zwarigheid zich op, in de eenvoudige opmerking, dat onze heilige Schrijvers altijd gewoon zijn, eene eigenſchap der Godheid of heerlijkheid van den Heiland te doen verzeld gaan van een' naam, tot Zijne menschheid en vernederden toeſtand behoorende.*

BENGEL op de plaats zelve van Marc. XIII. 42. « Dices: Cur appellatur h. l. *Filius*, non ſumtâ denominatione a naturâ humanâ? Resp. In enuntiatis de Salvatore, cum praedicato glorioſo copulari ſolet ſubjectum demisſum; Matth. XVI. 28. Joh. I. 12. III. 13. cum praedicato demisſo, ſubjectum glorioſum, Matth. XXI. 3. 1 Cor. II. 8." Men vergelijke onze *Stemmen en Beſchouwingen* (D. II. bl. 193—201) over: *Eene opmerkelijke eigenſchap in de zamenſtelling der Schrift.*

Bladz. 331. *Eene onderſtelling, die vroeger in de wetenſchappelijke wereld eenigen bijval vond.*

Zij werd vooral door GRIESBACH voorgeſtaan in eene opzettelijke Verhandeling over dat onderwerp, waarvan STRAUSS beweert, en (in het levensbelang van geheel zijn ſtelſel voor zoo ver MARCUS aangaat, wel beweeren *moet*) dat door dezelve *die Sache zur Evidenz ist gebracht*, maar die inderdaad, bij later bearbeiding van het onderwerp, geheel buiten aanzien geraakt is, zoo dat volgens THOLUCK (in zijne boven aangehaalde *Glaubwürdigkeit*, f. 249) ook Dr. CREDNER, *der neueste Bearbeiter des Gegenſtandes, die Griesbachſche Anſicht aufgegeben hat.*

Bladz. 334. « *Wie U hoort, hoort Mij.*"

Wij hopen op dit onderwerp, zoo bijzonder in *onzen* tijd van gewicht en veel omvattende toepaſſing, later nog terug te komen. Voorloopig doen wij opmerken, dat de miskenning van den Heiligen Geest én in de Apostelen én in de Schriften, het grondgebrek is bij die richting onzer hedendaagſche Theologie; welke de leer van CHRISTUS van die *der Schrijvers* des Nieuwen Testaments onderneemt te ſcheiden en te ſchiften. De leer, zoo wel als de geſchiedenis, in het Nieuwe Testament ons overgeleverd, is een *getuigenis van waarheid, naar waarheid.*

INHOUD.

EERSTE VOORLEZING. Inleiding. . . . bl. 1.

TWEEDE VOORLEZING. Nadere kennismaking met Dr. STRAUSS en zijn *Leben Jesu*. bl. 31.

DERDE VOORLEZING. Dr. D. F. STRAUSS en de Apostel PAULUS. . . . . bl. 60.

VIERDE VOORLEZING. JESUS CHRISTUS. bl. 94.

VIJFDE VOORLEZING. Mythe en Type. bl. 118.

ZESDE VOORLEZING. De vier Evangeliën. bl. 141.

ZEVENDE en ACHTSTE VOORLEZING. MATTHÉUS. . . . . bl. 159.

NEGENDE en TIENDE VOORLEZING. MARCUS. . . . . bl. 237.

AANHALINGEN en BIJVOEGSELS. . . bl. 337.

BS
3560
.A4D8C8
V.1

1454448

Costa
Voorlezingen ... der-
vier evangelien.

Bindery

BS
3560
.A4D8C8
V.1

1454448

UNIVERSITY OF CHICAGO
50 710 682